COMENTARIELE

LUI

CAIU JULIU CESARE

DE BELULU GALICU

TRADUSE DE

C. COPACINIANU,

professoriu.

TIPARITE SI PREMIATE D'IN FONDULU CUZA

DE

SOCIETATEA ACADEMICA ROMANA.

Fiet quodcunque volent, qui valebunt; valebunt autem *semper arma*.
(CICERONE).

Pretiulu doui lei noi

BUCURESCI
NOU'A TYPOGRAPHIA A LABORATORILORU ROMANI
Nr. 19. STRAT'A ACADEMIEI. Nr. 19.
1872

COMENTARIELE

LUI

CAIU JULIU CESARE

DE BELULU GALICU

TRADUSE DE

C. COPACINIANU,
professoriu.

TIPARITE SI PREMIATE D'IN FONDULU CUZA

DE

SOCIETATEA ACADEMICA ROMANA.

Fiet quodcunque volent, qui valebunt; valebunt autem *semper arma.*
(CICERONE).

BUCURESCI
NOU'A TYPOGRAPHIA A LABORATORILORU ROMANI
Nr. 19. STRAT'A ACADEMIEI. Nr. 19.
1872

PREFATIUNE

Dupa decisiunea data de onorabilea Societate academica, in siedenti'a din 12 Augustu 1871, pentru impresiunea manuscriptului meu de traductiune din de *Bello Gallico*, apucatu-m'am cu tota punerea de i-am facutu indreptari in sensulu ideiloru emise in reportulu onorabilei Comisiune, care cercetase manuscriptele presentate la concursu.

La finele Prefatiunei ce insociá operatulu meu, eca ce dîceam despre traductiunea mea :

« . . . In traducere n'am cautatu cá frasile se varieze, ci m'am tienutu mai multu de testu, crediendu cà numai astufeliu s'ar poté reproduce in traducere calitatile originalelui. . . .

«In privirea termeniloru militari, i am espresu cumu se dîcu astadi in armat'a nostra, mai toti de la Francesi (1); sî pentru acei termeni seau machine de belu ce astadi nu se mai intrebuientieza (2) sî ale carora numiri proprie nu sciu se se fí aflandu in limb'a nostra, i am luatu din limb'a mama. . . . »

In prim'a mea declaratiune, «de a me fí tienutu mai multu de testu», «Comisiunea a crediutu a recunosce sî unu escesu de modestía sî una pretentiune nu totu-de-una justificata»; sî cu tote calitatile ce constatase in manuscriptulu meu, ea, «din nenorocire a gasitu acestu resultatu adese imbinatu cu una prea mare departare de la formele testului latinu.» Comisiunea dece a gasitu cà nu urmasemu, cu destula esactitate, curgerea testului latinu.

In ceea ce se atenge «de a fí espresu cu dîceri francese (cumu se urmeza astadi in armat'a nostra) terminii vechi militari pentru lucrure care sî astadi suntu usitate in oste», Comisiunea a

(1) Precumu : *garda, ecleroru, crenelure*, etc.
(2) De es. *centurione, primipilu, testudine* seau *tiestosa, tiestu*, etc.

gasitu una idea pucinu nemerita, «càce, dîce, profusiunea termeniloru de asemene natura dà una fisionomia neplacuta chiaru sî aceloru locure, unde traductiunea e mai esacta, unde stilulu e mai corectu. . . » Comisiunea dece a gasitu «a se inlaturá tote acele dîceri francese cari n'au nece unu cuventu temeinicu a se introduce in limb'a romana, sî cari mai pucinu potu a si avé loculu in traductiuni dintr'una limba ce si are termenii technici proprii ai sei. . . »

In intielesulu acestoru opiniuni ale onorabilei Comisiuni, am cautatu sî eu a face corectiuni operatului meu. Sî asiá, pentru a me apropiá si mai multu de fraseologi'a lui Cesare, revediendu manuscriptulu, urmat'am cu fidelitate mersulu stilului din originale, ci in modu pre câtu am crediutu cà ierta firea limbei nostre. Usioru mi a fostu un'a cá acést'a, càce sî cuventele sî legatur'a loru in limb'a mama multu semena cu ale limbei nostre. Dera terminii technici sî mai vertosu unii comuni nu pucina bataia de capu mi au datu, cà silitu m'am vediutu a cere consiliele onorabilei Delegatiune a Societatei. Benevoitoriele sî luminatele respunsure ce mi a tramesu, multu mi a usioratu calea indreptariloru ce aveam de facutu; altmentre, cumu multe sî varii pareri suntu asupra limbei nostre, mai cà pote m'asi fí lasatu de a mai face asemeni corectiuni : atâta erá sfierea sî nedomerirea mea, cumu se facu cá se fia mai bene.

De voiu fí potutu urmá ideiloru domniloru Comisari sî Delegati ai Societatei celu pucinu in apropiare, ferice de mene, cà nu in desiertu va fi fostu a mea truda! Ci domni'a loru insii voru judecá; eu atâta inse potu spune, cà n'am crutiatu nece tempu, nece truda pentru a respunde la benevoitoriele consilie date mie.

Fora dictionarie romanesci, in lipsa de forme stabilite, in confusiunea cu care acumu ni stà limb'a, unii vrendu se i dè una cale, altii alt'a; in una incercare rara pona astadi sî grea, neajunsure sî vorbe nenemerite fivoru pote multe in traducerea mea; sî omenii competenti voru avé dece ocasiunea a le aretá, pentru cá traductorii se se indrepte. Éra eu cutediu a rogá pre benevoitorii lectori se ierte relele ce aru gasí, sî se creda cà nu bun'a voientia, nece punerea mi ar fi lipsitu, ci capulu pana la atatu m'a dusu, câtu se vede.

Pentru a fí mai cu indemanare sî mai intielesa acesta traductiune, ea a fostu sî este insocita de note despre totu ce am crediutu de nevoia a fí esplecatu sî anotatu. Ci acumu esplecarile terminiloru technici sî ale unora comuni nu le-am mai pusu la loculu unde se intempena in testu cuventulu de esplecatu, ce le am intrulocatu in una *Notitia alphabetica*; (1) sî acést'a am facut'o, pentru cá se evitezu repetîrea seau amentirea aceleiasi note, pentru ca se fia cu indemanare lectoriului a gasí esplecarea cuventului doritu, ori candu ar voí, ceea ce ar fí greu deca not'a ar fí data, acolo unde se intempena cuventulu pentru antâi'a ora; in fine, pentru cà altmentre paginile testului aru fí prea incarcate cu note.

Tote numele de locure ce se intempena in aceste Comentarie, sî pre cari le am espresu dupa limb'a mama, fost'au sî suntu, cuprense in una *Notitia geografica,* luata mai tota, dupa a d-lui O.-Mac.-Carthy. Descrierea apoi a vietiei lui Cesare, sî care a insocitu operatulu meu la concursu, este acea ce urmeza.

Romanu, 1872.

---

(1) Ea cuprende totu ce se atenge de *militîa*, precum: legiune, coorte, turma, tabera, iernatice, stegure; valu, fosata, turnu; arme, cosa, pilu, custodia, statiune, esploratoriu, etc.; *grade* seau *deregutorie,* p.e. legatu, centurione, aciliferu, etc.; *impartiture de tempu,* p. c. ora, veghia, calende, etc.; de *distantia,* p. c. pasu, petioru, etc.; *de moneta,* sestertiu, etc; alti *termini* comuni, p. c. agru, ripa, cetate, opidu, statu etc.; precumu sî unii *termeni betrani* seau *cá sî parasiti,* cá : incetu (lenesce), limba (esploratoriu) — sub (sub munte, d. es.), a apucá consiliu, temeiulu (greulu), cod'a, fruntea, cornulu ostei, etc.

INTRODUCTIUNE

Fiet quodcumque volent, qui valebunt; valebunt autem semper arma. (CICERONE)

Faceseva ori ce voru voi cei tari; fivoru inse tari totudeuna armele.

Caiu Juliu Cesare se nascù la Rom'a in anulu 100 inainte de Christu. Elu erá din stralucit'a familia Juli'a—care si dá originea din Venere sî Anchise—nepotu lui Mariu dupa mama sî genere lui Cin'a.

In etate numai de sieptesprediece ani, infruntà pre Sul'a. Acest'a voì a lu face se-si lase pre femeie'a sa, Corneli'a, sî a i dá pre fiii'a sa, in sperantia de a lu trage in partesi; Cesare insa recusà cu ori ce pretiu acestu pasu. Sul'a confiscà averea Corneliei, sî candu Cesare cu tote acestea cutedià a se presentá inaintea poporului sî a cere se fia numitu auguru, facù de i se respinse cererea. Proscrisu, sub prepusu cà erá de partea lui Mariu, elu fugì, sî nu scapà cu vieti'a, dintru antâiu, de câtu amblandu ascunsu, din locu in locu, sî dandu bani celoru tramesi dupa elu; in urma, prin poternic'a influentia a familiei Juli'a, prin rogatiunile vestaliloru sî chiaru a amiciloru lui Sul'a. Elu se retrase la Nicomede, regele Bitiniei.

Dupa mortea lui Sul'a, elu se intorse la Rom'a sî se ocupà cu elocenti'a. Intre altele acusà pre Cn. Dolabel'a, cetatianu de frunte, pentru portarea cea neonesta in guvernamentulu seu. Din caus'a urei atîtiata, prin acesta acusatiune, fù silitu a fugí. Cautandu se profite de tempulu esiliului sî se sî adauga cunoscenticle, elu se duse la insul'a Rodu, sî luà lectiuni dela renumitulu profesoriu Apoliniu, pre care lu ascultase Cicerone. In drumulu seu fù prensu de pirati sicilieni, cari i cerura douedieci de talenti pentru rescumparare. «Cincidieci am se ve dau, dera am se ve spendiuru,» respunse elu ridiendu. Elu stete treidieci sî optu de dîle intre ei, i tratà cu dispretiu, comandanduli a tacé candu avea se lucreze seau se dorma, sî facundui ignoranti sî barbari, deca nu lu aplaudeau, candu li cetea compunerile sale. Rescumperatu de câtra locuitorii Miletului, elu luà câteva nai, urmarì pre pirati, i prense sî si tienù cuventulu, punendui pre cruce.

Elu se aflá la Rodu, candu insciontianduse cà regele Mitridate atacase provincie legate cu Rom'a, adunà osti ausiliarie, fora se fia avutu insarcinare, sî batendu pre generarii regelui, redede republicei cetatile ce se luasera.

Reintorcunduse la Rom'a, Cesare se alaturà pre lenga Pompeiu, forte influente pre atunce in republica, sî se puse a lucrá in scopulu ce avea, de a ajunge poternicu in Statu. Numitu edile in 65, elu cautà de castigà favorea poporului prin splendide ospetie, la cari Rom'a intrega erá invitata, prin magnificenti'a jocureloru sale, sî, cu tota nevrerea senatului, ridicandu statuele mosiului seu Mariu, nume iubitu poporului. Omu de mari talente, de una activitate estraordinaria, dera setosu de marire, dominatu de patim'a de potere, in ambitiunea sa, elu erá darnicu sî resipitoriu pentru amici, pentru poporu; sî prepusulu nu lipsesce cà, pentru a si indemaná ajungerea scopului, nu s'ar fí bagatu in mai multe conjuratiuni de resturnare. «Se ve fia tema de acelu june elegante cu vestimentulu falfaindu,» dîsese nobililoru betranulu Sul'a, vorbindu despre Cesare; sî amicii sei lu vediusera plangundu de inaintea unei statue a lui Alesandru (altii spunu, candu cetea istori'a acestui mare capitanu), sî dîcundu : «Candu erá de etatea mea elu cuprensese lumea, sî eu inca nu am facutu nemicu». Multe se dîceau despre vieti'a sa : i se imputá unu traiu forte desfrenatu; cu tote aceste poporulu, dreptu recunoscentia pentru darurile ce primea, lu alese pontefice masimu, deregutoria pre vietia, care lu facea neviolabile sî capu alu relegiunei. Singur'a tînta ce urmariá erá pentru a ajunge la marire, pentru a ajunge la potere; sî in acestu scopu nu crutiá nemicu; totu avutulu sî lu ruinase sî facea imprumuture enorme. Catulu unulu din competitorii la ponteficatu, cercase in desiertu de a lu face se si lase candidatur'a la acesta deregutoria. «Voiu face imprumuture sî mai mari, pentru cá se ajungu la scopumi», fù respunsulu seu. Magnificenti'a sî risip'a lu ruinase atâtu de tare, cà in anulu 62, candu fù numitu pretoriu, elu detoriá optu sute cincidieci de talenti, sî trebuì cá avutulu Crasu, care posedea averi nemargenite, se lu iè pre sem'a sa, pentru cá creditorii se lu lase a merge la guvernulu seu in Ispani'a Ulteriore.

Candu se intorse in 60, aflà pre Pompeiu sî pre Crasu nemultiamiti de Senatu : unulu, pentru cà nu i se intariá faptele sale in Asia; celaltu, pentru cà erá lasatu fora influentia in Statu. Elu facù pre amendoui a si dá mân'a, càce erau neamici, sî tustrei formara una unire secreta, cunoscuta sub numele de *triumviratu,* jurandu de a pune in servitiulu loru comune creditulu sî medi-locele ce aveau, de a vorbí sî de a lucrá in orice afacere numai conformu intereseloru asociatiunei.

Cesare, ridicatu la consulatu prin ajutoriulu colegiloru sei, cautà a si trage in partea sa pre poporu sî pre calari. Elu propuse dece una lege agraria, prin care se impartiá la cei mai neavuti locure din dominiele publice sî, la neajunsu, din pamenturi private, cari se se cumpere

cu banii ce adusese Pompeiu din Asi'a. Legea, sustienuta de acest'a si de Crasu, fù admisa, cu tota opunerea nobilimei, sî se decretà cà toti deregutorii actuali sî venitori se jure pas'a cu santienia a ei, sub pedepsa de morte. Pentru calari, elu micsiurà cu una atrei'a parte arendele din Asi'a. Atunce fù in stare a face se se intaresca faptele lui Pompeiu, carui'a i dede de socia pre fii'a sa Juli'a, pentru a se legá sî mai tare in de ei. Bibulu, neamicu cu Cesare sî pre care aristocratii i lu dedesera de colegu, se opuse fora nece una potere contra acteloru lui Cesare: amenintiatu sî luatu la fuga, candu se propuse legea agraria, fora redîmu in senatu, care erá intimidatu, se retrase, dupa patru lune, in cas'a sa, cercandu prin edicte se atace de nulitate actele colegului seu. Senatulu remase astfeliu neconvocatu, fienducà Cesare voiá a se vedé singuru conducundu afacerile publice, in câtu unii numira anulu acest'a «Consulatulu lui Juliu sî alu lui Cesare.» Togma acést'a erá in dorenti'a sa. «Iubescu mai bene se fiu antâiulu intr'unu cotunu decâtu alu douile in Rom'a», dîsese elu candu cu mergerea la guvernulu Ispaniei.

Apropianduse terminulu consulatului seu, in scopu de a castigá gloria sî averi, elu cugetá la guvernulu Galieloru, unde se se semnaleze sî se esercite singuru una potere unica. Elu cerù pentru cinci ani guvernulu Galiei Cisalpine, impreuna cu trei legiuni. Poporulu, castigatu prin jocurele sî liberalitatile sale, nu numai i implenì cererea, dera i dede sî Iliria; de alta parte senatulu, de tema cá se nu fia intrecutu de catra poporu, sî pentru cá Cesare se tiena comandulu cá datu din partea adunarei betraniloru nobilimei, se grabì, dreptu incredentiare de impacatiune, a adauge la darulu poporului una apatr'a legiune sî una atrei'a provincia, Galia Transalpina, unde belulu erá aprope a se escá. Strigatulu profeticu alu lui Catone: «Voi armati tirani'a sî o puneti in una cetate de asupra capeteloru vostre», fuse indesiertu.

Pentru a tiené in frêu, in absenti'a sa, pre Pompeiu sî pre senatu, redicà la tribunatu pre patriciulu Clodiu, care se facuse fiiulu adoptivu alu unui plebeu, inadensu pentru cá se pota fí primitu la acesta magistratura; facù se se desemneze consuli Pisone, pre a carui'a fiia o luà de socia, sî Aulu Gabiniu, amici ai sei; stete de se esclusera din deregutorie toti acei pre cari i credea cà nu i erau devotati; in fine luà orice mesura care se asecure poterea sî influenti'a creatureloru sale, sî mai cu sema a lui Clodiu. Acest'a incepù mai antâiu a indepartá dela Rom'a pre capii partei aristocratiei, cari poteau fí de temutu contra poterei lui Cesare: Cicerone, marele oratoriu sî nu de multu numitu parente a lu patriei, fù esiliatu la patru sute mile departe de Rom'a, pentru cà facuse se mora fora judecata complicii lui Catilin'a; Catone, care dá peptu oricandu vedea amenintiate vechiele institutiuni republicane, fù insarcinatu a merge se reduca Cyprulu in provincia. Toti neamicii lui Cesare incepura a se teme pentru vieti'a loru, sî pucini senatori cutediau, pre la finele consulatului seu, a se aretá in adunarile ce erau presiediute de elu.

Romanii se intensesera cu dominatiunea preste una parte a Galiei inca din anulu 125, sî intrasera in legature de amicetia cu Eduii, unulu din cele mai insemnate popore ale Galiei libere. Ariovistu, rege Germanu, trecuse Renulu sî batuse pre Secuani, cari lu chiamasera, sî pre Edui, cari li dedesera ajutoriu; portarea lui catra invinsi erá cruda; trecuse la una suta douedieci mie de Germani in Galia sî voiá a aduce noue turme. De alta parte Elvetii, nelenesciti de incursiunile Sueviloru, poporu Germanu, se pusesera a si parasí tier'a sî a se duce in regiunile de lenga Oceanu, aprope de provinci'a romana, pentru a se bucurá de una clima mai blanda sî de una esistentia mai lenescita. Ei sî trecusera in tier'a Eduiloru sî o predau. Cesare, chiamatu in ajutoriu de catra Edui, purcese in contra acestoru neamici. Elu ajunse pre Elveti la malurele Ararelui, i batù sî constrinse pre cei remasi a se reintorce in muntii loru. In urma invinse pre Ariovistu in una bataia crancena, la Vesontione, sî lu alungà din colo de Renu. Remasiti'a aniloru guvernului seu, precumu sî alti patru ani din cinci, tempu pentru câtu i se mai lasase acestu guvernu, o intrebuintià in alte bele contra Galiloru, a Belgiloru sî a Germaniloru, sî in espeditiunile sale elu se intense pana in Britani'a sî Germani'a. Sucesulu incoronà mai pretotendene intreprenderile sale: Gali'a in urm'a rebeliunei sale generale fù deplenu invinsa, in eroic'a lupta ce tienù la Alesi'a, in 52. Orecari mice miscari fura nabusîte prin luarea Uselodunului, in 51.

Cesare intrebuentià in supunerea Galiei optu ani sî una armata de diece legiuni (60 mie omeni), afora de ostile ausiliarie pre cari le luà de la insesi statele galice sî de pre la Germani. De una parte, desbinarea cetatiloru galice, reu'a conducere a ostiloru loru, ambitiunea capiloru, dintre cari unii serviau interesele Romaniloru; de alta parte, aspr'a disciplina pe care Cesare o tienea in militari, candu se aflau in faci'a neamicului; geniulu seu belicu sî activitatea sa infricosiata, *monstrum activitatis, horribilis diligentia,* cumu o numiá Cicerone, lu facura se o scota la capetu cu aceste intreprenderi. Inse faptele crude ce le comise contra Galiloru—asupra unor'a chiaru dupa ce se supusesera—lasara mare peta in reputatiunea de blandetia sî indurare ce Romanii i atribuira. Càce uciderea totororu senatoriloru la Veneti, necrutiarea in macelu nece a betraniloru, nece a femeieloru, nece a copiiloru, la Avaricu; taiarea mâneloru unui intregu presiediu, la Uselodunu, suntu nesce crudimi cari ne facu se ne infioràmu.

In anulu alu nouele alu guvernamentului seu, Cesare, pentru a asecurá victori'a sa, luà mesure prin cari Galii se fia imblanditi sî impacati. Lasà cetatiloru legile sî guvernulu loru; tratà cu distinctione pre principalii locuitori sî li dede sperantia de a capetá dreptulu de cetatienía romana; impuse unu singuru tributu de 40 milione sesterti (ceva mai multu de optu milione lei), sî acest'a sub nume de *stipendiu militare,* pentru a nu atenge mundri'a acestei natiuni belicose; scutì de orice sarcina pre unele state sî orecari cetati; pre altele le luà sub arip'a

sa. Prin atari mesuri, elu trase in partesi pre nesce omeni cari mai inainte i fusera neamici.

In tempu ce Cesare erá ocupatu cu belulu in Gali'a, Pompeiu stá la Rom'a, cautandu a intunecá pre Cesare sî a atrage in partea sea pre senatu prin una moderatiune prefacuta, sî pre poporu prin liberalitati. Infruntatu in fia-care dî de catra Clodiu, creatur'a lui Cesare, elu facù de se rechiamà din esiliu Cicerone, sî ridicà in contra lui Clodiu pre tribunulu Milone. Triumviratulu fù reinoitu (in 56) la Luc'a, unde se intelnira tustrei triumvirii. Acolo seau la Pis'a Cesare veniá in fia-care anu de veghiá mai de aprope asupra impregiurariloru ce se petreceau la Rom'a, sî cumpará prin scandalose profusiuni conscientiele Romaniloru, in asistenti'a colegiloru sei. Consuli, tribuni ai poporului, edili, pretori alergau din tote partile la acestu oboru; asiá cà se vedeau la port'a guvernatoriului Galieloru pana la un'a suta doudieci de lictori portandu fasci. Precumu regulasera triumvirii in de ei, Pompeiu sî Crasu capetara alu douile consulatu, impreuna cu provinciele Ispani'a sî Afric'a pentru celu ântâiu, Syri'a pentru celu alu douile; câtu pentru Cesare, guvernulu seu fù prorogatu pentru cinci ani.

Unirea reinoita a triumviriloru n'avea se tiena multu. Juli'a, fet'a lui Cesare sî femei'a lui Pompeiu, morì in 55, sî mortea ei aduse ruptur'a legatureloru cari impedecau discordiele intre socru sî genere. Crasu, care contra-bilanciá poterea lui Cesare sî a lui Pompeiu, perì in 53, in belulu contra Partiloru, si astfeliu ambii emuli remasera facia in facia unulu de altulu.

Intre aceste certele dintre tribunii Clodiu sî Milone causau mari disordini la Rom'a : sangele curgea, insusi Clodiu fù ucisu, sî turburarile impedecau alegerea consuliloru. Pompeiu, invidiosu de glori'a lui Cesare sî dorindu de a fí elu tare sî mare, favorá pre sub mâna asemeni turburari, in scopu de a trage fructe din ele. Acesta stare de lucrure lu reaproprià de senatu, care lu castigà deplenu, facundulu consule numai pre elu singuru (52), cu potere absoluta. Càce, in faci'a lui Cesare, a caruia gloria deveniá in fia-care dî mai amenintiatoria, senatulu avea nevoia de unu generariu sî de armata. Atacurele contra lui Cesare incepura curundu. Mai ântâiu i se luara din ostea sa, prin unu senatuconsultu, doue legiuni, sub cuventu cà erau de nevoia pentru belulu contra Partíloru, cu tote cà fura date lui Pompeiu, sî erau tienute in Itali'a; apoi lu provocà a lasá comandulu armatei sî guvernulu provincieloru, inainte de a se finí alu douilea termenu de cinci ani. Elu promise cà va depune poterea, deca sî Pompeiu va face asemene. La 1 januariu 49, senatulu dede unu decretu prin care declará pre Cesare neamicu alu patriei, deca nu s'ar demite din comandulu armatei sî guvernulu provincieloru. Doui tribuni, Casiu Longinu sî Marcu Antoniu, cari se opusera contra acestui decretu, fura amenintiati, sî alungati din adunare de catra Pompeiani. Ei fugira in tabera la Raven'a, unde se aflá Cesare, cu una oste de 5000 pedestri sî 300 calari. Prin glori'a ce

castigase in belele galice, prin portarea sa catra osteni, elu sî i facuse devotati; prin mesurele ce luase cu organisarea Galieloru trasese in partea sa pre locuitorii loru; prin liberalitatile sale-si preparase instrumente pentru a subjugá republic'a. Mâniatu de decisiunea senatului, fienducà astfeliu belulu i erá declaratu, Cesare, cá celu ce de multu lucrá pentru a ruiná creditulu lui Pompeiu, trece Rubiconele, care formá margenea provinciei sale, sî apuca spre Rom'a.

La audiulu despre acést'a, Pompeiu, care, neasceptanduse la resistentia din partea lui Cesare contra decretului datu, nu luase mesure de a si concentrá ostea, desîrata prin Ispani'a sî aiurele, fuge din Rom'a, impreuna cu senatulu. Elu avea in partea sa Ispani'a, Afric'a, Egiptulu, Syri'a, Asi'a mica sî Greci'a: Gali'a, Itali'a, Sardini'a, Corsic'a sî Sicili'a tieneau cu deregutoriulu Galieloru, sî apoi elu dominà sî la Rom'a. Cesare cuprense in siese dieci de dîle tota Itali'a, Sicili'a sî Sardini'a; trecù in Ispani'a sî constrinse pre Afraniu sî Petreiu, legatii lui Pompeiu, a depune armele, in tempu ce legatii sei, Curione sî Dolabel'a erau batuti, unulu in Afric'a, cestalaltu in Iliri'a. La intorcerea sa, Masili'a care restetese, se inchinà. Poporulu la Rom'a lu numise dictatoriu. Elu facù se se scada din capete usurele respunse, rechiamà pre esiliati, afora de Milone, ucidietoriulu lui Clodiu, desfientià legea lui Sul'a, care dechiará necapabili pentru deregutorie publice pre fiii sî nepotii celoru proscrisi, sî dede dreptulu de cetatienia Galiloru cisalpini; apoi abdicà din dictatura sî se numì consule. La inceputulu anului 48, trecù in Epiru, dupa Pompeiu, sî cercà in desiertu a lu impresurá la Durachiu (Durazzo), de sî cu poteri multu mai inferiori: lipsitu de bucate sî batutu intr'unu atacu contra linieloru neamice, se retrase in Tesali'a. Pompeiu se luà dupa densulu. Ei se intalnira la Farsali. Cesare nu avea de câtu douedieci sî doue mie pedestri sî una mia de calari. Pompeiu, care dispunea de unu numeru indouitu de pedestrime sî de siepte mie de calarime, voiá se traganeze; ci constrinsu de staruintiele teneriloru nobili, cari erau satuli de asteptare, nerabdatori de a se intorce la Rom'a sî securi de victoria, determinà se dè batai'a. Lupt'a fù crancena, Pompeiu batutu, cincisprediece mie omeni de ai sei remasera pre campulu de bataia, sî elu luà fug'a, apucandu spre Egiptu. In tempu ce debarcá, crediendu cà se aflá in una Tiera amica, (elu restabilise pre tronu pre tatalu regelui), fù omoritu prin punerea la cale a ministriloru regelui Ptolomeiu. Cesare se luase dupa Pompeiu; ajungundu in Egiptu, se infiorà, candu i se presentà capulu adversariului; planse sortea lui sî comandà immormentarea acestei stralucite victime. Elu rechiamà pre Cleopatr'a, sor'a regelui, departata de ministri, sî decise cá ea se domnesca impreuna cu fratele, dupa testamentulu parentelui loru. Ministrii redicara atunce poporulu din Alesandri'a sî chiamara ostea regelui. Cesare, insocitu numai de patru mie legionari, se aflá in partea cetatei de lenga portu, unde se cercuvalà. Elu fù impresuratu tempu de siepte lune de catra unu poporu de

trei sute mie de suflete sî de douedieci mie militari bene esercitati. In unu atacu asupra insulei Faru, mic'a sa ostire fù respinsa, sî elu abiá scapà aruncanduse in marea, unde, precumu se dîce, cu una mana innotá, éra cu cealalta si tienea Comentariele afora din apa. Cu ajutoriulu ce i venì din Asi'a, batù armat'a regelui, care se innecà in Nilu pre candu fugiá, sî puse pre Cleopatr'a pre tronu. De acolo trecù in Asi'a, unde batù in cinci dîle pre Farnace regele Pontului (47), la care ocasiune scrise senatului aceste celebre cuvente : *Veni, vidi, vici* (venii, vediui, vinsei). In anulu 46, trecù in Afric'a, unde refugiatii pompeiani formasera una armata poternica sî se unisera cu Jub'a regele Numidiloru. Cesare batù armat'a republicaniloru precumu sî a Numidîloru, la Tapsu ; invinsii perdura cincidieci de mie omeni. Regele Jub'a, Scipione generariulu ostei republicane, Petreiu legatulu se ucisera singuri. Catone, care comandá la Utic'a, se strapunse insusi cu sabi'a, pentru a nu mai vietiuí dupa ce vediuse ca libertatea erá perduta. «Legatimi sî mânele,» dîsese elu fiiu seu sî amiciloru candu nu si gasise sabi'a, care i fuse luata.» «O Catone, strigà Cesare, la audiulu despre acést'a, tu mi ai invediutu glori'a de a ti scapá vieti'a.» In 45, Cesare nemicì la Mund'a, in Ispania, cele de pre urma poteri ale republicaniloru, conduse de Cneiu sî Sestu, fiii lui Pompeiu. Preste 30000 mie republicani perira in acesta ultima lupta.

Nu mai remasese nemene care se i resista : elu triumfà. I se dedera tote onorile pre cari lengusirea pote se le inventeze, sî senatulu i se inchiná cá unui dieu. Pomp'a triumfureloru sale nu se mai vediuse pana atunce necaiurile : riurele pre unde trecuse cá invingutoriu erau representate in auru, sub forma de captivi; se vedeau tabelle representandu victoriele sale, imagenile regiloru sî a generariloru pre cari i ucisese sau invinsese. In urma, elu distribuì premie totororu osteniloru sî cetatieniloru, sî ospetà pre poporu la douedieci sî doue mie de mese câte cu trei pature. Spectaculele se sucesera cu una pompa sî cu una varietate fora esemplu; ele atrasera la Rom'a asiá de mare multîme de straini, cà ei fura siliti a si face corture in strade sî afora din urbe, sî imbulsirea fù asiá de mare cà mai multi cetatieni perira nadusiti.

Cesare concentrà tota actiunea publica in manele sale, insusîndusi tote deregutoriele republicane, cari cu numele substetera cá sî in trecutu. Cá dictatoriu pre vietia sî consule pre cinci ani, elu avù poterea esecutiva, cu dreptulu de a dispune de tesauru; cá imperatoriu, poterea preste ostire; cá tribunu, vetulu asupra poterei legelative. Principe alu sanatului, elu diregea desbaterile acestei adunari; prefectu alu moravuriloru, elu o compunea dupa placerea sa; mare pontefice, elu facea se vorbesca religiunea dupa interesele sale, sî preveghiá pre ministrii ei. Erariulu, ostea, religiunea, poterea esecutiva, una parte a poterei judeciaria sî, indirectu, mai tota poterea legelativa, erau dera reunite in mânele sale. Cu tote aceste elu nu intrebuintià poterea de câtu pentru a face bene : iertà pre cei mai mari neamici ai sei, infrumusetià

Rom'a, facù unu portu la gur'a Tiberelui, reformà legile, adoptà unu nou calendariu, tienù cu asprime disciplin'a in osti, saturà pre poporu de darure, ospetie sî jocure, dera lu tienu in frêu; dete darure sî bani strainiloru de la Rom'a sî din provinciele Italiei; tramese colonie pentru a reimpoporá Cartaginea sî Corintulu; dede dreptulu de cetatienía totororu strainiloru cari lu servisera cu credentia; puse se se lucreze una carta generale a imperiului sî una statistica a provincieloru, imbarbatà agricultur'a italiana, cu unu cuventu, creà unu mare numeru de asiediemente utili. Elu cugetá a face inca mari lucrure : a culege legile in unu singuru codice, a intemeiá bibliotece, a merge contra Daciloru sî Partîloru, a se intorce pre la Sciti sî Germani, pre cari se i bata, intendiendu astfeliu imperiulu din tote partîle; apoi a taiá istmulu de Corintu, a secá baltîle Pontine, a scurge laculu Fucinu, a duce preste Apeninu una mare cale dela Adriatic'a pana la marea Toscana; in fine a immultî dreptulu de cetatienía, pentru a prepará unitatea imperiului.

Cesare, desî avea in mânele sale tota poterea, inse, in vanitatea sî imprudenti'a sa, voiá sî numele de rege. Pentru a deprende pre omeni sî a i castigá in favorea monarchiei ce voiá se fundeze, elu degradà, in modu sistematicu, institutiunile republicane sî introduse in ascultatoriulu seu senatu unu mare numeru de straini, mai cu sema Gali, ceea ce atîtià nemultiamirea Romaniloru. Crescuse numerulu deregutoriloru, sî cá se pota numí mai multu de doui consuli, facù consuli substituti. Unulu din acesti'a stete abiá câteva ore in consulatu, in diu'a de 31 decemvre 45, candu morise acelu pre care lu inlocuiá. «Ce consule veghiatoriu! strigà Cicerone, in tota magistratur'a sa n'a inchisu ochii una data». Cesare ridicà statuele lui Sul'a sî ale lui Pompeiu, resturnate de poporu; dispuse de tote deregutoriele, chiaru de acele cari se dá prin umbra de alegere din partea popurului; rarì adunarile lui, restatorì in onorile loru pre cetatienii degradati de catra censori seau condemnati; dede prefectur'a erariului unor'a din servii sei, sî merse cu despretiulu pana la a face elu insusi senatu-consulte sî a le subscrie cu numele senatoriloru cari i veniau in mente sî cari, precumu se intemplà lui Cicerone, erau cuprensi de mare mirare la audiulu despre asemenia decrete, seau candu primiau epistole de multiamiri dela omenii in favorea carora se facusera, omeni pre cari semnatorii sî propunitorii intipuiti de Cesare nece nu i sciau cà erau pre lume.

Amicii sî creaturele lui Cesare cercara in desiertu a i presentá in publicu diadem'a; poporulu, care fuse insielatu in speranti'a de a avé unu guvernu populariu, nu se aretà dispusu a i dá aprobarea, sî acést'a lu facù se o recuse. Departe de a desperá, ei gasira unu altu medilocu pentru a ajunge la scopu. In cartile sibiline, arse pre tempulu lui Sul'a sî restaurate cu adausure false, ei aflara, in favorea domnului loru, unu pretensu oraculu, care suná cà Romanii numai atunce candu

voru avé unu rege voru poté invinge pre Parti. Cesare se prepará a merge contra loru, sî se dîcea cà ai sei aveau se i dè, in momentulu candu elu ar esî din Rom'a, titlulu de rege. Intre aceste de mai multe lune se formase una conjuratiune contra vietiei dictatoriului, compusa parte din vechi pompeiani sî republicani, parte din cesariani, cari-si vediusera cadiute sperantiele ce avusera. Casiu Longinu, vechiu legatu alu lui Crasu, sî pre care Cesare lu iertase cà luase parte pentru Pompeiu, erá capulu conjuratiunei. Elu trasese in partea sa chiaru pre Brutu, cumnatulu seu, care erá nepotu sî genere alu marelui Catone, sî pre care Cesare lu avea in cea mai mare favore, cu tote cà se luptase in contra-i la Farsale. Incercarea imprudente a lui Cesare, pentru a i se dá vanulu nume de rege, adause numerulu conjuratiloru. Elu fù inscientiatu despre acést'a, dera nu i dede importantia, redîmanduse pre poporu : «Rom'a, dîcea-elu, se intereseza de vieti'a mea mai multu de câtu mene chiaru».

In diu'a ideloru lui marte (15 marte, 44), candu, precumu se dîcea, creaturele sale aveau se i dè titlulu celu atâtu de doritu, elu merse la senatu. Conjuratii se adunara in giurui; Tuliu Cimbru incepù se cera rechiamarea din esiliu a fratelui seu; ceilalti inca lu rogau. La insistenti'a loru, Cesare se scola cá se i respinga cu poterea. Atunce Tuliu apuca vestimentulu de pre umerii sei, sî Casc'a i dà cea antaiu lovitura de-alungulu umerului. Cesare apucandui maneriulu armei cu care lu lovise, «Scelerate, ce faci?» disse-elu. Dera in acelasi tempu vediendu pre Brutu ridicandù pumnariulu asupra sa, lasa mân'a lui Casc'a sî acoperindusi capulu cu vestmentulu seu, cade ranitu de 23 loviture. Elu erá in etate de 56 de ani, de una statura inalta, animatu sî cu demnitate in gestulu seu, elegante sî placutu in vorbire, sî nobile in abitudinile sale; cu ochii negri sî vii, sî majestosu in fisionomi'a sa.

Astfeliu se stinse vieti'a acestui mare omu, «care, precumu dîce unu invetiatu alu nostru, intrebuintià tote medi-locele de a resturná arestocrati'a prin poporu sî de a se inaltiá pre sene pre ruinele republicei». Cesare nu erá numai mare omu de Statu, mare capitanu, calitati despre cari am crediutu bene a trage din istoria (1) faptele amentite de asupra, pentru a stá in fruntea traductionei unei'a din operile sale : elu erá totu una data unu escelente oratoriu, unu scrietoriu elegante. Vomu aretá dece sî insemnatatea sa literaria, scopu cu atâtu mai usioru pentru noi, cà nu avemu de câtu érasi a spune ací opiniunea invetiatiloru critici cari au vorbitu despre vieti'a sa literaria.

Scrierile sale cunoscute astadi suntu : mai multe oratiuni, intre altele, acusatiunea ce facù asupra lui Cn. Dolabel'a; sustienerea causei greciloru in procesulu contra lui C. Antoniu, sî a Bitinieniloru in contra lui Viniciu; mai multe oratiuni funebre, intre cari a matusici sale Juli'a, veduv'a lui Mariu; mai multe oratiuni politice in senatu sî in foru; una poema sub titlu *calctoria,* tratate despre *Auspicie* sî despre

(1) Dupa d-nii Duruy, Baudement, Laurian, sî altii.

dreptulu augurale, unu tratatu de gramatica despre *Analogia, Comentariele*, sî in urma *Anti-Catonele*.

Din tote aceste scrieri, esistu astadi numai *Comentariele*, câteve epistole sî fragmente.

Cesare incepù artea sa oratoria la etate de 21 ani, acusandu pre Cneiu Dolabel'a. «Din acea dî, dîce Suetoniu, elu fù pusu, fora contestare, in antâiulu gradu alu patroniloru seu alu oratoriloru judeciari.»

«Cesare—se esprime Cicerone—a perfectionatu in fiacare dî talentulu seu prin esercitîe continue : astfelu stilulu seu este plenu de espresiuni alese; mareti'a vocei sale, demnitatea gestului seu, dà gratia sî stralucire vorbeloru sale; sî totulu concure in unu modu atâtu de fericitu, cà eu nu credu se i lipsesca una singura din calitatile oratoriului..... Cesare este pote din toti oratorii acelu ce vorbesce limb'a latina cu mai multa puritate..... Cesare, luandu ratiunea dreptu caleusu, corige, prin una intrebuintiare mai pura sî unu gustu mai severu, vitîele sî coruptiunea venite prin usu. Astfeliu, candu la acesta elegante latinitate, necesaria orcarui Romanu de buna familia, fora se fie oratoriu, elu adauge ornamentele elocentiei, cugetarile sale sunt cà atâte tablele formate cu arte, pre care le espune la lumina favorabile. Indiestratu cu unu daru naturale asiá de frumosu, pre care, pre longa aceste, elu lu unesce cu celelalte parti ale artei, eu nu vedu carui emulu elu ar poté fí inferiore. Declamatiunea sa este placuta sî plena de sinceritate; vocea sa, gestulu seu, totu esteriorele seu are ceva nobile sî maretiu.»

«Cesare, dîce Cintilianu, are in sene atât'a potere, atâtu spiritu, atât'a miscare, in câtu se vede forte bene, ca elu intrebuintiá in vorbire aceasi potere de care se serviá candu facea belulu; sî deca s'ar fí aplecatu numai la lucrarile forului, elu ar fí, intre toti oratorii nostri, acelu pre care l'amu indicá cá emulu lui Cicerone».

Opiniunea vechiloru invetiati este unanima—esceptandu pre autoriulu *Dialogului Oratoriloru*—in recunoscerea gloriei literaria a lui Cesare, sî acést'a este sî opiniunea multoru celebri critici moderni.

Vomu vorbí acumu anume despre *Comentarie*. Comentariele cuprendu descrierea beleloru portate de Cesare, sî anume acelu cu Galii sî acelu civile. Antâiulu are optu carti : siepte proprie ale lui Cesare, a opt'a este scrisa sî adausa pre lenga celelalte, precumu se crede in generale, de catra Irtiu Pans'a, unu legatu alu lui Cesare. Belulu civile cuprende trei carti.

Comentariele, precumu areta titlulu, sunt nisce memorie scrise dî cu dî de la rapediune fora pretentiune sî precumu evenementele s'au petrecutu; ele erau destinate a serví mai in urma de materia pentru una istoria amenunta sî completa a espiditiuniloru lui Cesare. Cu tote aceste evenementele suntu narate cu una simplicitate sî claritate cari facu cá acestà opera se fia un'a din cele mai admirabili. «Comentariele, dîce Cicerone, sunt una opera escelente; stilulu este simplu, puru, plenu de gratîe sî despoiatu de orice pompa de limba : este una frumusetia fora

ornamentu. Vrendu a prepará materia pentru istoricii venitori, Cesare a facutu pote placere unoru mice spirite, cari se voru incercá a incarcá cu ornamente vane aceste narari; inse pentru omeni cu mente elu li a luatu gustulu de a scrie, càce nemicu nu este mai placutu in istoria de câtu una brevitate corecta sî clara.»

Cesare in nararea evenementeloru, in cari elu a jucatu principalea parte, nu se ocupa despre sene de câtu in atrei'a persona; elu lasa se vorbesca numai faptele sale, precumu lasa se vorbesca ale celorlalti. Scrierea sa nu cuprende nece de acele tabelle alu carora artificiu consiste in a aretá orecari amununte mai atragutorie sî a lasá altele in umbra; nece acele imageni in cari pictorele pote forte raru remané deplenu impartiale sî fidele adeverului; nece acele cugetari morali cari esu mai multu seau mai pucinu bene din narare; nece acele oratiuni facute in urma sî in cari naratoriulu pune propriele sale sentîmente in gur'a eroiloru sei. Personele lucra simplu cumu stà in natur'a loru; cuventele loru suntu reportate in una fidele analise; raru vorbescu ele insesi, sî atunce oratiunile loru suntu forte scurte». . . .

«Deca Cesare, dîce d. Nisardu, celebru criticu modernu, n'a dusu orecari calitati atâtu de departe pre câtu noi amu vré, in comparatiune cu idealulu ce ni amu facutu despre genulu istoricu, acést'a nu vene din causa cà n'ar fí potutu, ci din anume scopu. Elu n'a dîsu nece mai multu nece alta ceva, pentru cà n'a voitu. Elu avea poterea in reserva sî n'a usitatu de ea, amandu mai bene a lasá se se creda cà i lipsiá de câtu s'o aplice fora cuventu. Deca imaginatiunea nu me insiela, acesta retienere, acesta economia intielepta a sa este una frumusetia propria lui Cesare. In adeveru, ce pote fí mai frumosu de câtu de a vedé pre acelu ce potea totulu, a se tiené de unu lucru sî a lu face atâtu de esactu; pre acelu ce escelá in a si ride de ceneva, a atenge abiá pre cei mai pucinu laudabili din neamicii sei; pre acelu care in elocentia sciá, dupa spunerea lui Cicerone, sa faca din fiacare proba cá unu tabelu espusu la lumina favorabile, a se margení la mice oratiuni, cele mai multe indirecte; pre acelu care, audiendu aperarea lui Ligariu, lasá se i cada din mâna actulu de acusatiune, a scí se fia impartîale pana la acelu gradu de a paré nesemtitoriu; pre acelu ce avea tote talentele, a le guverná atâtu de bene, sî pre rondu a le reuní seau a le separá atâtu de fericitu, in câtu facultatîle sale pareau cá nesce corpure de armate distincte, pre cari le conducea naintea sa, impingundule pre tote impreuna seau separate, dupa trebuentia, sî proportionandule, pentru numerulu seau gradulu de potere, dupa pedec'a ce avea a invinge».

Lips'a de ornamente in nararile lui Cesare pote impedecá de a nu se semtî indata frumusetiele Comentarieloru sale. Barbati din cei mai luminati dà lui Cesare, ca scrietoriu, una stima mai mica de cumu i s'ar detorí; altii lu considera inferiore lui Salustiu sî chiaru nece de comparatu cu Tacitu seau Titu-Liviu. «Singurulu defectu alu Comenta-

rieloru, continua d. Nisard, este cà numai studiulu sî, pentru a vorbí astfeliu, practic'a autoriului, potu se faca a se gustá perfectiunile discrete sî ascunse ale loru. Operele de genulu acest'a trecu pre deasupra multoru capete, eu intielegu capete bene precepute. Ele nu prevenu spiritulu mai de inainte, modesti'a loru ascunde acésta. Se dice in moralea seculului: trebue orecare abilitate chiaru omeniloru onesti, chiaru vertutei, pentru a se recomandá sî a se face utili. Masim'a nu este mai pucinu adeverata despre autori. Deca ei nu facu nemicu pentru a trage ochii, periclita se nu fia vediuti. Pucinu din acesta abilitate nu le siede reu, numai ea se nu fia de câtu una atîtiare innocente pentru a trage la adeveru».

Toti criticii au celebratu geniulu literariu alu lui Cesare. Eca una apretiatiune a Comentarieloru care este pote cea mai justa. «Eu semtu, dice Joanu de Müller, Tucididele Elvetiei, cà Cesare me face infidele lui Tacitu : este imposibile a scrie cu mai multa elegantia sî puretate; elu are adeverat'a precisiune, acea care consiste in a dîce totu ce este necesariu sî nece unu cuventu mai multu. Elu scrie cá omu de Statu, totudeun'a fora patima. Tacitu este filosofu, oratoriu, amicu neadormitu alu omenirei, sî in poterea acestoru titluri, elu se inflacareza câte una data; deca me incredu orbesce in elu, pote se me duca prea departe. Cu Cesare eu nu me espunu la acést'a. . . . Una elegantia admirabile; darulu atâtu de raru nu numai de a nu dîce nemicu prea multu, ceea ce nu este asiá de usioru, dera in acelasi tempu de a nu omite nemicu esentiale; una armonia totudeuna apropriata cu graviatea subjectului seu, sî, mai pre susu de tote, una singularia egalitate de stilu sî una mesura totudeuna perfecta, tote aceste calitati justifica in ochii mei dîcerea lui Tacitu : Divulu Juliu, celu mai mare din autori[1], *Summus auctorum divus Julius*. Cuventarea sa nu este de câtu una urmare de fapte presentate in modulu celu mai invederatu sî luminosu. Stilulu seu este imagenea caracteriului seu : in tempu ce elu coprendea in interiore patimile cele mai violente, in esteriore elu parea, ca sî dieii, ridicatu de asupra totoru patemeloru; sî nemicu nu parea indestulu de mare pentru cá sufletulu lui Cesare se se pota lasá a se miscá».

Socotu a inchiaiá acesta prefatiunea punendu ací comparatiunea ce face intre Cesare sî Salustiu d. Alexis Pierron, profesoriu francesu, din a caruia carte de literatura eu am estrasu cea mai mare parte din câte s'a disu mai susu despre vieti'a literaria a lui Cesare.

«.... Nu este mai nemicu comune intre autoriulu lui *Catilin'a* sî alu lui *Jugurt'a,* sî autoriulu *Comentarieloru.* Calitatile unui-a suntu antipodele, deca cutediu a vorbí astfeliu, calitatiloru celuialaltu. Acesta opositiune se vedesce pretotendene. Asiá, in tempu ce Cesare nareza acea ce a facutu sî indata cumu a facutu, fora altu scopu de câtu de a

[1] Dicerea lui Tacitu nu are in totulu seu sensulu ce i atribue Jean de Müller. Ea semnifica numai cà marturirea lui Cesare este autoritatea suprema despre certitudinea unui faptu, seau, literalmente, cà divinulu Juliu este autoritatea istorica in celu mai inaltu gradu.

fí simplu sî adeveratu, Salustiu scrie pentru a scrie: elu este unu omu, care dispunendu de tempu, cauta a sî ocupá in modu utile orele sale neocupate, care formeza cugetarile sî lucrarile sale, dupa gustulu seu, asupra diverseloru punte ale istoriei natiunale; care dispune, cu arte, materi'a sa, sî care cugeta, inainte de tote, la interesulu narariloru sale sî la perfectiunea stilului seu. Salustiu nu se margenesce, cá Cesare, a lasá se lucre personele sale: indata ce i se presenta unu nume, elu i descrie imaginea mai multu seau mai pucinu viua in colore, dupa importanti'a figurei. Elu nu se lasa chiaru de a nu schitiá pre unele cari mai numai câtu trecu pre de naintea nostra cá nesce umbre; sî aceste trasature de caractere suntu considerate cu dreptulu intre cele mai insemnate bucati ale opereloru sale. Unu ornamentu nu mai pucinu admiratu, in invetiatele sale compusetiuni, suntu acele oratiuni in cari istoriculu reproduce, dupa ide'a sa propria, cuvente cari au fostu pronuntiate in fapta, seau inventedia pre acele cari aru fí potutu fi tienute, sî pre cari le face se para adeverate, conformanduse dateloru subjectului sî ne facundu a se dîce de catra aceste persone nemicu ce nu ar respunde la tempulu sî loculu, la situatiunea sî morii loru, la dorentiele ce le animedia. Nemicu de asemene in nararile lui Cesare. Elu se margenesce, in generale, a reportá, candu careva a vorbitu, sensulu cuventeloru pronuntiate. Oratiunile directe nu suntu decâtu cuvente militari forte scurte, asiá precumu impregiurarea le a facutu se aiba locu, sî cari, dupa cuventulu unui criticu, in locu de a suspende actiunea, o continua. Salustiu pune faptele intr'una ordine pucinu arbitraria, prin care lucrurele se facu insemnate unulu prin altulu; in care antâiele planuri suntu desvelite cu una lumina mai viua; in care unele amenunte suntu sacrificate efectului; in care perspectivele suntu regulate intu'unu modu de a incantá pre lectoriu: cu unu cuventu, Salustiu face acea ce se numesce tabele. Cesare nu scie acesta arte, seau mai bene elu a voitu a nu o scí. Alta diferentia: Cesare se abtiene de a disertá; forte arare ori elu sî permité in trecûtu acele simple cugetari pre cari evenementele le inspira mai fora de a avé voentia pentru acést'a. Salustiu, din contra, areta semnulu de moralistu sî nu totudeuna la locu: lui i placu sententiele, lungele frasi de virtute, sî elu ar fí incantatu cá se fia consideratu cá unu cugetatoriu profundu sî cá unu filosofu austeru. Câtu despre stilu sî dictiune, contrastulu este pote mai completu, mai batutoriu la ochi inca. Cesare este claritatea insasi; Salustiu este concisu pana la obscuritate. Cesare vorbesce cumu sî cugeta, sî intorseturele cele mai pucinu eleganti, cele mai pucinu silite, suntu acele pre cari elu le prefere; Salustiu ar crede a pecatuí catra lectoriu, deca n'ar investí cugetarea sa de costume mai multu seau mai pucinu pitoresce: elu provoca curiositatea; elu vrè ca se se caute sub frasea sa....»

Terminu acì cuventele invetiatiloru critici despre calitatile literarie ale lui Cesare, calitati cari i a lasatu adeveratulu sî neperitoriulu seu monumentu.

COMENTARIELE

LUI

CAIU JULIU CESARE

DE BELULU CU GALII *

CARTEA I.

(Anulu Romei 695, înainte de J-C. 58)

Descriptiunea geografica a Galiei. — Belulu cu Elvetii. — Belulu cu Ariovistu, rege germanu.

I. Gali'a este tota impartita in trei parti[1], din cari un'a este locuita de Belgi, alt'a de Acitani, atrei'a de acei ce in limb'a loru se numescu Celti, éra in a nostra Gali. Toti acestia diferu intre sene prin limba, asiediamente si legi. Pre Gali i desparte de Acitani Garumn'a riulu, de Belgi Matron'a si Secuan'a. Din toti acesti'a cei mai tari suntu Belgii, pentru cà ei suntu forte departe de cultur'a si civilisatiunea provinciei nostre, pentru cà negotiatorii mergu forte raru in tier'a loru, si nu le aducu lucruri ce servescu a molesí animele, si pentru cà suntu vecini cu Germanii, cari locuescu d'incolo de Rinu si cu cari porta necontenitu belu. Totu din asemenea causa, Elvetii inca intrecu prin vertutea loru pe ceilalti Gali, fiendu cà ei stà cu Germanii in lupte mai de tote dilele, seau pentru cá se i respinga din tier'a loru, seau mergundu ei insii cu belu pre teritoriulu acelora. Din cele trei parti un'a, care s'a disu cà este ocupata de Gali, incepe dela riulu Rodanu, se

* Pentru orice nume de poporu, de tiera, de cetate, etc., a vedé la fine: *Notiti'a geografica.*

Pentru orice termini technici si alte cuvente comuni a vedé asemene la fine, *Notiti'a alfabetica.*

marginesce cu riulu Garumn'a, cu Oceanulu si tier'a Belgiloru, si atenge chiaru riulu Renu in partea despre Secuani si Elveti: ea este situata spre media-nopte. Belgii incepu dela margenile estreme ale Galiei, se intendu pana la partea inferiore a Renului si cauta spre media-nopte sî resaritu. Acitani'a se intende dela riulu Garumn'a pana la muntii Pirenei sî pana la acea parte a Oceanului care este longa Spani'a; ea cauta intre apusu sî media-nopte[2].

II. La Elveti cu neasemenare celu mai nobile sî mai avutu fù Orgetorige. Acest'a, sub consultatulu lui M. Mesal'a sî M. Pisone[1], impinsu de setea de domnia, facù conjuratiune cu nobilimea sî induplecà pre cetatieni cá cu tote poterile se esa din tier'a loru. «Erá forte usioru, cumu ei intreceau prin vertute pre toti, a apucá imperiulu a tota Gali'a.» Elu i induplecà la acést'a cu atâtu mai usioru, cà Elvetii suntu strimtorati de pretotendene de natur'a locului: de una parte de riulu Renu, forte latu sî forte aduncu, care desparte tier'a Elvetia de a Germaniloru; de alta parte de Jur'a, munte forte inaltu, care este intre Secuani sî Elveti; d'in atrei'a de laculu Lemanu sî riulu Rodanu, care desparte provinci'a nostra despre Elveti. D'in aceste pedece urmá cá ei sî se se intenda mai pucinu departe cu escursiunile sî se pota mai pucinu usioru merge cu belu asupra veciniloru; din care causa ei, omeni setosi de a se ostí, eráu cuprensi de mare dorere. Dupa multimea apoi a omeniloru sî dupa glori'a in belu sî tari'a loru, ei considerâu cà aveau anguste margeni, cari in lungime se intendeau doue sute patrudieci de mii de pasi, in latime una suta optudieci.

III. Adusi prin aceste motive sî impinsi prin autoritatea lui Orgetorige, ei decisera a preparà cele ce eráu de nevoia pentru a purcede, a cumperá unu numeru câtu mai mare de vite de trasu sî de care, a face semenature câtu mai multe, pentru cá se aiba pre drumu grane cu indestulare; a intarí pacea sî amiciti'a cu statele vecine. Pentru a terminá aceste preparative, cugetara cà doui ani li eráu destuli; purcederea o decidu, prin una lege, pre alu treile anu. Pentru a indepliní aceste lucrure este alesu Orgetorige. Acest'a dupa ce luá asuprasi legatiunea catra statele vecine, in mersulu seu, indupleca pre Casticu Secuanulu, fiiulu lui Catamantalide sî alu caruia parente tienuse multi ani domni'a la Secuani sî fuse numitu amicu de catra senatulu poporului romanu—cá se apuce in tier'a sa domni'a, pre care tatalu o avuse mai inainte; asemene indupleca pre Dumnorige Eduulu, fratele lui Divitiacu—sî care in acelu tempu tienea celu antâiu gradu de onore in statulu seu sî erá forte amatu de poporu[1], cá se caute a face sî elu asemenea, sî i dà pre fii'a sa in casatoria. Elu li probeza cà este forte usiuru de facutu, a scote la capetu intreprenderea, pentru cà insusi are se aiba guvernamentulu tierei sale; cà nu este indoire cà Elvetii nu aru fí cei mai potenti din tota Gali'a; i incredintieza cà le va ajutá, cu medilocele sî armat'a sa, pentru a si procurá domniele. Induplecati prin aceste vorbe, ei-si dà cuventu sî juramentu intre sene, sî spera cà

apucandu puterea, cu ajutorulu acestoru trei popore, cele mai potenti sî mai brave, aru poté ajunge domni preste tota Gali'a.

IV. Indata ce acestu lucru fù descoperitu Elvetiloru, prin una denunciatiune, ei constrinsera pre Orgetorige a-si dá cuvente de aperare; pusu in fere dupa datin'a loru, condemnatulu trebuiá se sufere punitiunea de a fi arsu in focu. In diu'a fisata pentru aperarea causei, Orgetorige adunà de pretotendene la judeciu pre toti omenii casei sale, pana la diece mie, sî totu acolo aduse pre toti clientii sî debitorii sei, de cari avea mare numeru. Prin ajutoriulu acestora elu se sustrase de a nu si dá indreptare. In tempu ce tier'a, atîtiata pentru acesta fapta, cautá a si urmarí dreptulu cu armele, sî deregutorii aduná dela campie multimea omeniloru, Orgetorige morì; sî nu lipsesce prepusulu, precumu credu Elvetii, cà nu si-ar fí facutu elu insusi morte.

V. Dupa moartea sa, Elvetii cauta nu mai pucinu a face cea-a ce decisesera, pentru cá se esa din tier'a loru. Candu acumu credu cà suntu parati pentru acést'a, dau focu totoru cetatiloru loru, in numeru de douesprediece, sateloru, la numeru de patru sute, sî totoru locuintieloru private; tote granele, afora de acele ce aveau se le duca cu sene, le ardu, pentru cá, luandulise speranti'a de intorcere a casa, se fia mai preparati a infruntá orice periclu; demanda cá fia-care se si iè de a casa farina pentru trei luni. Indupleca pre Rauraci, pre Tulingi sî pre Latobrigi, vecini cu densii, cá urmandu esemplulu loru, dupa ce voru fi arsu cetatile sî satele, se purceda impreuna cu ei; apoi pre Boi, cari locuisera d'incolo de Renu sî trecusera pre teritoriulu Noricu, unde batusera Norei'a, i premescu intre densii sî-i admitu cá soci.

VI. Eráu de totu doue drumuri pre cari poteau esî din tier'a loru : unulu pre la Secuani, angustu sî greu, intre muntele Jur'a sî riulu Rodanu, pre unde carele abiá poteau trece câte unulu ; apoi unu munte forte inaltu dominá acesta cale, incâtu prea pucini omeni poteau usioru a i impedecá; celalaltu, prin provinci'a nostra, multu mai bunu sî mai scurtu, pentru cà intre tier'a Elvetiloru sî a Alobrogiloru, supusi nu de multu, curge Rodanulu, sî acest'a in unele locuri lu trecu prin vadu. Cea mai de margene cetate a Alobrogiloru sî mai apropiata de tier'a Elvetiloru este Genev'a. De la acesta cetate se intende unu podu la Elveti. Ei credeau cà seau voru induplecá pre Alobrogi, fienducà inca nu se pareau cu buna anima catra poporulu romanu, seau cà i voru constringe cu poterea, cá se fia lasati a trece prin tier'a loru. Preparandu tote lucrurele pentru purcesu, fiseza una dî in care toti se se adune la rip'a Rodanului : acesta dî erá a cincea inainte de calendele lui Aprile, sub consulatulu lui L. Pisone sî A. Gabiniu.

VII. Cesare[1], cumu se inscientià cà ei cauta a si face drumulu prin provinci'a nostra, se grabesce a purcede din urbe[2], sî câtu pote mai ràpede merge in Gali'a ulteriore si ajunge la Genev'a. Elu demanda in tota provinci'a unu numeru de militari câtu pote mai mare, càce in Gali'a ulteriore erá numai una legiune, sî pune de strica podulu de la

Genev'a. Elvetii, indata ce se incredentieza despre venirea lui, trametu la densulu cá legati pre cei mai nobili ai cetatei loru, in fruntea careia legatiuni se aflá Nameiu sî Verudoctiu, ca se i dîca cà ei au in cugetu, fora nece una reutate, a si face drumulu prin provincia, pentru cà nu au alta cale; cà lu roga se le fia permisu a face acest'a cu voi'a lui. Cesare fienducà tienea mente cà consulele L. Casiu fuse ucisu sî armat'a acestuia infranta sî trecuta pre sub jugu de catra Elveti, cugete cà nu trebuiá a li concedà. Elu nu credea ca nesce omeni cu anima neamica, dandulise invoire a si face drumulu prin provincia, aru poté se se abtiena de a nu face daune sî reutati. Totusi cá se pota trece la medi-locu tempu pana ce s'aru aduná militarii pre care i comandase, respunse legatiloru cà va cautá una dî pentru a deliberá; cà ei, deca aru voí ceva, se revena (in dîu'a) inainte de idele lui Aprile.

VIII. Intre aceste, cu legiunea pre care o avea cu sene sî cu militarii ce se adunasera din provincia, face, dela laculu Lemanu, care cura in riulu Rodanu[1], pana la muntele Jur'a, care desparte tier'a Secuaniloru de Elveti, unu muru de nouespradiece mii[2] de pasi in lungime sî de siesespradiece petiore in inaltime, precumu sî una fosata. Terminandu acestu lucru, elu dispune presiedie sî intaresce castele, pentru cá cu atâtu mai usioru, deca Elvetii s'aru incercá a trece fora voi'a sa, se i pota respinge. Candu vene diu'a pre care o fisase cu legatii sî ei revenu la densulu, li dîce, cà dupa datin'a sî esemplulu poporului romanu, nu pote dá nemenui drumulu prin provincia; sî, deca ei aru cercá a face acést'a in potere, li areta cà i va impedecá. Elvetii, insielati in acesta sperantia, legandu nai impreuna sî facundu multe plute[3], éra altii, prin vadurele Rodanului, pre unde aduncimea riului erá cea mai mica, cercandu deca aru poté trece in potere, uneori dîu'a, mai adese noptea, sî de tari'a fortificatiuniloru si de alergarea sî armele militariloru respinsi fiendu, se lasara de acesta incercare.

IX. Li remanea singura calea pre la Secuani, pre unde fora voi'a acelora ei nu puteau merge din caus'a strimtoriloru. Ne potendu se i induplece ei insii, trametu legati la Dumnorige Eduulu, cá, fiendu elu medilocitoriu, se capete dela Secuani acesta voia. Dumnorige, prin favorea sî largitiunea sa, potea forte multu la Secuani, sî erá amicu Elvetiloru, fienducà luase din acea tiera in casatoria pre fii'a lui Orgetorige; apoi impinsu de setea de domnia, elu favorá lucrurele noue sî voiá a avé legate cu sene, prin benefacerea sa, câtu mai multe popore. Asiá dera elu iea asuprasi lucrulu, capeta dela Secuani cá se lase pre Elveti a merge prin tier'a loru, sî face cá ei se si dè unii altora ostatici : Secuanii, pentrucá se nu impedece pre Elveti in drumulu loru; Elvetii, pentru cá se treca fora dauna si reutate.

X. Cesare este inscientiatu cà Elvetii au de cugetu asi face drumulu prin teritoriulu Secuaniloru si Eduiloru, in tier'a Santoniloru, ce suntu nu departe de tier'a Tolosatiloru, a caroru cetate este in provinci'a nostra. Elu intielegea cà deca s'ar face acést'a, va fi unu mare periculu

pentru provincia, cá pre nesce omeni belicosi, neamici ai poporului romanu, se i aiba vecini unoru locure deschise si forte fertili in grane. De acea-a dà legatului T. Labienu comandulu preste intariturile ce facuse; elu insusi merge ràpede in Itali'a[1], conscrie acolo doue legiuni, scote din iernatice alte trei, cari iernasera in impregiurimile Acileiei, si cu aceste cinci legiuni apuca pre unde erá calea cea mai scurta in Gali'a ulteriore, prin Alpi. Acolo Centronii, Graiocelii si Caturigii, ocupandu inaltimile, cerca a oprí trecerea ostei. Elu i respinge in mai multe lupte, si de la Ocelu, care este in margenea provinciei citeriore, ajunge in siepte dile pre teritoriulu Vocontiloru, in provinci'a ulteriore; de acolo elu duce ostea in tier'a Alobrogiloru si apoi la Segusiani. Acesti'a suntu cei antaiu afora din provincia, din colo de Rodanu.

XI. Elvetii trecusera acumu cu cetele loru prin strimtorile si tier'a Secuaniloru, ajunsesera pre teritoriulu Eduiloru si devtastau agrii loru. Eduii, cumu nu poteau aperá de acestia pre sene si ale sale, trametu legati la Cesare spre a lu rogá pentru ajutoriu[1]. «In totu tempulu ei se portasera asiá catra poporulu romanu, cà nu aru fi meritatu ca, mai in ochii armatei nostre, agrii loru se fia devastati, copii loru dusi in servitute, cetatile loru luate cu poterea.» In acelasi tempu, Ambarii, amici si consangeni Eduiloru, incredentieza pre Cesare cà agrii loru au fostu predati, si cà li este greu a si aperá cetatile de furi'a neamiciloru. Asemene Alobrogii, cari aveau sate si posesiuni dincolo de Rodanu, se retragu cu fug'a la Cesare si i areta cà nu li a remasu nemicu afora de pamentulu agriloru loru. Cesare, adusu prin aceste plangeri gasì cá nu trebuiá a asteptá pana candu Elvetii aru ajunge la Santoni, dupa ce aru fi ruinatu tote averile sociloru.

XII. Este unu rin, Ararele, care curge prin tier'a Eduiloru si a Secuanilor in Rodanu; elu merge atâtu de lenu, cà nu se pote vedé cu ochii in care parte curge. Elvetii lu treceau pre plute si pre luntri legate impreuna. Cesare, in data ce se incredentià prin esploratori cà trei parti din cetele loru trecusera acumu Ararele, éra cà apatr'a parte remasese dincoce de riu, purcese din tabera, la atrei'a veghia, cu trei legiuni, si ajunse la acea parte care inca nu trecuse riulu. Atacandui pre neasteptate si cumu erau in disordine, ucise mare parte din ei; cei remasi luara fug'a si se ascunsera in padurile vecine. Acesti omeni eráu din tienutulu ce se numiá Tigurinu, càce tota tier'a Elvetiloru este impartita in patru tienuture. Tigurinii singuri esindu din tier'a loru, in tempulu parentiloru nostri, ucisesera pre consulele L. Casiu si trecusera armat'a lui pre sub jugu. Asiá, seau din intemplare seau prin vointi'a dieiloru nemoritori, partea statului elvetiu care causase poporului romanu acea mare calamitate, ea antâiu-si trase punitiunea. In acesta invingere, Cesare resbunà nu numai injuriele publice, dera chiaru ale sale private, càce Tigurinii, in aceasi bataia in care omorisera pre Casiu, ucisesera pre legatulu L. Pisone, bunulu socrului seu L. Pisone.

XIII. Dupa ce dede acesta bataia, Cesare, cá se pota urmarí cetele

remase ale Elvetiloru, pune de face unu podu preste Arare, sî trece ostea sa. Elvetii inspaimentati de apropiarea lui neasteptata, sî vediendu cà cea ce ei facusera in douedieci de dîle cu forte mare greutate, cá se treca riulu, elu o facuse in una singura dî, trametu la elu legati, in fruntea carora erá Divicu ce fuse generariu in belulu cu Casiu. Elu vorbesce catra Cesare asiá : «Deca poporulu romanu ar face pace cu Elvetii, ei voru merge sî se voru asediá in partea unde ar decide sî ar voí Cesare; éra deca elu ar perseverá a i urmarí prin belu, se-si aduca-amente sî de perderea suferita odeneore de poporulu romanu, sî de vechi'a barbatîa a Elvetiloru. Cà atacase pre neasteptate unu senguru tienutu, candu acei ce trecusera riulu nu poteau dá ajutoru la ai loru, pentru acést'a elu se nu atribuesca multu vertutei sale, nece se i despretiuesca. Ei invetiasera dela parentii sî stramosii loru cá se se lupte mai multu cu barbatîa de câtu prin insielatiune, seau se se servesca de curse. De aceea elu se iè-amente cá nu cumva loculu unde ei stetesera se-si iè numele dela calamitatea poporului romanu sî dela nemicirea armatei sale, sî se transmita posteritatei amentire rea.»

XIV. La aceste Cesare respunse asiá : «Elu esitá cu atâtu mai pucinu[1], cu câtu tienea mente faptele pre cari le amentisera legatii elveti; suferiá cu atâtu mai greu, cu câtu mai cu nedreptulu se intemplase acea calamitate poporului romanu, care, deca s'ar fi sciutu culpabile de ore-care nedreptate, nu i ar fi fostu greu a se padí; dera se insielase prin acea cà neci nu cunoscea se fía facutu ceva pentru care se i fia frica, neci credea cà trebuía a se teme fora causa. Deca elu ar voí a uitá vechi'a desonore, poterear asemene dá uitarei injuriele recenti, cà se incercasera de a trece prin provincia in potere, fora voi'a sa, cà vesasera pre Edui, pre Ambari, pre Alobrogi ? Cà ei se mundriau atâtu de insolente despre victori'a loru sî se mirau cà remasesera nepuniti atâtu de lungu tempu pentru injuriele ce facusera, acést'a erá totu un'a[2] : càce dieii nemoritori, pentru cá omenii, pre cari voescu a i puní de nelegiuirea loru, se suferia cu atâtu mai grea dorere scambarea sortei, li acorda adese ori prosperitatea sî una impunitate mai tardîa. De sî lucrurele suntu asiá, totusi, deca i voru dá ostatici, pentru cá elu se fia asecuratu cà ei voru face cele ce aru promite, deca voru indestulá pre Edui sî pre socii loru, precumu sî pre Alobrogi, pentru daunele ce li causasera, elu va face pace cu densii». Divicu respunse cà Elvetii eráu invetiati dela stramosii loru cá se aiba datin'a a primí ostatici, éra nu a dá; cà despre acestu lucru poporulu romanu erá marturu.

XV. Dandu acestu respunsu elu se retrase. Adou'a dî, Elvetii se muta cu taber'a din acelu locu; Cesare face asemene, sî tota calarimea sa, in numeru pana la patru mie, pre care o adunase din tota provinci'a, dela Edui sî dela socii loru, o tramete inainte, cá se veda in cotro mergu neamicii. Calari romani urmarindu prea cu aprendere cod'a ostei neamiciloru, incepu lupt'a cu calarimea Elvetiloru, in unu locu

nefavorabile, sî câtiva din ai nostri cadu. Elvetii, ingonfati prin acesta lupta, fienducà cu cinci sute de calari respinsesera una multîme atâtu de mare de calari, incepura a se oprí cu mai multa cutediare, si câte una data a ne artielí din cod'a-ostei loru. Cesare opriá pre ai sei dela lupta sî se multiamiá de una camu data a impedicá pre neamicu dela rapiri, dela nutretiu sî dela stricationi. Sî unii sî altii mersera mai cincisprediece dîle astfeliu, incâtu intre cod'a-ostei neamiciloru sî fruntea-ostei nostre nu erá mai multu de câtu cinci seau sesse mie de pasi.

XVI. Intre aceste Cesare strîmtorá pre Edui, in fia care dî, pentru granele ce publicu i promisesera; càce din caus'a frigului, fienducà Gali'a, precumu s'a dîsu mai inainte, este situata la media nopte, nu numai nu eráu copte panile in agre, dera nu erá neci chiaru indestulu nutretiu; éra cu granele pre cari le tramesese cu navile pre riulu Arare, nu se potea serví pentru cà Elvetii si abatusera calea dela Arare, sî elu nu voiá a se departá de ei. Eduii traganáu din dî in dî; ei dîceau cà granele se stringeau, cà se transportáu, cà eráu aprope se sosesca. Vediendu cà erá prea indelungu amanatu sî cà se apropiá dîu'a în care trebuiá a impartî osteniloru grâu, elu convocà pre principalii cetatieni ai Eduiloru, de cari erá mare numeru in tabera, intre acesti'a pre Divitiacu si Liscu, care erá supremulu loru deregutoriu, pre care Eduii lu numescu *vergobretu*, care este alesu pre unu anu sî are potere de vietia sî morte asupra a loru sei. Greu li imputa elu, cà in tempu ce nu se pote nece cumpará, nece stringe de pre agri, ei nu lu ajuta in unu tempu atâtu de cu nevoia, sî candu neamicii suntu asiá de aprope; mai cu sema cumu elu se apucase de belu induplecatu, in mare parte, prin rogatiunile loru, multu mai tare se plange cà este parasitu.

XVII. Atunce Liscu, adusu de cuventele lui Cesare, i spune lucrure, de cari elu tacuse pana in acelu tempu : «Erau unii cari aveau cea mai mare autoritate asupra plebei sî cari, simpli privati, poteau mai multu de câtu insisi deregutorii. Aceia prin cuvente seditiose sî amagitorie faceau pre multîme cá se nu aduca grâulu ce trebuiá a dá. Ei dîceau cà, deca Eduii nu poteau avé supremati'a in Gali'a, erá mai bene cá ei se suferia dominatiunea Galiloru de câtu a Romaniloru, sî cà nu trebuiá a mai fí indoire cà Romanii, dupa ce voru invinge pre Elveti, nu voru rapí Eduiloru libertatea una cu a celoralalti Gali. Aceiasi inscientiáu pre neamici despre consiliele nostre sî despre cea ce se petrecea in tabera. Elu nu potea a i reprime; ba inca, deca constrinsu de necesitate, descoperise lui Cesare lucrulu, elu sciá cu câtu de mare periculu facuse acést'a, sî de acea sî tacuse câtu tempu potuse.»

XVIII. Cesare semtiá cà vorbele lui Liscu desemná pre Dumnorige fratele lui Divitiacu[1]; inse, fiendu cà nu voiá a tractá acestu lucru de facia cu mai multi, desface indata adunarea, retiene pre Liscu sî lu intreba pre elu singuru despre cele ce dîsese in adunare. Liscu vorbesce mai in voia sî cu mai multa cutediare. Cesare intreba despre a-

ceste, in secretu, sî pre altii, sî afla cà eráu adeverate. «Erá insusi Dumnorige omu de cea mai mare audacia, cu multa trecere la poporu pentru liberalitatea sa, sî setosu de una scambare de lucrure. Elu avea luate in arenda de mai multi ani portoriele sî tote celelalte venituri ale Eduiloru, cu micu pretiu, pentru cà licitandu elu nemene nu cutediá a licità contra lui. Prin acestu medilocu elu si marise averea sa sî capetase mari indemanari pentru a face largitiuni. Totu-deuna elu intretienea cu banii sei unu mare numeru de calari sî-i avea impregiurulu seu; sî nu numai in patri'a sa, dera chiaru sî in cetatile vecine potea forte multu, sî in interesulu acestei poteri, elu maritase pre mam'a sa la Biturigi dupa unu omu forte insemnatu sî potente intre ei; insusi avea socia de la Elveti, pre sor'a sa dupa mama sî pre consangenele sale le maritase in alte tiere. Elu favorá pre Elveti sî se interesá de benele loru, din caus'a acestei afinitati. Uriá chiaru personale pre Cesare si pre Romani, fiendu cà prin venirea loru poterea sa se micsiurase, sî fratele seu Divitiacu fuse restabilitu in vechia'i favore sî onore. Decą s'ar intemplá ceva reu Romaniloru, elu avea sperantia a obtiené domni'a prin ajutoriulu Elvetiloru; sub imperiulu poporului romanu, elu desperá nu numai de domnia, dera chiaru pentru favorea ce avea.» Cesare intrebandu afla de asemene cà in nefericit'a lupta de calarime, urmata cu câteva dîle mai inainte, fug'a incepuse din partea lui Dumnorige sî a calariloru sei (càci elu comandá calarimea pre care o tramesese Eduii in ajutoriu lui Cesare), sî cà fug'a acestora inspaimentase remasîti'a calarimei.

XIX. Dupa ce luà cunnoscentia de asemeni lucrure, fiendu cà pre lenga aceste prepusure se adaugeau fapte forte certe, cà Dumnorige trecuse pre Elveti prin tier'a Secuaniloru, cà ingrigise cà ei sesi dee ostatici intre sene, cà facuse tote aceste nu numai fora mandatulu lui Cesare sî a cetatianiloru sei, dera chiaru fora scienti'a loru; cà erá acusatu de catra deregutoriulu Eduiloru, Cesare credea cà erá destula causa, pentru cá seau elu se lu punesca, seau se demande cetatei a lu puní ea. Unu singuru lucru se opunea la acesta mesura, acea-a cà elu cunoscea amorea cea prea mare a lui Divitiacu, fratele lui Dumnorige, pentru poporulu romanu, nemargenit'a lui buna voientia catra densulu, insemnat'a-i fidelitate, justiti'a sî moderatiunea lui. Elu se temea dece ca se nu amaresca anim'a lui Divitiacu prin supliciulu fratelui seu. Asiá dera mai inainte de a face ceva, comanda a i chiamá pre Divitiacu, sî dandu la una parte pre interpretii ordinari, vorbesce cu elu, prin C. Valeriu Procilu, celu mai insemnatu cetatianu in provinci'a Gali'a, amiculu seu, in care avea deplena incredere despre orice lucru. Elu i amentesce totuunadata cea ce s'a dîsu chiaru in presenti'a sa, in adunarea Eduiloru, despre Dumnorige, sî lu inscientieza despre cele ce i s'au spusu de altii la una parte; apoi lu imbarbateza sî i cere cà, fora superarea animei lui, seau insusi, dupa ce ar fi judecatu caus'a, se pronuntie punitiunea, seau se demande cà cetatea se o decida.

XX. Divitiacu, multe lacrime versandu, imbraciosieza pre Cesare sî incepe a lu rogá cá se nu statuia ceva prea greu asupra fratelui seu. «Elu scie cà acele suntu adeverate, sî nemine nu sufere pentru acésta mai multa dorere de câtu sene, pentru cà in tempu ce elu, prin creditulu seu, potea forte multu in tier'a sa sî in tota Gali'a, fratele, care nu avea mai nece una potere din caus'a teneretiei, s'a ridicatu prin ajutoriulu seu. Fratele se serviá de averea sî poterea castigata nu numai peutru a i micsiurá favorea, dera mai sî pentru perderea sa. Cu tote aceste elu este miscatu pentru fratele seu sî de amorea fratiesca sî de opiniunea publica. Deca Cesare ar lua vreuna mesura aspra in contra fratelui seu, in tempu ce elu este cu densulu in amicetia atâtu de strinsa, nemene nu ar crede cà acést'a nu ar fí urmatu cu vointi'a sa, din care impregiurare ar urmá cá animele a tota Gali'a se se indeparteze dela elu.» Pre candu Divitiacu plangundu cerea aceste dela Cesare cu multe vorbe, Cesare lu apuca de mâna, lu liniscesce sî lu roga cá se nu mai vorbesca; i spune cà are asiá de multa consideratiune pentru elu, in câtu, dupa dorenti'a sî rogatiunile sale, lasa la una parte sî injuri'a facuta republicei sî propri'a sa superare. Elu chiama pre Dumnorige la sene, aduce de facia pre fratele lui, i areta cea ce avea se i impute; i spune lucrurile ce elu insusi scie, precumu sî acele de cari se plange tier'a; lu consiliza cá in venitoriu se se feresca de tote prepusurele, sî i dîce cà, pentru consideratiunea fratelui seu, i ierta cele trecute. Pune custodi pentru a lu preveghiá, ca se pota scí ce ar lucrá sî cu cene ar vorbí.

XXI. In aceasi dî, incredentiatu de esploratori cà neamicii se asiediasera sub unu munte, la optu mile de pasi de la taber'a sa, elu tramese cá se cunosca cumu erá natur'a muntelui sî cum suisiulu prin pregiuru. I se reportà cà erá usioru. La a trei'a veghia, elu comanda lui T. Labienu, legatu propetoriu, a se suí pre vervulu muntelui cu doue legiuni sî cu acei caleusi cari cunoscusera drumulu; i spune care este planulu seu. La a patr'a veghia, insusi apuca catra neamici pre acelasi drumu pre care ei mersesera; tota calarimea o tramete inaintea sa; P. Considiu, care erá consideratu cá forte abile in artea militare sî care fuse in armat'a lui L. Sul'a sî dupa aceea in a lui M. Crasu, este tramesu mai inainte cu esploratorii.

XXII. In faptulu dîlei, pre candu vervulu muntelui erá ocupatu de T. Labienu, éra Cesare se afiá dela taber'a neamiciloru nu mai departe de câtu de una mila sî cinci sute pasi, sî, precumu s'a descoperitu in urma de la captivi, neci apropiarea sa nece a lui Labienu nu li erá cunocuscuta, Considiu, dandu ventu calului, alerga la Cesare; i spune cà muntele, pre care comandase lui Labienu se lu ocupe, erá cuprensu de neamici; cà elu cunoscuse acést'a dupo armele sî flamurele galice. Cesare se retrage cu ostile sale pre celu mai apropiatu délu, sî asiedia lini'a de bataia. Labienu, precumu i se recomandase—cá se nu incepa lupt'a de câtu candu ar fí vediutu ostile lui Cesare aprope de taber'a

neamiciloru, pentru cá ataculu asuprale se se faca in acelasi tempu din tote partile—ocupase muntele, sî asteptá pre ai nostri, abtienenduse de la lupta. Se facuse in fine de multu dîua, candu Cesare aflà prin esploratori sî cà muntele erá ocupatu de ai sei, sî cà Elvetii se mutasera cu taber'a, si cà Considiu inspaimentatu de frica i reportase cá vediute lucrure pre cari nu le vediuse. In acea dî Cesare urmaresce pre neamici la distanti'a indatinata, sî se pune cu taber'a la trei mie de pasi de la a loru.

XXIII. Adou'a dî, fiendu cà eráu numai doue dîle pana la tempulu candu trebuiá se se impartia ostei grâu[1], sî fienducà pana la Bibracte, cetatea cea mai mare sî mai avuta a Eduiloru, nu erá mai multu de câtu optuspre diece mie de pasi, Cesare crediù cà trebuiá a se ingrijí de bucate, lasà calea despre Elveti sî apucà a merge spre Bibracte. Acestu faptu este inscientiatu neamiciloru de nesce fugiti ai lui L. Emiliu, decurione in calarimea Galiloru. Elvetii, seau crediendu cà Romanii se retragu de frica, cu atâtu mai multu cà ei in dîu'a trecuta, dupa ce ocupasera muntele, nu incepusera lupt'a, seau incredienduse cà aru poté inclide Romaniloru bucatele, scambarasi projectulu, sî intorcunduse in apoi se pusera a urmarí sî a artielí pre ai nostri dela cod'a-ostei.

XXIV. Dupa ce vede acést'a, Cesare duce ostile pre unu délu forte apropiatu, sî calarimea o tramese cá se sustiena ataculu neamiciloru. Insusi intre aceste formeza, la medi-loculu délului, una intreita linia de bataia din patru legiuni de veterani, cá se asiedie de asupra sa, pre culmea délului, cele doue legiuni, pre cari le conscrisese de curundu in Gali'a citeriore, sî pre toti ausiliarii; apoi comandà se imple cu omeni totu muntele, sî intre acestea se stringa sarcinele la unu locu, sî pre acest'a se lu intaresca cei ce stá in lini'a mai de deasupra. Elvetii urmandu cu tote carele loru, strinsera la unu senguru locu sarcinele; ei, cu lini'a loru forte indesita, respingundu calarimea nostra sî facundu falangea, inaintara sub antâi'a nostra linia.

XXV. Cesare dupa ce indeparteza mai antâiu calulu seu, apoi pre ai totororu, pentru ca periculuiu fiendu ecuale pentru toti, se li iè speranti'a de fuga, imbarbateza pre ai sei sî incepe lupt'a. Militarii aruncandu pilurele din unu locu superiore, sparsera usioru falangea neamiciloru; punend'o in desordine, ei se aruncara asupra loru cu sabiele scose. Pentru Gali mare impedecare erá in lupta, cà mai multe scute de ale loru fiendu strapunse sî prense unulu de altulu[1] prin una singura lovire a pilureloru, cumu ferulu se indoise, ei nu poteau nece a lu scote, nece, fienduli stang'a impedecata, a se luptá indestulu de comodu; in câtu multi din ei, dupa ce si miscasera indelungu braciulu[2], preferiau a lasá scutulu din mâna sî a se luptá cu corpulu deschisu. La urma repusi de rane, ei incepura a dá inapoi, sî fiendu cà unu munte erá aprope camu de un'a miia de pasi, acolo incepura a se retrage. Dupa ce muntele fuse apucatu sî ai nostri inaintáu spre densii, Boii sî Tulingii, cari, camu la cincispre diece mie de omeni, inchiáu ostea in mersu a

neamiciloru, sî erau presiediulu celoru din coda, atacara, in mersu, pre ai nostri, la laturea deschisa[3], sî i luara impregiuru; sî acésta vediendu Elvetii cari se retrasesera in munte, incepura a se apropiá din nou si a reinoí lupt'a. Romanii intorcundusi stegurele, inaintara in amendoue partile : antâi'a sî a dou'a linia cá se resista neamiciloru ce fusesera invinsi sî respinsi, a trei'a cá se sustiena ataculu celoru ce veniáu acumu.

XXVI. Se batura asiá indelungu sî cu inversiunare, in una lupta indouiosa. Cumu neamicii nu poteau sustiené mai indelungu ataculu nostru, unii se retrasera in munte, precumu incepusera, ceilalti apucara spre sarcinele sî carele loru. In tota acesta lupta, de sî se batura dela or'a a sieptea din dî pana ser'a, nemene n'a potutu vedé unu neamicu dandu dosu. Se batura inca multu din nopte lenga sarcine, pentru cà neamicii dispusesera carele loru cá unu valu, sî din locu mai inaltu aruncá cu armele asupra aceloru din ai nostri cari mergeau spre densii; éra unii, printre care sî rote, aruncau matare sî tragule, sî raniau pre ai nostri. Dupa ce se batura indelungu, ai nostri li luara sarcinile sî taber'a. Acole fura prensi fii'a sî unulu din fiii lui Orgetorige. Din acesta bataia scapara aprope una suta treideci de mie de omeni sî mersera necontenitu tota noptea acea; fora se si intrerupa nece cumu mersulu noptea, ajunsera a patr'a dî in tier'a Lingoniloru, pre candu ai nostri, sî din caus'a osteniloru raniti, sî pentru immormentarea ucisiloru, intardiandu trei dîle, nu potusera a i urmarí. Cesare tramese la Lingoni scrisori sî nunti, cá se nu i ajute nece cu bucate nece cu orice altu lucru; cà de i voru ajutá, i va avé neamici, cá pre Elveti. Insusi elu, dupa ce trecusera trei dîle, incepù cu tote ostile a i urmarí.

XXVII. Elvetii adusi in lips'a de tote lucrurele, tramesera la elu legati pentru supunere. Acesti'a intelnindulu pre drumu, se aruncara la petiorele lui, sî roganduse sî plangundu, cerura pacea. Demandanduli a asteptá venirea sa in acelu locu unde erau atunce Elvetii, ei se supusera. Cesare dupa ce ajunge acolo, li cere ostatici, armele loru sî servii cari fugisera la densii. Pre candu aceste se cauta sî se aduna la unu locu, facunduse nopte, aprope siese mie de omeni din tienutulu ce se numesce Verbigenu, seau inspaimentati de temerea cá se nu fia supusi la grea punitiune, dupa ce voru fi datu armele, seau impinsi prin speranti'a de scapare, fienduca credeau cà, in mediloculu unei multime atâtu de mare de supusi, fug'a loru ar poté fí nevediuta seau nece cumu sciuta, esîra din taber'a Elvetiloru, la inceputulu noptei, sî apucara spre Renu sî spre margenile Germaniloru.

XXVIII. Cesare, indata ce aflà acést'a, demandà aceloru prin acarora tiera ei apucasera, cá se i caute sî se i aduca inapoi, de voiau a fí justificati inaintea sa. Readucandui, elu i tratà cá neamici[1]; éra totoru celoralalti, dupa ce dedera ostatici, armele sî fugarii, li priimì supunerea. Demandà Elvetiloru, Tulingiloru sî Latobrigiloru cá se se reintorca in tier'a loru de unde purcesesera; sî fienducà acasa nu aveau ne-

micu cu ce se si tiena fomea, càce tote recoltele loru erau perdute, mandà Alobrogiloru cá se li faca indemanare cu pane; éra loru li prescrise cá se si reconstruesca cetatile sî satele pre cari le arsesera. Acést'a o facù mai alesu pentru cuventulu cà nu voì se remana desertu loculu pre care ei lu lasasera, cá nu cumva pentru bunetatea pamentureloru, Germanii, cari locuescu din colo de Renu, se treca din tier'a loru in a Elvetiloru sî se fia vecini cu provinci'a Gali'a sî cu Alobrogii. Cerendu Eduii, elu li invoì cá se asiedie in tier'a loru pe Boi, fienducà eráu renumiti pentru ales'a loru vertute. Ei li dedera agri sî in urma i primira la acelesi drepture sî libertati pre cari insii le aveau.

XXIX. In taber'a Elvetiloru se aflara sî se adusera la Cesare table scrise cu litere grecesci[1], in cari table erá anume trecutu comptulu, ce numeru esîse din tier'a loru, cari poteau portá armele, sî asemene separatu copiii, betranii sî femeiele. Sum'a totororu acestora erá : douesute siesedieci sî trei de mie capete de Elveti, treidieci sî siese mie Tulingi, patruspredieci mie de Latobrogi, douedieci sî trei mie Rauraci, treidieci sî doue mie Boi. Din acesti'a, omeni cari poteau portá armele, erau la nouedieci sî doue mie. Preste totu fura la trei sute siesedieci sî optu de mie. Facunduse, precumu mandase Cesare, recensementulu aceloru ce se intorsera a casa, s'a aflatu unu numeru de una suta diece mie.

XXX. Terminanduse belulu cu Elvetii, legati mai din tota Gali'a, cei mai antâiu ai cetatiloru, venira pentru a gratulá pre Cesare. «Ei intielegeau cà de sî prin belulu acest'a elu infrenase pre Elveti pentru vechiele batujocure ce facusera poporului romanu, totusi acestu belu urmase nu mai pucinu pentru benele tierei Galiei de câtu pentru alu Romaniloru, fiendu cà Elvetii, in tempu ce eráu in una stare forte inflorita, lasasera casele loru, cu scopu cá se se duca cu belu in tota Gali'a, cá se o supuna dominatiunei loru, cá se si alega pentru locuentia, din una mare intendere, pamentulu pre care l'aru fì crediutu celu mai comodu sî mai fertile din tota Gali'a, sî cá se aiba tributarie pre tote celelalte popore! Ei cerura se li se invoiesca de a convocá in anume dî una adunare a tota Gali'a, sî acésta se o faca cu buna-vrerea lui Cesare; cà avea orecari lucrure pre cari voiau a le cere dela densulu cu consemtimentulu comune. Permitiendulise acestu lucru, ei fisara dîu'a adunarei sî prin juramentu santira intre sene cà nemene se nu descoperia ceva afora de acei carora s'ar fi mandatu cu consiliulu totorora.

XXXI. Desfacunduse acesta adunare, aceiasi cetatiani principali ai cetatiloru, cari fusera mai inainte la Cesare, revenira sî cerura cá se li permita a vorbí cu elu in secretu de salutea loru sî a totororu cetatianiloru. Capetandu acesta voia, toti plangundu se aruncara la petiorele lui : «Ei staruiau sî eráu ingrijiti nu mai pucinu cá se nu se descoperia cele ce voru vorbí, de câtu cá se capete cele ce voiau, fienducà, deca s'aru descoperí vorbele loru, ei vedeau cà voru fí espusi la cele mai cumplete suplicie.» Divitiacu Eduulu vorbí pentru densii : «In tota

Gali'a eráu doue factiuni: capii unei'a eráu Eduii, éra ai celeilalte Arvernii. Dupa ce acesti'a de multi ani se luptáu intre sene cu inversiunare pentru potere, facutus'a cá de catra Arveni sî Secuani Germanii se fia chiamati in ajutoriu cu salariu. Din acei'a trecura Renulu mai antâiu cam cincisprediece mie; apoi dupa ce ei, omeni feroci sî barbari, se impatemira de fertilitatea pamentului, de bunulu traiu sî de multîmea averiloru Galiloru, fura adusi mai multi : acumu erá in Gali'a unu numeru pana la un'a suta douedieci de mie. Eduii sí clientii loru se batusera cu densii in doue rondure cu armele; fiendu invinsi suferisera una mare calamitate, perdusera tota nobilimea, totu senatulu, tota calarimea. Repusi prin aceste lupte sî calamitati, ei cari, sî prin vertutea loru, sî prin legaturele de ospetîa sì amicetia cu poporulu romanu, poteau forte multu in Gali'a, fusera constrinsi a dá Secuaniloru ostatici pre cei mai nobili ai loru, sî a-si legá tier'a prin juramentu cà nu i voru cere inapoi, nece voru implorá ajutoriu dela poporulu romanu, nece voru recusá cá se fia purure sub jugulu sî imperiulu loru. Unulu erádin tota cetatea Eduiloru, care nu potuse fi induplecatu cá se jure seau se dè ostatici pre copii sei. De aceea elu fugise din tier'a sa sî venise in Rom'a, la senatu, cá se cera ajutoriu[1], fienducà singuru elu nu erá tienutu nece cu juramentu nece cu ostatici. Dera se intemplase mai reu invingutoriloru Secuani de câtu invinsiloru Edui : càce Ariovistu, regele Germaniloru, se asiediase in tier'a loru, ocupase a trei'a parte din pamentulu secuanu, care este celu mai bunu din tota Gali'a, sî acumu demandá Secuaniloru cá se lase inca atrei'a parte, fienducà pucine lune mai inainte i venisera douedieci sî patru mie Arudi, carora avea se prepare locu sî asiediari. In pucini ani va urmá cá toti Galii se fia alungati d'in Gali'a, sî toti Germanii se treca Renulu, càce nu este de comparatu nece pamentulu galicu cu alu Germaniloru, nece datin'a traiului acestor'a cu a Galiloru. Ariovistu apoi, cumu una data in lupta invinsese ostile Galiloru, care lupta urmà la Magetobri'a, comandá cu mundria sî cu crudîme, cerea ostatici pre copiii totororu celoru mai nobili sî i supunea la tote speciele de crudîmi, deca unu lucru nu erá facutu la semnulu ce dá seau dupa vointi'a sa. Elu erá unu omu barbaru, plenu de mânia, naucu; tirani'a lui nu potea fí suferita mai indelungu. Toti Galii, deca nu aru aflá vre-unu ajutoriu la Cesare sî la poporulu romanu, trebuiá se faca totu acea ce au facutu Elvetii, se emigreze din patri'a loru, se caute alte locuintie, alte asiediari, departate de Germani, sî se-si cerce sortea orice s'ar intemplá. Elu nu se indouiá cà Ariovistu, deca aceste i voru fí descoperite, n'ar supune la supliciele cele mai grele pre toti ostaticii ce erau la densulu. Cesare, sî prin autoritatea sa sî a armatei sale, sî prin victori'a recente, sî prin numele poporului romanu, potea impedecá cá se nu treca Renulu una mai mare multîme de Germani, sî potea aperá tota Gali'a de reulu lui Ariovistu.»

XXXII. Dupa ce Divitiacu tienù acestu cuventu, toti cari eráu de fa-

cia incepura cu mare plangere a cere ajutoriu dela Cesare. Elu luà-amente cà Secuanii singuri dintre toti nu faceau nemicu din cele ce faceau ceialalti, ci tristi, cu capulu plecatu, se uitau in pamentu. Miranduse intrebà chiaru pre densii de caus'a superarii loru. Secuanii nu respunsera nemicu, ci remasera tacuti in acea-asi tristetia. Dupa ce i intrebà de mai multe ori fora cá se pota scote din gur'a loru una singura vorba, Divitiacu Eduulu respunse asemene pentru densii : «Sortea Secuaniloru erá mai misera sî mai grea de câtu a celoralalti, fienducà ei singuri nu cutediáu nece a se plange chiaru in secretu, nece a implorá ajutoriu, sî se inspaimentau de crudîmea lui Ariovistu absente, casî cumu ar fí presente; càce ceilalti aveau celu pucinu facultatea de a fugí; Secuanii inse, cari primisera pre Ariovistu in tier'a loru sî ale carora cetati erau in poterea lui, trebuiau a suferí tote crudimile.»

XXXIII. Cunoscundu aceste impregiurari, Cesare intarí prin vorbe animele Galiloru sî li promise cà va avé ingrigire de plangerea loru : cà avea mare sperantia cà Ariovistu, sî in recunoscenti'a benelui seu[1], sî adusu prin autoritate sa, va pune capetu nedreptatiloru. Dupa aceste vorbe elu desfacù adunarea. Pre lenga faptele espuse, multe motive indemnau pre Cesare cá se cugete asupra acestei afaceri sî se o iè asuprasi. Mai antâiu elu vedea cà Eduii, numiti adese frati[2] si consangeni de catra senatulu romanu, erau tienuti in servitutea sî sub dependenti'a Germaniloru, sî sciea cà ei avéau ostatici la Ariovistu sî la Secuani, cea ce, sub imperiulu atâtu de mare alu poporului romanu, elu credea cà erá forte rusînosu pentru sene sî pentru republica. Cá Germanii apoi se se deprenda cu incetulu a trece Renulu, sî ca una mare multime din ei se vena in Gali'a, elu vedea a fí periculosu pentru poporulu romanu, sî nece nu credea cà acesti omeni feroci sî barbari, caudu voru fí ocupatu tota Gali'a, nu se voru opri, precumu Cimbrii sî Teutonii[3] facusera mai inainte, cá se se duca in provincia, sî de acolo se apuce in Itali'a, mai alesu cumu pre Secuani i dispartiá de provinci'a nostra numai Rodanulu[4]. Cugetá cà trebuiá a preintempiná câtu mai curendu aceste lucrure. Insusi apoi Ariovistu ajunsese la atât'a mundria, la atât'a arogantia, in câtu se vedea a nu mai fí de suferitu.

XXXIV. De acea elu gasì cu cale cá se trametà la Ariovistu legati, cari se i cera a alege unu locu intermediariu pentru una convorbire intre ei amendoui, cà voiá a tratá cu elu de lucrure forte importanti pentru republica sî pentru ei amendoui. Ariovistu respunse acestei legatiuni. «Deca ar fí avutu ceva nevoia dela Cesare, elu s'ar fí dusu la densulu; deca Cesare voiá ceva dela elu, trebuiá se vena insusi. Pre lenga aceste, elu fora oste nu cutediá a merge in acele parti ale Galiei pre cari le posedea Cesare, nece ostea fora mare caratura de bucate sî greutati nu potea a o aduná in unu locu. Lui inse i se parea unu lucru de mirare, ce avea a face Cesare seau in generale poporulu romanu in Gali'a sa, pre care elu o invinsese in belu.»

XXXV. Aducundu-i-se acestu respunsu, Cesare tramese din nou le-

gati la densulu cu aceste mandate : «Fienducà Ariovistu, onoratu cu una benefacere atâtu de mare din partea sa sî a poporului romanu, candu in consulatulu seu fuse numitu de catra senatu rege sî amicu, dá lui Cesare sî poporului romanu acea multîamita, cà invitatu fiendu, elu se ingreuiá a vení la una convorbire, si nu credea cà trebuiá a vorbí sî a luá cunoscentia despre una afacere comune, aceste cerea Cesare dela elu : dintru antâiu mai multu se nu mai treca orecare multime de omeni preste Renu in Gali'a ; apoi ostaticii ce i avea dela Edui se i dè inapoi, sî Secuaniloru se li permita cá se pota, cu buna-vrerea lui, a li inapoiá pre acei ce i aveau ei; se nu nelinescesca pre Edui cu vre una nedreptate, neci se li faca belu loru seau sociloru loru. De va face aceste, elu va avé totudeun'a favorea sî amiceti'a sa sî a poporului romanu ; éra de nu va fí urmatoriu, fienducà senatulu, sub consultatulu lui M. Mesel'a sî M. Pisone, decernuse ca oricene ar guverná provinci'a Gali'a se apere, intru càtu ar poté fí in interesulu republicei, pre Edui sî pre ceialalti amici ai poporului romanu, Cesare nu va fí nepesatoriu pentru injuriele suferite de Edui.»

XXXVI. La aceste Ariovistu respunse : «Dreptulu belului erá cà acei ce ar fí invinsu se comande celoru pre cari i invinsese, in ce modu voiáu ; de asemine poporulu romanu avea datin'a a comandá invinsiloru nu dupa prescriptiunea altuia, ci dupa arbitriulu seu. Deca elu nu prescriea poporului romanu, in ce modu se use de dreptulu lui, nu trebuiá cá elu se fia impedecatu de catra poporulu romanu in dreptulu seu. Eduii, fienducà cercasera sortea belului, sî se luasera la bataia sî fusera invinsi, ajunsera tributarii sei. Una mare perdere i facea Cesare, care cu venirea sa i micsiurá veniturele. Elu nu va inapoiá Eduiloru ostaticii, nu-i va atacá pre nedreptulu cu belu nece pre densii nece pre socii loru, deca voru remané statori la ceea ce convenisera, sî voru respunde in fiacare anu tributulu ; éra de nu voru face acést'a, numele de frati ai poporului romanu va fi departe de a li serví intru ceva. Cà Cesare i declará cà nu va fí nepesatoriu pentru suferentiele Eduiloru, nemene nu se batuse cu elu fora cá se nu fia caditu. Se va luptá candu Cesare va voí. Cesare va vedé ce potu prin vertutea loru neinvinsii Germani, forte deprensi cu armele, sî cari de patrusprediece ani nu intrasera sub acoperimente.»

XXXVII. In acelasi tempu candu se aducea lui Cesare aceste respunsure, veniáu sî legati din partea Eduiloru sî a Treviriloru : Eduii pentru a se plange cà Arudii, cari fusera de curundu adusi in Gali'a, predau tier'a loru, cà nece chiaru dandu ostatici, nu potusera capetá pacea dela Ariovistu; Trevirii inse pentru a inscientiá cà una suta de tienuture ale Sueviloru stetesera la ripele Renului sî cercau a lu trece, cà in fruntea acestor'a eráu Nasu'a sî Cimberiu frati. De cari lucrure Cesare miscatu fòrte tare, crediù cà trebuiá a se grabí, pentru cá nu cumva elu se pota mai greu resiste, deca nouele cete de Suevi s'aru fí impreunatu cu vechiele osti ale lui Ariovistu. Asiá dera, preparan-

duse de bucate câtu potù mai ràpede, apucà cu mersulu iute spre Ariovistu.

XXXVIII. Pre candu elu mersese trei dîle, i se anuntià cà Ariovistu se ducea cu tote cetele sale pentru a ocupá Vesontione, care este cetatea cea mai mare a Secuaniloru, sî cà facuse una cale de trei dîle dela margenile sale. Cesare crediù cà trebuiá a luá tote mesurele, pentru cá acést'a se nu aiba locu : càce in acea cetate erá una forte mare cantitate de tote lucrurele utili pentru belu, sî ea erá atâtu de intarita prin natur'a locului, in câtu dá mare usioretate de a se tragнационá belulu, pentru cà riulu Dube, dusu impregiuru cá cu unu compasu, incinge mai tota cetatea; pre loculu remasu, care nu este mai mare de siese sute petiore, sî care nu este taiatu de riu, se afla unu munte forte inaltu, asia cà malurile riului atengu din amendoue partîle polele acestui munte. Unu muru impregiura muntele sî formeza una cetatiuia, pre care o unesce cu opidulu. Cesare merge intr'acolo, dî sî nopte cu mersu ràpedu, sî ocupandu cetatea asiedia acole unu presiediu.

XXXIX. In tempu ce elu stà cateva dîle la Vesontione pentru graue sî alte provisiuni, in urm'a intrebariloru militariloru nostri, sî a vorbeloru Galiloru sî ale negotiatoriloru, cari totu spuneau ca Germanii suntu cu nesce corpure forte mari, cu una vertute sî deprendere necredibili in arme; ca adeseori venindu la lupta cu densii nu aru fi potutu suferí nece chiarn faci'a sî agerimea priviriloru loru : de una data atâta temere cuprense tota armat'a in câtu nu pucinu perturbà mentile sî animele totororu. Mai antâiu fric'a se incepù dela tribunii militariloru sî prefectii calariloru, sî dela acei cari din amicetia insocissera dela Rom'a pre Cesare, sî cari aveau nu prea mare deprendere in artea militare. Dintre acesti'a, care de care pretestandu una causa diversa ce i facea, diceau, a purcede numai decâtu, cereau cá cu voi'a lui se li fia permisu a se duce; câtiva, fienduli rosîne, remaneau, cá se nu dè prepusu de temere. Ei nu poteau nece se si prefaca faci'a, nece se si tiena câte una data lacrimele : ascunsi in corturi si plangean sortea seau se tanguiáu cu amicii loru de periculului comune. Pretotendene in tabera se faceau testamente. Plangerile sî temerea loru perturbà cu incetulu chiaru pre acei cari aveau destula deprendere in belu, militari, centurioni sî comandanti de calarime. Cari din acesti'a voiau se fia priviti ca mai pucinu timidi, diceau cà nu de neamicu li erá tema, ci de strimtorile drumuriloru sî de marimea paduriloru cari eráu intre ei sî Ariovistu, sî cà se temeau pentru bucate se nu pota fi transportate cu indestula indemanare. Unii chiaru incunoscientiau pre Cesare cà, candu va comandá a se ridicá taber'a sî a se duce inainte stegurele, militarii nu voru audî de comandu, nece voru apucá stegurele din caus'a temerei.

XL. Cesare luandu amente aceste, convoca consiliulu, sî chiamandu la acestu consiliu pre centurionii de tote ordinile[1], li face aspre impu-

tari : «Mai antâiu fiendu cà credeau cà trebuiá a intrebá seau a cugetá in ce parte sî cu ce scopu au se fia dusi. In tempulu consulatului seu, Ariovistu cautase cu multa aviditate amiceti'a poporului romanu; pentru ce ar judecá ceneva cà acel'a s'ar abate cu atâta imprudentia de la detori'a sa? Elu erá convinsu cà Ariovistu, cunoscundu-i cererile sî vediendu ecitatea conditiuniloru sale, nu se va lapedá nece de favorea sa nece de a poporului romanu. Cà deca, impinsu de furia sî nebunia, ar incepe belulu, de ce aru avé ei a se teme? seau pentru ce aru desperá ei de vertutea loru sî de activitatea sa? Facusera cercare cu acestu neamicu in tempulu parentiloru nostri, candu Cimbrii sî Teutonii infransi fiendu de catra C. Mariu, armat'a castigase nu mai pucina gloria de câtu generariulu ei, precumu se sciea; facusese chiaru nu de multu in Itali'a, candu cu tumultulu serviloru, pre cari i ajutá inca orecare esperientia sî disciplina ce invetiasera de la noi. Din aceste se potea judecá câtu bene are in sene constanti'a, fiendu cà pre nesce neamici nearmati de cari se temusera fora causa, i invinsera dupa acea armati sî invingutori. Apoi acesti'a erau acea-asi cu cari Elvetii batenduse adese-ori nu numai in tier'a loru, dera chiaru in a acelor'a, i invinsesera mai totudeuna, Elvetii cari totusi n'au potutu resiste armatei nostre. Deca pre unii i aru nelenescí lupt'a nefericita sî fug'a Galiloru, acei-a cercetandu aru poté aflá cà, in tempu ce Galii erau osteniti de indelungarea belului, Ariovistu, dupa ce se tienuse mai multe lune in tabera sî intre balti, sî se ferise de a vení la lupta, atacandu-i pre neasteptate, cumu ei erau acumu desperati de bataia sî resipiti, i invinse mai multu prin abilitate sî prudentia de câtu prin vertute. Deca acestu planu avuse locu in contra unoru omeni barbari sî neesperienti, Ariovistu insusi nu sperá cà armat'a nostra ar poté fí apucata totu asemene. Acei cari dá cá pretestu temerea pentru bucate sî strimtorile drumuriloru, faceau unu lucru prea cutediatoriu, fiendu cà pareau a desperá cà generariulu nu sî-ar implení detori'a, seau a-i o prescrie. Elu avea ingrijire pentru aceste : Secuanii, Leucii, Lingonii procurau grane, sî acumu panile pre agri erau copte; despre drumure ei insii voru judecá in curundu. Cà militarii, dîcese, nu voru audî de comandu sî nu voru duce flamurele, elu nu se turburá intru nemicu de acestu lucru : càce sciea cà toti acei carora una armata nu se supusese la comandu, seau fusera parasiti de sorte, portandu reu belulu, seau fusera culpabili de avaretîa, descoperinduse asuprale orecare crime. Integritatea sa in tota vieti'a, fericitatea sa in belulu cu Elvetii erau recunoscute. Asiá dera elu va face fora intardîare acea-a ce erá se amane pentru una dî mai indepartata, sî se va mutá cu taber'a in noptea urmatoria, la a patr'a veghia, pentru cá se veda câtu mai curundu, deca asupra loru ar avé mai multa potere onorea sî detori'a seau temerea. Deca cu tote aceste nu l'ar urmá nemene, elu totusi va purcede numai cu legiunea a diecea, de care nu se îndouiá, sî ea i va fí

coortea pretoriana.» Cesare favorá specialmente acesta legiune, sî pentru barbati'a ei se incredea forte multu in ea.

XLI. Dupa ce tienù acestu cuventu, mentile totororu fura scambate in unu modu mirabile, sî cea mai mare infocare sî dorentia de a se bate se nascù. Mai antâiu legiunea a diecea, prin tribunii militari, multiamì lui Cesare, cà elu avuse de dens'a una opiniune atâtu de buna, sî lu incredintià cà ea erá forte parata a portá belulu. Apoi celelalte legiuni, prin tribunii militariloru sî prin centurionii primeloru ordini, dechiarara, cá se sactisfaca pre Cesare, cà ele nece una data nu se indouisera, nece se temusera de ceva, nece nu crediusera cà judeciulu despre conducerea belului erá dreptulu loru, ci alu comandantelui supremu. Priimindu scusele loru sî luandu conoscentia prin Divitiacu, fiendu cà, dintre Gali, in elu avea cea mare incredere, cà avea se faca unu incongiuru mai multu de cincidieci mie de pasi, pentru ca se duca armat'a prin locure deschise, elu purcese, la a patr'a veghia, precumu dîsese. In diua a sieptea, candu inca nu intrerupsese mersulu, fù incredintiatu de esploratori cà cetele lui Ariovistu erau departe de ale nostre de douedieci sî patru mie de pasi.

XLII. Ariovistu luandu cunoscentia de apropiarea lui Cesare tramete legati la elu, cà cea ce i ceruse mai inainte despre una intelnire, elu o potea face, fiendu cà Cesare venise mai aprope, sî cà elu crede cà ar poté face acést'a fora periculu. Cesare nu respinse propunerea; elu credea cà Ariovistu veniea acumu la drept'a judecata, fiendu cà oferiea de la sene acea ce recusase mai inainte, candu i ceruse; avea sperantia cà pentru atâtea bene-faceri ce i facuse elu sî poporulu romanu, acelu-a, cunoscundu cererile lui, se va lasá de cerbici'a sa. Dîu'a intelnirii se fisà pre dîu'a a cincea, incependu de atunce. Intre aceste, in tempu ce si trametau adese legati unulu altuia, Ariovistu cerù cá Cesare se nu aduca la convorbire nece unu pedestru; cà se temea se nu fia prensu in cursa de catra densulu; cà sî unulu sî altulu se vena cu calarime; cà almentre elu nu va vení. Cesare, fiendu cà nece nu voiá a se inlaturá convorbirea prin vre unu pretestu, nece nu cutediá a incredentiá securetatea sa calarimei galice, gasì cà erá forte benc se iè caii calariloru gali sî se puna pre ei pre militarii legionari ai legiunei a diecea, in care se incredea forte multu, pentru cà se aiba unu presiediu adeveratu amicale, deca ar fi avutu nevoia[1]. Pre candu se facea acést'a, unu orecare din militarii legiunei a diecea dîse, in unu modu destulu de ridiculu: «Cesare li facea mai multu de câtu promisese: promisese cà va avé legionea a diecea in loculu coortei pretoriane, sî acumu i trecea intre calari[2].»

XLIII. Erá unu siesu mare sî pre acest'a una movila destulu de inalta. Acestu locu erá mai la acea-asi departare de la amendoue taberele. Acolo, dupa cumu se dîsese, mersera la convorbire. Cesare asiedià la doue sute de pasi de la movila legiunea pre care o adusese pre cái. Calarii lui Ariovistu stetera asemene la una distantia ecuale. A-

riovistu cerù cá ei se vorbesca de calari sî amendoui, pre lenga sene, se aduca la convorbire câte diece calari. Candu venira acolo, Cesare, la inceputulu cuventului seu, amentì lui Ariovistu bene-facerile sale sî ale senetului catra elu: «Cà fuse numitu rege, amicu, de catra senatu, cà i se tramesese darure forte maretie, care lusru sî pucini avura fericirea a lu obtiené sî erá indatinatu a se dá pentru mari servitie ale ominiloru. Ariovistu, in tempu ce nu avea nece intrare la senatu, nece vre una causa justa pentru a cere, castigase acele onori prin bene-facerea sî liberalitatea sa sî a senatului.» Elu i aretà apoi, «Câtu de vechie sî de juste cause de legamente eráu intre Romani sî Edui, ce senatu-consulte, de câte ori sî câtu de onorifice se dedesera pentru densii; cumu ei avusera totudeuna suprемati'a in Gali'a, mai inainte chiar de a fí poftitu amiceti'a nostra. Acea-a erá datin'a poporului romanu, cà elu voiá cá socii sî amicii sei nu numai se nu perda nemica d'in a loru, dera chiaru se se maresca cu creditulu, cu demnitatea sî onorea. Acea-a dera ce ei adusesera din parteli la amiceti'a cu poporulu romanu, a li se rapí loru, cene ar poté suferí?» Elu cerù dupa aceste totu acelesi lucrure cuprense in mandatele ce dedcse legatiloru, «cá nece Eduiloru nece sociloru loru se nu faca belu; pre ostatici se i inapoiesca sî, d ca n'ar poté tramete inapoi in patri'a loru nece una parte d'in Germani, celu pucinu se nu permita cá altii se mai treca Renulu.»

XLIV. Ariovistu respunse pucine la cererile lui Cesare; de meritele sale multe totu dîse: «Elu trecuse Renulu nu de la sene, ci rogatu sî chiamatu de catra Gali; nu fora mare sperantie sî mari remuneratiuni, lasase patri'a sî consangenii sei. Asiediari in Gali'a le avea concese chiaru de catra densii; ostaticii fusera dati insasi de bun'a loru voia; luá, dupa dreptulu belului, tributulu pre care invingutorii au datin'a a lu impune invinsiloru. Nu elu se ridicase cu belu asupra Galiloru, ci ei asupra lui: tote tierele Galiei venisera spre a lu atacá sî si facusera taber'a in faci'a sa; elu sferemase sî invinsese tote aceste osti in una singura bataia. Deca ei aru voí a se mai incercá, elu erá paratu a se luptá din nou; éra deca voiau a traí in pace, erá nedreptu cá ei se recuse tributulu, pre care lu dedese pana atunce de buna voi'a loru. Amiceti'a poporului romanu trebuiá se fia pentru onorea sî protectiunea sa, éra nu in detrimentulu seu; sî cu acea sperantia o sî ceruse. Deca prin intrevenirea poporului romanu ar incetá tributulu sî i s'ar sustrage supusii, elu se va lapedá de amiceti'a cu densulu, nu mai pucinu voiosu de câtu o poftise. Cà elu aducea in Gali'a multime de Germani, acést'a o facea pentru a se asecurá pre sene, éra nu pentru a atacá Gali'a, proba despre asemene lucru erá cà elu nu venise de câtu rogatu sî cà nu incepuse elu belulu, dera cà se aperase. Elu venise in Gali'a mai inainte de câtu Romanii[1]; nece una data inainte de acestu tempu armat'a poporului romanu nu trecuse margenile provinciei. Ce voiea Cesare de la elu? Pentru ce veniea in posesiunile sale? Acesta parte a Galiei erá provinci'a sa, precumu acea-a[2] erá a nostra. Precumu nu trebuiá cá elu

se fia lasatu a se aruncá asupra margeniloru nostre, de asemene eramu inici noi cari lu impedecamu in dreptulu seu. Cà Cesare dîcea cà Eduii fusera numiti frati de catra senatu, elu nu erá atâtu de barbaru nece atâtu de ignorante de evenemente, cá se nu scia cà Eduii nece nu dedesera ajutoriu Romaniloru in belulu din urma cu Alobrogii, nece nu se servisera de ajutoriulu poporului romanu in certele ce avusera cu elu sî cu Secuanii. Elu trebuiá se presupuna cà Cesare sub una amicetia prefacuta tienendu armata in Gali'a, o avea cu scopu pentru a lu sferemá pre elu. Deca Cesare nu s'ar retrage sî nu ar scote armat'a sa din aceste regiuni, lu va avé nu cá amicu, ci cá neamicu. Deca elu l'ar ucide, ar face unu lucru placutu multoru nobili sî principali cetatiani ai poporului romanu; elu fuse incredentiatu despre acést'a chiaru prin tramesi d'in partea acelor'a, a carora buna voientia sî amicetia le ar poté cumperá prin mortea lui. Deca Cesare s'ar retrage sî i ar lasá libera posesiunea Galiei, elu i va dá una mare remuneratiune, sî orice bele ar voí Cesare a portá, le va face elu, fora nece una truda sî periculu a lui Cesare.»

XLV. Multe dîse Cesare asupra imprejurariloru pentru cari elu nu potea desiste la cererile sale. «Nece datin'a sa nece a poporului romanu nu suferiá cá elu se parasesca pre socii ce meritasera atâtu de bene. Elu nu judecá cà Gali'a ar fí mai multu a lui Ariovistu de câtu a poporului romanu. In belu invinsi fusera Arvernii sî Rutenii de catra Q. Fabiu Masimu[1], sî poporulu romanu i iertase, sî nece nu i prefacuse in provincia, nece nu li impusese tributu. Deca ar trebuí a se considerá chiaru tempulu celu mai vechiu, imperiulu poporului romanu in Gali'a erá celu mai justu; deca ar fí a se observá judeciulu senatului, Gali'a trebuiá se fia libera, fiendu cà senatulu voise cá ea, de sî invinsa, se sî conserve legile sale.

XLVI. In tempu ce se petreceau aceste in convorbire, se anuntiá lui Cesare cà calarii lui Ariovistu se apropiau de movila sî veniau spre ai nostri, asupra carora aruncau cu petre sî misili. Cesare incetà de a vorbí, se rentorse la ai sei sî li comandà a nu aruncá cu nece una arma asupra neamiciloru. Càce desî vedea cà lupt'a intre legiunea sa alesa sî calarimea neamica ar fí fora nece unu periculu, totusi nu credea cà trebuiá a se incepe, pentru cá nu cumva, dupa ce neamicii aru fi fostu invinsi, se se pota dîce cà ei fusera insielati de catra elu, in acesta intelnire, prin cuventulu ce li dedese. Dupa ce se latî intre osteni scirea cu câta arogantia se servise Ariovistu la convorbire, cumu interdîsese Romaniloru Gali'a sî calarii lui atacasera pre ai nostri, sî cumu acesta impregiurare intrerupsese convorbirea, multu mai mare ardore sî mai mare dorentia de a se bate cuprense armat'a.

XLVII. Dupa doue dîle, Ariovistu tramete legati la Cesare, cà elu voiá a vorbí cu densulu despre acele lucrure cari incepusera a fí tratate intre ei sî nu fusera terminate; cà Cesare seau se defiga una dî pentru una noua convorbire, seau, de n'ar voí acést'a, se trametia la

elu pre unulu din legatii sei. Cesare nu vediù vreuna causa de a mai convorbí, cu atâtu mai multu cà cu una dî mai inaiute Germanii nu potusera fi opriti de a nu aruncá cu armele asupra osteniloru nostri, Elu credea cà nu ar poté tramete de câtu cu mare periculu pre unulu din legatii sei, sî cà l'ar espune la reutatea unoru omeni feroci. I parù cà erá forte nemeritu a tramete pre C. Valeriu Procilu, fiiu alu lui C. Valeriu Caburu, teneru cu multa barbatîa sî cultura, (alu carui parente fuse daruitu cu cetateni'a de catra C. Valeriu Flacu[1]), sî pentru credenti'a lui, sî pentru scienti'a de limb'a galica, de care Ariovistu se serviea acumu, dupa indelungata deprendere, sî fiendu cà Germanii nu aveau nece una causa de a i face reu. Impreuna cu acest'a Cesare insarcinà sî pre M. Metiu, care fuse cu Ariovistu in legamente de ospetîa. Elu li mandà cá se asculte sî se i reporte cele ce ar dîce Ariovistu. Acest'a, candu i vediù la sene in tabera, strigà in presenti'a armatei sale. «Ce veniau la densulu? Cà se espitesca?» Cercandu a i vorbí, elu i oprì sî i aruncà in lanciure.

XLVIII. In acea-asi dî elu se ridicà cu taber'a sî stete sub unu munte, la siese mie de pasi de la taber'a lui Cesare. A dou'a dî trecù cetele sale de a lungulu taberei romane sî taberà la doue mie pasi dela ea, cu scopu de a inchide lui Cesare grâulu si caraturele de provisiuni, cari se aduceau dela Secuani sî dela Edui. Din acea dî, Cesare scose, in cinci dîle de-a-rondulu, ostile sale, inaintea taberei, sî le tienù togmite in ordine de bataia, cá, deca Ariovistu ar voí a vení la lupta, se nu i lipsesca ocasiunea. Ariovistu in tote aceste dîle tienù in tabera ostea sa, sî se batù in fia care dî numai in lupte de calarime. Acest'a erá genulu luptei in care Germanii erau esercitati. Ei aveau siese mie de calari; totu pre atâti pedestri forte iuti sî forte animosi, pre cari sî i alesese câte unulu, din tota armat'a, fia-care calare, pentru securitatea sa. Calarii erau insociti in lupta de acesti pedestri sî la densii se retrageau; deca eráu in periculu, pedestrii alergau in ajutoriulu loru; deca unii cadeau de pre cái, din caus'a raneloru grave ce primisera, ei veniau in giurulu loru; deca trebuiá a inaintá mai departe seau a se retrage ràpede, iutîmea loru erá atâtu de mare prin esercitatiune, cà, tienduse de comele cáiloru, i ecualau in alergare.

XLIX. Vediendu cà Ariovistu se tienea in tabera, Cesare, cá nu cumva caraturele de bucate se i fia oprite mai indelungu, alese pentru tabera una positiune favorabile, camu la siese sute de pasi de loculu unde Germanii se asiediasera, sî ordinandu armat'a sa in trei, merse acolo. Elu comandà cà antai'a sî a dou'a linia se stè in arme, éra a trei'a se intaresca taber'a. Acestu locu erá, precumu s'a dîsu, camu la siese sute de pasi departe dela neamicu. Ariovistu tramese acolo unu numeru aprope de siesesprediece mie omeni de oste usiora, impreuna cu tota calarimea, cari osti se inspaimente pre ai nostri sî se i opresca dela lucru. Cu tote aceste Cesare, precumu regulase mai nainte, comandà cá cele doue linie se respinga pre neamicu, éra a trei'a se termine lucrulu.

Intarinduse taber'a, elu lasà ací doue legiuni sî una parte din ausiliari, éra pre celelalte patru le duse in taber'a cea mare.

L. In dîu'à urmatoria, Cesare, dupa datin'a sa, scose cetele sale din amendoue taberele sî, inaintandu câtuva dela cea mare, dispuse ostea cá de bataïa, sî dede neamiciloru ocasiunea de a vení la lupta. Candu vediù cà ei nece atunce nu inaintau, elu readuse, camu pre la amedia-dî, armat'a in tabere. Atunce numai, Ariovistu tramese una parte din ostile sale cá se atace taber'a cea mica. Se batura cu inversiunare din amendoue partile pana catra sera. Pre la apusulu sorelui, Ariovistu readuse in tabera ostile sale, cari sî facura sî primira multe rane. Cesare intrebandu din captivi, pentru ce Ariovistu nu veniea la bataia, aflà acesta causa : cà la Germani erá datin'a cá mamele de familia se declare, prin sorti sî meniture[1], deca batai'a se potea dá cu sucesu seau nu; cà ele dîceau cà : «Nu erá datu Germaniloru a invinge, deca aru fí venitu la lupta inainte de luna noua.»

LI. Adou'a dî Cesare lasà in amendoue taberele unu presiediu câtu i se parù de ajunsu; pre toti ausiliarii i puse in faci'a[1] neamiciloru, de inaintea taberei mice, fienducà elu erá mai pucinu tare cu ostenii legionari, in proportiune cu numerulu neamiciloru, in câtu se serviea, pentru aparentia, de ausiliari. Insusi, dupa ce dispuse armat'a pre trei linie, merse pana aprope de taber'a neamiciloru. Atunce numai, Germanii nevoiti esîra din tabera cu cetele loru sî se asiediara dupa natiuni sî la intervale ecuali, Arudi, Marcomani, Triboci, Vangioni, Nemeti, Sedusi, Suevi; sî tota ostea loru sî-o inchiaiara cu carutie sî care, cá se nu li remana sperantia de fuga. In ele pusera pre femeile loru, cari, cu perulu despletitu sî plangundu, implorau pre militarii ce mergeau la lupta, cá se nu le dè Romaniloru in servitute[2].

LII. Cesare puse in capulu fia-careia legiuni câte unu legatu sî pre cestorele seu, pentru ca fia-care se i aiba de martori barbatiei sale. Insusi incepù batai'a dela cornulu dreptu, fiendu cà observase cà neamicii erau prea pucinu tari despre acea parte. Danduse semnulu, ai nostri se aruncara cu atâta inversiunare, sî neamicii inaintara de una data atâtu de iute, in câtu ai nostri nu avura tempu a aruncá pilurele asupra loru. Lasandu pilurele se luptara de aprope cu sabiele. Inse Germanii facundu ràpede falang'a, dupa deprenderea loru, sustienura ataculu sabieloru. Se gasira multi militari de ai nostri cari se aruncara asupra falangeloru neamiciloru, li smulsera scuturele din mâne sî i ranira pre de asupra. Pre candu armat'a neamiciloru dela cornulu stangu erá batuta sî pusa in fuga, ei cu multîmea loru dela arip'a drepta strimtorau forte tare armat'a nostra. P. Crasu tenerulu, care comandá calarimea, cumu vediuse acést'a, fiendu cà erá mai liberu de câtu cei ce stá in lupta, tramese a trei'a linia in ajutoriu la ai nostri cari erau in periculu.

LIII. Asiá lupt'a se restabilì, sî toti neamicii intorsera spatele sî nu incetara a fugí mai inainte de ce ajunsera la Renu, departe de loculu

bataei mai de cinci dieci de miie de pasi. Acolo forte pucini din ei, seau incrediendase in poterile loru, cercara a trece innotu, seau gasindu luntri, sî aflara scaparea. Intre acesti'a fù Ariovistu, care dandu preste una naviora legata la malu, scapà cu ea. Pre toti cei-alti urmarindui calarii nostri i macelara. Doue fura fe reiele lui Ariovistu, una Sueva de natiune, pre care o luase cu sene de acasa, cealalta Norica, sora cu regele Vocione, pre care o luase in Gali'a, tramesa de fratele ei: amendoue perira in acea fuga. Din doue filie ale loru, un'a fù ucisa, cea-alta prensa. C. Valeriu Procilu, pre candu erá trasu de custodi in fug'a loru, legatu cu trei lanciure, se intempinà chiaru cu Cesare, care urmariá cu calarimea pre neamici. Acesta impregiurare aduse lui Cesare nu mai pucina voia buna de câtu insasi victori'a, fienducà elu si vedea recapetatu pre omulu celu mai consideratu in tota provinci'a Gali'a, amiculu sî ospele seu, smulsu din mânele neamiciloru; sî asiá sortea nu micsiurase, prin nefericirea acestui-a, nemicu din atât'a bucuria sî multiamire. Elu spunea cà de trei ori, in presenti'a sa, se dedesera sortii despre sene, deca trebuiá se fia indata datu la morte, cu focu, seau se fia reservatu pentru altu tempu: cà, multiamita sortiloru, elu remasese neatensu. M. Metiu inca fù gasitu sî adusu la Cesare.

LIV. Audînduse din colo de Renu despre acesta bataia, Suevii, cari venisera la malurele Renului, incepura a se intorce in tier'a loru. Ubii ce locuescu forte aprope de Renu urmarira pre acesti omeni inspaimentati sî ucisera unu mare numeru din ei. Cesare dupa ce terminà in una vera doue mari bele, duse armat'a in iernatice la Secuani, ceva mai tempuriu de câtu cerea tempulu anului; puse pre Labienu mai mare preste iernatice, éra insusi purcese in Gali'a citeriore pentru a tiené adunarile.

CARTEA II.

(Anulu Romei 696, înainte de J-C. 57)

Belulu cu Belgii. — Belulu contra Nerviloru. — Lupt'a cu Aduatucii. — Supunerea mai multoru cetati maritime.

I. Pre candu Cesare erá la iernatu in Gali'a citeriore, cumu aretaramu mai susu, uete repetîte i se reportau sî totu una data erá incredentiatu prin epistole din partea lui Labienu, cà toti Belgii, cari amu dîsu cà suntu a trei'a parte a Galiei, se conjuráu contra poporului romanu sî cà sî dá intre sene ostatici; cà causele acestei conjuratiune eráu : mai antâiu, fienducà se temeau cá nu cumva armat'a nostra, dupa ce ar fí supusu tota Gali'a, se se duca sî la densii; apoi, fienducà i intetiáu mai multi Gali, una parte cari, precumu nu voisera cá Germanii se stè mai indelungu in Gali'a, de asemene suferiau cu greu cá armat'a romana se ierneze sî se prenda radecina in Gali'a; altii, cari din nestatoria si usiorenti'a mentei, doriau una noua dominatiune; altii apoi, pentru cà domniele in Gali'a erau apucate de ordinariu de catra cetatienii cei mai cu potere sî de acei ce aveau mediloce pentru a tiené cu bani omeni armati, sî cari poteau ajunge la asemene scopu cu mai multa greutate sub imperiulu nostru.

II. Miscatu prin aceste uete sî epistole, Cesare conscrise doue legiuni noue in Gali'a citeriore sî, la inceputulu verei, tramese pre Q. Pediu legatulu cá se se duca cu ele in Gali'a ulteriore. Insusi, indata cumu incepù a fi destula nutretiu, venì la armata. Insarcinà pre Senoni sî pre ceilalti Gali, cari eráu vecini cu Belgii, se afle cele ce se lucrau la densii sî se i faca sciutu despre asemene lucrure. Acesti'a toti incunoscientiara in acelasi modu, cà se adunau poteri, cà se concentrá ostea in unu locu. Atunce elu crediù cà nu trebuiá a mai intardîá de a purcede asuprale, preste douesprediece dile. Ingriginduse de bucate, elu se ridica cu taber'a sî ajunge camu in cincisprediece dîle la margenea Belgiei.

III. Cumu ajunse acolo pre ne-asceptate sî mai ràpede de câtu nu credea nemene, Remii, cari dintre Belgi suntu cei mai apropiati de Gali'a, tramesera la elu legati pre Icciu sî Antebrogiu, cei antaiu ai cetatei loru, cá se i spuna, «Cà éi se lasau cu tote ale loru in credenti'a sî poterea poporului romanu; cà nu se unisera cu ceilalti Belgi sî nu se conjurasera nece cumu contra poporului romanu. Ei eráu parati sî a dá ostatici, sî a face cea ce li ar demandá, sî a lu primí in opidele loru,

sî a lu ajutá cu grâu sî cu ori ce alte lucrure. Toti ceilalti Belgi eráu in arme; Germanii, cari locuescu din coce de Renu, se unisera cu densii, sî furi'a totororu erá atâtu de mare, in câtu ei nu potusera intorce dela unirea cu acele popore nece chiaru pre Suesioni, frati sî consangeni ai loru, cari aveau in comune cu ei acelesi drepturi sî legi, sî unu singuru guvernamentu sî deregutoriu.»

IV. Cesare intrebandui cari sî câte tiere apucasera armele, sî ce poteau ele in belu, aflà asiá : «Cei mai multi Belgi se trageau din Germani sî trecusera din veclime Renulu, se stabilisera acolo pentru fertilitatea pamentului, alungasera pre Gali, cari locuiau in acele locure, sî eráu singurii cari in tempulu parentiloru nostri, dupa ce tota Gali'a fuse devastata, oprisera pre Teutoni sî Cimbri de a li intrá in tiera. Din cari impregiurare urmá cá ei, prin amentirea de acelu sucesu, se sî iè mare autoritate sî mare mundria in artea militare.» Remii spuneau inca, «Cà ei aveau in totulu cunoscentie certe despre numerulu loru, fienducà, legati cu densii prin vecinetate sî afinitati, sciau care câta multîme promisese, in adunarea generale a Belgiloru, pentru acestu belu. Intre densii Belovacii eráu cei mai tari, sî prin vertute sî prin autoritate, sî prin numerulu omeniloru; acesti'a poteau ridicà una suta de mie de omeni armati; promisesera din acestu numeru siesediece mie alesi, sî cereau pentru sene comandulu a totu belulu. Suesionii eráu vecini cu Remii sî posedeau pamenture forte intense si forte fertili. La densii fuse rege, chiaru in tempulu nostru, Divitiacu, celu mai potente din tota Gali'a, sî care obtienuse guvernamentulu atâtu a unei mari parti a acestoru regiuni, câtu sî alu Britaniei. Acumu erá rege Galb'a, caruia, pentru dreptatea sî prudenti'a sa, se oferiea cu voienti'a totororu conducerea a totu belulu. Ei aveau douesprediece opide sî promiteau cincidieci de mie armati. Totu atâti, Nervii, cari eráu considerati cá cei mai selbatici dintre Belgi sî erau cei mai de departe; cincisprediece mie, Atrebatii; Ambianii, diece mie; Morinii, douedieci sî cinci de mie; Menapii, noue mie; Caletii, diece mie; Velocasii sî Veromanduii, totu atâti; Aduatucii, douedieci sî noue mie; Condrusii, Eburonii, Ceresii, sî Pemanii, cari toti cu unu nume se numescu Germani, se estimau a dá pana la patrudieci de mie.»

V. Cesare asecurandu pre Remi sî vorbinduli cu dulci cuvente, demaudà cá totu senatulu loru se vena la densulu sî se i se aduca ostatici copiii celoru antâi cetatieni. Tote aceste fura facute pre deplenu la dîu'a defipta. Cesare animeza multu pre Divitiacu Eduulu sî i areta, «Câtu de mare interesu erá pentru republica sî pentru salutea comune, de a impartî poterile neamiciloru, cá nu cumva se fia nevoitu a se bate in acelasi tempu cu atât'a multîme. Acést'a se potea face, deca Eduii aru intrá cu cetele loru in tier'a Belovaciloru sî aru incepe a devastá agrîi loru». Aceste mandandu-i, lu lasa se merga. Dupa ce audî cà tote ostile impreunate ale Belgiloru veniau asupra-i, sî aflà dela esploratorii tramesi sî dela Remi cà ele nu erau acumu departe, elu se

grabì a trece cu armat'a preste riulu Ason'a, care este là margeuile tierei Remiloru, sî se puse cu taber'a acolo. Acesta dispositiune sî aperá una lature a taberei prin malurele riului, sî asecurá despre neamici totu ce erá in deretulu lui Cesare, sî facea cá caraturele de bucate dela Remi sî dela celelalte cetati se pota fi aduse la elu fora periculu. Pre acelu riu erá unu podu; acole pune unu presediu sî de cealalte parte a riului lasa pre legatulu Q. Titurin Labienu cu siese coorti; comanda de intarescu taber'a cu unn valu de douespredîece petiore in altîme sî cu una fosata de douedieci fora doue petiore[1].

VI. In departare de optu mie pasi dela taber'a lui Cesare, erá cetatea Remiloru cu numele Bibracte. Belgii, in mersulu loru, se pusera cu mare furia a o batere. Cu greu in acea dî se sustienù. Ataculu Galiloru sî alu Belgiloru asupra locureloru este acelasi, sî lu facu in acestu modu. Dupa ce impregiura cu multîme de omeni tote intariturele locului, se punu de arunca asupra murului petre, sî candu murulu este parasitu de aperatori, facu testudine, se apropia de porti sî derima murulu. Cea ce atunci usioru se facea; càce cumu atât'a multîme aruncá cu petrele sî cu armele, nu mai erá cu potentia nemenui de a stá pre muru. Candu noptea facuse se inceteze ataculu, Icciu, Remulu, de una stralucita nobilitate sî cu forte mare favore intre ai sei, care comandá atunce preste cetate sî erá unulu din acei ce venisera cá legati la Cesare pentru pace, i tramete nunti, cá deca nu i se aduce ajutoriu, elu nu pote a se sustiené mai indelungu.

VII. Pre la mediulu noptei, Cesare, usitandu cá caleusi pre aceiasi omeni cari venisera cá nunti din partea lui Icciu, tramete in ajutoriu cetatieniloru pre Numidi, pre sagetarii Creti sî pre funditorii Baleari; cu a carora sosire, sî Remiloru, una data cu speranti'a de aperare, li se marì zelulu de a se bate, sî neamiciloru li se duse speranti'a de a luá cetatea. Asiá dera standu câtuva tempu lenga cetate sî devastandu agrii Remiloru, dupa ce dedera focu sateloru sî locuientieloru de cari potusera a se apropiá, apucara cu tote cetele loru spre taber'a lui Cesare, sî se pusera la mai pucinu de doue mie pasi cu taber'a loru, care, precumu se prepunea dupa fumu sî focure, se intendea mai multu de optu mie pasi in latîme.

VIII. Cesare, sî pentru multîmea neamiciloru sî pentru insemnat'a opiniune de vertutea loru, se decise mai antâiu de a amaná batai'a; totusi in fiacare dî elu cercá, prin lupte de calarime, ce potea neamiculu prin vertutea sa, sî ce cutediáu ai nostri. Candu vediù cà ai nostri nu erau inferiori, elu alese unu locu ce erá de inaintea taberei, oportunu sî favorabile prin natur'a sa, pentru a dispune armat'a in linia de bataia; càce dealulu unde erá pusa taber'a, inaltianduse pucinu de asupra siesului, se intendea, in latîme, in partea de inainte, atâtu câtu locu potea ocupá una armata pusa in linia de bataia; la amendoue laturile erá inclinatu, sî frunteai, inaltiata linu in forma conica, se micsiurá pre incetulu pana la siesu. Elu facù la amendoue laturile a-

cestui delu una fosata transversale, mai de patru sute de pasi, ridicà la estremitatile fosateloru castele, sî acole asiedià tormente, pentru cá nu cumva si candu ar fi pusu ostea in bataia, neamicii, cari cu multîmea poteau atâtu de multu, se pota impregiurá din laturi pre ai sei in tempulu luptei. Dupa ce facù acést'a sî lasà in tabera acele doue legiuni pre cari le conscrisese de curundu, pentru cá se pota fi duse in ajutoriu, deca ar fi nevoia, dispuse in linia de bataia, de inaintea taberei, pre celelalte siese legiuni. Neamicii asemene scosera din tabera ostile loru sî le tocmira de bataia.

IX. Una balta nu mare erá intre armat'a nostra sî a neamiciloru. Ei asteptau cá ai nostri se o treca; ai nostri inse stá in arme cá se i atace pre ei impedecati, deca ar fí inceputu a o trece. Intre aceste se bateau in lupte de calarime, intre amendoue ostile. Dupa ce nece unii nece altii nu se pusera a trece balt'a, sî lupt'a de calarime fù cu succesu la ai nostri, Cesare readuse in tabera pre ai sei. Neamicii indata apucara din acelu locu spre riulu Ason'a, care s'a aretatu cà erá din deretulu taberei nostre. Gasîndu vadure cercara a trece parte din ostile loru, cu scopu, deca aru pote, cá se iè castelulu unde comandá Q. Tituriu legatulu, sî se strice podulu; éra de nu aru fi potutu, se devasteze agrii Remiloru, cari ni erau de mare utilitate pentru a portá belulu, sî se ni opresca caratulu bucateloru.

X. Cesare inscientiatu de catra Tituriu, trece preste podu tota calarimea, pre Numidii cu armatura usiora, pre fundatori si sagetari, si apuca catra neamici. Inversiunatu se batura in acelu locu. Ai nostri atacandu pre neamici, impedecati in reu, ucisera mare numeru din ei. Pre cei remasi, cari cercau cu mare cutediare a trece preste corpurele ucisiloru, i respinsera cu multimea armeloru; era pre cei din frunte, cari apucasera a trece, i impregiurà si i macelà calarimea. Neamicii cumu intielesera cà speranti'a si de a luá cetatea si de a trece riulu i insielase; si vedura cà ai nostri nu inaintau in unu locu reu pentru a se bate, si incependu a duce lipsa de bucate; convocara consiliulu si decisera cà lucrulu celu mai bunu erá cá fia-care se se intorca la cas'a sa; cà la acei in tier'a carora mai antâiu aru fi intratu Romanii cu armat'a, se se adune toti de pretotendene spre a i aperá; cà mai bene se se lupte in locurele loru de câtu in cele straine, si se se servesca de indemanarile locali pentru bucate. La acesta resolutiune, pre longa alte cause, i aduse inca acea impregiurare, cà se inscientiasera cà Divitiacu cu Eduii se apropiau de tier'a Belovaciloru, si acestia nu poteau fí induplecati cá se intardia mai indelungu si se nu duca ajutoriu la ai loru.

XI. Dupa ce se decise acestu lucru, neamicii esîra din tabera, la a dou'a veghia, cu mare uetu si tumultu, fora neci una ordine fisa, fora comandu, fienducà fia-care apucá drumulu inainte sî se grabiea a ajunge a casa, in câtu facura cá purcederea loru se para asemenea fugei. Cesare inscientiatu indata despre acestu lucru, prin speculatori, temenduse de cursa, fiendu cà nu sciea inca din ce causa se retrageau, tienù

in tabera pedestrimea sî calarimea. In reversatulu dîlei, adiverindu-i-se faptulu de catra esploratori, tramese inainte calarimea, cá se opresca cod'a-ostei neamice. Comandulu calarimei lu incredintià legatiloru Q. Pediu sî L. Aurunculeiu Cot'a. Comandà legatului T. Labienu cà se urmeze indata cu trei legiuni. Ei atacara pre cei din coda, i urmarira mai multe mie de pasi sî ucisera mare multîme din acesti fugari, candu acei din rondurele dîn urma, la cari ajunsera, se opríra sî sustienura cu taria ataculu militariloru nostri; éra acei mai din frunte, fiendu cà se vedeau departe de periculu sî nu erau retienuiti nece de una necesitate, nece de comandu, audîndu strigatulu, turburara rondurele loru sî toti si pusera scaparea in fuga. Asiá ai nostri, fora nece unu periculu, atât'a multîme din ei ucisera, câtu tinù dîu'a; pre la apusulu sorelui incetara sî se retrasera in tabera, precumu li se comandase.

XII. Adou'a dî, mai inainte de ce se se fí lenescitu neamicii de spaima sî fuga, Cesare se duse cu armat'a in tier'a Suesioniloru, cari erau vecini cu Remii, sî facundu multa cale, apucà spre cetatea Noviodunu. Cercandu, in drumulu seu, a o bate, fiendu cà audise cà erá desierta de aperatori, nu putù a o luá, din caus'a largimei fosatei sî a inaltimei murului, aperatu de pucini omeni. Intarinduse taber'a, incepù a inaintá vineele sî a preparà totu ce erá de nevoia pentru impresurare. Intre aceste tota multimea fugaria a Suesioniloru venì in cetate, noptea urmatoria. Dupa ce vineele suntu ràpede inaintate spre muru, aggerele facute sî turnurele construite, Galii, inspaimentati de marimea lucrariloru, pre cari nu le vediusera mai inainte sî de cari nece nu audîsera, cumu sî de rapediunea Romaniloru, trametu legati la Cesare pentru supunere, sî, cerendu Remii, capeta cà se fia lasati cu vieti'a.

XIII. Cesare dupa ce primì ostatici pre cei antâi ai tierci sî chiaru pre doui fii ai regelui Galb'a, si dupa ce tote armele din cetate i fura tradate, primì supunerea Suesioniloru sî se duse cu armat'a asupra Belovaciloru. Ei se retrasesera cu tote ale loru in cetatea Bratuspantiu, sî, pre candu Cesare cu armat'a sa erá camu la cinci mie de pasi, toti betranii esîra din cetate sî incepura a intende mânele spre elu sî a declarà cà ei se lasau in credenti'a sî poterea lui, sî cà nu se luptau cu armele contra poporului romanu. Asemene candu se apropiá de cetate sî se punea acole cu taber'a, copiii sî femeiele, intendiendusi mânele de pre muru, cerura dupa datin'a loru pacea de la Romani.

XIV. Pentru ei puse cuventu Divitiacu, càce, dupa retragerea Belgiloru, desfacundu ostile Eduiloru, se intorsese la Cesare. Belovacii fusera totu-deuna in increderea sî amiceti'a Statului eduu; impinsi de capii loru, care dîceau cà Eduii, redusi in servitute de catra Cesare, suferiau tote indiosirile sî batujocurile, se desfacusera de Edui sî pornisera belu asupra poporului romanu. Acei cari fusera capii acestoru consilie, fiendu ca vedeau câta calamitate adusesera asupra tierei, fugisera in Britani'a. Cereau nu numai Belovacii, déra pentru ei chiaru sî Eduii, cá elu se aiba pentru densii a sa indurare sî bunetate. De va face acé-

st'a, autoritatea Eduiloru se va marí la toti Belgii, cu alu caroru ajutoriu sî mediloce ei suntu sustienuti de ordinariu, candu li se întempla nescari bele.

XV. Cesare dîse cà, pentru onorea lui Divitiacu sî a Eduiloru, i va primí sub protectiunea sa sî li va lasá vieti'a; inse fiendu cà cetatea loru erá cu mare autoritate intre Belgi si intrecea pre altele prin multîmea omeniloru, cerù siese sute de ostatici. Tradenduse acesti'a sî danduse tote armele din cetate, elu se duse de acolo in tier'a Ambianiloru, cari cu tote ale loru fora intardîare se dedera. Tier'a loru o atengeau Nervii, de a carora natura sî mori intrebandu Cesare, asiá aflà : «Negotiatorii nu aveau nece cumu intrare la densii; nu lasau se se aduca nece vinu, nece ori-ce alte lucrure atengutorie de lusu, fiendu cà ei considerau cà prin aceste lucrure animele se langediescu sî vertutea se molesiesce; ei eráu omeni feroci sî de mare barbatîa; mustrau sî acusau pre cei lalti Belgi, cá cei ce se supusesera poporului romanu sî degenerasera din vertutea parentesca; incredentiau cà ei nece nu voru tramete legati, nece nu voru primí ver-una conditione de pace».

XVI. Candu facuse trei dîle drumu prin tier'a loru, aflà de la captivi cà riulu Sabe nu erá mai departe de diece mie de pasi de la taber'a sa, sî cà din colo de acestu riu se asediasera Nervii sî asteptau venirea Romaniloru, una cu Atrebatii sî Veromanduii, vecinii loru, càce ei induplecasera sî pre unii sî pre alţii cá se cerce impreuna fortun'a belului; cà asteptau inca ostile Aduatuciloru, sî cà erau pe drumu; cà femeile loru sî toti acei cari prin etatea loru se vedeau neutili pentru belu, fusera pusi in unu locu, la care din caus'a baltîloru nu erá intrare pentru armata.

XVII. Cunoscundu aceste lucrure, tramete inainte esploratori, si centurioni, cari se alega unu locu bunu pentru tabera. Cumu din supusii Belgi sî din cei-lalti Gali, mai multi urmandu pre Cesare, faceau drumulu impreuna, unii dintre acestia, precumu s'a aflatu in urma de la captivi, observandu cu luare amente datin'a mersului armatei nostre, in acele dîle, se dusera noptea la Nervi sî li facura conoscutu cà intre fia-care legiune se aflá mare numeru de sarcine, sî cà nu ar fí nece una greutate cá, precandu legiunea antâia ar fí venitu in tabera sî celelalte aru fí la mare departare, ei se o atace sub sarcine; cà batendu pre acést'a sî apucandu-i sarcinele, celelalte legiuni nu aru mai cutediá cá se resista. Ajutá inca consiliulu acelora ce reportau lucrulu, acea-a cà Nervii, din vechime, cumu nu poteau nemicu cu calarimea (càce sî acumu nu se apleca la acést'a, ci totu ce potu, potu cu ostile pedestre), pentru cá mai usioru se impedece pre calarimea veciniloru, candu ar fí venitu la densii spre a i predá, dupa ce taiau sî indoiau arbori teneri, sî punea intre densii, de-a-latulu, numerose ramure, maciesi sî spini, faceau cá aceste gardure se presente intariture cá sî unu muru, prin care nu numai nu se potea intrá, dero nece chiaru vedé. Fienducà prin aceste lucruri mersulu armatei nostre potea fi impedecatu, Nervii crediura cà nu trebuiá a lasá la una parte consiliulu.

XVIII. Natur'a locului pre care ai nostri lu alesesera pentru tabera erá acést'a. Unu délu, ecuale inclinatu dela muchia, se intendea pana la riulu Sabe, pre care l'amu numitu mai susu. Dela acestu riu, mai la doue sute de pasi, se ridicá unu altu délu, cu aceaasi inclinatiune, facia in facia cu celalaltu sî in sensu contrariu, deschisu in partea din diosu, éra in cea din susu cu paduri, in câtu nu se potea vedé cu usiorentia în laintru. Neamicii se tieneau ascunsi in acele paduri; in loculu deschisu, dealungulu riului, se vedeau pucine statiuni de calari. Aduncimea riului erá camu de trei petiore.

XIX. Cesare, dupa ce tramesese inainte calarimea, urmá de aprope cu tote ostile; inse planulu sî ordinea mersului armatei erá altmentre de cumu Belgei reportasera Nerviloru. Càce, fienducà se apropiá de neamici, Cesare, dupa datin'a sa, conducea siese legiuni usiore; in urm'a acestora asiediase sarcinele a tota ostea; apoi cele doue legiuni conscrise de curendu inchiaiau totu mersulu ostei, sî eráu de presiediu la sarcine. Calarii nostri trecundu riulu cu funditorii sî sagetarii incepura lupt'a cu calarimea neamiciloru. Acesti'a din tempu in tempu se retrageau in padure la ai loru, sî érasi se aruncau din padure asupra militariloru nostri; éra ai nostri, pre candu neamicii cedeau, nu cutediau a i urmarí mai departe de câtu pana unde se intendeau locurele plane sî deschise. Intre aceste cele siese legiuni, cari sosisera mai antâiu, dupa ce sî mesurara partea de lucru, incepura a intarí taber'a. Candu neamicii, cari se tieneau ascunsi in padure, vediura antâiele sarcine ale armatei nostre, care tempu se fisase intre ei pentru a incepe lupt'a, asiá cumu regulasera in padure ostea pentru bataia sî cumu insii se imbarbatasera unii pre altii, de una data se rapedîra cu cetele loru sî se aruncara asupra calariloru nostri. Dupa ce pre acestia usioru í respinsera sî i pusera in desordine, cu necrediuta rapediune alergara la riu, in câtu mai in acelasi tempu neamicii erau vediuti sî lenga padure, sî in riu sî in mânele nostre. Cu aceasi iutime ei apoi apucara, pre délulu opusu, spre taber'a nostra sî spre acei ce erau ocupati cu lucrulu.

XX. Cesare avea a face tote in acelasi tempu : trebuiá a ridicá vesilulu, care erá semnulu de a alergá la arme; a dá semnulu cu tub'a, a revocá pre militari din lucru, a chiamá pre acei ce se dusesera mai departe pentru a cautá materiali[1], a asiediá de bataia armat'a, a animá pre militari, a dá semnulu[2]. Brevitatea tempului, apropiarea sî ataculu neamiciloru impedecau aplecarea unei mari parti din atari mesure. La aceste greutati, doue lucrure erau de ajutoriu, scienti'a sî esperienti'a osteniloru, càce, esercitati prin luptele precedenti, ei insii poteau, nu mai pucinu bene de cum aru fi fostu invetiati de altii, a si prescrie cea ce trebuiá a face; apoi fienducà Cesare oprise pre fia-care legatu de a se retrage dela lucru sî dela legiunea sa pana nu s'ar fí intaritu taber'a. Din caus'a apropiarei sî a iutîmei neamiciloru, legatii nu mai asteptau comandulu lui Cesare, ci luau dela sene mesurele ce li se pareau bune.

XXI. Cesare, dupa ce comandà lucrurele necesarie, alergà in partea ce sortea i oferì, pentru a insufletî pre militari, sî ajunse la legiunea a diecea. Animandu pre militari, prin unu cuventu nu asiá de lungu, cá se nu sî uite de vechi'a loru vertute, se nu se turbure in anim'a loru sî se sustiena cu taria ataculu neamiciloru, dede semnulu de a incepe lupt'a, càce neamicii nu erau mai departe de câtu la una distantia unde se potea aruncá cu armele. Purcediendu apoi in alta parte, totu pentru a imbarbatá pre osteni, i gasì luptanduse. Tempulu fù atâtu de scurtu sî neamiciloru atâtu de paratu pentru a luptá, cà ai nostri nu avura nu numai candu a sî adaptá semnele loru de onore[1], dera nece macaru a si pune coifurele[2] sî a scote invelitoriele scuteloru. Care in ce parte ajunse din intemplare, dupa retragerea din lucru, sî ce steaguri vediù mai antâiu, la acele stete, cá nu, cautandu pre ale sale, se si perda tempulu de a luptá.

XXII. Ostea fuse dispusa mai multu dupa natur'a locului, a inclinarei délului sî a necesitatei impregiurariloru, de câtu dupa cumu cerea regul'a sî ordinea artei militare; apoi fienducà legiunile, fia-care in alta parte, resisteau neamiciloru in diverse punte, sî intre densele aflanduse gardure forte dese, precumu aretaramu mai inainte, vederea erá impedecata, nu se potea nece asiediá ajutoriure in anume punte, nece a se luá mesurele ce erau de nevoia in orecare parte, nece a se conduce intregulu comandu de catra unulu singuru. De aceea, in atât'a nefavore de cercustari, sucesele ce le aducea sortea inca erau varie.

XXIII. Militarii legiunei a nou'a sî a diecea, cumu se asiediasera in bataia la partea stanga, aruncandu pilurele asupra Atrebatiloru (càce acestora acea parte li venise dela sorte), cari erau fora suflare, din caus'a alergarei sî a ostenitiunei, sî repusi de rane, i respinsera indata de pre inaltîme in riu; sî urmarindui cu sabiele, candu ei cercau a trece riulu sî eráu incurcati, ucisera mare parte din ei. Ai nostri nu esitara a trece riulu sî inaintandu in unu locu nefavorabile, neamicii se reintorsera sî resistendu sî reincepundu lupt'a, ai nostri érasi i luara pre fuga. Asemene in alta parte, doue legiuni, a unsprediecea sî a opt'a, fiacare in unu puntu diversu, dupa ce resturnasera de vale pre Veromandui, cu cari se luasera la bataia, continuau lupt'a de pre inaltîme chiaru la malurele riului. Inse in acelu tempu, taber'a fiendu mai de totu lipsita de osti, in frunte sî la partea stanga, fienducà legiunea a douespre-diecea se asiediase la cornulu dreptu, sî nu la mare departare dela a sieptea, toti Nervii, sub conducerea lui Boduognatu, care avea comandulu supremu, inaintara spre acelu locu, cu ostile loru forte indesite, din cari una parte incepura a impregiurá legiunile din laturea deschisa, ceilalti a apucá loculu celu mai de susu alu taberei.

XXIV. In acelasi tempu, calarii sî pedestrii nostri usioru armati, cari am dîsu cà fusera impreuna respinsi in celu antâiu atacu cu neamicii, se retrageau spre tabera, candu intelnindu inainteli pre neamici, apucara din nou fug'a in alta parte; apoi argatii armatei, cari,

dela port'a decumana sî de pre muchi'a délului, vediusera cà ai nostri invigutori treceau riulu, esîsera pentru a predá, candu uitanduse in urma sî vediendu cà neamicii erau in taber'a nostra, cautau ràpede scaparea loru in fuga. Totu una data se audiá strigatulu sî fremetulu aceloru ce veniau cu sarcinele; sî cari inspaimentati apucau care de care intr'alta parte. De tote aceste lucruri turburati calarii Treviri, cari au intre Gali una distinsa reputatiune pentru barbatî'a loru, sî cari venisera la Cesare tramesi de cetatea loru pentru ajutoriu, dupa ce vediura cà taber'a nostra erá plena de multîme de neamici, legiunile strimtorate sî mai de totu impresurate; cà argatii, calarii, funditorii, Numidii, in diverse locure sî risipiti, fugiau in tote partîle, desperara de sucesulu nostru sî apucara a casa : ei spusera tierei loru cà Romanii fusera respinsi sî invinsi, sî cà neamicii li apucasera taber'a sî sarcinile.

XXV. Cesare, dupa ce vorbise legiunei a diecea, mergundu la arip'a drepta, candu vediù pre ai sei strimtorati, flamurele legiuuei a douespradiecea reunite intr'unu locu, sî militarii standu imbulsiti sî facundusi ei insii impedecare in lupta; toti centurionii coortei a patr'a ucisi, stegariulu macelatu sî stegulu perdutu; mai toti centurionii celoralalte coorti raniti seau ucisi, intre acesti'a primipilulu P. Sestiu Baculu, omu forte bravu, repusu de multe sî grele rane, acumu ne mai potenduse tiené; ceilalti militari deveniti mai moli, sî unii din cei mai din urma parasiti retragunduse din lupta sî fugindu de arme; éra neamicii nu si intrerupeau suirea din partea de diosu spre frunte, sî amenintiau amendoue laturile : Cesare vediendu cà lucrulu ajunsese la estremitate sî cà nu erá nece cumu alta oste care se pota fi tramesa in ajutoriu, apucà scutulu unui militariu din coda, fienducà elu venise acolo forá scutu, merse la antâi'a linia sî chiamandu pre nume pre centurioni sî imbarbatandu pre ceilalti osteni, comaudà de a duce inainte flamurele si de a rarí maniplele, pentru cá se se pota serví mai usioru cu sabiele. Sosirea sa dandu sperantia militariloru sî reinsufletîndu anim'a loru, cumu fia-care dupa poterea sa, togma in aceste cercustari estreme, doriá de a si probá zelulu in vederea comandantelui supremu, furi'a neamiciloru fù pucinu micsiurata.

XXVI. Cesare vediendu cà legiunea a sieptea, care stá aprope, erá de asemene strimtorata de neamicu, recomandà tribuniloru militari cá se impreune pre-incentulu amendoue legiunile, sî intorcundu stegurele spre neamici, se inainteze asuprale. Dupa ce facù acést'a, cumu ei si dá ajutoriu unii altora sî nu se temeau cà, luati pre din deretu, aru poté fí inconjurati de neamici, incepura a resiste mai cu taria si a se bate mai cu barbatîa. Intre aceste militarii celoru doue legiuni, cari erau la cod'a ostei presiediulu sarcineloru, anuntiandulise lupt'a, iutîra mersulu loru, sî erau acumu vediute, pre vervulu délului, de catra neamici. Apoi T. Labienu, dupa ce luase taber'a neamiciloru, vediendu de pre ínaltime lucrurele ce se petreceau in taber'a nostra, tramese in a-

jutoriu la ai nostri a diecea legiune, care cunoscundu, dupa fug'a calariloru sî a argatiloru, in ce locu erá lupt'a sî in câtu de mare periculu se aflau sî taber'a, sî legiunile sî generariulu, facù totulu pentru a ajunge câtu mai ràpede.

XXVII. Cu venirea acestoru legionari se facù una scambare de lucrure atâtu de mare, in câtu chiaru acei ai nostri cari, repusi de rane, stá culcati, redîmanduse pre scutele loru, reincepeau lupt'a; apoi argatii, vediendu pre neamici inspaimentati, se aruncau chiaru nearmati asupra celoru armati; éra calarii, cá se si sterga prin barbatia rosînea fugei loru, se aruncau in bataia, in tote locurele luptei, mai naintea legionariloru. Inse neamicii, chiaru in estrem'a loru sperantia de salute, aretara atât'a barbatîa, in câtu, candu cadeau cei din frunte, cei mai de aprope inaintau preste jacundi sî se luptau de pre corpurele loru; fiendu sî acesti'a ucisi sî cadaverele imbulsinduse, cei cari remaneau, aruncau asuprane cu armele cá de pre una movila, sî ne inapoiau pilurele nostre prense de ei : incâtu trebuiá a se judecá cà nesce omeni de una barbatîa atâtu de mare, nu din desiertatiune, cutediasera a trece unu riu forte latu, a se ridicá pre nesce ripe forte inalte sî a se suí pre unu locu forte nefavorabile : marimea animei loru facuse usiore aceste intreprenderi de unde ele erau forte grele.

XXVIII. Dupa ce urmà acesta bataia sî gentea sî numele Nerviloru fù aprope redusu la stengere[1], betranii, cari dîseramu cà fusera pusi una cu copiii sî femeiele intre lacure[2] sî balti, inscientianduse despre acesta bataia, cumu nu vedeau pentru invingutori nemicu de pedeca, pentru invinsi nemicu securu, cu consemtîrea totororu celoru ce mai remasera, tramesera legati la Cesare sî i se dedera. Convorbindu de calamitatea tierei loru, spusera cà ei erau redusi la trei senatori din siese sute, sî la cinci sute abia de omeni cari se pota portá armele, din siesedieci de mie. Cesare pentru cá se se veda cà elu erá cu indurare catra omenii meseri sî rogatori, i conservà cu tota ingrigirea, li lasà tier'a sî cetatîle loru, sî demandà veciniloru cá se se opresca, sî ei sî ai loru, dela orice injuria sî reutate catra densii.

XXIX. Aduatucii, de cari scrisemu mai susu, pre candu veniau cu tote cetele loru in ajutoriu Nerviloru, inscientianduse de acesta bataia, se intorsera de pre drumu a casa. Parasindu tóte cetatile sî castelele, ei dusera tote ale loru in una cetate[1] forte intarita dela natura. Cumu ea avea din tote partile impregiuru stance forte inalte sî stá de asupra campului, intrarea la ea erá lasata numai din una parte, lenu inclinata sî in latime nu mai multu de câtu de doue-sute de petiore, pre care locu lu intarisera cu unu muru duplu forte inaltu, si asiediasera pre elu petre enorme sî grande forte ascutîte. Ei se trageau din Cimbri sî Teutoni, cari, pre candu si faceau drumulu spre provinci'a nostra sî spre Itali'a, lasandu din coce de riulu Renu sarcinele pre cari nu le poteau duce sî portá cu sene, incredintiara custodí'a sî aperarea la siese mie omeni din ai loru. Acestia dupa perirea acelora, multi ani

nelenesciti de catra vecini, candu mergundu ei insii cu belu asuprale, candu aperanduse de acele ce viniau in contra loru, dupa ce se facù pace, cu consemtîrea totororu veciniloru, alesera acestu locu pentru locuientia.

XXX. La prim'a venire a armatei nostre, ei faceau dese eruptiuni din cetate sî se bateau cu ai nostri in mice lupte; in urma, impresurati cu unu valu inaltu de doue-spre-diece petiore, in cercuitu de cinspre-diece mile, sî cu numerose castele, se tieneau in cetate. Candu, dupa ce se inaintasera vineele sî se facuse aggerele, vediura cà se construia in departare unu turnu, incepura mai antâiu a ne ride, de pre muru, sî a ne batjocurí prin vorbe : «Pentru ce se construiá una machina a-siá de mare la unu spatiu atâtu de departe? Cu ce mâne sau cu ce poteri credeau, mai alesu nesce omeni de una statura asiá de mica (càce in generale Galii, dupa marimea corpureloru loru, despretuiescu mic'a nostra statura), a duce lenga muri unu turnu de una greutate atâtu de mare?»

XXXI. Cumu inse vediura turnulu miscanduse sî apropianduse de muri, immarmuriti de acesta vedere noua sî necunoscuta loru, tramesera la Cesare legati pentru pace, cari i vorbira in acestu modu : «Ei nu credeau cà Romanii portau belulu fora ajutoriulu dieiloru, cá cei ce poteau miscá cu atâta rapediune nesce machine de atâta inaltime, sî a se luptá din apropiare. Ei disera cà se lasau cu tote ale loru in potestatea Romaniloru. Un'a numai cereau sî implorau : deca elu dupa indurarea si bunetatea sa, de cari ei audîsera dela altii, ar decide pote a lasá pre Aduatuci cu vieti'a, se nu i despoie de arme. Mai toti vecinii li erau neamici si li invidiau vertutea; de cari ei, tradandu armele, n'aru poté a se aperá. Pentru ei erá mai bene de a suferí orice sorte dela poporulu romanu, deca aru fí redusi la asemenea nefericire, de câtu de a fí ucisi prin tortura de aceia asupra carora ei aveau datin'a a dominá.»

XXXII. La aceste Cesare respunse : «Elu va crutiá tier'a loru mai multu dupa datin'a sa de câtu dupa meritulu loru, deca ei s'aru dá, inainte de ce arietele se atenga murulu; inse nu erá cu potentia necc una conditiune de inchinare, deca nu aru fi tradatu armele. Elu va face pentru densii acea ce facuse pentru Nervi : va demandá veciniloru cá se nu causeze necc unu reu supusiloru poporului romanu.» Reportandu lucrulu la ai loru, dîsera cà voru face cele ce li se comandá. Ei aruncara de pre muru in fosat'a ce erá inaintea cetatei una multime de arme atâtu de mare, cà mormanele ajungeau aprope inaltîmea murului sî a aggerelui, sî totusi camu una atrei'a parte, precumu mai apoi s'a vediutu, fuse ascunsa sî oprita in cetate. Deschidendu apoi portîle, stetera in pace in acea dî.

XXXIII. Catra sera Cesare comandà a se inchide portile sî a esî militarii din cetate, cá nu cumva preste nopte cetatianii se suferé vre-una violentia dela militari. Aceia, dupa consiliulu facutu mai inainte,

precumu s'a intielesu lucrulu, crediendu cà, in urm'a supunerei facute, ai nostri voru retrage presiediele sau cellu pucinu voru veghiá cu mai pucina ingrigire, apucara parte armele ce le retienusera sî le ascunsesera, parte scute facute din scortia seau impletite din losia pre cari cu rapediune, pre câtu li permitea pucinulu tempu, le imbracara cu peli; sî de una data, la atreia veghia, facura eruptiune din cetate, cu tote ostile loru, in partea acea unde suisiulu la intariturele nostre se parea mai pucinu dificile. Indata, precumu Cesare comandase mai inainte, danduse semnulu prin focure, alergara acolo din castelele cele mai apropiate; sî neamicii se batura asiá de inversiunatu, cumu trebue se se lupte nesce barbati animosi, in estrem'a sperantia de salute sî in unu locu nefavorabile, in contra acelora ce aruncau cu armele de pre valu sî dîn turnure, càce tota speranti'a de salute consistea numai in barbatî'a loru. Dupa ce se ucise la patru mie de omeni, cei ramasi fura respinsi in cetate. Adou'a dî Cesare, stricandu portile, cumu nu le aperá acumu nemene, sî bagandu pre osteni in intru, vendù la licitatiune totu ce se aflá in acesta cetate. De catra acei ce cumperasera, i se spuse cà numerulu capeteloru erá de cîncidieci sî trei de mie.

XXXIV. In acelasi tempu P. Crasu, pre care lu tramesese cu una legiune la Veneti, Uneli, Osismi, Curiosoliti, Sesuvi, Aulerci, Redoni, cari suntu popore maritime sî se invecineza cu Oceanulu, inscientià pre Cesare cà tote aceste tieri fusera reduse sub dependentia sî in poterea poporului romanu.

XXXV. Dupa ce se obtienura aceste sucese, tota Gali'a ajungundu supusa, atâtu de mare opiniune se latì intre barbari despre acestu resbelu, in câtu natiunile ce locuescu din colo de Renu tramesera la Cesare legati, cá se i promita cà voru dá ostatici sî voru face demandele sale, carora legatiuni Cesare, fienducà se grabiá a merge in Itali'a sî Iliricu, li comandà cá se revena la elu la inceputulu verei urmatoria. Punendu legiunile in iernatice la Carnuti, Andi sî Turoni, cari popore erau vecine cu locurele unde portase belulu, elu purcese in Itali'a. Pentru aceste sucese, in urm'a epistoleloru lui Cesare, se decernura suplicatiuni cincispre diece dîle[1], cea ce inainte de acestu tempu nu se intemplase nemenui.

CARTEA III.

(Anulu Romei 697, înainte de J.-C. 56)

Belulu cu Veragrii sî Sedunii. — Belulu cu Venetii. — Victoriele in Acitani'a. — Espeditiunea in contra Moriniloru sî Menapiloru.

I. Precandu Cesare purcese in Itali'a, tramese pre Serviu Galb'a, cu legiunea a douesprediecea sî cu parte de calarime, la Nantuati, Veragri sî Seduni, cari de la marginile Alobrogiloru, dela lacululu Lemanu sî de la riulu Rodanu, se intendu pana la culmile Alpiloru. Caus'a trameterei fù cà voiá a deschide drumulu prin Alpi, pre unde negotiatorii treceau mai totu-deauna cu mare periculu sî grele portorie. Ellu i permise, deca ar crede cà erá de nevoia, cá se asiedie in aceste locure legiunea pentru iernaticu. Galb'a, dupa ce facù câteva lupte cu sucesu sî batù mai multe castele, trametienduise de pretotendene legati, danduise ostatici sî facunduse pace, decise a asediá doue coorti la Nantuati, sî insusi, cu celelalte coorti ale legiunei, a iernà in satulu Veragriloru, care se chiama Octoduru. Acestu satu, pusu in una vale, unde se intende unu siesu nu mare, este incungiuratu de pretotendene de munti forte inalti. Cumu elu este despartitu in doue parti prin unu riu, Galb'a concese Galiloru una parte a acestui satu, éra cealalta, lasata diesierta de ei, o dede coortiloru pentru iernaticu. Acestu locu lu intarì cu valu sî cu fosata.

II. Candu trecuse mai multu tempu din ierna, sî elu demandase cá se se aduca acolo grane, de una data fù inscientiatu prin esploratori cà toti Galii esîsera noptea din partea acea a satului pre care o lasase loru, sî cà muntii cari erau de-asupra satului, erau ocupati de forte mare multîme de Seduni sî de Veragri. Din mai multe cause se intemplase cà Galii se apuce pre neasteptate consiliulu de a reinnoí belulu sî a nemicí legiunea : mai antâiu fiendu cà, pentru miculu ei numeru, despretiuiau legiunea, care nu erá completa, doue coorti fiendui luate sî absenti mai multi, cari fusera tramesi in diverse locuri pentru a cautá bucate; apoi fiendu cà credeau cà din caus'a reutatei locului, candu ei s'aru rapedî din munti in vale sî aru aruncá cu armele, ai nostri n'aru poté sustiené nece chiaru antâiulu loru atacu. Pe lenga aceste ei suferiau cà li se luasera copiii sub nume de ostatici, sî erau incredentiati cà Romanii nu numai pentru drumure, dera chiaru pentru posesiunea perpetua, cautau a ocupá culmile Alpiloru, sî a uní acele lorure cu provinci'a vecina.

III. Primindu aceste sciri, Galb'a,—fienducà nece lucrarile iernatecelorn sî intariturele nu erau deplenu terminate, nece nu se aprovisionase indestulu cu grâu sî celelalte bucate, pentru cà facunduse supunerea si primindu ostatici, credea cà nu avea a se teme nece cumu de belu,—convocà indata consiliulu sî incepù a intrebá opiniunile. Cumu unu periculu atâtu de mare sî neasceptatu se intemplase contra prevederei totororu, sî acumu mai tote inaltîmile se vedeau plene de multîme de armati, sî nu se potea nece a li vení in ajutoriu, nece a li se aduce bucate, inchise fiendu drumurile, aprope desperandu acumu de scapare, unii si dá parerea, in acestu consiliu, cá lasandu sarcinele sî facundu eruptiune, se si puna tote poterile pentru scapare, apucandu pre acelesi drumure pre cari venisera acolo. Cea mai mare parte totusi gasì cu cale cà, reservanduse acesta parere pentru cea de pre urma, se sî cerce intre aceste sortea evenementului, sî se apere taber'a.

IV. Trecundu pucinu tempu, care abiá fù de adjunsu pentru a regulá sî a esecutá lucrarile ce se decisesera, neamiciii din tote partîle, la semnulu datu, se rapédu sî arunca petre sî gese asupra valului. Ai nostri, dintru antâiu, cu poterile intrege, resistu cu taria sî nu arunca in desiertu nece cu una arma de pre valu; ori unde una parte a taberei, lipsita de aperatori, se vedea strimtorata, acolo ei alerga sî ducu ajutoriu; inse suntu intrecuti prin acea cà neamici cei osteniti in lupta, prin durat'a bataiei, se retrageau, sî altii cu poteri intrege li veniau in locu, lucrare ce ai nostri nu poteau face nece cumu, din caus'a micului loru numeru; sî nu erá cu potentia nu numai celui ostenitu de a se retrage din bataia, dera nece chiaru celui ranitu de a parasí loculu unde stetese, sî de a resuflá.

V. Candu acumu se bateau de mai multu de siese ore necontenitu, sî nu numai poterile, dera chiaru armele lipsiau la ai nostri, éra neamicii ne strimtorau mai tare, sî vediendu pre ai nostri mai langedi, incepusera a sparge valulu sî a implé fosatele; si lucrulu ajunsese acumu la cea de pre urma: P. Sestiu Baculu, centurione primipilu, de care amu dîsu cà fuse repusu de multe rane in lupt'a cu Nervii, sî C. Volusenu, tribunu alu militariloru, omu cu mare intieleptiune sî barbatîa, alerga la Galb'a sî i areta cà numai una singura sperantia de salute este, a cercá celu dupa urma medi-locu, facundu eruptiune. Asiá dera elu, convocandu pre centurioni, inscientieza indata pre osteni cá se intrerupa pucinu lupt'a, sî numai se se feresca de misilele ce se aruncá asuprale, sî se se repauseze de ostenitiune; apoi, la semnulu datu, se erupa din tabera, sî se si puna tota speranti'a de scapare in barbati'a loru.

VI. Ceea ce suntu comandati, facu, sî de una-data pre la tote portile facundu eruptiune, nu lasa potentia neamiciloru nece de a cunosce cea ce se urmá, nece de a se culege. Asiá fortun'a scambanduse, ai nostri impregiura din tote partile sî ucidu pre acei ce avusera speranti'a de a cuprende taber'a sî din mai multu de treidieci de mie de barbari, care numeru se adeveriá cà venise asupra taberei, macelandu mai multu

de a trei'a parte, pre cei remasi, pleni de spaima, i iea la fuga sî nu i suferu de a se oprí nece chiaru pre inaltimi. Astfelu risipindu tote cetele neamice sî despoiandule de arme, ei se retragu in tabera sî in intariturele loru. Dupa ce urmà acesta lupta, Galb'a, fiendu cà nu voiá a si cercá mai multu sortea, sî si amentiá cá venise in iernatice cu altu scopu, sî vedea cà dedese preste alte impregiurari, impinsu mai alesu de lips'a de grâu sî de bucate, a dou'a dî dandu focu la tote casele acestui satu, purcese pentru a se intorná in provincia; sî fora cá nece unu singuru neamicu se i opresca seau se i intardîe mersulu, elu duse legiunea nevetemata la Nantuati, apoi la Alobrogi, sî iernà acole.

VII. Dupa ce se petrecusera aceste evenemente, Cesare credea din orice puntu de vedere cà Gali'a erá in pace, fiendu cà Belgii fusera invinsi, Germanii alungati, Sedunii batuti in Alpi; sî asiá la inceputulu iernei purcesese in Iliricu, càce voiá a vedé asemene natiunile acele sî a cunosce regiunile loru, candu de una data se escà belulu in Gali'a. Caus'a acelui belu fù acésta. P. Crasu tenerulu iernase, cu legiunea a sieptea, aprope de Oceanu, la Andi. Fiendu cà in aceste locure erá lipsa de grâu, elu tramese prefecti sî mai multi tribuni militari in tierele vecine, pentru a cere grâu sî bucate; in numerulu acelora erau : T. Terasidiu, tramesu la Uneli; M. Trebiu Galu, la Curiosoliti; L. Velaniu cu T. Siliu, la Veneti.

VIII. Autoritatea acestui din urma statu este cu neasemenare cea mai mare pre tota cost'a maritima a acestoru regiuni, fienducà Venetii si au forte multe vase cu cari naviga de ordinariu in Britani'a, sî prin scienti'a sî practic'a navigatiunei intrecu pre toti ceilalti, sî in acesta mare furtunosa sî intensa aflanduse pucine porturi, pre cari le tienu ei insii, au tributari pre toti acei cari naviga pre ea. Dela ei fù inceputulu de oprira pre Siliu sî Velaniu, fiendu cà credeau cà prin acesti'a voru recapetá ostaticii ce dedesera lui Crasu. Vecinii adusi prin esemplulu acestor'a, cumu suntu rapedi sî neasteptate resolutiunile Galiloru, retienu, totu din aceasi causa, pre Trebiu sî pre Terasidiu, sî trametiendu in data legati, se prendu cu juramentu intre sene, prin capii loru, cà nu voru lucrá nemicu de câtu cu comune intielegere, sî ca voru suferí acelasi esitu alu sortei. Ei solicita pre celelalte cetati, cá se prefera mai bene a remané in libertatea ce o primisera de la stramosii loru de câtu de a suferí servitutea Romaniloru. Tota cost'a maritima, induplecanduse indata la parerea loru, ei trametu la P. Crasu una legatiune comune, cà, deca voesce a primí pre ai sei, se li inapoesca ostaticii.

IX. Cesare inscientiatu despre aceste lucrure de catra Crasu, fiendu cà insusi erá forte departe, comanda de una camu data a se construí nai lunge in riulu Ligere, care curge in Oceanu, a se luá lopatari din provincia sî a se aduná marinari sî gubernatori. Dupa ce fura ràpede esecutate aceste lucrure, insusi, indata ce-i permise tempulu anului, plecà la armata. Venetii sî asemene celelalte cetati aflandu de ve-

nirea lui Cesare, totu-una-data fienducà intielegeau câtu de mare crime comisesera, cà retienusera sî pusesera in fere pre legati, allu carora nume la tote natiunile a fostu totu-deuna santu sî neviolabile, se punu a se pará de belu, dupa marimea periculului, sî mai alesu a se ingrijí de cele ce suntu de nevoia pentru nai, cu atâta mai mare sperantia cà se incredeau multu in natur'a locureloru loru. Ei sciau cà drumurele pre uscatu erau intrerupte de balti, cà navigatiunea erá dificile, din caus'a necunoscentiei locureloru si a micului numeru de porture. Ei aveau tare mare sperantia cà armat'a nostra n'ar poté întardiá multu tempu la densii, din caus'a lipsei de grane, sî cà chiaru de aru urmá tote contra asteptarei loru, ei totusi poteau forte multu cu naile. Observau cà Romanii n'aveau nece cumu potere de nai, sî nu cunosceau nece vadurele, nece porturele, nece insulele din aceste locure, unde erau se porte belulu; apoi cà navigatiunea pre una mare margenita[1] erá cu totulu alt'a de acea de pre Oceanu, nemarginitu de intensu sî forte deschisu. Luandu aceste resolutiuni, ei intarescu cetatile, transporta in ele granele de pre agri sî aduna câtu potu mai multe nai in Veneti'a unde se inviderá cà Cesare va portá dintru antâiu belulu. Ei si ia soci pentru acestu belu pre Osismi, Lesovi, Naneti, Ambiliati, Morini, Diablinti, Menapi; sî si procura ajutoriure din Britani'a, care este pusa in faci'a acestoru regiuni.

X. Aceste erau dificultatile pentru portarea belului, precumu le arataramu mai susu; dera totusi multe motive impingeau pre Cesare la acestu belu : batjocur'a cu retienerea calariloru romani[1], rebeliunea facuta in urm'a supunerei, defectiunea dupa ce dedesera ostatici, conjuratiunea atâtoru State, sî mai antâiu de tote cá nu cumva, neglegenduse injuri'a in acesta parte, celelalte natiuni se creda cà sî loru li ar fí permisa acést'a. De acea-a, sciendu cà mai toti Galii ama scambarile de lucrure sî cà se atitia usioru sî ràpede la belu, éra cà toti omenii ama de la natura libertatea sî urescu starea de servitute, crediù cà trebuiá mai inainte de ce s'aru legá mai multe State, a impartí armat'a sî a o distribuí pre una mai mare intendere.

XI. Asiá dera elu tramete pre T. Labienu legatulu, cu calarimea, la Treviri, cari suntu vecini cu Renulu. I demanda cá se merga pre la Remi sî ceilalti Belgi, sî se i tiena la detoria; sî pre Germani, cari se dicea cà erau chiamati in ajutoriu de catra Belgi, deca s'aru incercá a trece in potere riulu, cu naile, se i respinga. Demanda lui P. Crasu cá se purceda in Acitani'a cu douesprediece coorti legionarie sî cu unu mare numeru de calarime, pentru cá nu cumva se se trameta de aceste popore ajutorie in Gali'a sî se se unesca nesce natiuni atâtu de tari. Pre L. Tituriu Sabinu legatulu, cu trei legiuni lu tramete la Uneli, Curiosoliti sî Lesovi, pentru cá se tiena ocupata poterea loru. Pre D. Brutu tenerulu lu pune in capulu flotei sî a nailoru galice, pre cari le demandase de se adunara dela Pictoni, Santoni sî din celelalte regiuni su-

puse, sî i comanda cá se purceda la Veneti, indata ce ar poté. Insusi apuca intr'acolo cu ostile pedestre.

XII. Situatiunea cetatiloru venetice erá cam in acestu modu, cà puse la estremitatea limbeloru de pamentui si a promontorieloru, ele n'aveau apropiare nece cu petiorulu, candu flusulu se aruncá din mare, cea ce urmeza totudeuna de doue ori in tempu de douedieci sî patru ore, nece cu naile, càce, candu se micsiurá flusulu, naile se prendeau in vadure. Asiá impiesurarea cetatiloru erá impedecata prin amendoue aceste cause; sî deca canduva cetatienii, repusi dela sorte prin marimea lucrariloru — dupa ce marea erá respinsa prin aggere sî stavile, sî aceste mai ajungundu murii cetatei, — incepeau a desperá de sortea loru, apropiandu mare numeru de nai, lucru cari li erá de totu usioru, transportau tote ale loru, sî se retrageau in cetatile vecine. Acole ei se aperau érasi prin aceasi situatiune favorabile a locului. Acést'a facura ei mare parte din vera, cu atâtu mai usioru, cà naile nostre erau retienute de furtune, sî dificultatea de a navigá pre una mare forte intensa sî deschisa cu mari flusure sî reflusure, cu porture rare seau mai nece decumu, erá forte mare.

XIII. Naile loru erau facute sî armate in acestu modu : carinele ceva mai late decâtu ale nailoru nostre, pentrucá mai usioru se pota infruntá vadurele sî marea scadiuta; prorele forte ridicate, sî de asemene sî pupile acomodate dupa marimea valureloru sî a furtuneloru; naile peste totu facute de stejaru, pentru a sustiené orice ciocnire sî dauna; podului loru din grande late de unu petioru, batute cu cuie de feru de grosimea policelui; ancurele legate cu lanciure de feru, in locu de funi; peli moi sî lucrate subtîre in locu de velure, seau d'in caus'a lipsei inului sî a nescientiei de a lu intrebuintiá, seau — cea ce este mai aprope de adeveratu — fienducà credeau cà cu velurele nu poteau sustiené furtunele cele atâtu de mari sî furi'a cea atâtu de tare a ventureloru Oceanului, sî de a conduce indestulu de comodu nesce nai atâtu de grele. Lupt'a flotei nostre cu aceste nai erá, cà li intrecea numai prin iutîmea si prin manarea lopateloru, éra in orice alt'a naile neamiciloru erau mai proprie sî mai acomodate pentru natur'a locului si pentru tari'a furtuneloru; càce ale nostre nu li potea face stricatiune cu rostrulu, atâtu erá de mare soliditatea loru; sî din caus'a inaltîmei loru, misilile nostre nu potea fí aruncate la ele cu usiorentia; sî totu din asemene causa, nu pre erau retienute de scopele. Pre lenga aceste, candu ventulu incepea a bate cu furia, sî de se lasau in voi'a lui, sustieneau mai usioru furtun'a, se opriau mai cu securitate in vadure, sî lasate de reflusu nu se temeau nece cumu de stance sî scopele : casure cari tote erau forte multu de temutu pentru naile nostre.

XIV. Dupa ce luase mai multe cetati, Cesare vediendu cà in desiertu [illegible] atât'a truda, sî cà luandu cetatile nu potea impedecá fug'a nea[illegible]u, nece a li face reu, decise a asteptá flot'a. Indata ce ea venì [illegible]uta de neamici, aprope doue sute douedieci de nai ale loru,

forte bene parate sî indiestrate cu totu genulu de arme, purcesera din portu sî stetera in faci'a nailoru nostre. Brutu, care erá in capulu flotei, precumu sî tribunii militari sî centurionii, carora se dedese comandulu preste câte una naie, nu erau inca decisi, ce aveau se faca, nece ce planu de bataia se urmeze. Càce ei sciau cà cu rostrulu nu poteau face nece unu reu; sî cu tote cà ridicasera turnurele, totusi aceste erau intrecute de inaltîmea pupiloru dela naile barbare, in câtu misilile nostre, din unu locu mai de diosu, nu se poteau aruncá indestulu de bene, éra acele tramese de Gali cadeau mai gravu. Unu singuru lucru preparatu de ai nostri erá de mare utilitate, cose forte ascutite sî lunge in coda[1], mai de aceasi forma cu cosele murali. Candu cu aceste cose, funile, cari tineau aninate antenele de catarte, erau prense sî trase, miscanduse ràpede inainte naiea cu lopatele, ele se rupeau. Dupa ce funile erau taiate, antenele cadeau numai de câtu; si fienduca tota speranti'a nailoru galice consistea in velure sî in armamente, candu aceste erau smulse, se opriá in acelasi tempu tota miscarea nailoru. Lupt'a remanea atunce dependiendu numai dela barbatîa, prin care ostenii nostri invingeau usioru, sî cu atâtu mai multu ca lucrulu se petrecea in vederea lui Cesare sî a tota armat'a, in câtu nece unu faptu mai de barbatîa nu potea fì nevediutu, càce tote colnicele sî inaltîmile, de unde vederea pre mare erá aprope, se tieneau ocupate de armata.

XV. Dupa ce antenele erau date diosu, cumu amu dîsu, câte doue seau trei nai impregiurau pre câte un'a, sî militarii si poneau tote poterile pentru a se suí in naile neamiciloru. Barbarii vediendu acést'a, dupa ce li se luara mai multe nai, fiendu cà ei nu gasiau nece unu ajutoriu contra acestei intreprenderi, se pusera a si cautá salutea in fuga, sî acumu ei sî intorsesera naile intr'acea parte in cotro batea ventulu, candu de una data se facù unu incetu sî una lenesce atâtu de mare, cà nu poteau a se misicá din locu. Acesta impregiurare fù forte oportuna pentru a terminá intreprenderea : càce ai nostri le urmarira sî le luara un'a câte un'a, incâtu forte pucine din totu numerulu ajunsera la uscatu prin venirea noptei, in tempu ce se batusera mai dela patru ore pana la apusulu sorelui.

XVI. Prin acesta bataia se terminà belulu cu Venetii sî cu tota cost'a maritima. Càce tota tenerimea si chiaru toti acei de una etate mai inaintata, cari aveau orecare autoritate seau demnitate, se adunasera acolo; apoi naile ce fusera ori-unde le strinsera in unu locu. Dupa ce perdusera sî omenii sî naile, cei remasi nu aveau nece unde se se retraga, nece cumu se si apere cetatile. Asiá dera ei se dedera lui Cesare cu tote ale loru. Cesare crediù cà trebuia a-i puní cu atâtu mai aspru, pentru cá in venitoriu dreptulu legatiloru se fia respectatu de barbari. Asiá dera punindu cu morte totu senatulu loru, pre ceilalti i vendù *sub corona*[1].

XVII. In tempu ce se petrecu aceste la Veneti, Q. Tituriu Sabinu, cu ostile pre cari le primise dela Cesare, ajunse in tier'a Uneliloru. Vi-

ridovice erá capulu loru sî avea comandulu supremu preste tote cetatile ce se rebelasera, dela cari elu adunase armata sî mari poteri. De cate-va dile, Aulercii-Eburovici sî Lesovii, dupa ce macelasera senatulu loru, fiendu cà nu voiá a fí provocatoriu belului, inchisesera portîle sî se unisera cu Viridovice. Pre lenga acesti'a din tote partile Galiei se adunasera mare multîme de omeni perduti sî de lotri, pre cari speranti'a de preda sî ardorea de belu i indepartá de la agricultura sî dela lucrulu loru de tota dîu'a. Sabinu se tienea in tabera, in unu locu favorabile in tote privirile, pre candu Viridovice se pusese in faci'a lui, la una distantia de doue mile, sî, in tota dîu'a scotiendu cetele sale, i dá ocasiune a vení la bataia, in câtu acumu Sabinu nu numai cà ajunsese in despretiulu neamiciloru, dera inca erà muscatu in câtva chiaru de militarii nostri, in convorbirile loru; sî atât'a opiniune dede de temere, cà acumu neamicii cutediau a se apropià de valulu taberei nostre. Acést'a elu o facea din causa cà credea cà unu legatu nu trebuiá a se bate cu atâtu de mare multîme de neamici, mai vertosu fiendu absente acelu ce tienea comandulu supremu, afora numai deca s'ar aflá la locu bunu, seau deca i s'ar presentá una ocasiune favorabile.

XVIII. Dupa ce se intarì acesta opiniune de temere, elu alese pre unu orecare omu preceputu sî abile, Galu, din acei ce i avea cu sene pentru ajutoriu. Prin mari remuneratiuni sî promisiuni indupleca pre acestu omu ca se treca la neamici, si i areta ce voiá se faca. In data ce elu ajunge cà fugariu la densii, li spune temerea Romaniloru, li areta in ce pericolosa strimtorare este adusu insusi Cesare de catra Veneti[1], si cà nu mai departe de câtu in noptea urmatoria, Sabinu are se esa pre furisiu din tabera cu ostea sî are se purceda pentru a duce ajutoriu lui Cesare. Indata ce audu acést'a, toti striga cà nu trebue a perde ocasiunea pentru a obtieué sucesulu doritu, cà trebue a merge asupra taberei. Multe motive intetiau pre Gali la acesta resolutiune : esitatiunea lui Sabinu in dîlele trecute, afirmatiunea fugariului, lips'a de bucate, de cari ei prea pucinu se aprovisionasera, speranti'a ce aveau in belulu veneticu, sî acea cà omenii credu mai totudeuna bucurosi cea ce dorescu. Adusi prin aceste impregiurari, ei nu lasa din consiliu pre Veridovice sî pre ceilalti capi, mai inainte de ce nu li aru fí invoitu cá se apuce armele sî se merga asupra taberei. Dandulise acesta permisiune, ei, voiosi cá de una victoría certa, aduna ramure si tufare, cu cari se imple fosateleRomaniloru, sî apuca spre tabera.

XIX. Loculu taberei erà inaltu sî inclinatu cu incetulu, camu de una milia pasi. Ei mersera intr'acolo in fug'a mare, pentru cá se dé câtu s'ar poté mai pucinu tempu Romaniloru de a se aduná sî a se armá, sî ajunsera fora se mai pota resuflá. Sabinu animandu pre ai sei, li dà semnulu, cumn ei doriau. Pre candu neamicii erau impedecati din caus'a sarcineloru ce portau, elu comanda se se faca de una data eruptiune prin doue porti. Oportunetatea locului, nescienti'a sî fatig'a neamiciloru, vertutea militariloru, esperienti'a loru in belele precedenti fa-

cura cá neamicii se nu pota sustiené nece chiaru unu singuru atacu alu nostru, si indata se intorca dosulu. Pre cari, cumu erau impedecati, militarii nostri cu poterile intrege urmarindui, ucisera mare numeru din ei; pre cei remasi urmarindui calarii, pucini, cari scapasera in fuga, lasara. Astfeliu in acelasi tempu fù inscientiatu sî Sabinu despre batai'a navale, sî Cesare despre victori'a lui Sabinu, sî tote cetatile se supusera indata lui Tituriu[1]. Càce, precumu anim'a Galiloru este ardente sî dispusa la momente de a intreprende bele, de asemene sufletulu loru este mole sî nece cumu constante de a suferí calamitatile.

XX. Camu in acelasi tempu, P. Crasu ajunsese in Acitani'a, care, precumu s'a dîsu mai inainte, dupa intenderea regiuniloru sî dupa multîmea omeniloru, trebue a fí estimata cá atrei'a parte a Galiei. Cugetandu cà elu avea de portatu belu in nesce locure, unde câtiva ani mai inainte L. Valeriu Preconinu legatulu fuse ucisu sî armat'a sa invinsa, sî de unde proconsulele L. Maniliu, dupa ce perduse sarcinele, fugise, elu recunoscea cà trebuiá a avé mare ingrigire. Asiá dera aprovisionanduse cu bucate, adunandu ausiliari sî calarime, pre lenga aceste chiamandu anume multi barbati de anima din Tolus'a, Carcasone sî Narbone, cari suntu cetati ale provinciei Galiei, vecine cu Acitani'a, intrà cu armat'a in tier'a Sotîatîloru. Acesti'a inscientianduse de venirea sa, adunara mari osti sî calarime, in care ei aveau poterea principale, sî atacandu armat'a nostra in mersu, incepura antâiu una lupta de calarime; apoi dupa ce calarimea loru fu respinsa, sî ai nostri o urmariau, de una data se aretara ostile loru pedestri, pre cari le asîediasera in una vale pentru cursa. Ele atacara pre ai nostri reschirati sî reincepura lupt'a.

XXI. Se batura indelungu sî cu inversiunare, fienducà Sotîatii, mundri de vechiele loru victorie, priviau salutea a tota Acitani'a pusa in vertutea loru; éra ai nostri doriau se fia vediuti, ce poteau face fora generariulu sî fora celelalte legiuni, sub unu comandante tenerelu. Totusi repusi de rane, neamicii dedera dosu. Dupa ce fù ucisu mare numeru din ei, Crasu se puse in mersulu seu a bate cetatea Sotîatiloru. Fienducà ei resisteau cu taria, elu inaintà vineele sî turnurele. Neamicii, dupa ce une-ori cerca a face eruptiune, alte ori ducu cunicule la aggere sî la vinee (lucru in care Acitanii suntu cu neasemenare forte abili, fienducà la ei se afla in multe locure fodine de arama), candu vediura cà prin aceste incercari nu potu nemicu castigá, din caus'a activitatei militariloru nostri, trametu legati la Crasu sî lu roga cá se li primesca supunerea. Care lucru obtienendulu sî demandandulise a tradá armele, ei facura acést'a.

XXII. Pre candu mentea totororu a nostrora erá atientata la acestu lucru, in alta parte a cetatei, Adcantuanu, care tienea comandulu supremu, se prepará de a face eruptiune cu siese sute de omeni devotati, pre cari ei i numescu *solduri*. Conditiunea acestor'a este cá in tota vieti'a se se impartesiesca de tote bunurele una cu acelu la a carui'a

amicetia ei s'au devotatu; deca lui i se intempla se mora prin violentia, ei seau se sufera impreuna aceasi sorte, seau se si dè insii mortea; pana acumu pre câtu tienu mente omenii, nu s'a aflatu nece unulu care, dupa ce ar fí fostu ucisu acelu la a caruia amicetia se devotase, se fí recusatu mortea. Cu acesti'a Adcantuanu cercà de a face eruptiune, candu danduse strigatulu din acea parte a intaritureloru, militarii alergara la arme, sî dupa ce se batura inversiunatu, neamiculu respinsu in cetate obtienù totusi dela Crasu cá se se bucure de aceasi conditiune a supunerei.

XXIII. Dupa ce primì armele sî ostaticii, Crasu purcese in tier'a Vocatiloru sî a Tarusatiloru. Atunce inse barbarii inspaimentati, fienducà aflasera cà una cetate[1], intarita sî prin natur'a locului sî prin arte, fuse luata de Romani, dupa câteva dîle de candu venisera acolo, se pusera a tramete legati din tote partîle, a se legá intre sene, a si dá ostatici sî a pará osti. Ei trametu legati chiaru sî la statele cari se tienu de Ispani'a citeriore, vecine cu Acitani'a; ceru de acolo ajutorie sî comandanti. La venirea acestor'a, intreprendu belulu cu multa incredere sî cu multîme de omeni. Comandanti inse suntu alesi acei ce fusera impreuna cu Sertoriu[2], in totu tempulu, sî cari erau considerati cà aveau cea mai mare cunoscentia in artea militare. Acesti'a ìncepu, dupa datin'a poporului romanu, a ocupá positiuni, a fortificá taber'a loru sî a ni inchide caraturele de bucate. Crasu semtîndu acést'a sî vediendu cà nu càmu potea impartî ostile sale, din caus'a micului loru numeru; cà neamiculu sî amblá in tote partîle, sî atienea sî drumurele, sî lasá sî in tabera unu presiediu in destulu; cà din acesta causa grâulu sî bucatele i se aduceau cu mai pucina indemnare; cà numerulu neamiciloru se adaugea din dî in dî: cugetà cà nu trebuiá a mai esitá de a dá batai'a. Supunedu acesta parere la consiliu, sî vediendu cà toti cugetau totu asemene, fisà lupt'a pre a dou'a dî.

XXIV. In faptulu dîlei, scotiendu tote ostile, formà una indoita linia de bataia[1], puse pre ausiliari in medi-locu, sî asteptá se veda ce planu aru apucá neamicii. Acesti'a, de sî dupa multimea sî vechi'a loru gloria in belu, sî dupa miculu nostru numeru, judecau cà aru poté a se bate fora tema, totusi credeau cà erá mai securu, ocupandu drumurele, inchidiendu-ni buccatele, a capetá victori'a fora nece una rana; sî deca Romanii, pentru lips'a de ale mancarei, aru incepe a se retrage, ei cugetau a i atacá, candu aru fi fostu incurcati in mersu, sub sarcine si cu mai pucina anima. Acestu planu incuvientianduse de capii loru, ei se tieneau in tabera, pre candu ostile Romaniloru stá scose afora. Intielegundu acestu planu, fiendu cà neamicii, prin esitatiunea loru sî prin temerea ce se parea cà aru avé, facusera pre militarii nostri mai ardenti pentru lupta, sî se audiau strigatele totoru cà nu trebuiá a se asteptá mai indelungu, pentru a merge asupra taberei, Crasu imbarbatandu pre ai sei, apucà, cumu ei toti doriau, spre taber'a neamiciloru.

XXV. Acolo, pre candu unii impleau fosatele, altii dupa ce arunca-

sera multe misili, alungau pre neamici dela valu si dela intariture, éra ausiliarii, in cari Crasu nu multu se redîmà pentru lupta, procurandu petre sî arme, sî ducundu glie la aggere, se aretau la vedere sî in parere cá omenii ce se lupta; pre candu neamicii se bateau asemene statori sî nu cu temere, sî misilile aruncate din unu locu mai inaltu nu cadeau in disiertu : calarii, dupa ce amblasera impregiurulu taberei, inscientiara pre Crasu cà nu erá intarita cu aceasi ingrijire despre port'a decumana, sî cà avea apropiarea usiora.

XXVI. Crasu recomandandu prefectiloru calariloru cà se animeze pre ai loru prin premie sî juruentie, li spuse ce voiá se faca. Ei, precumu li se comandase, scotiendu patru coorti, cari, lasate de presiediu la tabera, nu erau storse de ostenitiune, sî ducundule împregiuru pre unu drumu mai lungu, pentru ca nu cumva se pota fí vediute din taber'a neamiciloru, pre candu ochii sî mentea totoru erau atîntate la lupta, ajunsera ràpede la intariturele de cari amu vorbitu, si dupa ce le sparsera, se oprira in taber'a neamiciloru, mai inainte de ce acesti'a se i pota vede curatu, seau se cunosca cea ce se petrecea. Atunce audienduse strigatulu din acea parte, ai nostri sî reinnoescu poterile, cea ce urmeza de ordinariu in speranti'a de victoria, sî incepu a atacá mai cu aprendere. Neamicii impregiurati de pretotendene, perdiendu tota speranti'a, se pusera a sarí preste intariture sî a-si cautá scaparea in fuga. Pre cari calarimea nostra urmarindui, in campiele de totu deschise, din unu numeru de cinci dieci de mie, cari se adeveriea cà se adunasera din Acitani'a sî de la Cantabri, lasà abiá a patr'a parte, sî se reintorse in tabera, noptea forte tardîu.

XXVII. La audiulu despre acesta bataia, mare parte a Acitaniei se supuse lui Crasu sî tramese de la sene ostatici. In numerulu acest'a fura Tarbelii, Bigerionii, Precianii, Vocatii, Tarusatii, Elusatii, Garitii, Auscii, Garumnii, Sibuzatii, Cocosatii. Pucine natiuni mai de departe, redîmanduse in tempulu anului, fiendu cà se apropiá iern'a, neglesera a face asemene.

XXVIII. Camu in acelasi tempu, de sî ver'a erá acumu aprope trecuta, totusi fienduca, dupa ce tota Gali'a fuse supusa, mai remasesera Morinii sî Menapii, cari erau in arme sî nu tramesesera nece una data legati de pace, Cesare crediendu cà acestu belu ar poté fi ràpede terminatu, se duse cu armat'a intr'acolo. Ei dispusera a portá belulu dupa unu planu cu totulu altmentre de cumu ceilalti Gali. Càce vediendu cà natiunile cele forte mari, cari se luasera la bataia, fusera respinse sî invinse, sî fiendu cà aveau forte intense paduri sî balti, se dusera acolo cu tote ale loru. Dupa ce Cesare ajunsese la inceputulu acestoru paduri, sî dîspusese a intarí taber'a, fora cá intre aceste neamiculu se se fí vediutu, precandu ai nostri erau desîpati in lucru, de una data neamicii se rapedîra din tote partile, din paduri, sî se aruncara asupra osteniloru nostri. Ai nostri apucara indata armele, i respinsera in pa-

duri, sî dupa ce ucisesera multi, urmarindui prea departe, in locure grele de strabatutu, perdura câtiva din ai loru.

XXIX. In dîlele ce urmara dupa aceea, Cesare puse la taiatu padurile, sî pentru cá nu cumva militarii, nearmati sî apucati pre neasteptate, se pota fi atacati din laturi, toti arborii cari se taiau, se asiedeau intorsi spre neamicu sî se puneau unulu preste altulu, la amendoue laturile, in forma de valu; Dupa ce in pucine dîle mare intendere fuse taiata, cu rapediune necredibile, candu acumu vitele sî sarcinele din urma erau in mân'a nostra, éra neamicii se retrageau in desimea paduriloru, tempulu incepù a fí asiá de reu, in câtu trebuì se se intrerupa lucrulu, sî din caus'a ploiloru continue militarii se nu pota fi tienuti mai indelungu in corture. Asiá dera, dupa ce devastà tote pamenturele sî dede focu sateloru sî locuentieloru neamiciloru, Cesare duse inapoi armat'a sî o asiedià in iernatice la Aulerci, la Lesovi sî la celelalte popore cari de curundu facusera belu.

CARTEA IV.

(Anulu Romei 698, inainte de J-C. 55)

Belulu cu Usipetii sî Tencterii. — Espeditiunea in Germani'a. — Trecerea sî belulu in Britani'a. — Lupt'a cu Morinii. — Devastatiunea Menapiloru.

I. In iern'a ce urmà, candu fu anulu consulatului lui Cn. Pompeiu sî M. Crasu, Usipetii Germani sî asemene Tencterii, cu mare multîme de omeni, trecura riulu Renu, nu departe de marea unde se versá Renulu. Caus'a trecerei fù, cà nelenesciti de mai multi ani de catra Suevi, erau apesati cu belulu sî impedecati dela agricultura. Gentea Sueviloru este cu neasemenare cea mai mare sî mai belicosa dintre toti Germanii. Ei, se dîce, au una suta de tienuture, din cari, in totu anulu, scotu din fiacare câte una miie omeni armati, pentru a se ostí afora din tiera. Ceilalti, cari au remasu a casa, nutrescu sî pre sene sî pre acei'a; ei suntu in arme la rondulu loru, peste unu anu, sî acei'a remanu a casa. Asiá nece agricultur'a, nece scienti'a sî practic'a belului nu se intrerupe. Inse agri privati[1] sî separati la densii nu suntu nece cumu, sî a remané mai multu de unu anu in unu locu, pentru a lu cultivá, nu este invoitu. Ei vietiuiescu nu cu multu grâu, ci cea mai mare parte cu lapte sî carne, sî se ocupa multu cu venatorea, care ocupatiune, impreuna sî cu genulu mancarei, sî cu esercitarea de tote dîlele, sî cu libertatea vietiei (pentru cà de copii nefiendu deprensi nece la una detoria, nece la una disciplina, nu facu nece cumu nemicu in contra vointiei loru) li desvelesce poterile sî face din ei omeni cu corpure de una marime enorma. Ei au ajunsu la acea deprendere cá, in locure forte frigurose, se nu aiba alte vestimente, afora de peli (cari fiendu mice, mare parte a corpului li este descoperita), sî se se scalde in riure.

II. Pentru negotiatori este la densii intrare, mai multu cá se aiba cui vende cele ce au apucatu in belu, de câtu pentru cà aru dorí a li se importá vre-unu lucru. Ba inca, in privirea cailoru, pentru cari Galii au forte multa placere sî i cumpera cu mare pretiu, Germanii nu se servescu cu de cei straini, dera pre acei ce suntu de tier'a loru, rei sî uriti, ei prin una esercitare de tota dîu'a, i facu se fiá pentru cele mai mari greutati. In luptele de calarime, ei saru adese de pre cai sî se lupta din petiore; ei deprendu a stá in acelasi locu càii loru, la cari, candu este de nevoia, ràpede se intorcu. In morii loru nu se considerá ceva mai de rosîne sî mai fora de barbatîa de câtu a se serví de siele; de aceia ei, ori câtu de pucini, cutedia a merge asupra unui numeru ori

câtu de mare de neamici, cari stà pre siele. Vinulu nu lu lasa nece cumu de a se importá la densii. fiendu cà credu cà prin acesta beutura omenii se molesiescu pentru a suportá trud'a, sî si perdu barbati'a.

III. Ei cugeta cà este una lauda forte mare pentru unu poporu, cá, din colo de margenile sale, pamenturele se fie desierte in una intendere câtu mai mare; cà prin acestu faptu se areta cà mare numeru de popore nu potu sustiené ataculu loru. De acea se dîce cà despre una parte de la Suevi, mai la siese sute mie de pasi, pamenturele suntu desierte; la cealalta parte venu in apropiare Ubii, a carora tiera fù intensa sî inflorindu, dupa captulu Germaniloru[1]; ei suntu ceva mai civilisati de câtu ceilalti de aceasi natiune, pentru cà atengu Renulu, sî negotiatorii venu forte adese la densii, sî prin vecinetate s'au deprensu cu morii Galiloru. Pre densii, desî Suevii cercandu adese, prin multe bele, n'au potutu, din caus'a intenderei sî a poterei Statului loru, a i alungá din tier'a loru, totusi sî i facura tributari sî i redusera a fí multu mai umiliti sî mai infirmi.

IV. In acelasi casu fura Usipetii sî Tencterii, pre cari i dîseramu mai susu; multi ani ei sustienura atacurele Sueviloru, totusi la cea de pre urma furalungati din pamenturele loru, sî multe locure ale Germaniei cutreierandule, in tempu de trei ani,'ajunsera la Renu, in partile unde locuiau Menapii. cari aveau pre amendoue ripele riului agri, locuentie si sate. Acesti'a, inspaimentati de venirea unei multime atâtu de mari, se stramutasera din asiediarile ce aveau din colo de riu, sî dispunendu presiedie din coce de Renu, i opriau de a trece. Germanii dupa ce cercara tote medilocele, ne potendu trece riulu nece in potere, din lips'a de nai, nece pre furisiu, din caus'a custodîloru Menapiloru, se prefacura a se duce inapoi la locuentiele sî tier'a loru; ci mergundu cale de trei dîle, érasi se intorsera, sî calarimea loru, facundu in una nopte totu drumulu acest'a, pre neasceptate calcara pre Menapi, cari, incredentiati prin esploratorii loru despre retragerea Germaniloru, se reintorsesera fora frica in satele loru de preste Renu. Dupa ce macelara pre acesti'a sî li apucara naile, mai inainte de ce se fi aflatu partea Menapiloru cari stá din coce de Renu, lenesciti in casele loru, trecura riulu si apucanduli tote locuentiele, se nutrira remasîti'a iernei cu bucatele acestora.

V. Cesare inscientiatu despre aceste lucrure sî temenduse de infirdelitatea Galiloru, fiendu-cà suntu usiori. in a luá resolutiuni, sî li placu deordinariu scambarile; judecà cà nu trebueiá a se increde nece cumu in ei. Este apoi acesta datina la Gali, si se constringa pre calatori a se oprí, chiaru nevrendu, sî sei intrebe de cea ce fia-care din ei au auditu sau cunoscutu despre orice lucru; apoi poporulu in cetati incungiura pre negotiatori sî i constringe a spune din ce parti venu sî ce au aflatu acolo. Miscati prin aceste uete sî spuneri, adese ei iea resolutiuni despre afacerile cele mai insemnate, de cari resolusiuni suntu nevoiti a se caí indata, fiendu cà asculta de nesce uete necerte, sî mai toti cei intrebati li respundu lucruri intipuite dupa voienti'a loru.

VI. Cesare cunoscundu acesta deprendere, pentru cá se nu intempene unu belu mai gravu, purcede[1] la armata mai curundu de câtu avea datina. Cumu ajunse acolo, aflà cà se sî petrecusera faptele pre cari le presupusese : legatiuni dela unele cetati fusera tramese la Germani, sî acesti'a invitati de a se retrage dela Renu, sî cà tote câte ei aru fi cerutu voru fi parate de catra ele. Germanii, adusi prin acesta sperantia, cutreierau acumu mai in departare, sî ajunsera in tier'a Eburoniloru si a Condrusiloru, cari suntu clienti ai Treviriloru. Cesare chiamandu pre principalii barbati din Gali'a, crediù cà trebuiá a disimulá cele ce cunoscuse, sî magulindui sî imbarbatandui, apoi demanduli calarime, se determinà a portá belulu cu Germanii.

VII. Dupa ce se preparà cu bucate sî ridicà calari, incepù a merge in spre locurile unde audiá cà se aflau Germanii. Pre candu elu erá departe de unu drumu de pucine dîle, venira dela ei legati, alu caroru cuventu fù acest'a :[2] «Germanii nece nu faceau ei mai antâiu belulu poporului romanu, nece nu recusau totusi cá se se bata, deca aru fí provocati, fienducà datin'a Germaniloru, remasa dela stramosi, erá acést'a, de a resiste, orcine ar merge cu belulu asuprale, sî a nu se rogá de a fí crutiati; totusi ei spuneau cà venisera nevrendu, alungati fiendu din tier'a loru. Deca Romanii aru voí amiceti'a loru, ei li aru poté fí amici utili; se le dè pamenture, seau se i lase a tiené acele pre cari le ocupasera cu armele. Ei cedeau numai Sueviloru, cu cari nece chiaru diei nemoritori n'aru poté fi ecuali[1]; incolo, adeveratu nu erá nemene pre pamentu pre care ei se nu lu pota invinge.»

VIII. La aceste Cesare respunse céa ce i se parù bene; inse inchiaiarea cuventului seu fù : «Nu potea fí nece una amicetia intre sene cu densii, deca ei aru remané in Gali'a; nu erá dreptu cá ei, cari nu potusera aperá tier'a loru, se ocupe pre a altor'a; nu se aflau in Gali'a nece cumu pamenture neocupate, cari aru poté fí date mai vertosu unei multime atâtu de numerose cá ei, fora nedreptatîrea cuiva. Inse ei poteau, deca aru voí, se se asiede in tier'a Ubiloru, ai caror'a legati erau la elu sî se plangeau de injuriele Sueviloru, cerendu ajutoriulu seu. Acést'a elu o va obtiené dela Ubi.»

IX. Legati dîsera cà voru reportá aceste la ai loru, sî, dupa ce voru fí desbatutu lucrulu, voru reveni la Cesare, peste trei dîle; cerura cá intre aceste elu se nu se mute cu taber'a mai aprope de densii. «Nece acést'a n'o poteau obtiene dela elu,» dise; càce aflase cà mare parte de calarime fuse tramesa de ei, câteva dîle mai inainte, pentru a predá sî a se aprovisioná cu grane la Ambivariti, din colo de Mos'a. Elu credea cà se asteptau acei calari, sî pentru acestu lucru se punea la medilocu intardîare.

X. Mos'a esvoresce din muntele Vosegu, care este la margenile Lingoniloru, sî dupa ce primesce unu braciu alu Renului, care se numesce Vaale, formeza insul'a Bataviloru, sî nu mai departe de câtu de optudieci de mie de pasi de la Renu se versa in Oceanu. Renulu inse isvo-

4

resce dela Leponti, cari locuescu in Alpi; curge ràpede sî in unu spatiu intensu, prin tier'a Nantuatiloru, Elvetiloru, Secuaniloru, Mediomatriciloru, Tribuciloru, Treviriloru, sî candu se apropia de Oceanu, se desface in mai multi craci, formandu multe sî mari insule, (din cari mare parte suntu locuite de natiuni feroci sî barbare, cari se crede cà se nutrescu cu pesce sî oue de paseri), sî se versa in Oceanu prin mai multe gure.

XI. Pre candu Cesare nu erá mai departe de neamicu de câtu de douesprediece mie pasi, venira la elu legatii, precumu se regulase; intempenendulu in cale, lu rogau forte multu cá se nu inainteze mai departe. Cumu ei nu obtienusera acést'a, cereau cá elu se trameta la calarii cari apucasera nainte ostei, sî se i opresca a nu incepe lupt'a, sî lorusi se li dè permisiunea de a tramete legati la Ubi, ai carora capi sî senatu, deca li aru dá incredentiare prin juramentu, ei faceau conoscutu cà voru aceptá conditiunile cari li s'aru pune de Cesare; pentru a terminá acesta afacere, se li lase tempu de trei dîle. Cesare vedea cà tote aceste tienteau la acelasi scopu, cà urmandu una intardîare de trei dîle, se se intorca calarii loru, cari erau departe; totusi li dîse cà in acea dî nu va merge mai departe de patru mie de pasi, pentru indemanare de apa; acolo se se adune ei in diu'a urmatoria, câtu aru pote mai multi, pentru cà elu se iè conoscentia de cererile loru. Intre aceste tramete la prefecti, — cari apucasera inainte cu tota calarimea — se i inscientieze se nu atace pre neamicu, sî deca insii aru fi atacati, se se tiena pena ce elu cu armat'a ar fi venitu aprope.

XII. Inse neamicii, indata ce vediura pre calarii nostri, cari erau in numeru de cinci mie, de sî ei n'aveau mai multu de optu sute calarime, — fienducà acei ce trecusera din colo de Mos'a pentru a se aprovisioná inca nu se intorsesera, — pre candu ai nostri nu duceau nece cumu tema — pentru cà legatii neamiciloru pucinu mai inainte se retrasesera de la Cesare, sî in acesta dî era armistetiu cerutu de densii, — se aruncara asupra calariloru nostri, sî indata i pusera in desordine. Ai nostri resistendu din nou, neamicii, dupa datin'a loru, sarira diosu sî ucidienduli cáii sî restornandu pre multi de ai nostri, luara pre ceilalti la fuga sî i adusera in atâta de mare spaima, in câtu ei nu incetara fug'a mai inainte de ce nu ajunsera in vederea armatei nostre. In acesta lupta suntu ucisi din calarii nostri sieptedieci sî patru, intre ei unu barbatu forte bravu, Pisone Acitanu, nascutu din una familia stralucita, alu caruia bunu avuse domni'a in tier'a sa, sî fuse numitu amicu de catra senatulu nostru. Elu, alergandu in ajutoriu fratelui seu, care erá incungiuratu de neamici, lu scose din periclu; dupa ce calulu i fù ranitu, insusi dandu diosu, restetе cu mare taria, câtu tempu potù. Pre candu incungiuratu, dupa ce primise multe rane, cadiuse; fratele seu, care acumu se retrasese din lupta, vediù acest'a de departe sî dandu ventu calului, se oferì neamiciloru, sî fu ucisu.

XIII. Dupa ce urmase acesta lupta, Cesare cugetá cà nu trebuiá

nece a ascultá pre legati, nece a aceptá conditiuni dela acesti omeni, cari prin insielatiune sî cursa, dupa ce cerusera pacea, incepusera ei insii belulu; éra a asteptá pana ce ostile neamiciloru s'aru adauge sî calarimea loru s'ar intorce, judecá a fí una prea mare nebunia; apoi cunoscundu infirmitatea Galiloru, semtiá câtu de multa consideratiune neamicii trebuiá se fí castigatu acumu la densii prin singura lupt'a acést'a; elu cugetá cà nu trebuiá a li lasá nece cumu tempu de a apucá nescari resolutiuni. Dupa ce se decise asupra acestoru lucrure sî si comunicà cu cestorele sî legatii resolutiunea sa, cà nu va lasá se treca nece una dî pentru a dá batai'a, venì una impregiurare forte favorabile, adeca, a dou'a dî demanetia, Germanii, in mare numeru, usandu de aceasi perfidía sî prefacere, venira la elu in tabera, insociti de toti capii sî cei mai in etate ai loru, sî, cumu dîceau, pentru a se justificá cà contrariu de cumu se regulase sî cumu ei insii cerusera, incepusera batai'a in dîu'a trecuta, sî totu una data, deca aru poté, se capete armistetiu prin amagire. Cesare bucuranduse cà ei i se oferisera, comandà de a i retiené[1]; insusi scose din tabera tote ostile sî comandà calarimei a merge la cod'a ostei, fienducà credea cà erá spaimentata de lupt'a de curendu.

XIV. Dupa ce dispuse armat'a pre trei linie si facù ràpede una cale de optu mile, ajunse la taber'a Germaniloru, mai inainte de ce ei se pota semtî cea-a ce se petrecea. Spaimentati de una data, in tote privirele, sî prin rapedeà nostra venire, sî prin absenti'a celoralalti ai loru, sî ne avendu tempu nece de a tiené consiliu, nece de a apucá armele, ei se turbura, nesciendu ce ar fí mai bene, se esa ore cu ostile asupra neamiciloru, seau se apere taber'a, ori se si caute scaparea in fuga. In tempu ce temerea loru se intielegea de pre fremetulu sî agitatiunea loru, militarii nostri, interitati de perfidi'a din dîu'a trecuta, se aruncara asupra taberei. In acestu locu acei ce potura apucá indata armele, restetera catra la ai nostri sî incepura lupt'a intre care sî sarcine; inse cealalta multîme a copiiloru sî a femeieloru loru (càce ei cu tote ale loru esîsera din tiera sî trecusera Renulu) incepura a fugí in tote partile, dupa cari Cesare tramese calarimea pentru a i urmarí.

XV. Germanii audîndu la spatele loru strigate sî vediendu cà ai loru erau macelati, lapedara armele, lasara stegurele sî se aruncara afora din tabera; apoi candu ajunsera la confluentele Mosei sî Renului, desperandu de a si poté continuá fug'a, dupa ce mare numeru din ei fura ucisi, cei remasi se aruncara in riu, sî acole repusi de temere, de ostenela sî de poterea riului, perira. Ai nostri, dupa atât'a temere de acestu belu, fiendu cà numerulu neamiciloru fuse de patru sute treidieci mie de capete, se intorsera in tabera, toti pana la unulu, prea pucini fiendu raniti. Cesare permise aceloru pre cari i retienuse in tabera de a se duce; ei temenduse de supliciele sî torturele din partea Galiloru, ale carora pamenture le devastasera, dîsera cà voiau a remané la elu. Cesare li dede acesta voia.

XVI. Dupa ce terminà belulu cu Germanii, Cesare statuì, din mai multe cause, cà trebuiá a trece Renulu. Cea mai intemeiata din aceste fù : fienducà vedea pre Germani impinsi atâtu de usioru a vení in Gali'a, voì cá ei inca se se tema pentru bunurele loru, candu aru vedé cà armat'a poporului romanu sî potea sî cutediá a trece Renulu. Se adause inca la acést'a, cà acea parte de calarime a Usipetiloru sî a Tencteriloru, de care am amentitu mai susu cà trecuse Mos'a pentru a predá sî a se aprovisioná cu grane, sî cà nu fuse in lupta, dupa fug'a sociloru sei, se retrasese preste Renu, in tier'a Sigambriloru, sî se unise cu ei. La cari dupa ce Cesare tramesese nunci, cà se cera a i dá pre acei ce facusera belu sîe si Galiei, ei respunsera cà imperiulu poporului romanu finiea la Renu; cà deca credea injustu cá Germanii se treca in Gali'a fora voi'a sa, de ce elu pretendea pentru sene a avé orecare dominatiune sî potere din colo de Renu? Éra Ubii cari senguri dintre poporele de preste Renu tramesesera legati la elu, facusera amicetia sî dedesera ostatici, lu rogau forte multu, «cá se li vena in ajutoriu, fienducà erau greu apesati de catra Suevi; seau deca occupatiunile republecei l'aru impedecá a face acést'a, numai se treca armat'a din colo de Renu : acést'a li va fí destulu pentru ajutoriu sî pentru speranti'a in venitoriu. Atâtu erá numele sî opiniunea armatei sale, dupa ce invinsese pre Ariovistu sî dupa ce urmase lupt'a de curundu, chiaru la natiunile cele mai indepartate ale Germaniloru, in câtu ei aru poté fi aperati prin numele sî amiceti'a poporului romanu.» Ei oferiau una mare multîme de nai spre a transportá armat'a.

XVII. Din aceste cause pre cari le amentii, Cesare decernuse a trece Renulu; inse a trece cu nai, elu nece nu judecá a fí indestulu de securu, nece credea a fí de demnitatea sa sî a poporului romanu. Asiá dera, de sî una prea mare dificultate pentru a face unu podu i se punea inainte, din caus'a rapediunei, a latîmei sî a aduncimei riului, totusi cugetá cà trebuiá a-si pune poterea pentru a face acést'a seau altmentre de a nu duce armat'a de cea-a parte. Elu stabilì dece acestu planu pentru podu. Câte doui tarasi de unu petioru sî diumetate[1], pucinu ascutiti in partea din diosu, mesurati dupa aduncimea riului, i impreuná intre sene la unu intervalu de doue petiore. Candu i dedese in riu sî i infipsese cu ajutoriulu machineloru, i batea apoi cu berbecele, nu cá tarasii dreptu perpendiculari, ci plecati, cá se stè inclinati dupa curgerea riului. In faci'a acestora, totu câte doui, in acelasi modu impreunati, la unu intervalu de patrudieci petiore despre partea inferiore, i batea intorsi contra poterei sî a ataiei riului. Acesti'a sî unii sî altii erau uniti prin una granda pusa de asupra loru, grosa de doue petiore, câtu erá de departata impreunatur'a a câte doui tarasi[2], sî batuta din amendoue partile, la capete, cu câte doue cuie mari. Cumu ei erau deschisi in una parte sî uniti in cealalt'a, atât'a erá tari'a sî astufeliu natur'a lucrariloru, cà cu câtu ap'a batea cu mai mare potere, cu atâtu ei se tieneau mai strinsu legati. Aceste scaune erau unite cu lemne, puse

de a lungulu podului, sî asternute cu grandesiore sî crate. Nu mai pucinu sî iu partea dela vale a riului erau batuti oblicu tarasi, cari, pusi cá redîmu (proprele) sî impreunati cu intregulu opu se sustina poterea apei; sî asemene altii in partea din susu de podu, la orecare distantia, cà deca trunchi de arbori seau nai aru fi date pre apa de barbari, pentru a stricá podulu, prin aceste aperatorie se fia nemicita poterea aceloru lucrure, sî se nu faca stricatiune podului.

XVIII. Dupa ce totu lucrulu este terminatu in diece dîle de candu incepuse a se transportá lemnulu, armat'a trece de cea-a parte. Cesare lasandu la amendoue caprele podului unu presiediu tare, apucà spre tier'a Sigambriloru. Intre aceste dela multe popore venu la elu legati, cerundu pacea sî amiceti'a, carora li respunde cu bunetate sî li demanda cá se i aduca ostatici. Inse Sigambrii, dupa ce din tempulu candu incepuse a se construí podulu se preparasera de fuga, consiliandui acei din Tencteri sî Usipeti, pre cari i aveau la densii, se retrasera din tier'a loru, luasera cu sene tote ale loru sî se ascunsesera in singuratati sî in paduri.

XIX. Cesare intardîandu pucine dîle in tier'a loru, dupa ce dede focu totororu sateloru sî locuentieloru, sî secerà granele[1], se retrase in tier'a Ubiloru, sî promitienduli ajutoriulu seu, deca aru fi incalcati de catra Suevi, cunoscù dela densii cà Suevii, dupa ce prin esploratori aflasera cà se facea podulu, tienendu consiliu, dupa datin'a loru, tramesesera nunci in tote partile cá se se stramute din cetati, se puna in paduri copiii, femeiele sî tote ale loru, sî toti acei ce poteau portá armele se se adune intr'unu locu; cà acest'a se alesese camu in mediloculu regiuniloru pre cari le ocupau Suevii; càací asteptau venirea Romaniloru sî acole decisesera a se bate. Cesare candu aflà acést'a, fiendu cà-si implenise tote acele scopure pentru cari decisese a trece cu armat'a, anume, cá se arunce frica in Germani, se-si resbune asupra Sigambriloru, se libereze pre Ubi de impresurare, dupa ce stetese optusprediece dîle in totulu peste Renu, crediendu cà facuse destulu, sî pentru lauda, sî pentru utilitate, revenì in Gali'a sî stricà podulu.

XX. Remasese una mica parte din vera, sî cu tote cà iern'a este tempuría in aceste locure, càce tota Gali'a se afla situata spre media-nopte, totusi Cesare se puse a purcede in Britani'a, fiendu ca sciá cà mai in tote belele cu Galii de acolo se oferiá ajutoriu neamiciloru nostri. Deca ar lipsí tempulu pentru a portá belulu, totusi credea a i fí de mare utilitate, deca celu pucinu ar fí mersu in insula, ar fí observatu natur'a locuitoriloru sî ar fi cunoscutu locurele, porturele, intrarile, lucrure cari mai tote erau necunoscute Galiloru. Càce nemene afora de negotiatori, nu se duce usioru in acea tiera, sî chiaru acelora nu li este altu ceva cunoscutu afora de cost'a maritima sî de acele regiuni cari suntu in faci'a Galiei. Sî asiá chiamandu la sene negotiatori de pretotendene, nu potù aflá nece câta erá marimea insulei, nece ce sî câtu de tari natiuni locuiau in ea, nece ce datina de belu aveau, seau

cu ce asiediamente se serviau; nece cari erau porturele favorabili pentru una multîme de nai mai mari.

XXI. Pentru a cunosce aceste, mai inainte de a face cercare, tramete cu una naie lunga pre C. Volusenu, crediendulu cà erá capace pentru acést'a. Elu i manda cá dupa ce ar fí cercetatu tote lucrurele, se se intorca la elu câtu mai curundu. Insusi cu tote ostile purcede la Morini, fienducà de acole erá forte scurta trecerea in Britani'a. Demanda a se aduná acolo naile de oriunde, din regiunile vecine, sî flot'a pre care o facuse in ver'a trecuta pentru belulu veneticu. Intre aceste, planulu seu fiendu cunoscutu sî prin negotiatori reportatu Britaniloru, dela multe State ale acestei insule venu la elu legati, cá se promita cà dau ostatici sî se supunu imperiului poporului romanu. Dupa ce i asculta, asecurandui de bun'a sa voientia sî consiliandui cá se remana constanti in acestu semtîmentu, i lasa se merga a casa, sî impreúna cu ei tramete pre Comiu, pre care insusi, dupa ce invinsese pre Atrebati, lu asiediase acole rege, a caruia sî barbatîa sî prudentia le recunoscea, pre care sî-lu credea fidele, sî a carui'a autoritati in acele regiuni mare erá. Acestui'a i demanda se merga la cari cetati ar poté, se le consilieze de a dorí protectiunea poporului romanu, sî se le anuncie cà elu va vení curundu acolo. Volusenu dupa ce observà regiunile, pre câtŭ i potù fí cu potentia lui care nu cutediá a esî din naie sî a se increde in barbari, a cincea dî se intorce la Cesare sî i raportà cele ce observase acolo.

XXII. In tempu ce Cesare stà in aceste locure pentru a pará naile, dela mare parte a Moriniloru venira la elu legati, cari se se scuseze de portarea din tempulu trecutu[1], càcá omeni barbari sî necunoscutori de datin'a nostra, facusera belu poporului romanu, sî se promita cà voru face cele ce li ar fi demandatu. Cesare cugetà cà pentru sene acést'a se intemplase indestulu de favorabile, fiendu cà elu nece nu voiá a lasá in urm'a sa neamici, nece nu avea indemanare de a portá belu cu densii, din caus'a tempului anului, nece nu judecá ca aceste ocupatiuni, cu nesce lucrari atâtu de mice, trebuiá a le preferí espeditiunei in Britani'a. Li demanda dece mare numeru de ostatici. Dupa ce i fura adusi, primì supunerea loru. Candu se adunara sî se intrunira aprope la optudieci nai onerarie, cea ce elu credea a fí destulu pentru a transportá doue legiuni, orice nai lunge avea afora de aceste le distribuì cestorelui, legatiloru sî prefectiloru. Pre longa aceste avea inca optusprediece nai onerarie, cari erau tienute de ventu la optu mie de pasi din acelu locu, in câtu nu poteau vení in acelasi portu. Pre aceste le distribuì calariloru; armat'a remasa o dede legatiloru L. Tituriu Sabinu sî L. Aurunculeiu Cot'a, pentru a o duce la Menapi sî in acele tienuture ale Moriniloru dela cari nu venisera la elu legati; éra lui P. Sulpiciu Rufu legatulu, cu unu presiediu ce credea a fí indestulu, i comandà a tiené portulu.

XXIII. Dupa ce dispuse aceste lucrure, dandu unu ventu favorabile

pentru navigatu, elu ridicà ancurele, camu la a trei'a veghia, sî comandà calariloru de a merge la portulu ulteriore[1], a se suí in nai sî a lu urmá. Fienducà ei esecutara acést'a pucinu mai tardîu, elu ajunse, camu la a patr'a ora din dî lenga Britani'a, numai cu cele antâie nai, sî acolo vediù ostile neamiciloru standu armate pre tote délurile. Natur'a locului erá acést'a : marea erá cuprensa de munti in unu modu atâtu de angustu, in câtu de pre inaltimi se potea aruncá cu armele in tiermu. Judecandu cà loculu acest'a nu erá nece cumu favorabile pentru a debarcá, elu asteptà in ancure pana la a nou'a ora, cá se vena acole sî celelalte nai. Intre aceste convocandu pre legati sî pre tribunii militariloru, li spuse sî cele ce aflase dela Volusernu sî cele ce voiá se faca, sî li recomandà cà — precumu cere artea militare, mai alesu intreprenderile maritime, cumu ele au una miscare ràpede sî nestabile,— se esecute la semnulu seu sî la tempu tote operatiunile. Dupa ce i lasà se merga, avendu in acelasi tempu sî ventulu sî starea marei[2] favorabili, dede semnulu, sî ridicanduse ancurele, merse mai optu mie de pasi dela acelu locu, sî stete cu naile la unu tiermu deschisu sî planu[3].

XXIV. Inse barbarii intielegundu scopulu Romaniloru, dupa ce tramesera inainte calarimea sî esedarii, cu cari ei au datin'a a se serví in lupte, urmandu sî celelalte osti ale loru, impedecau pre ai nostri a debarcá. Dificultatea erá forte mare din aceste cause, cà naile nostre, pentru marimea loru, nu poteau fí dispuse de bataia de câtu la largulu marei; militarii apoi in locure necunoscute loru, cu mânele impedicate sî incarcati cu greu'a sî marea loru sarcina de arme, trebuiá de una data sî a sari din nai, sî a stá sî in mediloculu valureloru, sî a se sî luptá cu neamicii, pre candu acesti'a seau de pre termu seau inaintandu pucinu in apa, liberi cu tote membrele loru, in locure bene cunoscute loru, aruncau cu armele, fora a duce tema, sî se rapediau cu caii loru, deprensi la acést'a. De cari lucrure ai nostri inspaimentati sî in lupte de genulu acest'a nece cumu esperienti, nu inaintau cu aceasi ardore sî cu acelasi zelu, cu cari erau deprensi a se serví in luptele pre uscatu.

XXV. Cesare, indata ce i vediù asiá, comandà cá naile lunge, a carora sî form'a erá mai multu necunoscuta barbariloru[1] sî miscarea mai usiora, se fia departate pucinu de naile onerarie, se le mene ràpede cu lopatile, se le asiedie spre laturea deschisa a neamiciloru, sî de acolo se i respinga sî se i indeparteze cu fundele, cu sagetele sî cu tormentele. Acesta miscare fù de mare utilitate la ai nostri. Càce barbarii, turburati sî de form'a nailoru sî de miscarea lopatiloru, sî de genulu necunoscutu alu tormenteloru, se oprira sî se sî retrasera pucinu. In tempu ce ai nostri esitau, mai-cu-sema din caus'a aduncimei marei, acelu ce portá acil'a legiunei a diecea invocandu dieii cá intreprenderea sa[2] se fia cu fericire legiunei sele, «Sariti comilitoni, dise, deca nu voiti a tradá neamiciloru acil'a; eu de securu voiu fí implenitu detori'a mea catra republica sî catra generariu.» Dîcundu aceste cu voce tare, elu se aruncà din naie sî incepù a merge cu acil'a spre

neamici. Atunce ai nostri imbarbatanduse intre sene cá se nu sufere atât'a desonore, sarira toti din naie; pre acesti'a vediendui altii din naile apropiate i urmara sî ei, sî se apropiara de neamici.

XXVI. Se batura cu inversiunare din amendoue partile; totusi ai nostri, fienducà nu poteau a-si conservá rondurele, nece a se tiené cu taría, nece a urmá stegurele, sî unii din una naie altii din alt'a se stringea la care cumu lu intelniau, erau greu turburati. Neamicii inse, cunoscundu tote vadurele, indata ce de pre tiermu vedeau pre unii din ai nostri esîndu isolati din naie, se rapediau cu caii sî i atacau, cumu erau impedecati; mai multi impregiurau pre pucini; altii despre laturea deschisa aruncau cu armele asupra totororu. Cesare vediendu acést'a comanda cá se imple cu militari luntrile nailoru lunge, precumu sî naile speculatorie : pre cari i vedea in periculu, acelora trametea ajutoriu. Ai nostri indata ce se aflara pre uscatu, urmandui toti ai loru, se aruncara asupra neamiciloru sî i pusera in fuga, éra mai departe nu potura a i urmarí, fienducà calarii nu potusera a si tiené calea sî a ajunge la insula. Acést'a un'a lipsì furtunei indatinate a lui Cesare[2].

XXVII. Neamicii invinsi in lupta, cumu se linescira de fug'a loru, indata tramesera la Cesare legati de pace; ei promisera cà voru da ostatici sî cà voru face orice li aru fi demandatu. Impreúna cu acesti legati venì Comiu Atrebatele, de care aretasemu mai susu cà fuse inainte tramesu in Britani'a de catra Cesare. Elu debarcase sî in calitate de oratoriu ducea la densii mandatele generariului, candu ei lu prensera sî lu aruncara in fere; apoi, dupa ce urmase lupt'a, lu liberrara sî la cererea pacei aruncara asupra multîmei culp'a acestei fapte, sî se rogara cá se li se ierte pentru nescienti'a loru. Cesare plangunduse cà dupa ce ei dela sene tramesesera legati la continente sî cerusera dela elu pacea, facusera belu fora causa, dise cà li iertá nescienti'a loru, sî li demandà ostatici; din cari ei parte sî dedera indata, éra parte, ceruta din locure mai departate, dîsera cá o voru dá in pucine dîle. Intre aceste ei comandara la ai loru de a se intorce la locurele loru, sî capii incepura a vení de pretotendene sî a recomandá lui Cesare sî pre sene insii sî cetatîle.

XXVIII. Candu pacea fuse intarita prin aceste lucrure, dupa patru dîle de candu venise in Britani'a, cele optusprediece nai de cari s'a aretatu mai susu, sî cari transportau pre calari, purcesera din portulu superiore, cu unu ventu lenu. In tempu ce se apropiau de Britani'a sî erau vediute din tabera, de una data se escà una furtuna atâtu de mare, cà nece un'a din ele nu potù a si tiené calea inainte, ci unele fura duse inapoi totu la loculu de unde purcesesera, éra celelalte aruncate cu mare periculu la partea inferiore a insulei, care este mai spre apusu; ele de sî aruncara ancurele, totusi, fiendu cà valurile intrá in ele, de nevoia trasera la largalu marei, pre una nopte teribile, sî ajunsera la continente.

XXIX. In acea-asi nopte se intemplà ca lun'a se fia plena, tempu

candu se producu de ordinariu cele mai mari cresceri de apa in Oceanu, sî acést'a erá necunoscuta la ai nostri[1]. Astfeliu in acelasi tempu valurele agitate ale marei impleau naile lungo, cu cari Cesare facuse a se transportá armat'a si pre cari li retrasese la tiermu, éra furtun'a batea naile onerarie, cari erau in ancure, sî ai nostri nu aveau nece una potentia de a li derege seau de a le ajutá. Dupa ce se stricasera mai multe nai, cumu cele remase, perdiendu funile, ancurele sî celelalte armamente, nu erau in stare de a navigá, mare turburare—cea ce neaperatu trebuía se urmeze — se facù in tota armat'a nostra; càce nu erau alte nai cu cari se pota a se intorce, sî lipsiau tote lucrurele ce suntu de necesitate pentru a reparà pre cele cu lipsure; sî fienducà toti recunosceau cà trebuia a iernà in Gali'a, nu se ingrigise de grane pre ierna pentru Britani'a.

XXX. Aflandu despre aceste impregiurari, capii Britaniei, cari dupa batai'a urmata, se intrunisera pentru a face cele ce li demandase Cesare, se vorbira intre sene, sî vediendu cà Romaniloru li lipsiau sî calarii, sî naile sî granele, sî cunoscundu miculu numeru alu osteniloru nostri de pre pucin'a intendere a taberei, care erá inca sî mai angusta prin acea cà Cesare transportase legiunile fora sarcine, judecara cà celu mai bunu lucru de intreprensu erá de a face rebeliune, a ni opri granele sî bucatele, sî a traganá lucrulu pre ierna, fienducà aveau increderea cà invingundune seau inchidenduni intorcerea, nemene nu va mai trece dupa acea-a in Britani'a, pentru a portá belu asuprale.

XXXI. Asiá dera din nou facundu conjuratiune, ei incepura a se retrage pre incetulu din tabera sî a stringe in ascunsu pre ai loru dela campía. Inse Cesare de sî inca nu cunoscuse consiliele loru, totusi, de pre sortea ce avusera naile sale sî de pre acea-a cà ei intrerupsera a dare ostaticii, prepunea cà va se urmeze acea ce s'a sî intemplatu. Sî asiá elu preparà mediloce pentru tote casurele; càce in fia-care dî sî aducea in tabera grane din agri, sî intrebuintiá lemnulu sî aciai'a nailoru ce fusera mai greu stricate, pentru a reparà pre celelalte, sî demandá de se aducea de la continente cea ce erá de nevoia pentru aceste lucrure. Sî asiá fienducà militarii esecutau lucrulu cu celu mai mare zelu, dupa ce douesprediece nai remasera perdute, elu facù cá celelalte se pota bene navigá.

XXXII. In tempu ce se lucrau aceste, sî una legiune care se numiea, a sieptea, era tramesa, dupa datina, pentru a face provisiune de grane, ne danduse pana in acelu tempu nece unu prepusu de belu, fienducà parte de omeni se aflau totu la campure, éra parte veniau dese ori chiaru in tabera, acei ce erau in statiune la porti inscientiara pre Cesare cà una pulbere, mai mare de câtu urmeza de ordinariu, se vedea in acea parte unde se dusese legiunea. Cesare prepunendu cea ce sî erá, cà barbarii facusera vre-unu nou planu, comandà cá coortile ce erau in statiuni se purceda cu sene intr'acea parte, cá doue din cele remase se inlocuesca pre aceste in statiuni sî ca celelalte se se armeze

sî se urmeze indata dupa elu. Candu inaintase pucinu departe dela tabera, vediu cà ai sei erau strimtorati de neamici sî cu greu resisteau, sî cà legiunea standu indesita, din tote partile se aruncau cu armele asupra ei. Càce, fienducà tote granele fusera strinse din celelalte parti, sî remasesera numai in una parte, neamicii, prepunendu cà ai nostri voru vení acolo, se ascunsesera noptea in paduri; apoi pre candu legiunarii, lasandu armele, erau desipati sî ocupati cu secerisiulu, atacandui de una data, dupa ce ucisesera pucini, pre ceilalti cu rondurele ne asiediate i perturbasera; totu una data i impregiurasera cu calarimea sî esedele.

XXXIII. Genulu luptei din esede este acest'a. Mai antâiu ei alerga cu caii in tote partile sî arunca cu armele, si prin insasi terorea cailoru sî uetulu roteloru, turbura mai totu deuna rondurele neamice; apoi candu au petrunsu intre turmele de calari, saru din esede sî se lupta din petiore. Intre aceste menatorii cailoru sî ducu pre incetulu din lupta sî asiedia ast-feliu carele, cá luptatorii, deca suntu strimtorati de multîmea neamiciloru, se aiba unde a se retrage cu indemanare. Asiá ei oferu in lupta rapedîtatea calariloru sî statori'a pedestriloru, sî prin una practica sî esercitatione de tote dîlele ajungu pana la atâtu, cà suntu deprensi a oprì, in unu locu inclinatu sî riposu, caii loru in fuga, a i moderá sî a i intorce in scurtu tempu, a inaintá ràpede pre oiste, a stá pre jugu, sî de acole a se intorce forte iute in care.

XXXIV. In aceste impregiurari, candu ai nostri fusera pusi in desordine prin acestu nou modu de lupta, Cesare li aduse ajutoriu dreptu la tempu; càce la venirea sa neamicii se oprira, sî ai nostri se lenescira de temere. Dupa ce urmà acést'a, Cesare judecandu cà tempulu erá nefavorabile pentru a provocá si a începe lupt'a, se tienù in loculu seu, sî dupa ce trecù pucinu tempu, readuse in tabera legiunile. In tempu ce se petreceau aceste, sî pre candu toti ai nostri erau ocupati, acei cari erau remasi in campure se retrasesera. Mai multe dîle de-a-rendulu urmara tempestati cari sî pre ai nostri i tienea in tabera sî pre neamici i impedecá a ne atacá. Intre aceste barbarii tramesera in tote partile nunti, inscientiara pre ai loru despre miculu numeru alu osteniloru nostri, sî li aretara câtu de mare usiorentia li se dá pentru a face una preda sî a se liberá pentru totudeuna, deca aru fí alungatu pre Romani din tabera. Cu modulu acesta adunandu in scurtu tempu multîme de pedestrime sî de calarime, ei venira asupra taberei.

XXXV. Cesare de sî intielegea cà are se urmeze totu acea ce se petrecuse in dîlele precedenti, cà neamicii deca aru fí respinsi, au se scape de periclu prin rapedîtatea loru; totusi avendu cá la treidieci de calari, pre cari Atrebatele Comiu, de care s'a dîsu mai inainte, i transportase cu sene, dispuse legiunile in bataia, inaintea taberei. Incependuse lupt'a neamicii nu potura sustiené mai indelungu ataculu militariloru nostri sî intorsera spatele. Ai nostri i urmarira atâtu locu câtu potura face dupa iutîmea sî poterile loru, sî ucisera multi din ei; apoi

stricandu sî ardiendu totu ce se aflá in una mare intendere, se reintorsera in tabera.

XXXVI. In aceasi dî venira la Cesare legati tramesi de neamici pentru pace. Elu duplecà numerulu de ostatici pe care lu ceruse mai inainte, sî demandà cá se i aduca la continente, càce fiendu aprope tempulu ecinoptiului, credea ca nu trebuiá a se espune de a navigá iern'a cu nesce nai nesolide. Dandu unu ventu favorabile, elu ridicà ancurele pucinu dupa mediulu noptei, sî tote naile ajunsera in buna stare la continente. Inse din aceste, doue onerarie nu potura ajunge la acelesi porture cá celelalte, sî fura duse pucinu mai in diosu.

XXXVII. Pre candu aprope trei sute de militari, cari debarcasera din aceste nai, se duceau spre tabera, Morinii pre cari Cesare, plecandu in Britani'a, i lasase supusi, adusi prin speranti'a de preda, i impregiurara, mai antâiu cu unu numeru nu asiá de mare din ai loru, sî li demandara, deca nu voiau a fi ucisi, a depune armele. Militarii facura orbele sî resisteau, candu, la strigatele neamiciloru, se adunara indata la siese mie de omeni. Cesare inscientiatu despre acestu lucru, tramese calarimea din tabera in ajutoriu la ai sei. Intre aceste ostenii nostri sustienura ataculu neamiciloru, se luptara mai multu de patru ore, cu mare barbatia, sî in tempu ce ei pucine rane priimira, pre multi din neamici ucisera. Inse dupa ce calarimea nostra ajunse in vederea loru, neamicii, aruncandu armele, dedera dosu, sî mare numeru din ei fù ucisu.

XXXVIII. A dou'a dî, Cesare tramese pre T. Labienu legatulu, cu legiunile pre cari le readusese din Britani'a, asupra Moriniloru, cari facusera rebeliune. Cumu ei n'aveau unde se se retraga, pentru cà erau secate baltile cari li servisera de adapostu in anulu trecutu, cadiura mai toti in poterea lui Labienu. Era legatii Q. Tituriu sî L. Cot'a, cari se dusesera cu legiunile in tier'a Menapiloru, se intorsera la Cesare, dupa ce devastasera toti agrii, culesesera panile sî dedesera focu locuentieloru, càce Menapii toti se ascunsesera in desimea paduriloru. Cesare asiedià la Belgi iernaticele totororu legiuniloru. Acolo i tramesera ostatici numai doue State din Britani'a, éra celelalte neglesera. Dupa ce se obtienura aceste sucese, senatulu, in urm'a epistoleloru lui Cesare, decernù suplicatiuni in tempu de douediece de dîle[1].

CARTEA V

(Anulu Romei 699, inainte de J. C. 54).

A dou'a espeditiune in Britani'a. — Descriptiunea acestei tieri sî a locuitoriloru. Luptele cu ei. — Defectiunea lui Ambiorige sî a lui Cativolcu. — Calamitatea sî mortea legatiloru Cot'a sî Sabinu. — Bataliele cu Nervii si Eburonii. — Mari miscari in Gali'a. — Invingerea Treviriloru.

I. Sub consulatulu lui Luciu Domitiu sî Apiu Claudiu, Cesare mergundu din iernatice in Itali'a, precumu avea datin'a a face in toti anii, comanda legatiloru, pre cari i pusese in capulu legiuniloru, cá se ingrijeasca in tempulu iernei a construí câtu aru poté mai multe nai, sî a reparà pre cele vechie. Elu dà mesur'a sî form'a loru. Pentru a le incarcá sî trage la uscatu[1] cu rapeditiune, le face mai pucinu inalte de câtu acele cu cari avemu datin'a a ne serví in marea nostra[2], sî acést'a cu atâtu mai multu, cà elu cunoscea cà din caus'a deseloru scambari ale flusului sî reflusului, valurele in Oceanu erau mai pucinu mari. Pentru a transportá multa incarcatura sî mare numeru de cai, le face mai late de câtu acele cu cari ne servimu in celelalte mari. Elu comanda cá se le faca sî cu velure sî cu lopate, lucru pentru care mic'a loru inaltîme multu este favorabile. Cele ce erá de necesitate pentru a armá naile, elu demanda a fí aduse din Ispani'a. Dupa ce tiene adunarile Galiei citeriore, pleca in Iliricu, fienducà audiá cà Pirustii devastau, prin incursiunile loru, partea vecina a provinciei. Ajungundu acolo, demanda osteni stateloru, sî comanda a se adunà la unu locu anume. Pirustii inscientiati de acestu lucru, trametu la elu legati, cari se i spuna cà nemicu din faptele petrecute nu se facuse cu consiliulu natiunei, sî se i arete cà ei erau parati a satisface in orice modu daunele. Priimindu rogamentea loru, Cesare le demanda ostatici sî le prescrie a i adduce la una dî fisa; de nu voru face asiá, elu li areta cà va urmarí tier'a loru prin resbelu. Dupa ce ostaticii suntu adusi la diu'a fisata, precumu li demandase, elu numesce arbitri intre amendoue tierele cari se estime daunele sî se decida indemnitatea.

II. Terminandu aceste lucrure sî tienendu adunarile, se intorce in Gali'a citeriore, sî de aice pleca la armata. Candu ajunse acolo, inspectandu tote iernaticele, gasesce cà prin zelulu estraordinariu alu osteniloru, in una lipsa estrema de tote lucrurele erau construite la siese sute nai de speci'a ce aretaramu mai susu, precumu sî alte douedieci

sî optu nai lunge, sî cà nu multu lipsiea pentru ca in pucine dîle se pota fí date in mare. Dupa ce lauda forte multu pre militari sî pre acei ce condusesera lucrulu, li areta ce voiá se faca, sî comanda cá toti se se adune la portulu Itiu, dela care elu cunoscea a fí forte comoda trecerea in Britani'a, departe la treidieci mie de pasi dela continente. Pentru acesta intreprendere lasà militari câtu i se parù indestulu; insusi purcede, cu patru legiuni usiore sî optu-sute calari, in tier'a Treviriloru, fienducà acesti'a nece nu venieau la adunari, nece nu se supuneau comandantelui seu, sî se dicea cà solicitau pre Germanii de dincolo de Renu.

III. Acesta cetate (a Treviriloru) este cu neasemenare cea mai cu potere din tota Gali'a in calarime, sî are mari osti de pedestri, sî precumu aretaramu de-asupra, atenge Renulu. In acesta tiera doui se luptau intre sene pentru potere, Indutiomaru sî Cingetorige; din cari cestu alu douile, in data ce se aflà de venirea lui Cesare sî a legiuniloru, se duse la densulu, lu incredentià cà elu sî toti ai sei voru remané in detori'a loru sî nu se voru desface de amiceti'a poporului romanu; apoi i spuse cele ce se lucrau la Treviri. Inse Indutiomaru se puse a adunà calarime sî pedestrime, sî pre toti acei cari prin etatea loru nu poteau fí in arme, ascundiendui in padurea Arduena, care cu imensa-i marime se intende prin medi-loculu tierei Treviriloru, de la riulu Renu pana la margenea Remiloru, se pará de belu. Dera dupa ce unii din cei mai insemnati din acesta tiera, sî determinati prin legaturele loru cu Cingetorige, sî inspaimentati de apropiarea armatei nostre, venira la Cesare sî incepura cá privati a i face cerere de bunurele loru, fienducà ei nu poteau face nemicu pentru tiera, Indutiomaru, temenduse cá se nu fia parasitu de catra toti, tramete legati la Cesare, «Cumu cà elu pentru acea nu voise a se departá de ai sei sî a vení la elu, pentru cá mai usioru se pota tiené in detoría cetatea, cá nu cumva, cu ducerea a tota nobilimea, plebea prin ignoranti'a ei se cada in vre-unu pecatu; cà de aceea cetatea éra in poterea sa, sî cà deca Cesare i ar permite, va vení la elu in tabera sî va lasá la dreptatea lui sortea sa sî a tierei sale».

IV. Cesare, de sî intielegea din ce causa i se dîceau aceste, sî ce impregiurare indepartá pre Indutiomaru dela planulu ce facuse, totusi, cá se nu fia constrinsu a-si trece ver'a la Treviri, dupa ce tote lucrurele erau preparate pentru belulu in Britani'a, demandà lui Indutiomaru cá se vena la elu cu doue sute de ostatici. Aducunduise acesti'a, intre ei fiiulu sî toti consangenii aceluia, pre cari anume i ceruse, lu consolà si lu consilià se remana constante in detoría. Totusi nu mai pucinu chiamandu la sene pre cei mai antâiu dintre Treviri, i trase câte pre unulu in partea lui Cingetorige, fiendu cà elu credea nu numai a i face dupa meritu, dera cà erá de mare interesu cá autoritatea acestui'a intre ai sei se fia câtu se pote mai mare, cá unu omu alu caruia devotamentu pentru sene lu recunoscuse atâtu de multu. Acesta fapta greu o suferì Indutiomaru, cà i micsiorá creditulu intre ai sei, sî de unde

elu erá acumu mai de inainte cu anima neamica catra noi, devenì multu mai aprensu prin acesta dorere.

V. Dupa ce regulà aceste lucrure, Cesare se duse cu legiunile la portulu Itiu. Acolo afla cà patrudieci vase, cari erá facute la Meldi, respense de una fortuna, nu potusera urmá calea, sî cà se intorsesera acolo de unde purcesesera; éra pre celelalte le gasesce parate pentru a navigá sî indiestrate cu tote lucrurele. Totu acolo se aduna calarimea a tota Gali'a, in numeru de patru mie, sî cei mai insemnati cetatiani din tote cetatile. Cesare decisese cá unu micu numeru din acesti'a, acarora credentia catra sene i erá invederata, se remana in Gali'a, éra pre ceilalti se i duca cu sene in locu de ostatici, fiendu cà se temea de una miscare a Galiei, candu elu ar fí absente.

VI. Erá impreúna cu acesti insemnati cetatiani Dumnorige Eduulu de care noi am vorbitu mai inainte. Pre acest'a decisese a lu avé cu sene intre cei antâiu, fiendu cà lu cunoscea doritoriu de lucrure noue, doritoriu de potere, cu mare anima, cu mare autoritate intre Gali. La acestea se adaugea cà Dumnorige dîsese in adunarea Eduiloru cà i se oferiea de catra Cesare domni'a cetatei loru, vorbe pre cari Eduii greu le suferiau sî nu cutediau a tramete legati la Cesare, nece pentru a recusá nece pentru a lu rogá. Acestu faptu lu cunoscuse Cesare dela ospetii sei. Dumnorige cautà mai antâiu, cu multe rogatiuni, cá se fia lasatu in Gali'a, pretestandu parte cà nedeprensu a navigá pre mare, se temea, parte cà erá impedecatu prin motive religiose[1]. Dupa ce vediù cà acést'a i se recusá cu cerbicía, perdiendu tota speranti'a de a o capetá, incepù a solicitá pre principalii cetatiani ai Galiei, a i luá la una parte câte pre unulu sî a i consiliá cá se remana la continente; a i inspaimentá necontenitu prin temerea cà nu fora causa se facea cá Gali'a se fia despoiata de tota nobilimea; cà acest'a erá scopulu lui Cesare cá pre toti acei cari se temea a i ucide in vederea Galiei, trecundui in Britania, acolo se li iè viati'a. Altora li dá cuventu sî li cerea juramentu cá cea ce ar fí utile pentru Gali'a ei se faca prin comune intielegere. Aceste erau reportate lui Cesare de catra mai multi.

VII. Dupa ce cunoscù acestu lucru, Cesare fiendu cà dedese atâtu de multa consideratiune cetatei Eduiloru, decise a reprime pre Dumnorige sî a lu intorce dela planulu seu, prin orice mediloce. Fiendu cà vedea cà nebuni'a acestui'a mergea crescundu din ce in ce mai multu, judecà cà trebuiá de a veghiá cá se nu pota a i face vre-unu reu sîe insusi sî republicei. Asiá dera standu in acelu locu mai douedieci sî cinci de dîle, fiendu cà ventulu Coru[3], care bate in aceste locure mare parte din anu, impedecá navigatiunea, elu se ingrigiá cá se tiena pre Dumnorige in detoría, sî nu mai pucinu se cunosca tote pasurele lui. In fine dandu unu ventu favorabile, elu comandà militariloru sî calariloru de a se suí in nai. Inse in tempu ce mentea totororu este ocupata, Dumnorige, cu calarii Eduiloru, fora scirea lui Cesare, incepe a se trage din tabera spre tier'a sa. Inscientianduise acestu faptu, Ce-

sare intrerupe purcederea, sî negligundu tote celelalte lucrure, tramete mare parte de calarime, pentru a lu urmarí sî a lu aduce inapoi; deca ar resiste sî n'ar ascultá, demanda a lu ucide, crediendu cà, in absenti'a sa, nu ar face nemicu rationabile acestu omu, care, in presenti'a sa, despretiuise mandatele sale. In adeveru Dumnorige fiendu apucatu a se intorce, resiste, se apera cu armele in mâna sî incepe a implorá credenti'a sociloru sei, strigandu necontenitu cà liberu este elu sî alu unui statu liberu. Calarii, precumu li se comandase, lu incungiura si lu ucidu; apoi toti calarii Edui se reintorcu la Cesare.

VIII. Dupa ce se petrecura aceste lucrure, lasandu la continente pre Labienu cu trei legiuni sî doue mie de calari, cá se custodesca porturele, se ingrigesca de bucate, se cunosca cele ce s'aru lucrá in Gali'a sî se iè mesuri dupa tempu sî impregiurari, insusi, cu cinci legiuni sî cu unu numeru de calari, ecuale cu acelu pre care lu lasá la uscatu, deslegà naile, la apusulu sorelui, sî menatu de unu ventu lenu batendu despre Afric'a[1], candu acest'a stete, camu pre la mediulu noptei, elu nu si potù tiené calea, sî marea in ferbere ducundulu departe, vediù, candu se facea dîua, cà Britani'a remasese la stang'a. Atunce érasi urmandu dupa scambarea apeloru marei, se pune cu lopatile a ajunge la acea parte a insulei, unde cunoscuse, din ver'a trecuta, cà esîrea erá forte comoda. In acesta intreprendere forte multu fù de laudatu virtutea militariloru, cari neintrerupendu de a mená cu lopatile, dedera unoru vase de transportu sî greu incarcate una rapediune ecuale cu a nailoru lunge. Ei ajunsera cu tote naile loru lenga Britani'a camu pre la amedia. Neamiculu nu se vediù in acelu locu; inse, precumu in urma descoperì Cesare de la captivi, mari cete se adunasera acolo, ci inspaimentate de multîmea vaseloru (cari cu acele din anulu trecutu sî cu acele private ce fiacare sî facuse pentru comoditatea sa, se vedeau in acelasi tempu mai multu de optu sute) se retrasesera de la tiermu sî se ascunsera in locurele mai de susu.

IX. Cesare, dupa ce debarcà[1] ostea sî alese unu locu favorabile pentru tabera, cumu aflà din captivi, in ce locu se asiediasera cetele neamiciloru, lasà la tiermu diece coorti sî trei sute de calari, cari se fia de presiediu pentru nai, sî apucà asupra neamicului, la a trei'a veghia, temenduse cu atâtu mai pucinu pentru nai, cà le lasá legate la ancure, la unu tiermu inclinatu pucinu sî deschisu. Preste presiediulu nailoru facù mai mare pre Q. Atriu. Insusi mergundu noptea mai douesprediece mie de pasi, vediù ostile neamiciloru. Ei inaintandu cu calarimea sî esedele loru spre riu, se pusera, din unu locu mai inaltu, a oprí pre ai nostri sî a incepe lupt'a. Respinsi de calarimea nostra, ei se retrasera in paduri, avendu unu locu forte intaritu sî de la natura sî prin arte, pre care, precumu se vedea, lu preparasera mai de inainte pentru unu belu domesticu; càce tote intrarile erau inchise cu numerosi arbori taiati. Ei din paduri se luptau rari sî impedecau pre ai nostri de a intrá in intariturele loru. Inse militarii legiunei a sieptea facundu te-

studinea sî ridicandu unu aggere aprope de intarituri, cuprensera loculu sî i alungara din paduri, pucine rane primindu. Totusi Cesare i oprì de a urmari mai departe pre neamicii fugari, sî pentru cà nu cunoscea natur'a locului, sî pentru cà mare parte din dî fiendu trecuta, voiá se remana tempu pentru intarirea taberei.

X. A dou'a dî demanetia, elu tramese in espeditiune ostenii pedestri sî calarimea, in trei parti, cá se urmaresca pre neamicii cari fugisera. Dupa ce ai nostri mersesera câtuva drumu, candu acumu cei mai din urma fugari erau vediuti, venira la Cesare calari din partea lui Q. Atriu cá se lu inscientieze cà noptea trecuta escanduse una furtuna forte mare, mai tote vasele fusera sparte sî aruncate pre tiermu, fienduca nece ancurele sî funile nu fusera in stare a resiste, nece marinarii sî gubernatorii nu potusera suferí furi'a furtunei, sî cà astfeliu, din acea ciocnire a nailoru, mare dauna se causase.

XI. Luandu scientia despre aceste impregiurari, Cesare comanda a rechiamá legiunile sî calarimea, sî a incetá cu mergerea. Insusi se intorce la nai; mai totu acele ce cunoscuse din tramesii sî epistolele lui Atriu, le prevesce cu ochii sei, in atare modu cà dupa ce aprope la patrudieci vase se perdusera, cele remase totusi se vedeau cà aru poté fí reparate cu mare truda. Asiá dera elu alege lucratori din legiuni sî demanda a se aduce sî altii de la continente. Lui Labienu i scrie cá se construesca nai, câtu ar pote mai multe, cu legiunile cari erau la elu. Insusi, desi intreprenderea cerea multu lucru sî ostenetiune, totusi judecà cà erá forte bene a trage la uscatu tote vasele sî a le asiediá in aceleasi intariture cu taber'a. — In aceste lucrure consume mai diece dîle, neintrerupenduse lucrulu osteniloru neci chiaru in tempulu noptei. Dupa ce naile suntu scose la uscatu sî taber'a bene intarita, lasa pentru presiediulu nailoru acelesi osti cá mai inainte, sî insusi purcede totu in partea de unde se intorsese. Candu elu ajunse acolo, cetele Britaniloru, mai mari acumu, se adunasera de pretotendene in acelu locu, dupa ce prin comune intielegere autoritatea suprema sî conducerea belului se incredentiasera lui Casivelaunu, a caruia tiera o desparte de statele maritime riulu ce se numesce Tamise, cam la optudieci mie de pasi de la mare. In tempulu de mai inainte, intre acest'a sî celelalte cetati urmasera bele necontenite, ci inspaimentati de venirea nostra, Britanii pre acest'a lu insarcinasera cu conducerea a totu belulu sî cu autoritatea suprema.

XII. Partea interiore a Britaniei este locuita de omeni cari dîcu cà li a remasu traditiunea cà aru fi nascuti chiaru in insula[1]; partea maritima, de acei carí au trecutu dela Belgi pentru a predá sî a face belu, sî cari mai toti suntu muniti cu numele tieriloru in cari se nascusera sî de unde venira acolo, care dupa ce facura belu, remasera acolo sî incepura a cultivá agrii. Multîmea omeniloru este infinita sî locuintiele forte dese, mai asemene cu ale Galiloru; mare numeru de vite. Ei se servescu, pentru moneta, cu arama seau cu anele[2] (verige) de feru, fa-

cute de unu pondu fisatu. — In partile interiori se afla plúmbu albu (cositoriu), in cele maritime feru; inse este mica cantitatea acestui'a; se servescu cu arama importata. Lemnu de orice genu este cá sî in Galiá, afora de fagu sî bradu. A gustá iepure, gaina sî gâsca, ei nu socotu a li fí permisu, totusi le tienu de gustu sî pentru placerea loru. Locurele suntu cu una clima mai stemperata de câtu in Gali'a, frigulu fiendu mai demole.

XIII. Insul'a prin form'a sa e triangularia; una lature este despre Gali'a. Unu anghiu alu acestei lature, acelu ce este la Cantiu, unde tragu la tiermu mai tote naile cari venu din Gali'a, cauta spre sore-resare[1]; celu inferiore spre media-dî. Acesta lature tiene mai cinci sute de mie de pasi. Adou'a cauta spre Ispani'a sî apusu, in partea unde este Iberni'a, mai mica cu diumetate, precumu se estima, de câtu Britani'a, inse calea e la aceasi departare de acést'a câtu este din Gali'a in Britani'a. La mediulu acestei cale este una insula, ce se numesce Mon'a; se crede cà in faci'a acestei lature aru fí inca multe insule mai mice, despre cari insule unii au scrisu cà la solstetiulu de ierna noptea este de treidieci dîle continue. Noi, dupa incredentiarile nostre, nemicu nu descoperiramu despre acést'a, fora numai vediuramu, cu mesurele certe de apa[2], cà noptile erau mai scurte de câtu la continente. Lungimea acestei lature este, precumu e opiniunea acelora, de siepte sute de mile. Atrei'a este spre media-nopte, in care parte nu se afla in facia nece unu pamentu, ci unu anghiu alu ei cauta mai cu sema spre Germani'a. Acesta lature se estima a fí de optu sute de mie de pasi in lungime. Asiá tota insul'a este impregiuru de douedieci de ori una suta de mie de pasi.

XIV. Din toti omenii insulei cei mai civilisati suntu acei ce locuescu la Cantiu, care regiune este tota maritima, sî nu multu diferu de datin'a Galiloru. Mai toti acei mai din intru nu semena grane, ci vietiuescu cu lapte sî carne, sî se imbraca cu pei. Dera apoi toti Britanii se coloreza cu vitru[1], cari li dà una colore albastra, sî prin acést'a ei suntu mai oribili la vedere, in bataia; suntu cu perulu lungu sî cu verice parte a corpului rasa, afora de capu sî de bus'a superiore. Câte diece sî doisprediece au socie comuni, sî mai-cu-sema fratii cu fratii sî parentii cu fiii; inse deca din aceste femeie se nascu copii, ei suntu considerati ai acelora in cas'a carora virginea a fostu mai ântâiu adusa.

XV. Calarii neamiciloru sî esedarii loru dedera belu inversiunatu cu calarimea nostra, in mersu, totusi asiá cà ai nostri fura superiori in tote partile sî i impinsera in paduri sî pre delure; inse dupa ce ucisera multi, urmarindui mai cu aprendere, perdura câtiva din ai loru. Ci neamicii, trecundu la mediu-locu tempu, pe candu ai nostri nu se asteptau la vre-unu atacu, sî erá ocupati cu intarirea taberei, de una data se rapedîra din paduri, sî aruncunduse asupra aceloru ce erau asiediati in statiune inaintea taberei, se batura cu mare aprendere. Doue coorti fura tramese in ajutoriu de catra Cesare, sî aceste antâiele[1] a doue legiuni; cum ele se asiediasera lasandu una intendere de locu forte mica

intre sene, ai nostri fiendu inspaimentati de noulu genu de bataia, neamicii se rapedîra cu forte mare cutediare prin mediloculu loru, sî se retrasera nevetemati. In acea dî Q. Laberiu Duru, tribunu militare este ucisu. Neamicii, trametienduse mai multe coorti in contra loru, suntu respinsi.

XVI. In totu acestu genu de bataia, cumu se luptá sub ochii totororu sî inaintea taberei, s'a intielesu cà ai nostri din caus'a greutatei armeloru, fiendu cà nece nu poteau urmarí pre cei ce se retragea, nece nu cutediau a se departá de la flamurele loru, erau mai pucinu apti pentru unu neamicu de genulu acest'a; éra calarimea se luptá cu mare periculu, fienducà neamicii adese ori se retrageau chiaru intr'adensu, sî candu indepartasera pucinu de la legiuni pre ai nostri, sariau din care sî se bateau din petiore, in una lupta neecuale. Modulu deci alu luptei de calare aducea acelasi periclu ecuale pentru calarii nostri, sî retragunduse sî urmarindu. Se adaugea la acést'a cà neamicii nu se bateau nece una data desi, ci rari sî la mari intervale, sî aveau dispuse statiuni, in câtu unii pre altii necontenitu se inlocuiau, sî cei intregi sî recenti urmau celoru osteniti.

XVII. A dou'a dî neamicii stetera pre delure, departe de tabera, sî incepura a se aretá rari sî a artielí pre calarii nostri, mai mole decâtu in dîu'a trecuta. Inse la amedia, candu Cesare tramesese trei legiuni sî tota calarimea, cu C. Triboniu legatulu, pentru nutretiu, neamicii se rapedîra de una data din tote partile asupra nutretiatoriloru, astufeliu cà nu stetera departe de stegure sî legiuni. Ai nostri aruncanduse cu inversiunare asuprale, i respinsera sî nu incetara de a urmarí de câtu atunce candu calarii, redîmati in ajutoriulu legiuniloru, fienducà le vedeau in urmali, alungara pre neamicii risipiti; sî mare numeru din ei ucediendu, nu li dedera tempu, nece de a se culege, nece de a stá in locu seau de a sarí din care. In urm'a acestei infrangere, indata ajutoriurele ce se adunasera din tote partile se retrasera, sî dupa acestu tempu neamicii nu se mai luptara candva contra nostra cu temeiulu ceteloru loru.

XVIII. Cesare incunoscientianduse de acesta resolutiune, duse armat'a spre riulu Tamise, in tier'a lui Casivelaunu. Acestu riu pote fí trecutu cu petiorulu numai in unu singuru locu, sî si acest'a cu multa greutate. Candu venise acolo, vediù cà la celalaltu malu alu riului mari osti de ale neamiciloru stá dispuse in ordine de bataia; malulu apoi erá intaritu cu pari ascutiti, infipti inainte, sî totu de acelasi genu pari infipti sub apa erau acoperiti de riu. Cunoscundu aceste lucrure de la captivi sî fugari, Cesare tramete inainte calarimea sî comanda cá leginnile se urmeze indata dupa ea. Militarii inaintara cu acea rapediune sî pornire, de sî numai capulu li stá afora din apa, in câtu neamicii nu potura sustiené ataculu legiuniloru sî alu calarimei, lasara malulu sî luara fug'a.

XIX. Casivelaunu, precumu aretaramu deasupra, dupa ce perduse tota speranti'a de lupta, dandu drumulu la cele mai multe din ostile

sale, sî lasandusi cá patru mie de essedari, observá mersurele nostre, se dá pucinu din cale, se ascundea in locure grele de strabatutu sî padurose, sî in acele regiuni prin cari cunoscea cà noi eramu se ni facemu drumulu, ducea vitele sî omenii din campure in paduri; sî candu calarimea nostra se reschiará mai in voia in campure, pentru a predá sî a stricá, cumu elu cunoscea tote càile sî potecele, rapediá din paduri essedarii, sî cu ei luptá cu mare periculu pentru calarii nostri, in câtu prin acesta temere i impedecá de a cutrierá mai indepartare. Remanea cá Cesare se nu li permita a se duce mai departe de legiuni, sî se faca neamiciloru atâta reu, stricandu agrii sî dandu focu, câtu militarii legionari in trud'a sî mersulu loru poteau face.

XX. Intre aceste Trinobantii, tiera aprope cea mai tare din acele regiuni, de unde Mandubratiu tenerulu punenduse sub umbrirea lui Cesare, venise la elu, la continente, in Gali'a (acarui'a parente Imanuentiu avuse domni'a in acea tiera sî fuse ucisu de catra Casivelaunu, éra elu insusi scapase de morte prin fuga), trametu legati la Cesare sî promitu cà ei se voru dá supusi lui sî voru face mandatele sale; ceru cá elu se apere pre Mandubratiu de injuri'a lui Casivelaunu sî se lu trameta in tier'a loru, pentru cá se fia mai mare intre ei sî se aiba guvernamentulu. Cesare li demanda patrudieci de ostatici, grane pentru armata sî tramete pre Mandubratiu la densii. Ei indeplenira indata mandatele sale, tramesera ostaticii, dupa numerulu cerutu, sî granele.

XXI. Cumu Trinobantii erau aperati sî scutiti de tota injuri'a militariloru, Cenimagnii, Segontiacii, Ancalitii, Bibrocii, Casii, inca trametu legati sî se dau lui Cesare. Dela ei cunosce cà nu departe de acellu locu erá cetatea lui Casivelaunu, aperata de paduri sî balti, unde in destulu de mare numeru de omeni sî de vite se adunasera. Cetate (oppidum) inse Britanii numescu, candu nesce paduri, grele de strabatutu, le au intaritu cu valu sî cu fosata unde pentru a scapá de incursiunile neamiciloru au datin'a a se aduná. Intr'acolo Cesare purcede cu legiunile; elu afla unu locu forte intaritu dela natura sî prin arte; totusi se pune a-lu bate din doue parti. Neamicii resistendu catva tempu, nu potura sustiené atacului militariloru nostri, sî se aruncara afora prin alta parte a opidului. Mare numeru de vite se gasì aci, si multi neamici fura prensi sî ucisi in fug'a lor.

XXII. In tempu ce aceste se petrecu in aceste locure, Casivelaunu tramete nunti la Cantiu, care arataramu de asupra cà este longa mare, in care parte guverna patru regi: Cingetorige, Carvitiu, Tasimagulu, Segonacte, sî acestora li comanda[1] cá, adunandu tote cetele pre neasteptate se atace si se bata taber'a navale.[2] Candu ei venisera la tabera, ai nostri facundu eruptiune, uccidendu multi din ei, prendiendu chiaru pre insemnatulu capu Lugotorige, se intorsera in tabera nevetemati. Casivelaunu, inscientianduise acesta lupta, dupace atâtea perderi sufferise, dupace tierai fuse stricata, mai cu sema inca fórte miscatu de defectionea stateloru[3], tramete la Cesare, prin Atrebatele Comiu, legati pentru supunerea sa. Cesare, fiendu cà decisese a petrece iern'a la continente, din

caus'a deseloru miscari ale Galiei, sî nu mai erá multu din vera, sî judecá ca acestu belu potea usioru a fí traganatu, demanda ostatici sî fiseza ce tributu Britani'a se respunda poporului romanu in fiacare anu. Elu interdice sî demanda lui Casivelaunu cá se nu faca belu lui Mandubratiu sî Trinobantiloru.

XXIII. Dupa ce primesce ostaticii, Cesare readuce armat'a la mare. Naile le gasesce reparate. Dandule in apa, fiendu cà sî avea mare numeru de ostatici, sî mai multe nai perisera de furtuna, decide a duce inapoi armat'a in doue carature. Se intamplà cà din unu numeru atâtu de mare de nai, in atâte navigationi, nece in anulu acest'a nece in celu trecutu, nu se perdù unu singuru vasu care portá militari; inse din acele cari i se trameteau desierte dela continente, dupa ce debarcasera militarii antâiului transportu, sî din acele pre cari Labienu ingrigise in urma a se face, in numeru de siese dieci, forte pucine ajunsera la loculu doritu, éra celelalte mai tote fura aruncate in mare. Cesare dupa ce le asteptase in desiertu câtuva tempu, de tema cá nu cumva tempulu anului se-i inchida navigatiunea, fiendu cá ecinoptiulu se apropiá, puse de nevoia pre militari mai desi, sî urmandu una forte mare lenesce a marei[1], purcese, dupa inceputulu veghiei a dou'a, sî in faptulu dîlei atense pamentulu, sî tote naile le aduse in buna stare.

XXIV. Dupa ce naile fura trase la uscatu sî dupa ce tienù la Samarobriv'a adunarea Galiloru, fienducà in acelu anu panile in Gali'a se facuse pucine din caus'a secetei, fù nevoitu a asiediá armat'a in iernatice altmentre de cumu in anii trecuti, sî a impartí legiunile in mai multe tieri : un'a o dede lui C. Fabiu legatulu, pentru a o duce la Morini; a dou'a lui Q. Cicerone, la Nervi; a treia lui L. Rosciu, la Esui; a patr'a lui T. Labienu, la Remi, la margenea Treviriloru; trei le asiedià in Belgiu; preste aceste facù mai mari pre M. Crasu cestorele sî pre L. Munatiu Plancu sî C. Triboniu legati. Una legiune, pre care o conscrisese de curundu din colo de Padu, sî cinci coorti le tramese la Eburoni, dintre cari cea mai mare parte suntu intre Mos'a sî Renu, sî cari erau sub guvernulu lui Ambiorige sî alu lui Cativolcu. Preste acesti osteni comandà a fí mai mari Q. Titiriu Sabinu sî L. Aurunculeiu Cot'a, legati. In acestu modu distribuindu legiunile, crediù a poté preintempiná forte usioru lips'a de grane; sî totusi iernaticele totororu acestoru legiuni, afora de acea pre care o dedese lui L. Rosciu, pentru a o duce in una regiune forte supusa sî lenescita, erau cuprense in una intendere de una suta mii de pasi. Insusi intre aceste, pana ce ar fí asiediatu legiunile sî ar fí cunoscutu intarite iernaticele, decise a stá in Gali'a.

XXV. Erá la Carnuti Tasgetiu nascutu din una familia forte distensa, ai carui'a stramosi avusera domni'a in tier'a sa. Pre acest'a, pentru barbatî'a lui sî bun'ai vointia catra sene, fiendu cà in tote resbelele se servise de unu insemnatu ajutoriu din partei, lu restituise in loculu stramosiloru. Alu treilea anu erá acumu domnindu, candu neamicii sei, sustienuti chiaru de multi altii din tier'a sa, lu ucisera fa-

cisiu. Acesta fapta este reportata lui Cesare. Fiendu cà ea pre multi priviá, elu temenduse cá nu cumva cetatea, prin impulsulu loru, se se desfaca, comanda lui L. Plancu cá se merga indata, cu legiunea din Belgiu, la Carnuti, se ierneze acolo, sî pre acei prin a carora punere elu ar fí cunoscutu cà fuse omoritu Tasgetiu prendienduí, se i trameta la elu. Intre aceste fù inscientiatu de catra toti legatii sî cestorii, carora incredentiase legiunile, cà ajunsesera in iernatice, sî cà loculu iernaticeloru erá intaritu.

XXVI. Mai la cincisprediece dîle de candu legiunile venisera in iernatice, se escà de una data unu inceputu de tumultu sî de defectiune din partea lui Ambiorige sî Cativolcu. Acesti'a dupa ce mersera inaintea lui Labienu sî Cot'a, la margenile tierei loru, sî adusesera grane in iernatice, impinsi prin tramesii lui Indutiomaru Trevirulu, atîtiara pre ai loru, sî calcandu de una data pre lemnarii nostri, venira cu mari poteri pentru a bate taber'a. Cumu ai nostri apucasera indata armele sî se suisera pre valu, sî calarii ispani, rapediti din alta parte, fusera invingutori in una lupta de calarime, neamicii desperandu de sucesu retrasera pre ai loru dela baterea taberei. Atunce, dupa datin'a loru, strigara cà orecari din ai nostri se merga la una convorbire, cà ei aveau lucrure de interesu comune, de cari voiau a vorbí, prin cari lucrure sperau cà s'ar poté pune capetu certeloru.

XXVII. Se tramete pentru o convorbire C. Arpineiu calariu romanu, amicu alu lui Q. Titurio, si Q. Juniu din Ispani'a, care mai inainte mersese de multe ori la Ambiorige, cá tramesu de Cesare. Ambiorige vorbì catra ei in acestu modu : «Elu marturiá cà detoresce forte multu lui Cesare pentru benefacerile catra sene, fiendu cà prin punerea lui Cesare fuse liberatu de tributulu ce respundea totudeuna Aduatuciloru, veciniloru sei, sî fiendu cà Cesare i inapoise sî pre fiiulu seu si pre fiiulu frateseu, pre cari, cá tramesi in numerulu ostaticiloru, Aduatucii i tienusera in servitute sî in lanciure. Acea ce facuse cu baterea taberei, nu o facuse nece din judetiulu, nece din vointi'a sa, ci constrinsu de tiera; autoritatea sa erá in acelu modu cà nu mai pucinu dreptu avea asuprai multîmea de câtu insusi asupra multîmei. Apoi caus'a belului pentru tier'a sa fuse, fiendu cà ea nu potuse resiste de a nu intrá in conjuratiunea neasteptata a Galiloru : acést'a usioru o potea probá prin starea sa umilita, fiendu cà cu poterile sale ar poté invinge pre poporulu romanu. Inse planulu erá comune pentru Gali'a; acesta dî fuse defipta spre a atacá tote iernaticele lui Cesare, pentru cá una legiune se nu pota vení altei legiuni in ajutoriu. Nu usioru Galii potusera recusá Galiloru, mai-cu-sema candu consiliulu parea apucatu pentru a recastigá libertatea comune. Fiendu cà elu, dupa amorea sa de patria, si implenise detori'a catra compatriotii sei, avea acumu invedere detoti'a pentru benefacerile lui Cesare : elu inscientiá pre Titurio, lu rogá, in temeiulu legamenteloru de ospetîa, cá se ingrigesca de salutea sa sî a osteniloru sei. Mari poteri de Germani, dusi pre bani, trecusera Renulu; ele au se ajunga ací in doue dîle. Ro-

manii trebuia a deliberá, deca voiau, mai inainte de ce aru semtî vecinii, cá se retraga pre militari din iernatice sî se i duca seau la Cicerone seau la Labienu, dintre cari unulu erá departe de acole camu la cincidieci mie de pasi, celaltu pucinu mai multu. Elu promiteá sî intariá prin juramentu cà li va dá trecere secura prin tier'a sa. Facundu acést'a, elu sî lucra in interesulu cetatei sale, fiendu cà ar fi usiorata de iernatice, sî si aretá recunoscenti'a catra Cesare pentru benefacerile lui.» Dupa ce tienù acestu cuventu, Ambiorige se retrase.

XXVIII. Arpineiu sî Juniu reporteza cele ce au auditu legatiloru. Acesti'a turburati prin unu evenementu neasceptatu, de sî li erá spusu de catra neamicu, totusi credeau cà nu trebuiá a fí nepesatori. Ei erau nelinesciti mai-cu-sema prin acea cà cetatea neinsemnata sî umilita a Eburoniloru se fi cutediatu a face dela sene belu poporului romanu; abia erá de crediutu. Asiá dera ei supunu consiliului impregiurarea, sî mare desbatere se ridica. L. Aurunculeiu, mai multi tribuni ai militariloru sî centurioni de ai primeloru ordini erau de parere, «cà trebuiá a nu face nemicu pripitu, sî a nu se retrage din iernatice fora mandatulu lui Cesare. Ei aretau cà la oricâtu de mari osti, chiaru de ale Germaniloru, poteau resiste in iernaticele loru intarite; cà proba erá impregiurarea cà sustienusera forte barbatesce antâiulu atacu alu neamiciloru, pre lenga cà li ranisera multi omeni. De bucate nu erau strimtorati; intre aceste sî din iernaticele cele mai apropiate sî dela Cesare li voru vení ajutoriure. In urma, ce ar fí mai neconsideratu sî mai rosinosu decâtu de a apucá, dupa propunerea neamicului, consiliu despre afacerile cele mai mari.»

XXIX. Tit委riu contra acestei parere, «va fí tardîu, strigá, a face ceva, candu s'aru fí adunatu mai mari cete de ale neamiciloru, dupa ce s'aru fí impreunatu cu Germanii, seau candu iernaticele apropiate aru fí suferitu orecare calamitate. Scurtu erá tempulu pentru a luá mesure. Elu credea cà Cesare purcesese in Itali'a; altmentre nece Carnutii n'aru fi apucatu consiliulu de a omorí pre Tasgetiu, nece Eburonii, deca Cesare ar fí in Gali'a, n'aru fí venitu asupra taberei, cu atâtu de mare despretiu catra noi. Nu la neamiculu ce li dá consiliu, ci la lucrulu in sene elu se uitá : Renulu erá aprope; mare dorere aveau Germanii pentru mortea lui Ariovistu[1] sî victoriele nostre trecute; Gali'a, redusa sub imperiulu poporului romanu, ardea, dupa atâtea batujocure suferite sî dupa ce vechi'a i gloria militare fuse stensa. In urma, cene ar crede cà Ambiorige ar fí venitu dá unu atare consiliu, fora cá lucrulu se fia certu? Parerea sa erá secura din amendoue partile: deca nu s'ar intemplá nemicu greu, ei aru ajunge fora nece unu periculu la legiunea cea mai apropiata; deca tota Gali'a ar fí unita cu Germanii, scaparea ar fí numai in celeritate. Inse consiliulu lui Cot'a sî aceloru cari erau impreuna contra, ce esîtu ar avé? In acelu consiliu, deca nu ar fí periculu in presente, inse de securu, prin una lunga impresurare, fometea ar fí tare de temutu.»

XXX. Dupa ce urmà acesta disputatiune din amendoue partile, cumu

Cot'a sî primii centurioni resisteau cu taría, «Invingeti, deca asiá voiti,» dîse Sabinu, sî aceste cu voce mai petrundietoria, pentru cá se auda mare parte de militari. «Eu nu sum dintre voi, dîse elu, acelu care m'asi inspaimentá mai tare de periculului mortei : aceia me voru apretîá, sî deca s'ar intemplá orecare nenorocire, voru cere dela tene sema, ei cari, deca tu le ai permite, uniti poimane cu iernaticele cele mai apropiate, aru urmá impreuna cu ceilalti sortea comune a belului, sî nu aru perí de ferulu neamicului seau de fome, separati sî aruncati departe de ceilalti.»

XXXI. Se ridica din consiliu; apuca pre amendoui legatii sî i roga «cá nu prin desbinarea sî cerbici'a loru se aduca lucrulu in unu periculu estremu; usioru erá lucrulu seau cá se remana, seau ca se plece, deca numai un'a toti aru semtí sî aru aprobá; din contra, in desbinare ei nu vedeau nece cumu scapare.» Disputatiunea se prelungesce pana la mediulu noptei. La urma Cot'a miscatu dà man'a[1]; parerea lui Sabinu invinge : se pronuntia cà voru purcede in faptulu dîlei. Partea remasa din nopte se trece fora somnu, cumu fiacare ostenu cauta ale sale, ce ar poté duce cu sene, ce ar fí constrinsu a lasá din lucrurele sale de ierna. Tote li venu in cugetu, pentru cari n'aru poté remané fora periculu, sî cà periculului s'ar adauge prin langedîrea sî veghiarile osteniloru. In faptulu dîlei ei purcedu din tabera astfeliu, in sîru forte lungu sî cu multe sarcine, cá nesce omeni cari avea convingerea cà consiliulu lui Ambiorige nu li erá datu de unu neamicu, ci de catra unu omu cu totulu amicu.

XXXII. Inse neamicii, dupa ce de pre fremetulu sî veghiarile de nopte, semtira de purcederea Romaniloru, intensera curse din doue parti, in paduri, in unu locu favorabile sî ascunsu, camu la doue mie de pasi; sî asteptau sosirea Romaniloru. Candu cea mai mare parte a ostiloru nostre se infundasera, in una mare vale, ei se aretara de una data din amendoue partile acelei vali, sî se pusera a impinge pre cei din coda, a impedicá pre cei din frunte la suisiu, sî a incepe batai'a, in unu locu forte nefavorabile pentru ai nostri.

XXXIII. Atunce in fine Titurîu, cá celu care nemicu nu prevediuse de mai inainte, se turbura, alerga in tote partile, dispune coortile, dera in unu modu timidu sî cá sî cumu se parea cà tote i lipsiau, cea ce de ordinariu se intempla aceloru cari suntu constrinsi a apucá consiliu togmai in tempulu afacerei. Inse Cot'a, care cugetase cà aceste se poteau intemplá pre drumu, sî pentru acea causa nu fuse sustienutoriu purcederei, nu lipsiá de a luá orice mesura pentru salutea comune, sî chiamaudu pre osteni pre nume sî imbarbatandui, impleniá detori'a de generariu, sî in bataia pre acea de ostenu. Fienducà din caus'a lungimei sîrului ostei, legatii poteau mai pucinu usioru vedé tote prin ei insii, sî a ingrigí de cea ce erá de facutu in orice locu, comandara a se dá de scire cá se lase sarcinele sî se stè in orbe. Acestu planu, de sî in una intemplare de a'are modu nu este de imputatu, totusi fù nefavorabile, càce sî micsiurà speranti'a militariloru nostri, sî facù pre ne-

amici mai infocati pentru bataia, fiendu cà nu fora una estrema temere sî desperatiune se vedea a se fí facutu acést'a. Pre longa aceste se intemplà — ceea ce erá neaperatu se urmeze — cà militarii din tote partile se se retraga de la stegure, se se arunce a luá sî a apucá din sarcine lucrurele ce fiacare avea mai pretiose, sî de strigare sî plangere tote se fia plene.

XXXIV. Inse barbariloru nu li lipsì prudenti'a : càce capii loru comandara a se proclamá in tota ostea cá nemene se nu si parasesca loculu; cà pred'a erá a loru sî li se reservá orice aru lasá Romanii; cà de aceea ei se cugete cà tote dependea de la victoria. Ei erau, sî prin virtute sî prin numeru, indestuli pentru a luptá[1]. Ai nostri, de sî erau parasiti de generariu sî de sorte, totusi puneau tota speranti'à de salute in barbatía, sî ori candu vre-una coorte se aruncá inainte, in acea parte mare numeru de neamiei cadea. Ambiorige vediendu acést'a, comanda a se proclamá «cà ai sei se arunce de departe cu armele, se nu se apropia prea tare, sî in care parte Romanii aru face ataculu, ei se se retraga; cu usioritatea armeloru sî deprenderea loru de tota diu'a, ei nu poteau face nece unu reu Romaniloru; se i urmaresca candu acesti'a s'aru retrage spre stegurele loru.»

XXXV. Acestu comandu fù deplenu urmatu de catra ei : candu una coorte, esiá din orbe sî facea ataculu, neamicii fugiau inapoi forte iute. Intre aceste urmá neaperatu cá acea parte se fia espusa sî se primesca miselile neamiciloru de la laturea deschisa. In urma ai nostri, candu incepea a se intorce la loculu de unde purcesesera, erau atacati sî de neamicii cari se retrasesera sî de acei cari stetesera forte aprope; éra deca voiau a-si tiené loculu, nece nu li remanea locu pentru barbati'a loru, nece indesiti nu poteau a se ferí de armele aruncate de atâta multime. Cu tóte cà batuti de atâte rele, dupa ce primisera multe rane, resisteau, sî cu tote cà trecundu mare parte din dî, se luptau din faptulu dîlei pana acumu la or'a optu, nu faceau nemicu nedemnu de densii. Atunce T. Balventiu, care in anulu trecutu fuse centurione primipilu, barbatu tare sî de mare considerare, este strapunsu la amendoue copsele de una tragula. Q. Lucaniu, de aceasi ordine, care se luptá forte barbatesce, venindu in ajutoriu fiiulu seu, impregiuratu de neamici, este ucisu; L. Cot'a legatulu, imbarbatandu tote coortile sî rondurele, este ranitu la facia cu una funda.

XXXVI. De aceste lucrure prea miscatu Q. Titurìu, cumu vediuse de departe pre Ambiorige imbarbatandu pre ai sei, tramete la elu pre interpretele seu, Cn. Pompeiu, pentru a lu rogá ca se lu crutie pre densulu sî pre militarii sei. Acela vorbinduise respunde. «Cà deca Titurìu voesce a vorbí cu elu, i este permisu; elu sperá a poté obtiené de la multîmea sa cea-a ce ar priví viati'a osteniloru romani, éra lui insusi nu i se va face nece unu reu, sî pentru acestu lucru elu pune la medilocu credenti'a sa.» Titurìu vorbesce cu Cot'a ranitu, cà deca crede bene, se se traga din bataia, sî una cu elu se vorbesca cu Ambiorige cà elu spera a poté capetá de la acel'a scaparea loru sî a militariloru.

Cot'a dîce cà elu nu va merge la unu neamicu armatu, sî in acést'a persiste.

XXXVII. Sabinu comanda cá se lu urmeze tribunii militariloru sî centurionii primeloru ordini, pre cari i avea in giurulu seu; sî cumu ajunsese aprope de Ambiorige, comandatu a aruncá armele, face acést'a, sî comanda la ai sei cá se faca asemenea. Intre aceste pre candu ei trateza intre sene despre conditiuni sî convorbirea este intr'adensu prelungita de catra Ambiorige, Sabinu pre nesentîte incungiuratu este ucisu. Atunce neamicii, dupa datin'a loru, striga victoria, dau unu urletu sî aruncandu-se asupra militariloru nostri, li turbura greu rondurele. Acolo L. Cot'a luptanduse este ucisu cu cea mai mare parte de osteni; ceilalti se retragu in tabera de unde esîsera. Dintre acesti'a, L. Petrosidiu aciliferu, cumu erá strimtoratu de mare multîme de neamici, arunca acil'a din colo de valu sî luptanduse forte barbatesce, este ucisu de naintea taberei. Cei lalti cu greu sustienu pana in nopte ataculu; preste nopte toti pana la unulu, desperandu de scapare, se ucidu ei insii. Pucini scapati din lupta, pre drumure necunoscute, prin paduri, ajungu la .T Labienu legatulu in iernatice, sî lu incredentieza despre faptele petrecute.

XXXVIII. De acesta victoria ingonfatu, Ambiorige purcede indata cu calarimea la Aduatuci, cari erau vecini remnului seu; nece nopte nece dî nu stà, sî comanda pedestrimei cá se lu urmeze de aprope. Dupa ce areta Aduatuciloru lucrulu sî i atîtia, adou'a-dî ajunge la Nervi sî i consilieza cá se nu lase ocasiunea de a se liberá pentru totu-deuna sî de a si resbuná asupra Romaniloru pentru batjocurele ce suferisera; li spune cà doui legati fusera ucisi sî mare parte a armatei loru perise; cà nu este nece cumu dificultate, atacandu pre neasceptate legiunea care iernà acolo cu Cicerone, se o macele; elu se declara de ajutatoriu pentru asemene intreprendere. Usioru prin aceste cuvente induplecà pre Nervi.

XXXIX. Asiá dera ei, dupa ce trametu nunti la Centroni, Grudi, Levaci, Pleumosi, Geiduni, cari toti suntu sub imperiulu loru, aduna câtu potu mai mari cete, sî alerga pre neasceptate la iernaticele lui Cicerone, pana inca a nu fî ajunsu la elu faim'a de mortea lui Tituriu. Acestui-a se intemplà de asemene ceea ce a fostu neaperatu se urmeze cà mai multi militari, cari se dusesera in paduri dupa lemne pentru densii sî pentru intariture, se fia apucati prin sosirea neasceptata a calariloru neamici. Dupa ce i incungiura, Eburonii, Nervii, Aduatucii sî toti socii sî clientii loru, in mare numeru, se punu a atacá legiunea. Ai nostri alerga indata la arme sî se suiu pre valu. Cu greu ei se tienu in acea dî, fiendu cà neamicii tota speranti'a sî-opuneau in celeritate, sî aveau increderea cà castigandu sî acesta victoria, ei voru fî totu-de-una invingutori.

XL. Se trametu indata scrisori de catra Cicerone, lui Cesare, punendu mari premie tramesiloru, deca le aru fî dusu. Cuprense fiendu tote càlile, tramesii suntu opriti. Preste nopte, din lemnulu ce se adu-

sese pentru intariture, se ridica pana la un'a suta doue-dieci de turnure, cu una rapediune necredîbile; cele ce se vedeau lipsindu la intariture suntu facute. Neamicii a doua-dî, dupa ce adunara multu mai mari cete, batu taber'a sî implu fosat'a. Ai nostri resistu in acelasi modu cá si in diu'a trecuta; totu asemene facu sî in dîlele urmatorie. Nece una parte din tempulu noptei nu este intrerupta dela lucru; nece morbosiloru nece ranitiloru nu se dà tempu de repausu; orice e de nevoia pentru a sustiné ataculu pre a doua-dî, se prepara noptea; multi pari intariti la capete in focu, mare numeru de pilure murali se facu; turnurile suntu acoperite cu scandure; pine sî lorice din crate suntu adause. Insusi Cicerone, cu tote cà erá cu sanetatea forte debile, nu si lasá nece chiaru tempulu de nopte pentru repausu sî numai de adunatur'a sî vocile militariloru erá constrinsu a se crutiá.

XLI. Atunce capii sî principalii cetatieni ai Nerviloru, cari aveau orecare intrare sî legatura de amicetia cu Cicerone, lu inscientieza cà ei aru voí ai vorbí. Dandulise voia, ei amentescu totu acele ce Ambiorige spusese lui Tituriu, cà tota Gali'a este in arme, cà Germanii au trecutu Renulu, cà iernaticele lui Cesare sî ale celoralti suntu impresurate. Adaugu inca despre mortea lui Sabinu, sî i areta pre Ambiorige pentru a face credentia. Dîcu cà «Romanii se insiela deca spera orecare ajutoriu de la acei cari despera despre insesi lucrurele loru; ei cu tote aceste suntu catra Cicerone sî poporulu romanu cu acea anima, cà nemicu afora de iernatice nu recusa, sî acesta datina cá se prenda radecina ei nu voescu. Din partea loru, potu a se retrage neatensi din iernatice sî a se duce fora frica in ce parti aru voi.» Cicerone la aceste numai un'a respunde : «Nu este datin'a poporului romanu de a aceptá vre-una conditiune dela unu neamicu armatu; deca ei voescu a depune armele, se se servesca de elu ca de ajutatoriu sî se trameta legati la Cesare; elu spera, dupa dreptatea aceluia, cà ei voru obtiné cele ce aru fi cerutu.»

XLII. Din acesta sperantia cadiuti, Nervii incingu iernaticele cu unu valu de unsprediece petiore sî cu una fosata de cincisprediece. Ei sî cunoscusera aceste dela ai nostri in traiulu cu densii, anii trecuti, sî avendu câtiva captivi din ostea nostra, erau invetiati de acesti'a. Inse ne avendu nece cumu instrumente de feru, cari suntu proprie pentru acesta lucrare, constrinsi erau cu sabiele a taiá gliele sî cu mânele sî sagurele a cará pamentulu. De pre care lucru s'a potutu cunosce multîmea omeniloru : càce in mai pucinu de trei ore ei terminara una intaritura de diece mie[1] de pasi impregiuru; éra in dîlele urmatorie se pusera a pará sî a face turnure de inaltîmea valului, cose sî testudini, cari aceiasi captivi i invetiasera.

XLIII. In dîu'a a sieptea de impresurare, escanduse forte mare ventu, ei incepura a aruncá cu fundele gliande ferbenti[1] facute din argilu, sî jacule inferbentate[2], asupra caseloru nostre, cari dupa datin'a Galiloru erau acoperite cu paie. Ele luara indata focu, sî cu tari'a ventului lu latîra in totu loculu taberei. Neamicii aruncanduse cu forte mare stri-

gare, cá sî cumu aru fí avutu acumu castigata sî asecurata victori'a, incepura a inaintá turnurele sî testudinile, sî a se suí cu scarele pre valu. Inse atât'a fù barbatî'a sî presentî'a de spiritu a osteniloru acea-a, cà de sî erau arsi de flacare de pretotendene sî nabusiti de multîme de misili, sî sciau cà tote sarcinele sî tote lucrurele loru ardea, nu numai nemene nu se retragea de pre valu pentru a se indepartá, dera chiaru mai nece unulu nu se uitá inderetu; sî toti se luptau atunce cu forte mare infocare sî barbatîa. Acesta dî fù pentru ai nostri cu neasemenare cea mai grea; inse totusi avù acestu esîtu, cà forte mare numeru de neamici fura raniti sî ucisi, cumu ei se imbulsisera chiaru sub valu, sî cei din urma impedecau retragerea celoru de dinainte. Candu flacar'a se demolise pucinu sî neamicii impinsesera unu turnu in orecare locu, lenga valu, centurionii coortei a trei'a se dedera inapoi din loculu unde stá, sî retrasera pre toti ai loru; prin semne sî cu vocea ei incepura a chiamá pre neamici cá se intre, deca voiau; ci nemene din ei nu cutedià a inaintá. Atunce din tote partile aruncanduse asuprale petre, ei fura resturnati sî turnulu loru arsu.

XLIV. Erau in acea legiune doui centurioni, barbati forte bravi, cari acumu se apropiau de primele ordini, T. Pulfione sî L. Varenu. Acesti'a aveau intre sene neintrerupte disputatiuni, care din ei se fia preferitu, sî in toti anii se luptau cu neimpacata ura pentru locu. Dintre ei Pulfione, candu batai'a urmá cu cea mai mare inversiunare lenga intariture, «Ce stái, Varene, i dîse, sî ce ocasiune mai astepti, pentru a probá barbatî'a ta? Acesta dî, acést'a va judecá de certele nostre.» Dîcundu aceste, elu sî inainteza afora din intariture, sî unde i se parù cà erá partea cea mai desa de neamici, acolo se rapéde. Varenu de asemene nu se oppresce in intariture, ci temenduse de opiniunea totororu, lu urmeza de aprope. Ajungundu la una mica distantia, Pulfione arunca pilulu sî strapunge pre unulu din multîme, care inaintá spre densulu. Acest'a fiendu ranitu sî ucisu, neamicii lu acoperu cu scutele loru, arunca cu totii misilele asupra lui Pulfione sî nu i lasa mediloculu de a se retrage. Scutulu seu este strabatutu, sî saget'a se infige in cingutorea sabiei. Acestu acidente i incurca tec'a sî i intardîa mân'a, candu elu cautá a scote sabi'a; neamicii lu incungiura, cumu elu erá impedecatu. Neamiculu seu Varenu se rapéde sî i dà ajutoriu, in acestu periculu. Asupra lui se intorce atunce tota multîmea dela Pulfione; ei credu cà acest'a erá strapunsu de sageta. Varenu merge iute inainteli cu sabi'a, tîene lupt'a de aprope, sî dupa ce ucide pre unulu, respinge pucinu pre ceilalti; pre candu i ataca sî cu mai mare aprendere, vene intr'unu locu afundatu sî cade. Cumu elu erá incungiuratu, Pulfione i vene sî elu in ajutoriu, sî amendoui neraniti, dupa ce ucidu mai multi neamici, se intorcu in intariture, cu cea mai mare lauda. In lupt'a sî cert'a loru, fortun'a i invertì pre amendoui, asiá cà unulu altui'a neamicu fù de ajutoriu sî de scapare, sî nu se potù judecá, care din amendoui se parea cà ar trebuí a fí preferitu dupa barbatîa.

XLV. Cu câtu impresurarea erá din dî in dî mai grea sî mai aspra,

mai cu sema din causa cà mare parte din militari fiendu raniti, remasesera pucini aperatori, cu atâtu se trameteau mai desu la Cesare scrisori sî nunti, din cari parte fiendu prensi, erau ucisi cu crudîme in vederea osteniloru nostri. In tabera erá unu Nervu, nascutu din una familia insemnata, cu numele Verticone, care dela inceputulu impresurarei fugise la Cicerone sî si tienuse credenti'a sa catra elu. Acest'a indupleca pre unu servu alu seu, prin speranti'a de libertate sî mari premie, cá se duca una epistola la Cesare. Elu o duce legata la unu jaculu, sî cá Galu trecundu printre Gali fora nece unu prepusu, ajunge la Cesare. Dela densulu se afla despre pericululu lui Cicerone sî alu legiunei.

XLVI. Cesare primindu epistol'a camu la unsprediece ore din dî, tramete indata unu nuntiu in tier'a Belovaciloru, la M. Crasu cestorele, ale caruia iernatice erau departe de doue-dieci sî cinci mie de pasi dela Cesare. Elu i comanda a purcede cu legiunea, la mediulu noptei, sî a vení ràpede la densulu. Crasu purcede cu nuntiulu. Pre unu altulu Cesare lu tramete la C. Fabiu legatulu, cá se aduca legiunea in tier'a Atrebatiloru, pre unde elu insusi sciea cà trebuiá se si faca drumulu. Scrie lui Labienu cá se vena cu legiunea la margenile Nerviloru, deca ar poté face acest'a fora daun'a intereseloru republicei. Cealalta parte a armatei fiendu cà erá mai departe, elu nu crede cà trebue a o asteptá; éra calari aduna la patru sute din iernaticele cele mai apropiate.

XLVII. Pre la or'a a trei'a, incredentiatu fiendu de catra antecursori despre venirea lui Crasu, Cesare merge in acea dî douedieci mie de pasi. Pre Crasu lu pune comandante la Samarobriv'a sî i dà una legiune, fiendu cà acole lasa sarcinele armatei, ostaticii cetatiloru, actele publice sî tote granele, pre cari le transportase acolo pentru a duce iern'a. Fabiu precumu i se comandase, nu asiá multu intardîandu, preintempina in cale, cu legiunea sa, pre Cesare. Labienu, fiendu cà dupa ce se audise despre mortea lui Sabinu sî uciderea coortiloru, tote cetele Treviriloru venisera la densulu, temenduse cá nu cumva, deca ar fí facutu purcederea din iernatice asemene unei fuge, se nu pota sustiené ataculu neamiciloru, mai alesu cumu sciea cà ei erau ingonfati de recentea loru victoria, tramete lui Cesare una epistola, aretandui câ câtu de mare periculu ar fí se retraga legiunea din iernatice; i scrie pre largu lucrurele petrecute la Eburoni[1] sî lu inscientiaza cà tote ostile de calarime sî de pedestrime ale Treviriloru se asiediasera la trei mie de pasi departe dela taber'a sa.

XLVIII. Cesare aprobandu opiniunea acestuia, de sî insielatu in speranti'a de trei legiuni, fuse redusu la doue, totusi singurulu medi-locu de salutea comune sî-lu punea in celeritate. Elu vene cu mersu rapidu in tier'a Nerviloru. Acole cunosce din captivi cele ce se petrecu la Cicerone, sî in câtu de mare periculu este lucrulu. Atunce indupleca prin mari remuneratiuni pre unu calariu Galu, cá se duca una epistola la Cicerone. Elu o tramete scrisa cu litere grecesci[1], cá nu cumva neamicii prendiend'o se cunosca planurele nostre. Deca n'ar poté merge

pana in tabera; i recomanda cá se arunce in interiorele fortificatiuniloru taberei tragul'a sa cu epistol'a legata de curea. In epistola scrie cà elu purcediendu cu legiunile, in curundu va fi acolo; imbarbateza pre Cicerone cá se si tiena vechia sa vertute. Galulu temenduse de periculu, precumu i se recomandase, arunca tragul'a. Acés'ta din intemplare se prende la unu turnu sî in tempu de doue dîle nebagata in sema de catra ai nostri, in atrei'a dî este vediuta de unu orecare ostenu: luata este dusa la Cicerone. Elu dupa ce o cetesce senguru, o recetesce cu voce tare in adunarea osteniloru sî i imple pre toti de cea mai mare bucuría. Atunce se sî vedea in departare fumulu incendieloru[2], care lucru alungà orice indoiela despre apropiarea legiuniloru.

XLIX. Galii aflandu lucrulu prin esploratori, lasa impresurarea sî apuca cu tote cetele spre Cesare; ele erá la siesedieci mie de armati. Cicerone avendu indemanare, cere totu dela Verticone, pre care lu aretaramu mai susu, unu Galu, care se duca una epistola la Cesare; i recomanda cá se merga cu precautiune sî ràpede. In epistola scrie lui Cesare cà neamicii s'au retrasu dela taber'a sa sî cà au intorsu tota multîmea loru catra elu. Epistol'a ajungundu pre la mediulu noptei, Cesare face sciutu la ai sei sî i reintaresce in anim'a loru pentru a se luptá. Adou'a dî, in faptulu dîlei, elu se muta cu taber'a, sî mergundu aprópe patru mie de pasi, vede multîmea neamiciloru din colo de una vale mare sî de unu riu. Erá mare periculu de a se bate in unu locu reu cu atâte osti; apoi fienducà elu sciea pre Cicerone liberatu de impresurare sî pentru acést'a cugetá cà trebuiea oricumu a micsiurá in câtuva celeritatea sa, stà sî intaresce tabera in unu locu câtu mai favorabile. De sî taber'a erá de la sene mica, fiendu abiá siepte mie de omeni, mai cu sema ne avendu nece cumu sarcine, totusi Cesare, prin angustarea drumureloru ei, o strimteza câtu pote mai multu, cu acelu scopu cá se ajunga in celu mai mare despretiu din partea neamiciloru. Intre aceste trametiendu limbe[1] in tote partile, elu cauta prin ce locu mai comodu ar poté trece valea.

L. In acea dî facunduse mice lupte de calarime la apa, sî unii si altii se tienu in loculu loru: Galii, fienducà asteptau osti mai numerose, cari inca nu venisera; Cesare cu scopu, deca ar poté, prin simulatiunea de temere, a trage la loculu seu pre neamici, se incepa batai'a din coce de vale, inaintea taberei; deca n'ar ajunge la acést'a, atunce, dupa ce ar fí cercetatu drumurile, se treca valea sî riulu cu mai pucinu periculu. In faptulu dîlei, calarimea neamiciloru vene aprope de tabera sî incepe lupt'a cu calarii nostri. Cesare comanda intr'adensu calariloru de a cede sî a se retrage in tabera; totu una data comanda a intarí din tote partile tabera cu unu valu mai inaltu, a astupá portile, sî in esecutarea acestoru lucrure, a alergá câtu mai multu in tote partile sî a lucrá cu una temere prefacuta.

LI. Neamicii, atrasi prin tote aceste lucrure, trecu din coce ostile sî le asiedia de bataia in unu locu nefavorabile. Ai nostri inse fiiendu retrasi chiaru de pre valu[1], neamicii venu mai aprope, arunca din tote

partile cu armele in la-intrulu intariturelorn, sî trametiendu impregiurulu taberei strigatori, comanda a se proclamá «ca orice Galu seau Romanu ar voí a trece la densii inainte de or'a a trei'a, potu fora periculu; cà dupa acestu tempu, nu va fi cu potentia;» sî pana intr'atât'a despretiuira pre ai nostri in câtu, cumu portile erau astupate in aparentia cu unu senguru rondu de glie[2], fienducà li se parea a nu poté intrá ràpede pre la ele, incepura unii a derimá valulu cu mânele, altii a implé fosatele. Atunce Cesare facundu eruptiune prin tote portile sî rapediendu calarimea, pune indata pre neamici in fuga, asiá cà nece chiaru unulu nu stá pentru a luptá; sî mare numeru din ei ucide sî pre toti i dispoia de arme.

LII. Mai departe se temù de a i urmarí, fienducà la mędi-locu erau paduri sî balti, sî vedea cà neamicii si lasasera positiunea nu cu mica perdere. Elu ajunge la Cicerone in aceasi dî cu tote cetele sale nevetemate. Elu se mira de turnurele construite de neamici, de testudinile sî intariturele loru. Scotienduse legiunea, gasesce cà nece din diece militari unulu nu remasese neranitu. De pre tote aceste impregiurari, elu judeca cu câtu periculu si cu câta vertute se condusesera lucrurele. Lauda pre Cicerone, dupa meritui, sî legiunea lui; amentesce pre nume pre centurionii sî tribunii militari, a carora insemnata barbatîa o cunoscuse prin marturirea lui Cicerone. Elu iea cunoscentia de la captivi, in modu mai certu, despre intemplarea lui Sabinu sî Cot'a. A dou'a di, tienendu una adunare, spune faptulu petrecutu, consoleza sî imbarbateza pre osteni; areta cà daun'a ce urmase prin culp'a sî imprudenti'a legatului trebue suferita cu anim'a mai lenescita, càce, prin bunetatea dieiloru nemuritori sî prin vertutea loru, perderea fiendu resbunata, nu va remané neamiciloru indelungata bucuría, nece lorusi mai lunga dorere.

LIII. Intre aceste fam'a de victori'a lui Cesare ajunge la Labienu prin Remi, cu rapediune necredibile, in câtu, desî elu erá departe mai de siedieci mie de pasi de la taber'a lui Cicerone, sî Cesare ajunsese la acest'a dupa or'a a nou'a din dî, se aude inainte de mediulu noptei, la portele taberei, unu strigatu prin cari Remii dá de scire despre victoria sî faceau gratulari lui Labienu. Acesta faima latînduse la Treviri, Indutiomaru, care decernuse a atacá a dou'a dî taber'a lui Labienu, fuge preste nopte sî duce inapoi la Treviri tote ostile. Cesare tramete pre Fabiu cu legiunea in iernaticele sale, reguleza a iemá elu insusi cu trei legiuni, impartite in trei tabere, impregiurulu Samarobrivei; sî fienducà se petrecusera atâtu de mari misicari in Gali'a, decernù a remané tota iern'a la armata[1]. Càce dupa ce se latîse scirea despre perderea sî mortea lui Sabinu, mai tote tierile Galiei consultau de belu, trameteau in tote partile nunti sî legati, cautau ce planu se apuce pentru venitoriu sî de unde se incepa belulu, sî tieneau adunari noptea in locure desierte. Mai nece unu singuru momentu, in tota iern'a, nu trecù fora nelenesce pentru Cesare, fora se nu primesea orecare scire despre adunarile sî miscarea Galiloru. Intre altele fù incredentiatu de L. Rosciu legatulu, pre care lu pusese comandante preste legiunea a

treispredieceа, cà se adunasera mari cete de Gali ale stateloru ce se numescu Armorice, pentru a lu atacá, sî cà ele nu fusera mai departe de câtu de optu mie de pasi dela taber'a sa; dera cà latinduse scirea de victori'a lui Cesare, se retrasesera atâtu de iute, cà retragerea loru parù asemenea fugei.

LIV. Cesare chiamandu la sene pre cei antâiu ai fiacarei'a cetati, sî pre unii inspaimentandui, in tempu ce li declará cà elu sciea cele ce se urmau, pre altii imbarbatandui, tienù in detoría mare parte a Galiei. Totusi Senonii, cetate care este din cele mai tari sî are mare autoritate intre Gali, se pusera dupa una intielegere comune, a ucide pre Cavarinu, pre care Cesare lu pusese rege la ei. (Fratele seu Moritasgu guverná la venirea lui Cesare in Gali'a, sî strabunii sei inca avusera domni'a). Cumu elu presemtîse planulu sî fugise, ei lu urmarira pana la margenile tierei loru, sî lu alungara din domnía sî din patria; apoi trametiendu la Cesare pentru a se indreptatî, cumu elu li demandase cá se vena la densulu totu senatulu loru, nu fura ascultatori acestui mandatu. Faptulu cà se aflasera orecari capete pentru a se ridicá cu belu, avù atât'a potere asupra unoru omeni barbari, sî aduse atât'a scambare in voientiele totororu, cà afora de Edui sî de Remi, pre cari Cesare i avù totuteuna in una distensa consideratiune, pre unii pentru vechi'a sî constantea loru credentia catra poporulu romanu, pre ceilalti pentru servitîele recente in belulu galicu, mai nece una singura cetate nu ni fù nesuspecta. Sî eu nu sciu deca ar trebuí a ne mirá atâtu de multu, pre câtu din mai multe alte cause, pre atâtu mai-cu-sema fienducà Galii, cari prin vertutea loru in belu erau superiori totororu gentiloru, suferiau cu forte grea dorere cà perdusera intr'atâtu acestu renume, in câtu se supuneau la mandatele poporului romanu.

LV. Trevirii inse sî Indutiomaru nu incetara nece cumu in totu tempulu iernei, cá se trameta legati din colo de Renu, se intetiesca poporele, se li promita bani, se li dîca cà mare parte a armatei nostre fiendu macelata, remanea numai una prea mica parte. Cu tote aceste nece unu poporu alu Germaniloru nu potù fí induplecatu cá se treca Renulu, dîcundu cumu cà, dupa ce facusera de doue ori cercare, candu cu belulu lui Ariovistu sî cu trecerea Tencteriloru, ei nu trebuiá a cercá mai multu sortea. Cadiutu din acesta sperantia, Indutiomaru incepe nu mai pucinu a aduná osti, a le esercitá, a si procurá cai dela vecini, a trage pre lenga sene, prin mari remuneratiuni, pre esiliatii sî condamnatii din tota Gali'a. Sî prin aceste lucrure-si castigase acumu atât'a autoritate in Gali'a, cà de pretotendene veniau la elu legatiuni sî cereau, in numele statului loru seau in numele loru privatu, favorea sî amiceti'a sa.

LVI. Cumu vediù cà veniau la sene de buna voia; cà din una parte Senonii sî Carnutii erau intetîti prin conscienti'a crimei loru[1], cà din alta parte Nervii sî Aduatucii se parau de belu in contra Romaniloru, sî cà nu i voru lipsí cete de voluntari, deca ar apucá a esî din tier'a sa, convoca una adunare armata (asiá este, dupa morii Galiloru,

inceputulu belului), la care, dupa una lege comune, toti tenerii se intrunescu armati; care din ei vene celu mai in urma este supusu la tote torturele sî ucisu in vederea multîmei. In acesta adunare, elu judeca[2] de neamicu pre Cingetorige, capulu factiunei contraria, generele seu (de care aretaramu mai susu cà si tienuse credenti'a catra Cesare sî nu se departase dela elu), sî confisca averile lui. Dupa ce se termina acesta cestiune, anuntia in adunare cà chiamatu de Senoni, Carnuti sî mai multe alte popore ale Galiei, elu va merge la densii prin tier'a Remiloru sî cà va devastá agrii acestoru-a, éra cà mai inainte de ce ar face acést'a, va atacá taber'a lui Labienu. Comanda cele ce voiea se se faca.

LVII. Labienu, fiendu cà se tienea in una tabera forte intarita, sî prin natur'a locului sî prin arte, nu se temea intru nemicu de vre-unu periculu pentru sene sî pentru legiune; elu cugetá cá se nu perda nece una ocasiune pentru a obtiené unu sucesu. Asiá dera aflandu dela Cingetorige sî apropii acestui'a de cuventulu pre care Indutiomaru lu tienuse in adunare, tramete nunti la tote cetatile vecine sî chiama de pretotendene calari, caror'a li defige anume dî pentru a se aduná. Intre aceste aprope in fia-care dî, Indutiomaru se invertiá cu tota calarimea sub taber'a lui Labienu, candu pentru a cunosce situatiunea ei, candu pentru a convorbí sî a ne spaimentá; toti calarii sei aruncau mai totudeuna cu armele. Labienu tienea pre ai sei intre intariture sî prin orice lucrure potea, adaugea opiniunea de temere.

LVIII. Pre candu Indutiomaru se apropiá de tabera din dî in dî totu cu mai mare despretiu, Labienu, dupa ce in una singura nopte, bagà in intru pre calarii totororu cetatiloru, pre cari avuse ingrigirea a i chiamá, tiene cu custodiele in tabera pre toti ai sei, cu atât'a atentiune, in câtu nece prin unu medi-locu acestu lucru nu pote fí descoperitu seau anuntiatu Treviriloru. Intre aceste Indutiomaru, dupa datin'a de tote dîlele, se apropia de tabera sî stà acole mare parte din dî; calarii sei arunca cu armele, sî cu mare batjocura de vorbe provoca pre ai nostri la lupta. Nedandulise nece unu respunsu din partea osteniloru nostri, catra sera, candu li se parù bene, ei se retragu desîrati sî in desordine. De una data Labienu rapéde pre toti calarii sei prin doue porti; elu li comanda cá dupa ce aru fí inspaimentatu pre neamici sî i aru fí pusu in fuga, cea-a ce elu vedea cà are se fia, precumu a si urmatu—toti se se arunce pre Indutiomaru, sî cá nemene se nu ranesca pre careva mai inainte de ce nu aru fi vediutu pre acel'a macelatu, fiendu cà nu voiá cá prin intardîarea cu ceilalti, elu se aiba tempu de a scapá. Promite mari premie aceloru cari l'aru fí ucisu, sî tramete coorti in ajutoriu calariloru. Sucesulu probeza planulu omului; sî cumu toti urmariau pre unulu singuru, Indutiomaru prensu fiendu, este ucisu chiaru in vadulu riului[1], sî capulu seu este adusu in tabera. Calarii intorcunduse urmarescu sî ucidu pre cari potu. Aflandu acestu lucru, tote cetele Eburoniloru sî ale Nerviloru, cari se adunasera, se retragu; sî dupa acestu faptu Cesare avù Gali'a pucinu mai lenescita.

CARTEA VI

Anulu Romei 700, inainte de J. C. 53

Noua strinsura de osti din partea lui Cesare. — Mergerea sa contra Nerviloru, Senoniloru sî Menapiloru. — Invingerea Treviriloru de Labienu. — A dou'a espeditiune in Germani'a. — Morii Galiloru sî ai Germaniloru. — Padurea Ercinia sî fêrele din ea. — Belulu cu Ambiorige. — Ataculu taberei lui Cicerone de catra Sicambri. — Devastatiunea Eburoniloru. — Supliciulu lui Acone, capulu Senoniloru.

I. Din multe cause, Cesare asteptanduse la mai mare miscare a Galiei, se pune prin M. Silanu, C. Antistiu Reginu, T. Sestiu, legati, a face noua strinsura de osti; totu una data dela Cn. Pompeiu proconsule, fiendu cà stá lenga Rom'a cu comandulu pentru securetatea republicei[1], cere cá se comande militariloru din Gali'a Cisalpina, pre cari cá consule i chiamase la juramentu[2], de a se aduná sub stégure sî a se duce la elu. De mare interese erá, chiaru in venitoriu, credea elu, cá Gali'a se aiba credenti'a cà atâte erau poterile Italiei, cà, deca s'ar fi suferitu vre-una perdere in belu, se potea nu numai acést'a acoperí in scurtu tempu, dera inca a se adauge mai mari osti. Cumu Pompeiu, sî in interesulu republicei sî pentru amicetia, i indeplenì cererea, sî legatii terminara ràpede adunatur'a de osti, inainte de finele iernei se sî formara sî se adusera trei legiuni, sî se duplecà numerulu aceloru coorti, pre cari le perduse cu Q. Titurin Labienu; sî prin rapediune, sî prin ostile strinse, elu aretà ce poteau disciplin'a sî medi-locele poporului romanu.

II. Dupa ce Indutiomaru fù ucisu, precumu aretaramu, comandulu este datu de Treviri la cei de aprope ai sei. Acestia nu inceteza a intetî pre Germanii vecini sî a le juruí bani. Cumu dela cei mai apropiati nu potea capetá ceva, cerca pre cei mai departati. Gasindu unele cetati, se lega intre sene cu juramentu, sı cu ostatici respundu de bani[1]. Pre Ambiorige inca lu tragu in societate sî legamentu cu densii. De aceste lucrure luandu cunoscenti'a Cesare, cumu vedea cà de pretotendene belulu se pará; cà Nervii, Aduatucii, Menapii, uniti cu toti Germanii de dincoce de Renu[2], erau in arme; cà Senonii nu se supuneau la mandatulu seu sî stá in intielegeri cu Carnutii sî cu cetatile vecine; cà Germanii prin dese legatiuni erau intetîti de Treviri : crediù cà elu trebuiá mai de tempuriu a cugetá de belu.

III. Asiá dera, pana inca a nu fí trecutu ierna, adunandu patru legiuni, cele mai apropiate, pre neasteptate se duce in tier'a Nerviloru, sî, mai inainte de ce ei se pota seau a se aduná, seau a fugí, apucan-

duli mare numeru de vite sî de omeni, sî acesta preda lasand'o militariloru, sî devastandu agrii loru, i constringe a vení la supunere sî a-i dá ostatici. Dupa ce termina ràpede acesta espeditiune, readuce legiunile érasi in iernatice. Convocandu, precumu avea datina, adunarea Galiei, la inceputulu primaverei, cumu toti ceilalti venisera afora de Senoni, Carnuti sî Treviri, crediendu urmarea acestora a fí unu inceputu de belu sî defectiune, cá se se veda cà elu lasá mai pre urma tote alte afaceri[1], stramuta adunarea la Lutetî'a Parisiloru. Vecini erau acestia cu Senonii sî cetatea sî o unisera cu densii inca din tempulu parentiloru loru; inse se credea cà nu luau parte la conjuratiunea de acumu. Dupa ce pronuntia acesta decisiune de pre tribuna, in aceasi dî purcede cu legiunile la Senoni, sî cu mersu ràpedu ajunge acolo.

IV. Inscientianduse de apropiarea sa, Acone, care era capulu acestei conjuratiuni, comanda cá multîmea se se adune in cetati. Pre candu cetatienii cerca acést'a mai inainte de a se poté terminá, se anuntia cà Romanii au sî sositu. De nevoia se lasa de projectulu loru sî trametu legati la Cesare, pentru a se scusá de urmarea loru; ei intra la elu prin medi-locirea Eduiloru, sub umbrirea carora erá din vechime cetatea loru. Bucurosu Cesare, rogandulu Eduii, li dá iertare sî primesce scusatiunea loru, càce cugetá cà tempulu verei erá pentru unu belu amenintiatoriu, nu pentru una cercetare. Demandanduli una suta de ostatici, elu i dà Eduiloru pentru a i custodí. Totu acolo Carnutii i trametu legati sî ostatici, avendu medi-locitori pre Remi, sub a carora aripa erau; acelasî respunsu li se dà. Cesare tiene adunarea sî demanda calari cetatiloru.

V. Dupa ce impaca acesta parte a Galiei, elu stà totu[1], sî cu mentea sî cu anim'a, la belulu Treviriloru sî alu lui Ambiorige. Lui Cavarinu i comanda a purcede un'a cu elu, cu calarimea Senoniloru, pentru cá nu cumva, seau din mâni'a acestuia, seau din ur'a in care incepuse din partea tierei[2], se se nasca vre-una miscare. Regulandu astfeliu lucrurele, fiendu cà avea incredentiarea cà Ambiorige nu va vení la bataia, elu cugeta in sene la celelate planure ale acestuia. Erau Menapii vecini cu tier'a Eburoniloru, aperati de intense balti sî paduri; ei singurii din Gali'a nu tramesera la Cesare nece una data legati de pace. Elu sciá cà cu ei erá in legature de ospetía Ambiorige; de asemene cunoscuse cà prin Treviri venise in amicetia cu Germanii. Aceste ajutoriure elu cugeta cà trebuiá a i le luá, mai inainte de a lu apucá cu belulu, pentru cá nu cumva, desperandu de salute, se se ascunda la Menapi, seau se fia constrinsu a se uní cu poporele de dincolo de Renu. Dupa ce iea acesta resolutiune, tramete sarcinele a tota ostea la Labienu, la Treviri, sî comanda cá doue legiuni se merga de asemene la Labienu. Insusi, cu cinci legiuni fora sarcine, purcede asupra Menapiloru. Ei ne avendu adunata nece una mâna de oste, redîmati in tari'a locului, fugu in paduri sî la balti, sî totu acolo ducu alle loru.

VI. Cesare dupa ce imparte ostile cu C. Fabiu legatulu sî cu M. Crasu

cestoriulu, sî face ràpede podure, intra prin trei parti, dà focu locuentieloru sî sateloru, sî apuca mare numeru de vite sî de omeni. Prin aceste lucrure constrinsi, Menapii trametu la elu legati pentru a cere pace. Elu priminduli ostaticii, li spune curatu cà i va avé in numerulu neamiciloru, deca ei aru priimí in tier'a loru seau pre Ambiorige seau pre legatii sei. Dupa ce asiedia astfeliu lucrurele, lasa la Menapi pre Comiu Atrebatele, cu calarime, pentru custodire, sî insusi purcede contra Treviriloru.

VII. In tempu ce se lucrau aceste de Cesare, Trevirii, dupa ce adunasera mari cete de calarime sî de pedestrime, se parau a atacá pre Labienu sî legiunea care iermá in tier'a loru; sî acumu ei nu erau dela elu mai departe de câtu de una cale de doue dîle, candu se inscientieza cà venisera doue legiuni, tramese de Cesare. Ei se punu cu taber'a la cincisprediece mie de pasi sî decidu a asteptá ajutoriulu Germaniloru. Labienu aflandu scopulu neamiciloru sî sperandu cà imprudenti'a loru i va dá orecare ocasiune de a se bate, dupa ce lasa cinci coorti presiediu la sarcine, cu douedieci sî cinci coorti sî cu mare numeru de calarime purcede contra neamiciloru, sî standu la unu spatiu de una mia pasi dela ei, se intaresce in tabera. Erá intre Labienu sî neamicu unu riu greu de trecutu sî cu ripile forte drepte[1]. Elu nece nu avea in cugetu a lu trece, nece nu credea cà neamicii lu voru trece. Speranti'a loru pentru venirea ajutoriureloru se adaugea in fiacare dî. Labienu dîce in consiliu, in audiulu totororu, «cà de ore-ce se dîcea cà Germanii se apropiau, elu nu va pune in periculu sortea sa sî a ostei sale, sî cà a dou'a dî, in faptulu dîlei, se va mutá cu taber'a.» Indata aceste suntu reportate neamiciloru, fienducà intr'unu mare numeru de calari Gali natur'a facea pre unii a favorá interesele galice. Labienu preste nopte adunandu pre tribunii militariloru sî pre primii centurioni, li spune care erá planulu seu, sî pentru cá mai usioru se dè neamiciloru prepusu de temere, comanda cá cu mai mare uetu sî tumultu, de cumu este datin'a poporului romanu, se se ridice taber'a. Prin aceste lucrure face cá purcederea se semene a fuga. Aceste inca suntu reportate neamiciloru prin esploratorii loru, inainte de dîua, cumu taberele erau atâtu de aprope un'a de alt'a.

VIII. Abiá cod'a ostei esîse afora din fortificatiuni, candu Galii se sî animeza intre sene, «cá se nu lase din mâni pred'a sperata; ar fî indelungare, cumu Romanii erau inspaimentati, a asteptá ajutoriulu Germaniloru, sî nece demnitatea loru nu suferiá cá cu atâte cete ei se nu cutedie a atacá una mâna de oste atâta de mica, mai vertosu candu ea fugea sî erá impedecata cu sarcinele». Ei nu esita a trece riulu sî a incepe lupt'a in unu locu nefavorabile. Labienu, care prepusese cà va urmá acést'a, pentru cá se i traga pre toti din coce de riu, intrebuintiá aceasi prefacere[1] in mersulu seu, sî inaintá incetu. Apoi trametiendu pucinu mai inainte sarcinele sî asiediandule pre una inaltîme : «Aveti, dîse elu, militariloru, ocasiunea ce ati doritu; pre neamicu lu tieneti impedecatu intr'unu locu nefavorabile. Aretati, sub comandulu meu ,

aceasi vertute, pre care adeseori ati aretat'a generariului; cugetati cà elu este ací sî cà privesce tote de facia.» In acelasi tempu elu comanda a intorce stégurele contra neamiciloru sî a indereptá lini'a de bataia, sî trametiendu câteva turme pentru presiediu la sarcine, dispune pre ceilalti calari la laturi. Indata ai nostri, dandu unu strigatu, arunca pilurele asupra neamiciloru. Acestia indata ce, contra sperantiei loru, vediura cà acei pre cari i credeau a fugí, mergeau asuprale cu flamurele amenentiandu, nu potura nece macaru sustiené rapedîrea nostra sî dela antâiulu atacu, pusi fiendu in fuga, apucara in padurile apropiate. Labienu urmarindui cu calarimea, sî mare numeru ucidiendu sî multi prendiendu, dupa pucine dîle primì supunerea tierei; càce Germanii, cari veniau in ajutoriu, precependu de fug'a Treviriloru, se intorsera acasa. Cei de aprope ai lui Indutiomaru, cari fusera capetele rebeliunei, i insocira, sî cu densii se retrasera din tiera. Antâiatatea sî guvernulu fura date lui Cingetorige, pre care lu aretaramu cà dela inceputu remasese in detoria.

IX. Cesare, dupa ce venì dela Menapi la Treveri, din doue cause se decise a trece Renulu: un'a erá, cà Germanii tramesesera contra sa ajutoriu Treviriloru; cealalta, cá Ambiorige se nu aiba la ei adapostu. Determinanduse astfeliu, se puse a face unu podu, pucinu mai in susu de loculu pre unde mai inainte trecuse armat'a[1]. Cunoscutu sî esecutatu fiendu alta data planulu, sî mare zelulu militariloru, in pucine dîle lucrulu este facutu. Dupa ce lasa unu presiediu tare la podu, despre Treviri, pentru cá nu cumva din partea loru se se nasca orecare miscare pre neasteptate, ellu trece cu tote celelalte osti sî cu calarimea. Ubii, cari mai de inainte dedesera ostatici sî se supusesera, trametu, pentru a se indreptatî, legati la elu, cari se i arete cà nece nu se tramesese din cetatea loru ajutoriu Treviriloru, nece nu si calcasera credenti'a. Ei ceru sî i se roga cá se i crutie sî cá nu cumva, in ur'a comune asupra Germaniloru, se sufera punitiunea ei inocenti, in loculu celoru culpabili. De voiesce mai mare numeru de ostatici, juruescu a dá. Cesare luandu cunoscenti'a de causa, aflà cà ajutoriulu fuse tramesu de Suevi, primì justificatiunea Ubiloru sî cautà de se informà despre trecatoriele sî càile la Suevi.

X. Intre aceste, dupa pucine dîle, elu este inscientiatu de Ubi cà Suevii aduna in unu locu tote cetele sî cà natiuniloru ce suntu sub imperiulu loru li dau de scire cá se trameta ajutoriu de pedestrime sî de calarime. Aflandu despre aceste lucrure, elu se aprovisioneza cu bucate, alege unu locu favorabile pentru tabera, comanda Ubiloru cá se retraga de pre campure turmele sî orice alte lucrure ale loru, sî se le aduca in opide, sperandu cà nesce omeni barbari sî neesperienti, cuprensi de lips'a de bucate, ar poté fí adusi de a se luptá in una positiune nefavorabile. Elu li manda cá se trameta numerosi esploratori la Suevi sî se afle cele ce se petrecu la densii. Ubii indeplenescu acestu mandatu, sî trecundu pucine dîle i reporta cà Suevii toti, dupa ce li venisera sciri mai certe despre armat'a Romaniloru, cu tote ostile loru

sî ale sociloru, pre care li adunasera, se retrasera togmai la margenile tierei; cà acolo erá una padure de marime nemargenita, care se numesce Bacene; cà acést'a se intende departe in laintru sî standu cá unu muru naturale, opresce dela stricatiuni sî incalcari pre Cherusci despre Suevi, pre Suevi despre Cherusci; cà la capetulu acestei paduri, Suevii se determinasera a asteptá venirea Romaniloru.

XI. De ore-ce am ajunsu la acestu locu, nu se pare strainu a spune de morii Galiei sî ai Germaniei, sî in ce diferu aceste natiuni intre sene. In Gali'a, nu numai in tote cetatile, sî in tote satele sî catunele, dera mai chiaru sî in fia-care casa suntu factiuni; sî capii acestoru factiuni suntu acei cari, dupa judeciulu omeniloru, suntu considerati a avé cea mai mare autoritate, la alu carora arbitriu sî judeciu cauta se fia decisiunea suprema a tote lucrurele sî deliberatiunile. Acést'a pare a se fí asiediatu din vechime pentru acelu cuventu, cá cineva din plebe se nu aiba lipsa de redîmu contra unuia mai potente, càce nemene nu sufere cá ai sei se fia aperati sî incalcati, sî deca face altmentre, nu mai are nece un'a potere intre ai sei. Acestasi sistema domnesce de asemene in interesulu publicu a tota Gali'a[1], càce tote cetatile ei in doue parti suntu impartîte.

XII. Pre candu Cesare venì in Gali'a, Eduii erau capii uneia din factiuni, Secuanii alu celeialalte[1]. Acestia, fiendu cà prin sene insii erau mai pucinu potenti — pentru cà suprem'a autoritate erá din vechime a Eduiloru sî clientelele loru erau mari — se unisera cu Germanii sî cu Ariovistu, sî i adusesera la densii cu mari daruri sî promisiuni. Dupa ce inse facura mai multe lupte cu sucesu sî ucisera tota nobilimea Eduiloru, atât'a i intrecusera prin poterea loru, cà luasera dela ei mare parte din clienti, primisera ostatici pre fiii principaliloru cetatieni, i constrinsera a jurá publicu cà nu voru formá nece unu planu in contra Secuaniloru, luara partea din teritoriulu invecinatu, ocupata in potere, sî obtienura suprematî'a a tota Gali'a. Acesta nevoia facuse pre Divitiacu de se dusese la Rom'a pentru a cere ajutoriu de la senatu; cu lucrulu inse nealesu elu se intorsese. Cu venirea lui Cesare facunduse scambare de lucrure[2], ostaticii fusera redati Eduiloru, vechiele loru clientele inapoite, altele noue prin Cesare castigate, fiendu cà acei ce se legau in amicetia cu densii se vedeau bucuranduse de una conditiune mai buna sî de unu guvernu mai blandu; sî orice alte lucrure ale loru, favorea, poterea marindulise, Secuanii perdusera antâiatatea. In loculu acestora se pusesera Remii, pre cari vediendui cà aveau la Cesare aceasi favore ecuale, acei cari, pentru vechie neamicetie, nece intr'unu modu nu se poteau uní cu Eduii, se legau in clientel'a Remiloru. Acestia i protegeau cu multa ingrigire. Astfeliu Remii aveau una autoritate sî noua sî ràpede castigata. In acea stare se aflau lucrurele pre atunce, cà Eduii erau considerati cá cei mai antâiu, éra alu doile locu de demnitate lu tieneau Remii.

XIII. In tota Gali'a suntu numai doue clase de omeni cari suntu in ore-care consideratiune sî onore; càce plebea o au mai cá sî in loculu

serviloru, sî nemicu prin sene nu cutedia sî nece la unu consiliu nu este admisa. Cei mai multi, cumu suntu apesati, seau prin detorie, seau prin marimea tributeloru, seau prin nedreptatea celoru mai potenti, se dau in servitute nobililoru; acestia au asuprale tote acelesi drepture cá sî ale unui domnu preste servii sei. Din acele doue clasi, un'a este a druidiloru, cealalta a calariloru. Druidii se ocupa cu cultulu dieiloru, facu sacrificiele publice sî private, sî interpreta religiunea. Mare numeru de teneri mergu la densii pentru invetiatura, sî in mare onore suntu ei la acesti teneri. Mai despre tote neintielegerile publice sî private ei decidu; sî deca s'a comisu una crime, deca s'a facutu una ucidere, deca este neimpacare despre ereditate, despre limite, totu ei judeca. Recompensele sî punitiunile ei le decidu. Deca unu omu, seau privatu seau publicu, nu se supune decretului loru, ei i interdîcu sacrificiele. Acesta punitiune la densii este cea mai grea. Acei carora s'a facutu asemene interdîcere suntu considerati in numerulu celoru impii sî scelerati; de densii toti se departeza, sî de intelnirea sî convorbirea cu ei fugu; pentru cá nu cumva prin atengerea cu ei se sufere vre-unu neajunsu, sî nece nu li se dà dreptatea, candu o ceru, nece nu li se face parte la vre-una onore. Preste druidi inse este mai mare unulu, care are autoritatea suprema intre ei. Morindu acest'a, deca careva dintre ei esceleza prin demnitatea sa, i sucede; seau, deca suntu mai multi ecuali, se alege prin sufragiulu druidiloru; câte una data ei se lupta chiaru cu armele pentru antâiatate. Ei, la unu tempu defiptu preste anu, se aduna intr'unu locu consecratu, in tier'a Carnutiloru, care regiune se considera a fi in medi-loculu a tota Gali'a. Acolo venu toti de pretotendene, cari au neintielegeri, sî se supunu la judeciele sî decesiunile loru. Se crede cà doctrin'a loru s'a descoperitu in Britani'a sî cà de acolo a fostu adusa in Gali'a; sî acumu cei ce voescu a o cunosçe mai afundu, se ducu de ordinariu acolo pentru a o invetiá.

XIV. Druidii au datin'a de a nu merge la belu sî nu dau tributu una cu ceilalti cetatieni; de servitiulu militare sî de ori-ce alte sarcine ei au scutire. Atrasi prin atâte privilegie, multi sî de voî'a loru venu la acesta invetiatura, sî suntu tramesi de parinti sî cei de aprope. Se dice cà invetia mare numeru de versure la densii : de aceea unii remanu câte douedieci de ani la invetiatura. Ei credu cà nu li este permisu a esprime inscrisu acele versure, de sî mai in tote celelalte afaceri, publice sî private, ei se servescu cu literele grecesci. Acést'a mi se pare a o fí asíediatu din doue cause : fiendu cà ei nu voiescu nece cá scienti'a loru se se descopera in poporulu de rondu, nece cá cei ce invetia, redîmanduse pre scripte, se si cultive mai pucinu memori'a; cà se intempla de ordinariu cá cei mai multi, avendu in ajutoriu scripte, se devena mai pucinu diligenti pentru studiu sî se neglega memori'a loru. Intre cele antâiu despre acést'a ei voiescu a incredentiá : «cà sufletele nu peru, inse cà dupa morte trecu de la unii la altii»; sî acesta credentia mai cu sema cugeta ei cà atîtia barbati'a, indepartandu fric'a de morte. Pre lenga aceste ei disputa sî invetia pre tenerime

multe cunoscentie despre astre sî miscarea loru, despre marimea lumei sî a pamentului, despre natur'a lucrureloru, despre tari'a sî poterea dieiloru nemoritori.

XV. A dou'a clase este a calariloru. Acestia, candu este nevoia sî candu vene vre unu belu (cea-a ce inainte de venirea lui Cesare se intemplá mai in totu anulu, seau pentru cá ei insii se faca devastatiuni la altii, seau pentru cá se respinga pre acele ce veniau asuprale), toti ieu parte in belu, sî precumu fiacare din ei este mai insemnatu prin nascere sî averi, asiá are impregiurulu seu mai multi srrvitori[1] sî clienti. Acesta un'a favore sî potere cunoscu ei.

XVI. Tota natiunea Galiloru este forte multu supusa la superstitiuni; sî din acesta causa, acei ce suntu cuprensi de morbure mai grele sî acei ce se afla in lupte sî in periculu, imoleza omeni cá victime, seau juruescu cà voru imolá, sî la aceste sacrificie se servescu de ministeriulu druidiloru; càce ei credu cà pentru vieti'a unui omu, de nu se dà vieti'a altui omu, dieii immortali nu potu fí altmentre imblanditi. Ei au statorite sî publice sacrificie de acestasi genu. Unii au simulacre (tipure), de una marime enorma, ale caror'a membre facute de losie le implu cu omeni vii, sî dandule focu, omenii moru inconjurati de flacura. Supliciele aceloru ce suntu prensi in furtu seau in otîa, seau in alte fapte rele, ei le socotu a fí mai placute dieiloru nemoritori; inse candu le lipsescu asemeni omeni, ei se apuca de sacrifica chiaru inocenti.

XVII. Ei venereza mai cu sema pre dieulu Mercuriu[1]: semulacrele acestuia sunt forte multe. Pre acest'a lu tienu cá inventatoriulu totororu artiloru, pre acest'a lu credu de caleusulu drumureloru sî alu calatorieloru, sî cà acest'a are cea mai mare potere la castigulu baniloru sî la negotiu. Dupa acest'a, ei venereza pre Apoline sî pre Marte, sî pre Joue, sî pre Minerv'a. Despre acestia ei au mai totu aceasi credentia casî celelalte natiuni : cà Apoline indeparteza morburele, Minerv'a dà inceputurele industriei sî ale artiloru, Joue tiene imperiulu cerescu, Marte conduce belele; acestuia, candu ei au decisu a incepe una bataia, i juruescu de ordinariu cele ce voru apucá in belu. Cari au mai remasu cu vietia animali apucate, ei le immola; celelalte lucrure le stringu intr'unu locu. In multe cetati se potu vedé facute mormane de aceste lucrure, sî nu adesea se intempla cá ceneva, despretiuindu relegiunea, se cutedie a ascunde la sene cele apucate, seau se iè din acele puse la unu locu; pentru acestu crime s'a statoritu celu mai greu supliciu cu tortura.

XVIII. Galii se lauda cà ei toti se tragu din dieulu Dite[1], sî acést'a ei dîcu cà li s'a descoperitu de catra druidi. Pentru acesta causa durat'a a totu tempulu ei o mesura, nu cu numerulu dîleloru, ci alu noptiloru; dîu'a nascerei, sî inceputulu luneloru sî alu aniloru asiá le observa ei, cá dîu'a se urmeze dupa nopte[2]. In celelalte datine ale vietiei, mai numai prin acést'a diferu de ceilalti omeni, cà pre copiii loru nu i suferu de a vení de inainte loru in publicu, de câtu candu s'au facutu mari, cá se pota sustiené servitiulu militare; càce cá unu fiiu in

etate copilaresca se sté in publicu in vederea parentelui seu, acést'a o privescu cà lucru rosinosu.

XIX. Barbatii, câti bani au primitu dela sociele loru cu nume de diestre, atâti din averea loru, dupa una estimatiune facuta, punu in comune cu diestrea. De toti acesti bani se tiene la unu locu comptulu, sî veniturele suntu conservate. Care din doui a remasu in viatia, la acela trece partea amendorora, cu fructele tempului trecutu. Barbatii au asupra femeieloru loru, cá sî asupra copiiloru, poterea de vietia sî de morte; sî candu unu parente de familia, de nascere mai stralucita, a moritu, cei de aprope ai sei se aduna, sî deca vene impregiurarea de prepusu despre mortea lui, ieu pre femeia la cercetare, in modulu cumu se face cu servii[1]; sî deca s'a descoperitu, ei le cruceaza sî le omoru cu focu sî cu tote torturele. Funerele suntu, dupa civilisatiunea Galiloru, maretie sî somptuose; sî tote pre cari ei le credu a fí fostu placute mortului, candu vietiuiea, in focu le arunca, chiaru sî animalile; si pucinu inainte de acestu tempu, servii sî clientii cari se sciau cà i fusera iubiti, dupa ce se terminau funerele cuvenite, erau impreuna arsi.

XX. Cetatile cari suntu privite cà administra mai bene interesele publice, au santîtu prin legi cà deca ceneva ar aflá dela vecini, din uete, seau din audite, ceva de interesulu publicu, se inscienteze pre magistratu sî se nu comunice altuia cuiva; càce s'a recunoscutu cà adese omeni imprudenti sî ne-esperienti se inspaimenta de uete false, se arunca la crime sî apuca consiliu despre lucrurele cele mai insemnate. Deregutorii ascundu cele ce li se paru de tacutu, sî descoperu multîmei acele ce ei judeca utili. De afacerile publice nu este permisu a vorbí de câtu numai in adunare.

XXI. Germanii multu diferu dela aceste datine; càce ei nece nu au druidi, care se presieda lucrurele divine, nece nu se ocupa cu sacrificie. In numerulu dieiloru ei numai pre aceia i punu, pre cari i vedu sî de ale carora poteri suntu ajutorati in modu vederatu: Sorele, Vulcanu sî Lun'a; de ceilalti ei nece chiaru din spuse n'au auditu[1]. Vieti'a loru tota sî o petrecu cu venatori'a si cu esercitiele militari; de mici se apleca la lucru sî la truda. Acei cari unu tempu forte indelungatu remanu impuberi, forte mare lauda-si tragu intre ai loru : ei credu cà prin acést'a se maresce statur'a, prin acést'a se marescu poterile, sî nervii se intarescu. A fí avutu inse cunoscentia de femeia inainte de alu douediecele anu alu etatei, o au intre lucrurele cele mai rosînose; asemene lucru nu se pote nece-cumu ascunde, fienducà ei sî se scalda amestecati in riure, sî porta piei seau mici vestmente de renone[2], mare parte a corpului remananduli gola.

XXII. La agricultura nu se prea apleca, sî cea mai mare parte a mancarei loru consiste in lapte, brandia, carne. Nece unulu nu are una intendere determinata de agru, seau pamentu cá proprietate a sa; ci magistratii sî capii in fia-care anu dà familieloru sî adunatureloru de omeni, cari s'au unitu impreuna, câtu pamentu sî in ce locu li se pare mai bene, sî preste unu anu i constringu a trece aiure. De acesta ur-

mare ei dà multe cuvente : cá nu cumva, atrasi prin una deprendere continua, se si scambe pentru agricultura gustulu de a portá belulu; cá se nu se ocupe a posede pamenture intense, sî cei mai potenti se indeparteze pre cei mai infirmi din posesiunile loru; cá nu cumva pentru a se ferí de frigu sî de caldura, se-si construa locuentie mai cu ingrigire; cá se nu se nasca patim'a pentru bani, din care causa se producu factiunile sî desbinarile; cá se contiena pre poporu prin lenescea sufletului, cumu fiacare vede averile sale a ecuá cu ale celoru mai potenti.

XXIII. Pentru state cea mai mare lauda este, a avé impregiurulu loru câtu mai intense solitudini cu pamenturele devastate. Acést'a credu ei propriulu vertutei, cá vecinii se fia alungati sî se-si lase agrii loru, sî cá nemine se nu cutedie a stá aprope de densii; totu una data prin acést'a credu cà ei voru fí mai asecurati, cumu temerea de una incalcare neasteptata este indepartata. Candu una tiera respinge belulu venitu asuprai, seau merge ea cu belu, se alegu deregutori cari se fia in capulu belului sî se aiba poterea de vietia sî de morte. In pace nu este nece una magistratura generale, ci capii regiuniloru sî ai tienutureloru dà dreptatea intre ai loru sî facu se inceteze neintielegerile. Lotriele cari se facu afora de margenele oricarui statu nu suntu nece cumu de rosîne, sî spunu curatu cà aceste se facu in scopu de a esercitá pre tenerime sî pentru a indepartá lenea. Candu vre-unulu din cetatienii de frunte dîce in una adunare cà elu va fí capulu sî cari aru voí a lu urmá se declare, se ridica acei ce aproba sî caus'a sî pre omulu, i promitu ajutoriulu loru sî suntu laudati de multîme; cari din ei nu lu urmeza suntu considerati in numerulu desertoriloru sî alu traditoriloru, sî de acole inainte li se ridica increderea despre orice lucru. A violá pre ospeti ei nu credu legiuitu; pre aceia cari, pentru orice causa, venu la densii, i apera de injuria sî i au inviolabili; casele totororu li suntu deschise sî mancarea li se dà in comune.

XXIV. Fost'a mai inainte unu tempu candu Galii intreceau in barbatîa pre Germani, mergeau ei antâiu cu belu asuprale, sî din caus'a multimei omeniloru sî a lipsei de pamentu, trameteau colonie din colo de Renu[1]. Sî asiá locurele cele mai fertile ale Germanii in impregiurimile padurei Ercinia (care vedu a fi fostu cunoscuta din spuse lui Eratostene[2] sî orecaroru Greci, cari o numescu Orcinia), le ocupara Volcii Tectosagi, sî acole se asiediara. Acestu poporu pana in tempulu presente se tiene in acele asiediari sî are una mare reputatiune de justitia sî de gloria belica; acumu ei inca stà in aceasi lipsa, nevoia, rabdare, casî Germanii, sî au acelasi modu de vietiuire sî de imbracamente; Galiloru[3] inse vecinetatea provinciei sî cunoscenti'a objecteloru de preste marea li dà multe pentru indestularea sî trebuentiele loru. Câte pucinu deprensi a fí intrecuti sî in multe lupte invinsi, nece chiaru ei insii nu se compara cu Germanii in vertute.

XXV. Latîmea acestei paduri Ercini'a, care s'a aretatu mai susu, se intende cale de noue dîle pentru unu omu sprintenu; càce altmentre nu se pote determiná, cumu Germanii nece nu cunoscu mesurele dru-

mureloru. Incepe dela margenile Elvetiloru, ale Nemetiloru sî ale Rauraciloru, sî se intende dreptu in directiunea riului Danubiu, pana la margenile Daciloru sî ale Anartiloru; de ací apuca spre stang'a, in regiuni departate dela riu, sî atenge margenile a multoru natiuni din caus'a marimei sale. Nu este nemene in acesta parte a Germaniei[1], care seau se dîca cà ar fí datu de capetulu acestei paduri, dupa ce ar fí mersu cale de siese-dieci de dîle, seau se fí audîtu din ce locu incepe. Este vederatu cà in ea se nascu multe genure de fére, cari in alte locure nu s'au vediutu; din aceste animali, acelece diferu forte multu de celelalte sî paru a fí demne de amentitu, suntu aceste :

XXVI. Este unu bou de figur'a cerbului[1], din mediloculu fruntei caruia, intre urechie, se inaltia unu cornu mai ridicatu sî mai dreptu de câtu cornele cari noue ni suntu cunoscute. Din vervulu cornului, se intendu, casî palmele[2], ramure câtu mai in latu. Este aceasi natur'a femeiei sî a barbatului, aceasi form'a sî marimea corneloru.

XXVII. Suntu érasi unele cari se numescu *alci*[1]. Figur'a loru este asemene cu a capreloru sî pelea cu pete; inse cu marimea pucinu le intrecu, sî suntu fora corne[2] sî petiorele le au fora nodure sî inchiature[3]; ele nece nu se culca pentru a dormí, nece, deca lovite de orecare intemplare cadu, nu se potu sculá seau ridicá. Loru li sunt arborii in locu de culcusiu : ele se redîma de densii, sî asiá, inclinanduse pucinu, apuca repausu. De pre urmele loru candu venatorii au observatu unde ele suntu deprense a se retrage, toti arborii din acelu locu seau i dà la pamentu, din redecina, seau i taia numai atâtu, cá se remana aparenti'a cà ei stà in petiore. Acolo candu ele dupa deprendere se punu de se redîma, cu greutatea loru restorna acesti arbori infirmi sî un'a cu ei insele cadu.

XXVIII. Alu treile genu este alu unoru animali cari se numescu *uri*[1]. Acestia suntu cu marimea ceva mai mici decatu elefantii, cu aspectulu sî colorea sî figur'a ale taurului. Mare este poterea loru sî mare iutîmea; nece pre omulu, nece pre fér'a ce diarescu nu crutia. Germanii i prendu cu ingrigire in fose sî i ucidu. Omenii teneri si intarescu poterile cu acesta intreprendere sî se eserciteza in acestu genu de venátoria; sî cari au ucisu multi uri aducundu in publicu cornele, cari suntu dreptu testimoniu, mare lauda atragu asuprasi. Ci a se deprende cu omenii sî a se imblandî, nece chiaru de mici luati, nu se pote. Marimea corneloru, sî form'a sî speci'a, multu diferu de cornele boiloru nostri. Aceste corne le cauta cu multa dorentia, le orneza impregiuru la margeni cu argentu sî se servescu cu ele in locu de cupe la ospetiele cele mai mari.

XXIX. Cesare dupa ce aflà prin esploratorii Ubi cà Suevii se retrasesera in paduri, temenduse de lips'a de grane, fienducà, precumu deasupra aretaramu, toti Germanii prea pucinu se ocupa cu agricultur'a, decise a nu merge mai departe. Inse pentru cá nu de totu se ridice barbariloru temerea de intorcerea sa, sî cá se intardîa ajutoriurele loru, dupa ce se intorce cu armat'a[1], partea de dincolo a podului, care aten-

gea ripile Ubiloru[2], o taia in una lungime de doue sute de petiore, sî la estalaltu capetu construe unu turnu cu patru rondure, pune unu presiediu de douesprediece coorti pentru a custodí podulu, sî intaresce acelu locu cu mari fortificatiuni. Preste acelu locu sî presiediu facù mai mare pre C. Volcatiu Tulu tenerulu. Insusi, cumu panile incepeau a se coce, purcediendu la belulu lui Ambiorige, (prin padurea arduena, care este cea mai mare din tota Gali'a, sî se intende dela malurele Renului sî dela margenile Treviriloru pana la Nervi, sî cuprende mai multu de cinci sute mile in lungîme[3]), pre L. Minuciu Basilu, cu tota calarimea lu tramete inainte, in scopu deca ar pote obtiené orecare succesu prin rapediunea mersului sî oportunetatea tempului; i recomanda cá se opresca a se face focure in tabera, pentru cá nu cumva acést'a se dè in departare semnu despre venirea sa; i dîce cà elu vene in data in urma.

XXX. Basilu face precumu i s'a comandatu : ràpede sî contra asteptarei totororu facundu drumulu, pre multi, suprensi fiendu, i apuca la campure : dupa aretarea loru, elu apuca spre insusi Ambiorige, la loculu unde se dîcea cà erá cu pucini calari. Multu pote fortun'a pre câtu in tote lucrurele, pre atâtu mai cu sema in belu; càce precumu prin unu mare asardu se intemplà cá Basiliu se cada asupra lui Ambiorige, nepaditu sî chiaru neparatu, sî cá venirei lui se fia vediuta de omenii neamicului mai inainte de ce se fia inscientiata prin audite seau prin nunti, totu asiá fù mare fortun'a cá Ambiorige, dupa ce i se luase tote materialele de belu, pre care lu avea impregiurulu seu, sî i se prensesera carele sî cáii, se scape de morte. Inse acést'a urmá prin aceea cà cas'a sa fiendu incungiurata de padure (cumu cam suntu locuentiele Galiloru, cari, pentru a evitá caldurele, cauta de òrdinariu vecinetatea paduriloru sî a riureloru), socii sî amicii sei sustienura pucinu tempu, in unu locu angustu, ataculu calariloru nostri. In tempu ce ei se luptau, unulu din ai sei lu puse pre unu calu : padurile adapostara pre fugariu. Astfeliu fortun'a multu contribuì sî pentru a lu pune in periculu sî pentru a lu scapá.

XXXI. Ambiorige intr'adensu ore nu adunà ostile sale, fienducà ar fí cugetatu a nu se luá la bataia, seau tempulu nu lu incapù, sî de neasteptat'a venire a calariloru nostri fù impedecatu, in tempu ce credea pote cà remasîti'a armatei venía in urma? este dubiu; inse certu cà elu, in secretu trametiendu nunti pre la campie, comandà cà fiacare se se ingrigesca de sene. Parte de omeni fugira in padurea arduena, parte la baltile vecine, cari fura mai aprope de Oceanu se ascunsera in acele insule pre cari marea in ferbere le formeza de ordinariu[1]; multi esîndu din tiera se dedera cu tote ale loru la cei mai straini de ei. Cativolcu, rege alu unei diumetate parti a Eburoniloru, care un'a cu Ambiorige facuse planulu, repusu acumu de betranetie, cumu nu potea suferí fatig'a nece a belului nece a fugei, dupa ce aruncà tote blastemele asupra lui Ambiorige, care fuse autoriulu planului, se ucise cu tisa[2], de care mare cantitate este in Gali'a sî Germani'a.

XXXII. Segnii sî Condrusii din gentea sî numerulu Germaniloru, si cari sunt intre Eburoni sî Treviri, tramesera legati la Cesare, pentru a lu roga cá se nu i privesca in numerulu neamiciloru sî se nu judece cà este causa comune intre toti Germanii de dincoce de Renu; cà nemicu nu cugetasera de belu, cà nece unu ajutoriu nu tramesesera lui Ambiorige. Cesare, dupa ce se incredentià de adeveru prin intrebarea captiviloru, li demandà cà deca unii Eburoni, in fug'a loru, s'aru fí adunatu la ei, se i aduca la sene; de voru face asiá, li declara cà elu nu va stricá tier'a loru. Atunce impartiandu armat'a in trei parti, strinse sarcinele a tote legiunile la Aduatuc'a. Acest'a este numele unui castelu. Elu este cam in medi-loculu tierei Eburoniloru, unde Titurin sî Aurunculeiu s'au fostu asiediatu pentru iernatu. Cesare judecá bunu acestu locu, pre câtu din multe alte cause, pre atâtu din acea cà fortificatiunile anului trecutu stá intregi, in câtu elu potea usiorá trud'a militariloru. De presiediu sarcineloru lasà legiunea a patruspredíecea, un'a din cele trei pre cari, conscrise de curandu din Itali'a, le trecuse in Gali'a. Preste acesta legiune sî preste tabera puse pre Q. Tuliu Cicerone sî i dede doue sute de calari.

XXXIII. Impartîndu armat'a, comanda lui T. Labienu a purcede, cu trei legiuni, spre Oceanu, in acele parti cari se invecineza cu Menapii; pre C. Triboniu, cu unu numeru ecuale de legiuni, lu tramete in regiunea care este lenga Aduatuci, spre a o devastá; insusi, cu trei legiuni remase, decide a merge spre riulu Scalde, care se versa in Mos'a, sî spre partîle estreme ale Arduenei, unde audiá cà plecase Ambiorige cu pucini calari. Purcediendu, elu incredentieza cà se va intorce in a sieptea dî, tempu candu sciá cà trebuiá a se dá grâu legiunei, pre care o lasá in presediu. Recomanda lui Labienu sî lui Triboniu ca ei, deca aru poté face cu benele republicei, se se intorca in aceasi dî, pentru cá intielegunduse din nou sî recunoscundu planurele neamiciloru se se pota érasi apucá de belu.

XXXIV. Nu erá, precumu aretaramu mai susu, nece una oste anume, nece opidu, nece presiediu care se se apere cu armele; ci in tote partile multîme risipita. Unde cui seau una vale ascunsa, seau unu locu acoperitu de paduri, seau una balta a nevoia de trecutu i oferiea orecare sperantia de adapostu sî de scapare, acolo se asiediase. Aceste locure erau cunoscute veciniloru, sî lucrulu cerea mare ingrigire, nu pentru a asecurá greulu armatei — càce totoru reuniti nu se potea intemplá nece unu periculu din partea unoru omeni inspaimentati sî risipiti — ci pentru a conservá pre fia-care militariu, care lucru nu mai pucinu interesá in parte salutea armatei. Càce sî aviditatea de preda impingea pre multi prea departe, sî padurile cu càile periculose sî necunoscute i impedecá a merge indesiti. Deca Cesare voiá a terminá afacerea sî a nemicí acestu poporu de omeni scelerati, trebuiá a tramete, incoce sî incolo, mai multe osti, sî a impartî pre militari; deca voiá a tiené maniplele la stegure, precumu cerea regul'a statorita sî datin'a armatei romane, loculu insusi erá de aperare barbariloru sî fiacaruia nu i lip-

sea audaci'a din ascunsu a intende curse sî a atacá pre ai nostri res-
chirati. Inse in dificultati de acestu modu, se luau precautiuni câtu
prudenti'a potea se le preveda, ast-feliu cà mai bene se neglegea in
câtuva a li face reu, de sî animele totororu ardeau de a si resbuná, de
câtu de a li face reu cu orecare perdere din partea militariloru. Cesare
tramete nunti la cetatile vecine; pre tote le chiama la elu prin speran-
ti'a de preda, spre a sparcuí pre Eburoni, cá mai bine vieti'a Galiloru
se se periclete in padure, de câtu militarii legionari[1]; totu una data cá
mare multîme aruncanduse din tote partile, se se stenga, pentru fap-
t'a sa cea rea, poporulu sî numele acestei cetati[2]. Mare numeru se a-
dunà indata de pretotendene.

XXXV. Aceste se petreceau in tote partile tierei Eburoniloru, sî se
apropiá dîu'a a sieptea, in care dî Cesare decisese a se intorce la sar-
cine sî la legiune. Ací s'a potutu cunosce câtu de multu pote furtun'a
in belu sî câtu de mare asarde aduce. Neamicii fiendu risipiti sî in-
spaimentati, precumu aretaramu, nu erá nece una oste, care se dè una
causa de temere câtu de mica. Faim'a ajunge dincolo de Renu, la Ger-
mani, cà Eburonii suntu sparcuiti sî cà tote poporele suntu chiamate
la preda. Sigambrii, cari suntu cei mai apropiati de Renu, sî de catra
cari amu aretatu mai nainte cà fusera primiti Tencterii sî Usipetii, in
fug'a loru, aduna doue mie de calari sî trecu Renulu cu naile sî cu plu-
tele, treidieci mie de pasi mai in diosu de loculu unde erá facutu unu
podu sî lasatu unu presiediu de catra Cesare. Dintru antâiu ei venu la
margeniie Eburoniloru, stringu multi de cei risipiti in fuga, sî apuca
mare numeru de turme, de cari barbarii suntu forte doritori. Atrasi de
preda, ei inainteza mai departe : nece balta, nece paduri nu intardîa
pre acesti omeni nascuti in belu sî in otîe. Ei intreba din captivi in ce
locure este Cesare; afla cà elu este purcesu departe sî ieu cunoscentia cà
tota armat'a s'a retrasu. Éra unulu din captivi, «pentru ce, li dîce, ur-
mariti una preda mesera sî mica, voi cari poteti fí acumu forte avuti?
In trei ore poteti ajunge la Aduatuc'a; acolo armat'a Romaniloru a-
dunatu tote averile sale; presiediulu este atâtu de micu, cà nu pote
nece chiaru incinge murulu, sî nemene nu cutedia a esî afora din in-
tariture». Oferindulise acesta sperantia, Germanii lasa in unu locu a-
scunsu pred'a ce facusera, sî apuca spre Aduatuc'a, avendu de caleusu
pre acelasi omu prin a caruia aretare ei cunoscusera aceste.

XXXVI. Cicerone, care in tote dilele precedenti, dupa mandatele
lui Cesare, tienuse cea mai mare ingrigire prin militari in tabera, sî
nu suferise nece chiaru cá vre-unu argatu se esa afora din intariture,
in dîu'a a sieptea, ne mai crediendu cà Cesare-si va tiené cuventulu
de numerulu dîleloru[1], fienducà audiá cà se dusese mai departe, sî nu
se aducea vre-una scire de intorcerea lui; totu una data miscatu de vo-
cile aceloru cari numiau patienti'a sa mai una impresurare, fienducà
nu erá permisu a esî din tabera; sî neasteptanduse la nece unu casu,
prin cari i s'ar fí potutu aduce vetemare, intr'unu cercuitu de trei mie
de pasi, cumu de inainte sa erau noue legiuni sî unu mare numeru de

calarime, éra neamicii risipiti sî aprope nemiciti, tramese cinci coorti, pentru a se aprovisioná cu grâu, in agrii cei mai apropiati, intre cari agri sî intre tabara erá numai unu délu. Mai multi morbosi din legiuni fusera lasati in tabera, dintre cari acei ce in tempulu acestoru dîle se insanatosiasera, cá la trei sute, suntu sub unu vesilu tramesi una cu coortile. Afora de acestia mare multîme de argati, cu mare numeru de vite de caratu, cari remasesera in tabera, dandulise permisiunea, se ducu dupa militari.

XXXVII. In acelasi tempu din intemplare calarii Germani sosescu pre neasteptate, sî totu atunce intr'una intensore, cumu venisera, cerca a irupe in tabera despre port'a decumana. Ei nu fura vediuti, aflanduse despre acea parte paduri, mai inainte de ce se apropiara de tabera, pana intr'atât'a cà negotiatorii, cari erau intensi sub valu, nu avura tempu de a se retrage[1]. Ai nostri, suprensi prin acestu evenementu neasteptatu, greu se turbura, sî coortea in statiune abiá pote sustiene antâi'a rapedîre. Neamicii se intendu impregiuru din celelalte parti, pentru cá se pota gasí una intrare. Cu greu ai nostri apera portile; loculu insusi sî intariturele apera celelalte intrari. In tota taber'a este desordine; sî unulu pre altulu se intreba de caus'a tumultului; nece nu se precepu in cotro se duca stegurele, nece in care parte se se adune fiacare. Unulu anuntia cà tabar'a este acumu cuprensa; altulu sustiene cà barbarii au venitu invingutori, dupa ce nemicisera armat'a sî pre generariulu; cei mai multi si facu noue temeri superstitiose din loculu ce ocupa, sî si punu inaintea ochiloru calamitatea lui Cot'a sî Tituriu, cari cadiusera in acestasi castelu. De atare temere toti fiendu inspaimentati, se confirma barbariloru opiniunea, cumu audîsera dela captivi, cà nu erá in intru nece unu presiediu. Ei se punu a strabate in potere, sî insii se animeza cá se nu perda din mani atat'a avere.

XXXVIII. In presiediu erá lasatu morbosu P. Sestiu Baculu, care comandase cá primipilu sub Cesare sî de care facuramu mentiune in luptele precedenti; de cinci dîle acumu elu nu mancase. Ne mai crediendu de scaparea sa sî a totororu, elu ese nearmatu din cortu, vede cà neamicii amenintia sî cà lucrulu este in unu periculu estremu; apuca arme dela cei mai apropiati sî se pune la una porta. Pre elu lu urmeza centurionii coortei ce erá in statiune, sî un'a cu elu sustienu pucinu lupt'a. Sestiu si perde cunoscenti'a, primindu grave rane; cu greu, trasu cu manele, este scapatu. In acestu intervalu de tempu, ceilalti se imbarbateza atat'a cá se cutedie a stá la intarituri sî se presente aparenti'a unoru aperatori.

XXXIX. Intre aceste militarii nostri, dupa ce facusera aprovisionamentulu de grâu, audu strigatulu; calarii alerga inainte sî recunoscu in câtu de mare periculu este lucrulu. Acolo inse nu este nece una intaritura, care se adapostesca pre cei inspaimentati; cei conscrisi de curundu sî in practic'a belului neesperienti intorcu privirile loru catra tribunii militariloru sî catra centurioni; ei astepta ce li s'ar comandá. Nimene nu este atâtu de tare, cá se nu se turbure de acestu

periculu neasteptatu. Barbarii, vedîndu de departe stegurele se lasa de atacu; mai antâiu ei credu cà s'au intorsu legiunile, de cari cunoscusera dela captivi cà se dusesera mai departe; dupa acea, despretiuindu miculu nostru numeru, din tote partile facu ataculu.

XL. Argatii alerga pre una movila apropiata; de ací ràpede alungati, ei se arunca spre flamure sî maniple; cu atâtu mai multu ei inspaimenta pre militarii timidi. Unii suutu de parere cá, facundu cuniulu, se strabata ràpede, fienducà taber'a este atâtu de aprope; sî deca parte din ei impregiurati aru cadé, celu pucinu credu cà ceilalti aru poté scapá; altii, cá se stè pre inaltime sî toti se sufera aceasi sorte. Acést'a nu o aproba vechii militari, cari aretaramu cà un'a cu ceilalti purcesesera sub unu vesilu. Sî asiá intre sene animanduse, sub conducerea lui C. Triboniu, calariu romanu, care fuse pusu preste ei, o rupu prin mediulu neamiciloru, sî toti pana la unulu nevetemati ajungu in tabera. Pre acestia urmandui argatii sî calarii cu aceeasi rapedîre, suntu scapati prin barbatî'a militariloru. Inse acei ce stetesera pre inaltîme, neavendu inca nece una esperientia in artea belului, nu potura nece a remané statori in planulu ce aprobasera, cá se se apere in loculu de pre inaltîme, nece a imitá tari'a sî rapediunea, cari ei le vediusera cà fusera utili celoralalti; ci incercandu de a se intorce in tabera, cadiura in unu locu nefavorabile Centurionii, — dintre cari unii, din ordinile inferiori ale celoralalte legiuni, fusera, pentru barbatî'a loru, trecuti in ordinile superiori ale acestei legiuni, — cá nu cumva se sî perda laud'a ce castigasera mai nainte in belu, cadiura luptandu forte tare. Parte de militari, dupa ce prin vertutea acelorasi neamici fusera indepartati, afora de tota speranti'a, ajunsera nevetemati in tabera; parte incungiurati de neamici perira.

XLI. Germanii desperandu de luarea in potere a taberei, fienducà vedeau cà ai nostri acumu stá la intariture, se retrasera preste Renu cu pred'a pre care o despusesera in paduri. Sî atât'a fù terorea chiaru dupa retragerea neamiciloru, cà in acea nopte, pre candu C. Volusenu, tramesu cu calarimea, venise la tabera, nu potù a li face credentia cà Cesare erá in apropiare cu armat'a nevetemata. Temerea cuprensese ast-feliu animele totorora, cà, mai cá sî cu mentea stricata, dîceau cà tote ostile fusera sferimate, sî cà calarimea scapase cu fug'a; ei sustieneau cà de erá nevetemata ostea, Germanii nu aru fí atacatu taber'a. Pre care temere venirea lui Cesare o indepartà.

XLII. Intorcunduse elu sî cunoscundu evenementele belului[1], numai de un'a se planse, cà coortile fusera lasate a merge din statiune sî din presiediu. Elu judecà cà n'ar fí trebuitu a se lasá locu nece chiaru pentru celu mai micu acidente; cà multu fortun'a potuse in venirea neasteptata a neamiciloru, sî inca cu multu mai multu, cà mai dela portile taberei indepartasera pre barbari. Din tote aceste impregiurari mai cu sema se vedea a fí de mirare, cà Germanii, cari trecusera Renulu cu acelu consiliu cá se devaste tier'a lui Ambiorige, aruncanduse asupra taberei Romaniloru, facura aceluia servitiulu celu mai doritu lui.

XLIII. Cesare, érasi purcediendu pentru a sferimá pre neamici, aduna mare numeru de omeni dela statele vecine sî i tramete in tote partile. Totororu sateloru sî locuentieloru, pre cari le vedea oricare, se dá focu; predile se aduceau din tote partile; granele nu numai cà erau consumte de atât'a multîme de omeni sî de cai, dera inca cadiusera la pamentu de tempulu anului sî de ploi, in câtu chiaru deca unii s'aru fi ascunsu in presentia, totusi dupa ce s'ar fi retrasu armat'a, se vedea cà ei trebuiá a perí prin lips'a de orice lucru. Dese ori de ai nostri venira in acelu locu, cumu atat'a calarime erá impartita in tote partile, cà captivii sustieneau a fí vediutu de curundu pre Ambiorige in fug'a sa, sî cà elu chiaru nu disparuse cu totulu din vedere; in câtu oferinduse speranti'a de a lu ajunge, sî dandusi una truda nefinita, acei ce credeau a intrá in cea mai mare favore la Cesare, mai cà invingeau natur'a prin zelulu loru[1], sî totu deun'a se parea cà pucinu lipsésc, pentru a ajunge la acea suprema fericire; éra elu disparea in locure ascunse seau in paduri, sî preste nopte ne fiendu vediutu mergea in alte regiuni seau in alte parti, cu unu presiediu de calari nu mai mare decâtu de patru, singurii carora cutediá a si incredentiá vieti'a sa.

XLIV. Dupa ce in atare modu fura devastate regiunile neamiciloru, Cesare duce la Durocortoru, urbe a Remiloru, armat'a, care perduse doue coorti. Convocandu in acelu locu adunarea Galiei, se puse a face cercetare despre conjutiunea Senoniloru sî a Carnutiloru. Contra lui Acone, care fuse autoriulu acelui consiliu, pronuntianduse sententi'a de morte, elu sî luà supliciulu dupa morii strabuniloru[1]. Unii temenduse de judecata fugira. Cesare interdîse acestora ap'a sî foculu[2], sî asiedià in iernatice doue legiuni la margenile Treviriloru, doue la Lingoni, pre celelalte siese la Agendicu, in tier'a Senoniloru; sî dupa ce armata fù aprovisionata cu grane, elu, precumu avea datin'a, purcese in Itali'a, spre a tiené adunarile.

CARTEA VII

Anulu Romei 701, inainte de J. C. 52

Rebeliunea intregei Galie sub comandulu Arvernului Vercingetorige. — Intorcerea periculosa a lui Cesare din Itali'a in Galia; — succesele sale. — Arderea cetatei loru de catra Gali pentru a oprí pre Cesare. — Impresurarea sî luarea Avaricului. — Impresurarea Gergoviei. — Luptele contra Parisiloru. — Impresurarea Alesiei. — Noue sî mari strinsure de osti din tota Gali'a. — Atacurele la Alesi'a. — Invingerea suferita de Gali.

I. Gali'a fiendu lenescita, Cesare, precumu decisese, purcede in Itali'a pentru a tiené adunarile. Acolo afla de uciderea lui Clodiu[1], sî incredentianduse de senatu consultulu datu cá toti tenerii din Itali'a se jure impreúna[2], elu se pune a face adunatura de osti in tota provinci'a. Aceste lucrure indata se audu in Gali'a transalpina. Galii adaugu sî si intipuescu ei insii, pre lenga uete, aceea ce impregiurarea cerea, «ca Cesare este retienutu de miscarea din urbe sî cà in medi-loculu atátoru desbinari, elu nu pote vení la armata». Impinsi prin acesta ocasiune, cei cari acumu mai de inainte cu dorere suferiau cà erau supusi imperiului poporului romanu, incepu a face, mai in voia sî mai cu cutediare, consilie de belu. Principalii cetatieni ai Galiei tienendu adunari intre sene, in paduri sî in locure retrase, se plangu de mortea lui Acone, areta cà atare casu pote se cada sî asuprale, plangu sortea comune a Galiei; prin tote juruentiele sî remuneratiunile stau de acei cari aru face inceputulu belului sî cu periculului capului loru aru pune Gali'a in libertate. Intre cele antâiu despre acést'a dîcu ei cà trebue a avé ingrigire, cá, mai inainte de ce ascunsele loru consilie se se descopera, Cesare se fia inchisu despre armata; cà acést'a ar fí usioru, fiinducà nece legiunile, absente fiendu Generariulu, n'aru cutediá a esî din tabera, nece generariulu fora presiediu n'ar poté ajunge la legiuni; in urma, cà este mai bene a morí in lupta de câtu a nu recastigá vechi'a gloria de belu sî libertatea pre care o primisera de la strabunii loru.

II. Dupa ce asemeni lucrure fura desbatute, Carnutii declara cá pentru salutea comune ei nu se dà inderetu de inaintea nece unui periculu, sî promitu cà ei cei antâiu dintre toti voru face belulu; éra fiinducà in presente nu potu respunde cu ostatici, de tema cá lucrulu se nu se descopere, ei ceru cá se se santiesca prin juramentu sî se se dè cuventu, in faci'a flamureloru militari intrunite (cerimonia care, dupa morii loru, este cea mai considerabile[1], cà facundu inceputulu belului, nu

voru fi parasiti de ceilalti. Atunce Carnutii la culme suntu laudati, sî danduse juramentulu de cei ce erau presenti sî defigunduse tempulu acestei intreprenderi, se ducu din adunare.

III. Candu acea dî venì, Carnutii cu Cotuatu, sî Conetodunu, ducii loru, omeni desperati, dandulise semnulu, alerga la Genabu sî pre cetatianii romani, cari stá acole pentru negotiu—intre acestia pre C. Fusiu Cit'a, onestu calariu romanu, care din mandatulu lui Cesare erá mai mare preste bucate—i maceleza sî li rapescu bunurele loru. Ràpede faim'a se latiesce la tote cetatile Galiei; càce indata ce se intempla unu lucru mai mare sî mai insemnatu, Galii lu inscienteza cu strigate prin agri sî regiuni, sî aceste strigate altii apoi le primescu sî le dau la cei mai apropiati, precumu atunce urmà. Càce cele ce la resaritulu sorelui se petrecusera la Genabu, inainte de trecerea antâiei veghia fura audîte in tier'a Arverniloru; distanti'a acést'a este cam de una suta siesedieci mie de pasi.

IV. In acelasi scopu acole Vercingetorige, (fiiu lui Celtilu), Arvernu, teneru de cea mai mare potentia, alu carui parente avuse antâiatatea in tota Gali'a, sî pentru caus'a cà amblá dupa domnia fuse ucisu de cetatea sa, convocandu pre clientii sei, usioru i aprende. Dupa ce scopulu seu este cunoscutu, omenii alerga la arme. De catra Gobanitione, unchiulu seu, sî de ceialalti capi, cari nu judecau cà trebuiá a cercá acesta fortuna, elu este alungatu din cetatea Gergovia; totusi nu se lasa, sî la tiera face strinsura de omeni lipsiti sî perduti. Adunandu acesta ceta, pre oricari intelnesce din tiera i pleca la parerea sa; i consilieza cá pentru libertatea comune se apuce armele, sî dupa ce mari cete aduna, pre adversarii sei, de cari pucinu mai inainte elu fuse departatu, i alunga din tiera. Cei de partea sa lu numescu rege. Elu tramete pretotendene legatiuni : conjura pre toti cá se fia statori in credentia. Curendu elu atrage in partesi pre Senoni, Parisi, Pictoni, Cadurci, Turoni, Aulerci, Lemovici, Andi, sî pre toti ceilalti cari atengu Oceanulu. Cu consemtîmentulu totororu comandulu se incredentieza lui. Dupa ce i se dá acesta potere, elu impune ostatici totororu aceloru state, demanda cá se se aduca indata la sene unu numeru determinatu de militari, sî decide cuantulu de arme ce fiacare tiera se faca la sene sî inainte de care tempu. Intre cele antâiu de calarime se ocupa. La activitatea cea mai mare elu adauge asprimea cea mai mare a comandului; prin marimea supliciului constringe pre cei indoitiosi; càce pentru mai mare delictu comisu, i omore cu focu sî cu tote torturele; éra pentru una causa mai usiora, dupa ce li taia urechiele seau li scote câte unu ochiu, i tramete a casa, cá se fia celoralalti esemplu, sî prin marimea pedepsei se inspaimente pre altii.

V. Dupa ce prin asemeni suplicie aduna indata una armata, pre Lucteriu Cadurcu, omu de cea mai mare audacia, cu parte de osti, lu tramete la Ruteni; éra insusi purcede la Biturigi. La apropiarea sa, Biturigii trametu legati la Edui, sub a caroru aripa erau, spre a se rogá

de ajutoriu, cá mai usioru se pota sustiené ostile neamiciloru. Eduii, dupa consiliulu legatiloru pre cari Cesare i lasase la armata, trametu in ajutoriu Biturigiloru cete de calarime sî de pedestrime. Aceste ajungundu la riulu Ligere, care desparte pre Biturigi de Edui, stà acolo pucine dîle, sî necutediandu a trece riulu, se intorcu a casa sî spunu legatiloru nostri cà s'au intorsu temenduse de perfidi'a Biturigiloru, alu caroru planu ei luasera cunoscentia cà erá, deca aru fí trecutu riulu, se i incungiure din una parte ei insii, de cealalta Arvernii. Facut'au ei acest'a din caus'a pre care o declarara legatiloru, seau impinsi de perfidia? fiendu cà noue nu ne este nemicu invederatu, nu vedemu cà trebue a o pune cu temeiu.

VI. Aceste evenemente anuntianduse lui Cesare, in Itali'a, cumu elu sciá acumu cà lucrurele in urbe ajunsesera prin vertutea lui Pompeiu intr'una stare mai buna, plecà in Gali'a transalpina. Candu venì acolo, in mare dificultate se aflá, prin ce medi-locu se pota ajunge la armata: càce de chiamá legiunile in provincia, intielegea cà ele voru avé a se luptá pre drumu, absente fiendu elu; de mergea insusi la armata, nu credea securu a si incredenti'a vieti'a nece chiaru aceloru cari in acelu tempu se vedeau lenesciti.

VII. Intre aceste Lucteriu Cadurcu, tramesu la Ruteni, trage acesta cetate in partea Arverniloru. Mergundu apoi la Netiobrigi sî la Gabali, sî de la unii sî dela altii priimesce ostatici, sî adunandu una mare ceta, pleca pentru a face eruptiune in provincia, despre Narbonea. De care lucru inscientianduse Cesare, crediù cá trebuiá a preferí, nainte de tote alte scopuri, cá se purceda la Narbonea. Cumu vene acolo, elu imbarbateza pre cei ce se temeau, asiedia presiedie la Rutenii provinciali, la Volcii-Arecomici, la Tolosati sî impregiurulu Narbonei, cari locure erau vecine cu neamicii. Unei parti din cetele din provincia sî nouei adunature de osti pre cari le adusese din Itali'a, le comanda a se aduná la Elvi, cari atengu margenile Arverniloru.

VIII. Dupa ce aceste lucrure suntu preparate, sî Lucteriu opritu sî indepartatu acumu, fienducà judecá periculosu a intrá printre presiedie, Cesare purcede la Elvi. Desî muntele Ceven'a, care desparte pre Arverni de Elvi, in unu tempu celu mai aspru de preste anu, cu neu'a lui cea forte grosa, i impedecá drumulu; totusi curatinduse neu'a in aduncime de siese petiore sî asiá càile deschidienduse, cu cea mai mare punere a militariloru sei, elu ajunse la margenile Arverniloru. Calcandui, cumu ei nu se asteptau la acést'a, fiendu cà se credeau aperati de Ceven'a, cá de unu muru, sî nece chiaru unui singuru omu in acestu tempu alu anului cararile nu erau vre una data deschise, elu comanda calariloru cá câtu mai de parte se se latiesca sî câtu mai mare terore se arunce in neamici. Ràpede aceste din audiu sî cu anume tramesi suntu inscientiate lui Vercingetorige; pre care toti Arvernii inspaimentati lu impregiura sî lu conjura cà se ingrigesca de bunurele loru sî se nu suferia cá ei se fia sparcuiti de neamici, mai cu sema candu vede

cà totu belulu este stramutatu la densii. Elu miscatu de rogationile loru, se muta cu taber'a dela Biturigi in spre Arverni.

IX. Inse Cesare standu doue dîle in aceste locure, fienducà precepuse cele ce erau se urmeze din partea lui Vercingetorige, se duce dela armata, cu cuventu de a aduná noue osti sî calarime. Pre Brutu tenerulu lu face mai mare preste acele ostiri; i recomanda ca calarii se cutreiere in tote partile câtu mai departe; cà elu si va dá silentia cá se nu fia mai multu de trei dile departe dela tabera. Dupa ce dispuse aceste lucrure, pre candu ai sei nu lu asteptau, cu mersu câtu pote mai rapidu, ajunge la Vien'a. Acole gasindu nou'a calarime, pre care cu multe dile mai inainte o tramesese acol'o, sî nece dî nece nopte ne intrerupendusi mersulu, apuca prin tier'a Eduiloru la Lingoni, unde iernau doue legiuni; cá deca chiaru Eduii aru fi luatu vre una resolutiune contra vietiei sale, elu s'o preintempene prin celeritatea sa. Cumu ajunse acolo, tramete dupa celelalte legiuni sî pre tote le aduna in unu locu, mai inainte de ce Arvernii se pota fi inscientiati de venirea lui. Aflandu acestu lucru, Vercingetorige érasi duce ostea sa la Biturigi sî de ací purcediendu la Gergovia, cetate a Boiloru, pre cari Cesare, dupa ce-i invinsese in belulu elveticu, i asiediase acolo sî i dedese Eduiloru, se pune a o batere.

X. Acesta intreprendere mare dificultate causá lui Cesare spre a apucá planulu seu : de tienea legiunile partea remasa din ierna, in unu, locu, se temea cá nu cumva tributarii[1] Eduiloru batuti fiendu, tota Gali'a se se desfaca, fiendu cà ar vedé cá pentru amici in elu nu erá nece unu redîmu; éra de le scotea mai tempuriu din taberele de ierna, tema i erá se nu duca lipsa de bucate, grele fiendu caraturele. Elu gasì totusi cà erá mai bene a se espune la tote dificultatile, de câtu, suferindu atâta infruntare, a si instrainá animele totoru sociloru sei. Sî asiá indatorandu pre Edui a-i aduce bucate, tramete inainte la Boi cá se i inscientiedie de venirea sa sî se i consilieze cá se remana in credentia sî se sustiena cu mare anima ataculu neamiciloru. Lasandu la Agendicu doue legiuni sî sarcinele a tota ostea, purcede la Boi.

XI. Adou'a dî venindu aprope de Velaunodunu, opidu alu Senoniloru, pentru cá se nu lase in urm'a sa vre unu neamicu, cá astfeliu se aiba mai cu indemanare provisiunile, se pune a lu impresurá, sî in doue dîle lu cercuvaleza; a trei'a dî trametienduse din cetate legati pentru supunere, elu demanda a i tradá armele, a i aduce caii sî a i dá siese sute de ostatici. Pre C. Treboniu legatulu lu lasa cá se esecute aceste; éra insusi, cá se si termine câtu mai ràpede mersulu, purcede la Genabu, cetate a Carnutiloru, cari atunce antâia ora primindu scirea despre incungiurarea Velaunodului sî crediendu cà acesta intreprendere se va traganá, preparau pentru a aperá Genabulu unu presiediu, pre cari se i lu trameta. Cesare ajunge acolo in doue dîle; dupa ce se pune cu taber'a de inaintea cetatei, ne incapendulu tempulu acelei dîle, amâna pre a dou'a dî baterea, sî comanda militariloru cele ce suntu de nevoia

pentru acestu lucru; apoi fiendu cà unu podu de pre riulu Ligere legá cetatea Genabu cu celaltu malu, temenduse cá nu cumva neamicii se fuga noptea din cetate, comanda la doue legiuni cá se veghieze in arme. Genabenii pucinu inainte de mediulu noptei esîndu in tacere din cetate, incepu a trece riului. Acestu lucru inscientiatu fiendu prin limbi, Cesare dà focu portiloru, baga in intru legiunile, carora comandase a fi parate si iea cetatea, prea pucini din numerulu neamiciloru scapandu cá se nu fia toti prensi, fiendu cá angustimea podului sî a drumuriloru inchisesera multîmei fug'a. Cesare devasteza cetatea sî i dá focu, lasa militariloru pred'a, trece armat'a preste Ligere sî ajunge in ter'a Biturigiloru.

XII. Vercingetorige, indata ce afla de apropiarea lui Cesare, se lasa de impresurare sî purcede inaintea lui. Cesare se pusese a batere cetatea Noviodunu a Biturigiloru, pusa in calea sa. Din acesta cetate legati venisera la elu pentru a lu rogá cá se i ierte sî se li lase vieti'a. Cá intreprenderile ce i mai remaneau se le termine cu aceasi rapediune cu care castigase mai pre tote, elu li demanda a i tradá armele, a i aduce caii sî a i dá ostatici. Dupa ce parte fusera tradati, pre candu cele remase se esecutau, sî centurioni sî pucini osteni intrasera in cetate cá se caute armele sî caii, se vediù in departare calarimea neamiciloru, care precesese temeiulu ostei lui Vercingetorige. Cetatianii in data ce o dierira sî venira in sperautia de ajutoriu, dandu unu strigatu, incepura a apucá armele, a inchide portile sî a implé murulu. Centurionii din cetate, cumu de pre miscarile Galiloru intielesera cà ei formase vre-unu nou planu, scosera sabiele, ocupara portile sî retrasera pre toti ai loru neatensi.

XIII. Cesare comanda calarimei se esa din tabera, sî incepe una lupta de calarime; pre candu ai sei nu se mai poteau acumu tiené, elu li tramete in ajutoriu aprope patru sute de calari Germani, pre cari de la inceputu dispusese a i avé cu sene. Ataculu acestora Galii nu lu potura sustiené, sî luati pre fuga, sî multi perdiendu, se retrasera spre greulu ostei loru. Dupa ce neamicii fura invinsi, cetatianii din nou spaimentati prensera pre acei prin a carora punere credeau ca plebea fuse atitiata, i dusera la Cesare sî i se dedera. Terminandu acesta intreprendere, Cesare purcese la opidulu Avaricu, care erá forte mare sî forte intaritu, in tier'a Biturigiloru, in regiunea cea mai fertile cu agrii, càce credea cà luandu acestu opidu, va supune poterei sale tota cetatea Biturigiloru.

XIV. Vercingetorige dupa atâte perderi suferite una dupa alta, la Velaunodunu, la Genabu, la Noviodunu, convoca pre ai sei la consiliu. Elu le spune : «Cà belulu trebue portatu dupa unu planu cu totulu altulu de cumu mai inainte fuse portatu : prin tote modurele trebue a se aplecá pentru acelu lucru, cá Romanii se fia lipsiti de nutretiu sî de bucate. Acést'a este usioru, fienducà insii au multa calarime, sî fienducà suntu ajutati de tempulu anului[1]. Erb'a nu pote fi taiata; de

nevoia neamicii ambla reschirati de cauta pre la case; toti acestia in fiacare dî potu fi nemiciti de calari. Afora de aceste, pentru salutea totororu trebue a nu se tiené sema de interesele private; sateloru sî caseloru trebue datu focu, in una intendere dela Boi ori incotro, unde s'ar paré cà Romanii aru poté merge pentru a luá nutretiu. Indemanarile de aceste lucrure pentru densii suntu in abundantia, fienducà in tier'a caroru se porta belulu, de medi-locele acelora suntu ajutati. Romanii seau nu voru suferí lips'a, seau cu mare periculu voru merge mai in departare dela tabera; sî este totu un'a deca i aru ucide seau li aru luá sarcinele, cari deca suntu perdute, belulu nu se pote portá. Afora de aceste trebue datu focu cetatîloru cari prin intariturele loru sî prin natur'a locului nu suntu scutite de totu periculului, pentru cá nece se fia adoposture la ai loru spre a recusá servituilu militare, nece se fia espuse Romaniloru pentru a luá bucate cu indemanare sî preda. Aceste de se vedu grele sî aspre, cu multu mai greu trebue a judecá unele cá aceste, cà copiii sî femeiele loru suntu trasi in servitute, cà ei suntu ucisi, cea ce este neaperatu se se intemple celoru invinsi.»

XV. Cu consemtîrea totororu acesta parere fiendu aprobata, intr'una dî se dà focu la mai multu de douedieci urbi ale Biturigiloru. Acést'a de asemene se face sî in celelalte cetati. In tote partîle se vedu incendie; pre cari desî cu multa dorere toti le suferiau, totusi acesta consolatiune si punea inainte, cà victori'a fiendu aprope certa, aveau credenti'a cà in curundu voru recastigá cele perdute. Se delibereze despre Avaricu in adunarea generale, deca ar fí bene a i dá focu seau a lu aperá. Biturigii se arunca la petiorele totororu Galiloru. «Cá se nu i constringa a dá focu cu mânile loru urbei celei mai frumose mai din tota Gali'a sî care este aperatur'a sî ornamentulu cetatei loru; usioru voru aperá-o cu natur'a locului, dîcu ei, pentru cà aprope din tote partîle fiendu incungiurata de riu sî de balti[1], una singura sî angusta intrare are.» Li se dà scutirea ce cereau, Vercingetorige mai antâiu combatand'o, apoi cedendu sî rogeloru loru sî mesericordiei multîmei. Aperatori capaci suntu alesi pentru opidu.

XVI. Vercingetorige urmeza cu mersu incetu dupa Cesare sî alege pentru tabera unu locu aperatu de balti sî paduri, dela Avaricu departe de siesespredieece mie de pasi. Acolo prin certi esploratori, in fia-care momentu din dî, elu cunoscea cele ce se petreceau la Avaricu, sî ce voiá se se faca, comandá. Tote pasurele nostre pentru nutretiu sî grane elu le observá, sî pre cei reschirati, candu de nevoia se duceau mai departe, i atacá sî mare stricatiuni li faceá, desî ai nostri, pre câtu cu mentea poteau prevedé, cautau se prevena ataculu seu, mergundu la ore nedefipte sî pre cai diverse.

XVII. Cesare, dupa ce puse taber'a in acea parte a cetatei care, necuprensa de riu sî balti, avea, precumu deasupra dîsemu, intrare angusta, incepù a face unu aggere, a inaintá vinee sî a construí doue turnure, càce natur'a locului lu opriá a o cercuvalá. Pentru grane elu

nu incetà a intetî pre Boi sî pre Edui; dintre cari unii, fienducà nu lucráu cu nece unu zelu, nu multu lu ajutu; ceialalti, nu cu mari medi-loce, fienducà cetatea loru erá mica sî infirma, in curundu consumara cea ce avusera. In cea mai mare dificultate pentru grane ajunsese ostea, cu saraci'a Boiloru, cu negligenti'a Eduiloru, cu incenderea caseloru, pona la atâtu cà mai multe dîle militarii avura lipsa de grane sî cu vite aduse din sate mai departate si tieneau fomea loru cea estrema; totusi nu se audî dela ei nece unu cuventu nedemnu de majestatea poporului romanu sî de victoriele precedenti. Ba inca, candu Cesare vorbiá cotra fiacare legiune in lucru sî li dîcea cà, deca suferiau lips'a prea aspru, elu vá lasá impresurarea, toti i cereau se nu faca acést'a : «Cà ei asiá servisera mai multi ani sub comandulu seu, in câtu nece una desonore nu primisera sî nece una data nu se retrasesera cu lucrulu nefacutu; cà acést'a voru suferí ei cá una desonore, deca ei aru lasá una impresurare inceputa; cà erá mai bene a suferí tote calamitatîle decâtu cá se nu resbune mortea cetatieniloru romani, cari prin perfidi'a Galiloru perisera la Genabu». Totu aceste le mandau centurioniloru sî tribuniloru militari, pentru cá prin ei se fia reportate lui Cesare.

XVIII. Candu acumu turnurele se apropiasera de muru, Cesare cunoscù dela captivi cà Vercingetorige consumandu nutretiulu se mutase cu taber'a mai aprope de Avaricu sî cà insusi cu calarimea sî cu pedestrii usiori, cari eráu deprensi a luptá intre calari, purcesese pentru a intende curse in acea parte unde credea cà ai nostri a dou'a dî eráu se vena pentru nutretiu. Cunoscundu aceste lucrure, elu purcede in tacere la mediulu noptei sî demaneti'a ajunse la taber'a neamiciloru. Ei aflandu indata prin esploratori de venirea lui Cesare, ascunsera in desimea paduriloru carele sî sarcinele, sî tote cetele le asiediara in unu locu deschisu sî inaltu. Inscientiatu fiendu de acestu lucru, Cesare comandà a stringe ràpede sarcinele in unu locu sî a prepará armele.

XIX. Delulu erá lenu inclinatu de diosu; mai din tote partile lu incingea una balta anevoia de trecutu, nu mai lata de cincidieci de petiore. Pre acestu delu, Galii, dupa ce rupsera podurele, se tieneau cu incredere in locu, sî distribuiti dupa sementîe sî cetati, tote vadurele sî luncele acelei balte le tieneau ocupate cu custodi certi asiá parati cu anim'a, cà, deca Romanii s'aru incercá a trece in potere acea balta, ei se se arunce de pre inaltîme asuprale, candu aru fí incurcati cu trecerea; in câtu care vedea[1] apropiarea locului, credea cà ei eráu parati a se bate in una lupta aprope drepta; éra care se uitá la neecualitatea positiuniloru, cunoscea cà ei se aretau cu vana prefacere. Militarii indignanduse cà neamiculu potea sustiené vederea loru, la una distantia atâtu de mica, sî cerendu semnulu de bataia, Cesare li areta : «Câta perdere sî mortea câtoru barbati de anima ar trebuí se coste victori'a; vedindui atâtu de dispusi cu anim'a, cá se nu dè inderetu de naintea nece unui periculu pentru glori'a sa, elu ar trebuí se fia condemnatu de cea mai mare nedreptate, deca vieti'a loru n'ar pretiui-o mai multu

de câtu salutea sa.» Asiá consolandu pre militari, in aceasi dî i readuce in tabera sî dispune a esecutá lucrarile remase, cari priviau impresurarea cetatei.

XX. Vercingetorige, candu se intorse la ai sei, fù acusatu de tradare, fienducà mutase taber'a mai aprope de Romani, fienducà se dusese cu tota calarimea, fienducà lasase fora comandu atâte osti, fienducà cu ducerea sa Romanii venisera la una ocasiune atâtu de favorabile sî cu atât'a rapediune. «Aceste tote nu dela intemplare seau fora anume scopu potusera urmá; elu voiá a avé domni'a Galiei mai bene prin favorea lui Cesare decâtu din grati'a loru.» In atare modu acusatu, elu respunse la aceste : «Cà se mutase cu taber'a, o facuse din lips'a de nutretiu, chiaru ei indemnandulu; cà elu venise mai aprope de Romani, fuse determinatu de situatiunea favorabile a locului, care se aperá insusi prin intariturele sale. De ajutoriulu calariloru inse nece nu trebuise a semtî nevoia intr'unu locu baltosu, sî fusera utili unde se dusesera. Comandulu supremu, ducunduse elu, intr'adensu nu lu incredentiase nemenui, cá nu cumva acelu cui l'ar fi datu se fia prin ardorea multîmei impinsu a se bate; care lucru elu vedea cà toti lu doriau din caus'a molitiunei animei loru, fienducà nu poteau suferí mai indelungu trud'a. Romanii, de venisera dela intemplare, trebuiá a multiemí fortunei; éra de venisera dupa descoperirea cuiva, acestuia, fiendu cà ei de pre inaltîme potusera sî se cunosca miculu numeru alu Romaniloru, sî se despretiuesca barbatî'a acestoru neamici, cari, necutediandu a se bate, cu rosîne se retrasera in tabera. Elu nu doriea nececumu dela Cesare prin tradare imperiulu, pre care potea a lu avé prin victoria, care acumu erá certa pentru sene sî pentru toti Galii; ba inca elu li depunea autoritatea sa, deca se vedeau cà ei i dà lui mai multa onore de câtu primiau dela elu salute. Aceste cá se intielegeti, dîse, cà eu vi le vorbescu sinceru, ascultati pre militarii romani.» Elu aduce inainteli nesce servi, pre cari, pucine dîle mai inainte, i prensese mergundu dupa nutretiu sî i cruciase cu fomea sî lanciurele. Acestia inca mai de inainte invetiati, ce se spuna intrebati fiendu, dîcu: «Cà ei suntu militari legionari; de fome sî de lipsa adusi, ei esîsera pre ascunsu din tabera, cu scopu deca ar poté gasí in agri ceva grâu seau vite. Tota armat'a erá strimtorata de aceasi lipsa, sî acumu nece poterile nu mai eráu indeajunsu cuiva, nece nu mai poteau portá fatig'a lucrului. De acea generariulu decisese, deca n'ar obtiené nece unu sucesu in impresurarea cetatei pona in trei dîle, a se retrage cu armat'a.» «Aceste benefaceri, dîse Vercingetorige, dela mene le aveti, dela mene, pre care voi lu acusati de tradare; prin a caruia ingrijire, fora sangele vostru, vedeti una armata atâtu de mare sî invingutoria aprope nimicita prin fome, sî pre care, cu rosîne retragunduse, in acesta fuga a ei, m'am ingrijitu cá nece una cetate se nu o primesca pre teritoriulu seu.»

XXI. Tota multîmea striga sî dupa murii sei suna cu armele, cea

ce Galii au datin'a a face pentru acelu alu caruia cuventu ei lu aproba: «Vercingetorige este capulu loru supremu; nece de credenti'a lui nu trebue a se indoí, nece cu mai mare tactica belulu nu pote fí condusu.» Ei decidu cá diece mii de omeni alesi din tote ostile se fia tramesi in cetate; càce cugeta cà salutea comune nu trebue incredentiata Biturigiloru singuri, fienducà intielegeau cà, deca acestia aru conservá acea cetate, tota victori'a va fí atribuita loru.

XXII. Singularei virtuti a militariloru nostri, inventiuni de orice specia se opuneau din partea Galiloru, cumu ei suntu una natiune de una estrema abilitate si forte apti de a imitá sî a face tote câte li se areta de oricene. Càce ei sî indepartau cu laciurele cosele, pre cari cumu le prendeau cu tormentele le trageau in intru; sî ruinau prin cuniculi aggerele, cu atâta mai multa scientia cà la ei suntu mari fodine de feru sî totu genulu de cuniculi este cunoscutu sî esecutatu. Totu murulu apoi lu intarisera in tote partile cu turnure, sî aceste le acoperisera cu pei. Apoi cu dese eruptiuni diu'a sî noptea seau dá focu aggerelui seau atacau pre militarii ocupati cu lucrulu; sî inaltimea turnureloru nostre, câtu li o dá aggerele ridicatu mai susu in fiacare dî, ei o ecualau, inadindu grandele turnureloru loru[1]; sî cuniculele deschise ei le opriau cu lemne arse sî ascutite la capetu, cu bitume ferbentatu sî cu petre forte mari[2], sî ne impedecau a ne apropiá de muri.

XXIII. Form'a inse a totororu muriloru Galiloru este cam acést'a: Grande drepte neinadite se asiedia pre pamentu in lungimea loru (capu in capu), departate intre sene prin acelasi intervalu de doue pitiore. Aceste se lega intre ele pre din launtru sî se imbraca cu multu pamentu[1]. Intervalele apoi de cari amu vorbitu se implu in facia cu petre mari. Asiadienduse sî inchianduse aceste, altu rondu se pune deasupra, in atare modu cá se se conserve totu acelu intervalu sî se nu se atenga intre sene grandele, ci, aflanduse intre ele aceasi distantia sî avendu fiacare câte unu rondu de petre intre densele, se se tiena strinsu. Astfeliu se construe mai departe totu opulu, pona ce se implenesce inaltimea cuvenita a murului. Acesta constructiune nu numai nu este uritiosa in aparenti'a sî varietatea ei prin alternatiunea grandeloru si a petreloru, cari conserva rondurile loru in linia drepta; dera apoi are una forte mare utilitate pentru securitatea sî aperarea cetatiloru, fienducà sî de incendiu apera petra, sî de ariete lemnulu, care consistandu din grande lungi câte de patrudieci petiore de ordinariu, legatu pre din la-intru, nu pote fí nece ruptu, nece trasu din locu[2].

XXIV. Prin aceste dificultati atâtu de multe erá impedecata impresurarea; sî militarii, desî in totu timpulu erau intardîati in lucru de glodu, de frigu sî de ploie continue, totusi, prin neintrerupta lucrare, invinsera tote aceste dificultati, sî in douedieci sî cinci de dîle facura unu aggere latu de trei sute treidieci petiore sî inaltu de optu dieci. Pre candu acestu-a mai cà atengea murulu neamiciloru, sî Cesare dupa datin'a sa veghiá asupra lucrariloru sî indemná pre osteni cá se nu in-

trerupa nece unu momentu lucrulu, pucinu inainte de atrei'a veghia se vediù cà esiá fumu din aggere, caruia neamicii i dedese focu prin unu cuniculu; sî in acelasi tempu danduse unu strigatu pre totu murulu, neamicii faceau eruptiune prin doue porti despre amendoue laturele turnureloru. Altii de departe de pre muru aruncau in aggere facle sî lemne uscate, altii versau bitume sî orice alte materie, prin care foculu se pote atîtiá ; in câtu ai nostri abiá poteau vedé unde se alerge mai antâiu sî carui punctu se duca ajutoriu. Totusi, fiendu cá dupa regul'a statorita de Cesare, doue legiuni veghiau totu de una de inaintea taberei, sî mai multe altele, la ore impartîte intre ele, erau in lucru, facutus'a ràpede cá unii se resista eruptiuniloru, altii se retraga turnurele sî se taie aggerele[1], si apoi sî tota multîmea armatei se alerge din tabera pentru a stinge foculu.

XXV. Pre candu se bateau in tote locurele, trecuta fiendu acumu partea remasa din nopte, sî necontenitu speranti'a de victoria reinsufletiá pre neamici, cu atâtu mai multu cà vedeau arse pluteurele turnureloru sî intielegeau cà nu erá usioru Romaniloru de a se espune deschisi[1] a dá ajutoriu; sî necontenitu cei netruditi veniau in loculu celoru obositi, sî tota scaparea Galiei o credeau atarnandu dela acestu momentu : s'a petrecutu, privindu noi insine, unu faptu, care parenduse demnu de amentire, nu judecaramu cà trebue a lu trece cu tacerea. Inaintea unei porti a cetatei, unu Galu, care aruncá in foculu din dreptulu unui turnu botiuri de seu sî de bitume, date lui din mâna in mâna, fù strapunsu la cost'a drepta de unu scorpione sî cadiù fora suflare. Unulu din cei mai apropiati trecundu preste corpulu acestuia, indepleniá totu aceasi sarcina; acestu alu doile fiendu ucisu totu in acelu modu de una sagetatura de scorpione, i sucese alu treile, sî celui alu treile alu patrule; sî acelu locu nu remase parasitu de aperatori mai inainte de ce, — stingunduse aggerele sî din tote partîle respingunduse neamicii, se facù fine luptei.

XXVI. Tote cercandule Galii, fiendu cà nece una intreprondere nu li sucesese, apucara consiliulu de a fugí din opidu, indemnandui sî demandanduli Vercingetorige. De voru cercá acést'a in tacerea noptei, ei sperau cà nu cu mare perdere din ai loru voru face o, pentru cà nece erá departe dela opidu taber'a lui Vercingetorige, sî intens'a balta ce se aflá intre ei sî Romani intardîá pre acestia de a i urmarí. Acumu se sî preparau a face noptea acestu pasu, candu de una data mamele de familia alergara in locurele publice sî plangundu, aruncate la petiorele barbatîloru loru, cu tote rogatiunele cerura cá se nu le dè la supliciulu neamiciloru pre ele sî pre copiii loru, pre cari infirmitatea naturei sî a poteriloru loru i impedecá a apucá fug'a. Cumu vediura cà ei perstá in decisiunea loru, càce cele mai de multe ori intr'unu periculu estremu temerea nu aude indurare, ele incepura a strigá tote sî a dá semnu Romaniloru despre fuga. Galii inspaimentati de temerea cá nu cumva càile se fia ocupate de calarimea Romaniloru, se lasara de planulu loru.

XXVII. In urmatori'a dî, dupa ce Cesare miscà inainte unu turnu sî indereptà lucrarile ce comandase a se face, mare ploia incepù se cada. Cugetandu cà acestu tempu nu erá nefavorabile pentru a apucá planulu seu, fiendu cà vedea custodiele dispuse pre muru pucinu mai cu neingrijire, comandà cá ai sei inca se se porte mai incetu in lucru, sî li aretà ce voiá se faca. Pre legiunile ce stá parate in ascunsu intre vinee le animeza cá se culega in fine fructulu victoriei pentru atâte fatige; aceloru cari cei antâiu se voru fí suitu pre muru li puse premie sî dede militariloru semnulu. Ei de una data din tote partile se aruncara sî ràpede implura murulu.

XXVIII. Neamicii inspaimentati de acestu faptu neasteptatu, aruncati de pre muru sî din turnure, stetera formati in cuniu in foru sî in locurele mai large, cu acestu cugetu cà, deca din orcare parte Romanii aru vení contra loru, ei se se lupte in bataia regulata. Candu vediura cà nemene nu descendea la locu dreptu, dera cà Romanii de pretotendene se intendeau preste totu murulu, ei temanduse cá se nu li se iè de totu speranti'a de fuga, aruncara armele si alergara intr'una intensoria la portîle din margene ale cetatei. Parte, cumu insii se indesau la esîrea angusta a portîloru, fura acolé ucisi de cotra militari; parte, esîti acuma dela porti, de catra calari; nece fù careva care se se ocupe de preda. Interitati sî prin uciderile dela Genabu, sî prin fatig'a lucrariloru, nu crutiara nece pre betrani, nece pre femei, nece pre copii. In fine din totu acestu numeru de neamici, care fù la patrudieci de mie, abiá optu sute, cari la audiulu antâiului strigatu se aruncasera afora din opidu, ajunsera nevetemati la Vercingetorige. In fug'a loru, elu i strinse in tacere, candu acumu trecuse multu din nopte, temenduse cá nu cumva prin venirea loru de una data sî prin compatimirea multîmei se se nasca vre una seditiune in tabera, in câtu dispusese la drumu in departare amici de ai sei sî pre capii cetatiloru, sî ingrigise a i separá sî a i duce la ai loru, in acea parte a taberei care dela inceputu cadiuse fiacareia cetati.

XXIX. Adou'a dî convocandu una adunare, elu consoleza sî imbarbateza pre ai sei: «Cá se nu si perda de totu speranti'a sî se nu se turbure de perderea suferita. Nu prin vertute, nece in bataia regulata i invinsesera Romanii, ci prin orecare arte sî prin scienti'a loru in impresurari, lucru in care insii nu erau esperienti. Se insiela acei cari in belu aru asteptá esîtulu totororu evenementeloru cu sucesu. Elu nece una data nu gasise cu cale a aperá Avariculu, lucru de care avea marturi chiaru pre ei; ci prin imprudenti'a Biturigiloru sî prin prea marea ascultare ce li dedesera celelalte cetati[1], facutus'a cá se se sufera acea perdere; acést'a totusi elu o va repará in curendu prin mai mari sucese. Càce cetatile cari erau desbinate de ceilalti Gali elu prin ingrigirea sa le va uní cu densii sî va face cá unu singuru sentîmentu se fia in tota Gali'a, la a careia voentia unita nece chiaru lumea intrega n'ar poté a se opune; sî acést'a elu o aveá aprope acumu facuta. Intre ace-

ste erá dreptu cá pentru salutea comune elu se obtiena dela densii cá ei se intreprenda a fortificá taber'a, pentru cá mai usioru se pota sustiené atacurele neprevediute ale neamiciloru.»

XXX. Acestu cuventu nu fù neplacutu Galiloru, mai cu sema fienducà elu nu-si perduse curagiulu, dupa atât'a perdere suferita, nece nu se dedese la ascunsu, adeca nu fugise de vederea multimei. Elu erá consideratu a avé in mentea sa una prevedere sî una presentire cu atâtu mai multu, cà, pre candu lucrurele erá in buna stare, elu fuse de parere mai antâiu cà trebuiá datu focu Avaricului, in urma cà trebuiá desiertatu. De acea, pre cumu intreprenderile nefericite micsiureza autoritatea altoru generari, asiá demnitatea sa, din contra, dupa perderea suferita din dî in dî se adaugea; totu una data, dupa asecurarea sa, ei veniau in sperantia despre unirea celorlalte cetati cu densii. Pentru antâi'a data in acelu tempu Galii incepura a intarí taber'a loru, sî astufeliu fura consternati in anim'a loru, in câtu, ei omeni nedeprensi la lucru, credeau cà tote câte li se comandá, ei trebuiá a le suferí sî rabdá.

XXXI. Vercingetorige lucrá nu cu mai pucina punere de anima de câtu promisese, cá se asocieze pre celelalte cetati, sî pre capii acestora i atragea prin darure sî promisiuni. Pentru acestu scopu alegea omeni capaci, prin ale caroru cuvente amagitorie seau amicitia oricine se pota fí forte usioru prensu. Pre acei cari dupa baterea Avaricului scapasera, elu ingrigesce a i armá sî imbracá. Totu una data cá ostile impucinate se fia intregite, demanda cetatiloru unu numeru defiptu de militari, determinandu dîu'a inainte de care elu voesce se fia adusi in tabera; sî pre toti sagetarii, alu carora numeru in Gali'a erá forte mare, comanda a i cautá sî a i tramete la elu. Prin aceste mesuri se implenesce curundu cea ce perise la Avaricu. Intre aceste Teutomatu, fiiulu lui Olovicone, regele Nitiobrigiloru, alu carui parente fuse numitu amicu de cotra senatulu nostru, vene la densulu cu mare numeru de calari ai sei sî cu acei pre cari i adunase din Acitani'a.

XXXII. Cesare standu mai multe dîle la Avaricu sî gasindu acole forte mare cantitate de grâu sî de alte bucate, recreà ostea de fatig'a sî lips'a ce avuse. Acumu iern'a fiendu aprope trecuta, pre candu insasi tempulu anului lu chiamá a portá belulu, sî elu decise se a purcede asupra neamicului, pentru cá se pota seau a lu trage dela balti sî din paduri, seau a lu strimtorá prin impresurare, venu la elu legati cei antâiu cetatiani ai Eduiloru pentru a lu rogá: «Cá intr'una cercustantia forte cu anevoia se vena in ajutoriu cetatei loru. Tier'a erá in celu mai mare periculu, fiendu cà in tempu ce din vechime erá datin'a de se creá unu singuru deregutoriu, sî acest'a tienea unu anu poterea regesca, acumu doui au deregutori'a sî unulu sî altulu dîce a fí fostu creatu dupa legile loru. Dintre acestia unulu este Convictolitane, teneru in flore sî stralucitu; celalaltu Cotu, nascutu din una familia forte vechia sî omu cu forte mare potere prin sene insusi sî cu mari legature de sange, alu carui frate Valetîacu anulu trecutu avuse aceasi magi-

stratura. Tier'a tota este in arme, impartîtu senatulu, impartîtu poporulu, fiacare din ei cu clientii sei. Cà deca tiene mai indelungu acesta neintielegere, va urmá cá una parte a cetatei se se bata cu cealalta. Acést'a cá se nu se intemple, depende dela ingrigirea sî autoritatea lui Cesare.»

XXXIII. Cesare de sî cugetá cà erá cu dauna a se indepartá dela belu sî dela neamicu, totusi sciendu câte rele se nascu de ordinariu din desbinari, de tema cá nu cumva acesta cetate, atâtu de mare sî atâtu de strinsu legata cu poporulu romanu, pre care elu insusi o favorase totudeun'a sî o indiestrase cu orice bunure, se ajunga la violentia sî se apuce armele, sî acea parte care s'ar increde mai pucinu in poterile sale se sî procure ajutoriu dela Vercingetorige, judecà cà trebuiá a preveni acestu periculu; sî fienducà dupa legile Eduiloru nu erá permisu acelora cari tieneau deregutori'a suprema a esî din tiera, Cesare, cá se nu se veda cà ar fí calcatu ceva din dreptulu seau legile loru, statuì a merge insusi la Edui, sî totu senatulu sî pre acei doui intre cari erá neintielegerea i chiamà la Deceti'a. Candu aprope tota cetatea se adunase acolo, elu aflà cà pucini fiendu in secretu convocati[1], in altu locu, in altu tempu de cum s'ar fi cuvenitu, fratele fuse proclamatu de cotra frate. Cumu legile pre doui din una familia, traindu sî unulu sî altulu, nu numai i opriau a fí creati magistrati, dera chiaru nu i lasau a fí in senatu, Cesare constrinse pre Cotu a depune autoritatea, éra lui Convictolitane, care fuse creatu de cotra preoti, dupa datin'a tierei, facia fiendu magistratii, i comandà a tiené poterea.

XXXIV. Dupa ce dede acesta decisiune, indemnà pre Edui cá se uite de neintielegerile sî desbinarile loru, sî lasandu la una parte tote aceste certe, se se ocupe de acestu belu, se ascepte dela densulu, dupa ce va fí inviusu Gali'a, recompensele ce voru fí meritatu sî se i trameta indata tota calarimea loru sî diece mie de pedestri, pre cari elu se i dispuna in presiedie pentru aprovisionare cu bucate. Armat'a o impartì in doue parti; patru legiuni le dede lui Labienu pentru a le duce la Senoni sî Parisi, éra elu insusi cu siese se duse de-a-lungulu riului Elavere, la Arveni, spre opidulu Gergovi'a. Parte de calarime o dedese lui Labienu, parte o lasà pentru sene. Aflandu de mersulu lui Cesar, Vercingetorige stricà tote podurele de pre acelu riu sî incepù a si face drumulu pre de cealalta parte a Elaverelui.

XXXV. Cumu amendoue ostile erau in vedere un'a altei'a sî neamiculu se punea cu taber'a mai in faci'a taberei romane, avendu dispusi esploratori, pentru cá Romanii se nu faca undeva podu sî se treca cetele loru, intreprenderea pentru Cesare erá in mari dificultati, de tema cá nu cumva cea mai mare parte din vera se fia impedecatu de riu, fiendu cà de ordinariu Elaverele mai nece una data inaintea tomnei nu pote fí trecutu prin vadu[1]. Sî asiá, cá se nu i se intemple acést'a, elu se puse cu taber'a in unu locu acoperitu de paduri, in dreptulu unuia din podurele pre cari Vercingetorige ingrigise de le taiase; éra adou'a

dî stete in ascunsu cu doue legiuni sî pre celelalte osti cu tote sarcinele, precumu avea datin'a, le tramese, luandu din fiacare patru coorti un'a pentru cá numerulu legiuniloru se se veda cà erá acelasi[2]. Comandandu li (ostiloru tramese) a merge câtu aru poté mai departe, candu acumu dupa tempulu dîlei presupuse cà ele voru fí ajunsu a taberí, incepù a reface podulu, pre aceiasi tarasi a carora parte inferiore remasese intrega. Ràpede terminandu lucrulu, sî trecundu legiunile, sî alegundu unu locu favorabile pentru tabera, rechiamà pre celelalte osti. Vercingetorige aflandu despre acést'a, cá nu cumva contra voentiei sale se fia constrinsu a se bate, apucà inainte cu mersure rapide.

XXXVI. Din acelu locu Cesare in a cincea tabera[1] ajunse la Gergovi'a, sî dupa ce in aceasi dî avù una usiora lupta de calarime sî recunoscù situatiunea urbei, care, pusa pre unu munte forte inaltu, avea tote apropiarile dificili, desperà de baterea ei, éra de impresorare decise a nu se ocupá inainte de ce nu si aru fí asecuratu bucatele. Inse Vercingetorige, dupa ce pusese taber'a in munte aprope de opidu, asiediase impregiurulu seu, la mice intervale sî separatu, cetele fiacareia cetati, sî ocupandu tote colnicele acestei inaltîmi, ori in cotro se potea priví, oferiá unu aspectu oribile; sî capiloru cetatîloru, pre cari i alesese pentru a formá consiliu, li demandá a se aduná la elu in tota diu'a la reversatulu dioriloru, seau pentru cà se vedea cà trebuiá a li comunicá ceva, seau pentru cà avea a esecutá ceva, sî nu lasá se treca mai nece una dî, fora cá se nu cerce prin lupte de calari, amestecati cu sagetari, ce anima sî vertute avéa oricare din ai sei. Erá in dreptulu cetatei, chiaru sub polele muntelui, unu colnicu forte bene intaritu sî din tote partîle taiatu impregiuru; pre care de lu tieneau ai nostri, se vedea cà neamicii poteau fí opriti sî dela apa, in mare parte, sî dela liber'a mergere dupa nutretiu; inse acestu locu erá tienutu de ei cu unu presiediu nu pre tare. Dece Cesare in tacerea noptei esîndu din tabera sî mai inainte de ce din cetate se pota vení ajutoriu, alungandu presiediulu sî cuprendiendu loculu, asiedià acole doue legiuni sî facù una fosata dupla de douesprediece petiore dela taber'a mare la cea mica, pentru cá chiaru omeni singuri se pota amblá fora tema despre unu atacu neasteptatu din partea neamiciloru.

XXXVII. Pre candu aceste se petrecu la Gergovi'a, Convictolitane Eduulu, caruia aretaramu cà Cesare prin judecat'a sa i dedese deregutori'a, coruptu de Arverni cu bani, convorbesce cu câtiva teneri ai caroru capu erau Litavicu sî fratii acestuia, teneri nascuti din una familia forte insemnata. Elu imparte cu ei banii sî i indemna «cá se si aduca amente cà ei suntu nascuti liberi sî pentru a comandá. Singura cetatea Eduiloru este care intardîa victori'a forte certa a Galiei; celelalte suntu retienute prin autoritatea ei, care trecundu de cealalta parte[1], nu ar fí pentru Romani locu in Gali'a spre a stá. Elu primise dela Cesare orecare benefacere, cu tote cà numai câtu castigase la densulu una causa forte justa; inse elu avea mai multa consideratiune pen-

tru libertatea comune; càce de ce mai bene Eduii aru vení la Cesare cá jude despre dreptulu sî legile loru, decâtu Romanii la Edui?» In data tenerii fura induplecati sî prin cuventulu deregutoriului sî prin remuneratiuni; sî cumu declarau cà ei chiaru voru fí capii acestei conjuratiuni, se cauta medi-loculu de a ajunge in capetu cu intreprenderea, fiendu cà ei nu sperau cà tier'a ar poté fí induplecata de a intreprende belulu fora cuventu. Ei gasira cu cale cá se puna pre Litavicu in capulu aceloru diece mii de omeni, cari se trameteau lui Cesare pentru belu, cá elu se ingrigesca a i duce, sî fratii lui se merga mai inainte la Cesare. Celelalte lucrure ei le reguleza in ce modu gasescu cà este bene a le face.

XXXVIII. Litavicu primindu armat'a, candu erá departe dela Gergovi'a la treidieci mie de pasi, convocà de una data pre militari sî lacrimandu : «Unde mergemu, militariloru? dise elu. Tota calarimea nostra, tota nobilimea nostra a peritu. Cei antâiu ai cetatei, Eporedirige sî Virdumaru, acusati falsiu de tradare, au fostu ucisi de cotra Romani, fora se fia ascultati. Aceste cunosceti-le dela acei cari au scapatu chiaru din medi-loculu macelului; càce eu, cu fratii sî cu toti cei de aprope ai mei ucisi, nu potu de dorere spune cele ce s'au petrecutu.» Se aducu inainte acei pre cari i invetiase se dica cele ce elu voiá; sî ei spunu multimii totu acele ce Litavicu declarase : Cá toti calarii Eduiloru fusera macelati, fiendu cà se dicea cá ei avusera convorbiri cu Arvernii; cà ei insii se ascunsesera in multimea militariloru sî scapasera din medi-loculu uciderei. Eduii toti striga si roga pre Litavicu a ingrijí de ei. «Casî-cumu, in adeveru, dîse elu, ar fí de deliberatu sî n'ar fí de nevoia pentru noi a merge la Gergovi'a sî a ne uní cu Arvernii! Au dora ne indoimu cà Romanii, dupa ce au comisu acesta fapta nelegiuita, nu alerga acumu spre noi pentru a ne macelá? De aceaa, deca mai este ceva anima in noi, se resbunàmu mortea aceloru cari au peritu in modulu celu mai nedemnu, sî se ucidemu pre acesti lotri.» Elu areta pre cetatianii romani, cari, incrediuti in acestu presiediu, eráu impreuna[1]; li rapesce in data mare cantitate de grâu sî de bucate, sî pre ei insii i ucide, torturandui cu crudîme; tramete nunti prin tota cetatea Eduiloru; i atîtia prin aceasi mentiune despre uciderea calariloru sî a capiloru loru; i indemna cá ei in acelasi modu, cumu insusi facuse, se si resbune batjocurele loru.

XXXIX. Eporedirige Eduulu, teneru din una familia forte stralucita si cu forte mare potere in patria, sî un'a cu elu Virdumaru, de aceasi etate sî consideratiune, inse din una familia neecuale, pre care Cesare, avendulu recomandatu sî de Divitiacu, din loculu lui celu umilitu lu ridicase la cea mai inalta demnitate, venisera in numerulu calariloru anume chiamati de elu. Intre ei erá lupta despre antâiatate sî in neintielegerea dintre cei doui deregutori luptasera cu tote poterile, unulu pentru Convictolitane, celalaltu pentru Cotu. Dintre ei Eporedirige, aflandu planulu lui Litavicu, cam pre la mediulu noptei reporta lui Ce-

sare lucrulu sî lu roga: «Se nu sufere cá tier'a prin relele puneri la cale ale unoru teneri se se desfaca de amiciti'a poporului romanu, cea ce elu prevede cà va fí, deca se voru uní cu neamicii atâte mie de omeni, pentru a carora salute n'aru poté nece cei de aprope ai loru a fí nepesatori, nece cetatea se o privesca cá pucinu importante.»

XL. Cuprensu de mare nelinisce la audiulu acestei sciri, Cesare, fienducà totu de una favoresce cu deosebire cetatea Eduiloru, fora a stá nece cumu a cugetare, scote din tabera patru legiuni usiore sî tota calarimea; nece fù tempu in atare impregiurare a angustá taber'a[1], fiendu cà intreprenderea se vedea atarnandu dela celeritate. Pre C. Fabiu legatulu cu doue legiuni lu lasa de presiediu la tabera. Pre fratii lui Litavicu elu demandase a i prende, sî afla cà pucinu mai inainte ei fugisera la neamici. Imbarbatandu pre militari cá se nu se inspaimente de fatig'a drumului in una impregiurare cu anevoia, sî toti ardiendu de aceasi dorenti'a, elu merge douedieci sî cinci mie de pasi sî diarindu ostile Eduiloru, rapéde calarimea, li intardîa sî li impedeca mersulu, sî interdîce la toti ai sei cá se nu ucida pre cineva. Lui Eporedirige sî lui Virdumaru, pre cari Eduii i credeau ucisi, li demanda a stá intre calari sî a chiamá pre ai loru. Cunoscundui pre ei sî vediendu insielatiunea lui Litovicu, Eduii incepu a intende mânele, a dá o intielegere prin semne de supunerea loru, sî aruncandu armele a se rogá ca se nu fia omoriti. Litavicu cu clientii sei, carora dupa morii Galiloru nu este iertatu chiaru la cea mai de pre urma sorte a parasí pre patronii loru, fuge la Gergovi'a.

XLI. Cesare tramese nunti la cetatea Eduiloru cá se i inscientieze cá prin benefacerea sa fusera conservati omenii loru, pre cari, dupa dreptulu belului, i-ar fí potutu ucide; sî dupa ce dede ostei trei ore de repausu noptea, se ridicà cu taber'a spre Gergovi'a. Cam pre la diumetate de cale nesce calari tramesi de Fabiu i spunu «In câtu de mare periculu se aflasera ai sei; i areta cà taber'a fuse atacata de forte mari osti, sî cumu necontenitu neamicii cu poterile intregi urmau in loculu celoru osteniti, sî cu neintrerupta punere osteniau pre ai nostri, cari din caus'a marimei taberei trebuiau neincetatu a stá totu aceiasi la valu; de multîmea sageteloru sî de totu genulu de arme multi fusera raniti. Spre a sustiené acestu atacu, de mare utilitate fusera tormentele. Fabiu dupa retragerea neamiciloru lasandu doue porti, astupa pre celelalte, adauge pluteure la valu sî pre adou'a dî se prepara pentru unu casu asemenea acestuia.» Cunoscundu aceste lucrure, Cesare, cu cea mai mare punere din partea militariloru, ajunge in tabera inainte de resaritulu sorelui.

XLII. In tempu ce aceste se petrecu la Gergovi'a, Eduii primindu pre antâii nunti dela Litavicu, nu si lasa nece unu momentu spre a luá cunoscentia. Impinge pre unii cupiditatea, pre altii mâni'a sî usiorenti'a mentei, care mai cu sema este innascuta in acesta sementîa de omeni, cà una simpla audîre o au cá lucru adeveritu. Ei rapescu bunu-

rile cetatieniloru romani, facu ucideri in ei, i tragu in servitute. Convictolitane ajuta actiunea pornita sî pre plebe o impinge la furia, cá, comitiendu crimele, se li fia rosîne a se intorce la drept'a judecata. Pre M. Aristiu, tribunu alu militariloru, care si facea drumulu la legiunea sa, dandui incredentiare, lu facu se se duca din opidulu Cabilone; constringu pre acei cari stá acolé pentru negotiu de a face asemene. Pre acestia atacandui necontenitu pre drumu, i despoia de tote sarcinele loru; pre cei cari resistu, dî sî nopte i incungiura. Dupa ce multi suntu ucisi sî din una parte sî din alta, ei atîtia pre una mai mare multîme la arme.

XLIII. Intre aceste aducunduli-se scire cà toti militarii loru suntu in poterea lui Cesare, ei alerga la Aristiu; areta cà nemicu nu se facuse cu cosemtîmentulu generale; decidu una cercetare despre bunurele rapite, confisca bunurele lui Litavicu sî ale fratîloru sei, sî trametu legati la Cesare pentru a se desculpá. Aceste ei le facu in scopu de a recapetá pre ostenii loru; inse petati de crime, amagiti de castigulu bunureloru rapite, fienducà acestu lucru priveá pre multi, sî infricosiati de temerea de pedepsa, incepu a face in secretu planure de belu, sî prin legatiuni intetiescu pre celelalte cetati. Cesare de sî intielegea acestea, totusi, câtu pote mai blandu, vorbesce cotra legati: «Elu pentru nescienti'a sî usioretatea poporului de diosu nu judeca nemicu reu despre cetate, sî nece i micsiureza bun'a sa voentia cotra Edui.» Asteptanduse la mai mare miscare a Galiei, cá nu cumva se fia incungiuratu de tote cetatîle, elu sî facea planulu cum ar puté a se retrage dela Gergovi'a sî a concentrá din nou tota ostea[1], fora ca purcederea sa, urmata din temerea de una rebeliune, se para asemene cu una fuga.

XLIV. Cugetandu aceste, i se parù cà i se presentà ocasiunea de a obtiené unu sucesu. Càce venindu in taber'a cea mica spre a observá lucrarile, vediù desierta de omeni inaltîmea care se tienea de cotra neamici sî care in dîlele trecute din caus'a multîmei loru abiá potea fí privita. Cuprensu de mirare, intreba despre causa pre fugari, de cari in tota dîu'a mare numeru veniá la elu. Toti adeverescu acea ce acumu insusi Cesare cunoscuse din limbi: cà culmea acestui munte erá mai numai siesu, inse acoperita de paduri sî angusta acolo unde erá apropiarea pre de ceealalta parte a cetatei; cà neamicii se temeau multu pentru acelu locu sî nece cà semtiau acumu almentre decâtu cà, dupa ce unu colnicu fuse ocupatu de Romani, deca voru perde sî pre celaltu, se vedeau a fí mai cá sî cercuvalati sî inchisi de tota esirea sî mergerea dupa nutretiu; cà spre a intarí acestu locu, toti fusera chiamati de Vercingetorige.

XLV. Cunoscundu acestu lucru, Cesare tramete intr'acolo la mediulu noptei mai multe turme de calari; li comanda cá se cutreiere tote locurele in modu pucinu mai tumultuosu. In faptulu dîlei elu comanda a scote din tabera unu mare numeru de cai de sarcina[1] sî de catiri, a

luá de pre ei sielele[2], sî catirarii cu coifure, cu aparenti'a sî asemenarea de calari, a merge impregiurulu colineloru. Pre lenga ei adauge pucini calari,. cari pentru amagirea neamicului se se latiesca mai departe. Demanda cá toti prin una lunga cotitura se merga la aceleasi parti. Aceste se vedeau din opidu in departare, cumu dela Gergovi'a erá vedere in tabera; inse intr'unu spatiu atâtu de intensu, nu se potea cunosce ce anume erá. Una legiune o tramete spre aceasi inaltîme sî inaintandu pucinu, stà in unu locu mai in vale sî o ascunde in paduri. Prepusulu Galiloru se adauge sî tote cetele loru suntu duse acoló la intariture. Cesare vediendu taber'a neamiciloru desierta, dupa ce acopere semnele la ai sei sî ascunde flamurele militari, duce din taber'a mare in cea mica pre militari totu rari, cá se nu se bage de sema din cetate, sî legatîloru pre cari i pusese in fruntea fiacareia legiuni li areta ce voiá se faca; intre cele antâiu li recomanda se tiena pre militari, cá nu cumva, in aprenderea loru de a se bate, seau in speranti'a de preda, se inaintezo prea departe; li spune ce reu are loculu nefavorabile; cà acest'a se pote evitá numai prin celeritate, cà sucesulu erá dependiendu dela una ocasiune, nu dela una lupta. Dupa ce li puse in vedere aceste lucrure, elu dà semnulu sî despre partea drepta, pre unu altu suisiu, totu in acelasi tempu, tramete pre Edui.

XLVI. Murulu cetatei dela siesu sî inceputulu suirei in linia drepta, deca nu se aflá la medilocu nece unu incungiuru, erá departe de una mia doue sute de pasi. Ori câtu se face in acestu incungiuru spre a micsiurá inclinarea, acést'a adaugea distanti'a mersului. Cam dela medi-loculu inaltîmei, Galii construisera de-a-lungulu, precumu permitea natur'a muntelui, unu muru de siese petiore sî din petre mari, care se intardîe rapedîrea nostra, sî totu spatiulu dela vale lasandulu desiertu, partea superiore a inaltîmei pona la murulu opidului o implusera cu taberele loru forte indesite. Militarii, dandulise semnulu, ràpede ajungu la intariture[1] sî trecundu preste ele, cuprendu trei tabere[2]. Sî atât'a fù rapediunea in luarea taberiloru, cà Teutomatu, regele Nitiobrigiloru, pre neasteptate apucatu in cortu, cumu se repausá la amedî, cu partea superiore a corpului nuda sî cu calulu ranitu, abiá se smulse din mânele militariloru, cari amblá dupa preda.

XLVII. Capetandu acea ce sî propusese in mente, Cesare comanda a cantá de retragere, sî steagurele legiunei a diecea de care erá insocitu stetera. Inse ostenii celoralalte legiuni ne audîndu sunetulu tubei, fienducà la medi-locu se aflá una vale indestulu de mare, cu tote cà eràu retienuti de tribunii militari sî de legati, precumu se recomandase de cotra Cesare, inse animati de speranti'a unei ràpide victoria, sî de fug'a neamiciloru, sî de luptele cu sucesu din tempurele trecute, nemicu nu credeau lorusî atâtu de greu, cá se nu pota triumfá prin vertutea loru, sî nu incetara a urmarí pre neamicu mai inainte de ce se apropiara de murulu sî de portile cetatei. Atunci inse din tote partile urbei danduse unu strigatu, acei cari eráu mai in departare, inspai-

mentati de acestu tumultu neasteptatu, fiendu cà credeau cà neamiculu intrase pre porti, se rapedira afora din cetate. Mamele de familia aruncau de pre muru vestimente sî bani, sî ridicandu-se pona la peptu, cu mânele intense rogau pre Romani cá se le crutie sî se nu faca cá la Avaricu, cà nu crutiasera nece chiaru pre femei sî pre copii. Unele tienute de mâni, lasanduse de pre muru, se dá militariloru. L. Fabiu, centurione din legiunea a opt'a, care se sciá cà in acea dî disese intre ai sei cà elu erá atîtiatu de premiele dela Avaricu sî, cà nu va lasá cá unu altulu careva se se suia pre muru inainte de elu, gasindu trei manipulari ai sei sî de ei ridicatu, se suia pre muru; pre densii, elu inca apucandui pre câte unulu, i ridica pre muru.

XLVIII. Intre aceste acei cari, precumu deasupra aretaramu, se dusesera la cealalta parte a cetatei pentru intarirea ei, audîndu antâiulu strigatu sî dupa acea inca intetîti prin dese sciri cà cetatea erá ocupata de Romani, tramesera inainte calarimea sî ei cu mare alergare apucara intr'acole. Care cumu veniá antâiu din ei stá sub muru sî adaugea numerulu luptatoriloru loru. Candu se adunasera mare multime din ei, mamele de familia, cari pucinu mai inainte intendeau de pre muru mânele la Romani, incepura a rogá pre ai loru, sî dupo datin'a galica a si aretá perulu despletitu si a li aduce in vederea loru pre copii. Nu erá pentru Romani, nece dupa locu, nece dupa numeru, lupta drepta; totu una data sî de alergare sî de durat'a luptei osteniti, nu usioru se tieneau contra neamiciloru recenti sî intregi.

XLIX. Cesare cumu vedea cà se luptau in unu locu nefavorabile sî cà ostile neamiciloru se adaugeau, temenduse pentru ai sei, tramese la T. Sestiu legatulu, pre care lu lasase de presiediu la taber'a mica, cá se scota indata din tabera coortîle sî se le asiedie in partea de diosu a colinei, despre laturea drepta a neamiciloru; cá, deca ar vedé pe ai nostri alungati din loculu loru, se inspaimente pre neamici, cá mai pucinu liberu ei se i urmaresca. Insusi inaintandu cu legiunea pucinu din loculu unde stetese, asteptá esîtulu luptei.

L. In tempu ce se luptau inversiunatu de aprope, sî neamicii se incredeau in locu sî in numeru, éra ai nostri in barbatîa, de una data se vediura, despre laturea nostra deschisa, Eduii, pre cari Cesare i tramesese despre partea drepta, pre unu altu suisiu, spre a impartí poterile neamiciloru. Ei, cu asemenarea armeloru loru, forte tare inspaimentara pre ai nostri[1]; sî desî se vedeau cu braciulu dreptu nudu, cea ce erá datin'a a fí semnu de pace, totusi chiaru acest'a militarii lu credeau facutu de neamici spre a i insielá. In acelasi tempu L. Fabiu centurionele sî acei cari un'a cu elu se suisera pre muru, fiendu incungiurati sî macelati, suntu aruncati de pre muru. M. Petreiu, centurione din aceasi legiune, cumu cercase a stricá portile, fiendu strimtoratu de multime sî desperandu pentru sene, dupa ce acumu primise multe rane, vorbesce manipulariloru sei, cari lu urmasera: «Fiendu cà, dîce elu, eu nu potu scapá un'a cu voi, celu pucinu voiu ingrijí de salutea vostra,

cá cei pre cari eu, impinsu de setea de gloria, v'am adusu in periculu. Voi, danduvise indemanarea, ingrigiti de voi.» In acelasi tempu elu se sî arunca in mediloculu neamiciloru sî ucidiendu pre doi, indeparteza pucinu pre ceialalti dela porta. Ai sei incercanduse a lu ajutá: «In desiertu, dîse elu, ve siliti a vení in ajutoriulu vietiei mele, candu acumu sangele sî poterile mo parasescu; de acea mergeti de acì, pona candu inca este cu potentia, sî retragetive la legiune». Pucinu in urma elu cadiù luptanduse, sî astfeliu fù de scapare la ai sei.

LI. Ai nostri cumu de pretotendene erau strimtorati, dupa ce perdura patrudieci sî siese de centurioni, fura aruncati din loculu loru; ci legiunea a diecea, care se asiediase pentru ajutoriu (cá reserva) in unu locu pucinu mai favorabile, intardîa pre Gali, cari urmariau pre ai nostri, tare strimtorindui. Pre ea inca o sustienura coortile legiunei a treispradiecea, cari, duse din taber'a mica cu T. Sestiu legatulu, ocupasera unu locu mai de deasupra. Legiunile, indata ce atensera siesulu, stetera cu flamurele amenintiandu contra neamicului. Vercingetorige readuse pre ai sei dela polele colinei in intrulu fortificatiuniloru. In acesta dî ni se perdura ceva mai pucinu de siepte sute militari.

LII. In urmatori'a dî, Cesare adunandu ostea, imputa militariloru pentru neprudenti'a si ardorea loru cea orba: «Fiendu cà ei insii judecasera in ce parte se parea cà trebuiá a inaintá sî ce trebuiá a face sî nece stetesera dupa ce se dedese semnulu de a se retrage, nece potusera fí retienuti de cotra tribunii militari sî de cotra legati, candu elu spusese ce potea unu locu nefavorabile; ce judecase elu insusi la Avaricu, candu, prendiendu pre neamicii fora comandante sî fora calarime, se lasase de una victoria certa, pentru cá nece chiaru una mica perdere se nu i se intemple in lupta din caus'a nefavorei locului. Pre câtu ellu admirá marimea loru de anima, cá cei pre cari nece fortificatiunile tabereloru, nece inaltimea muntelui, nece murulu cetatei nu potuse a i intardiá, pre atâtu li imputá pentru licenti'a sî aroganti'a loru, cà ei credea a judecá mai bene decâtu generariulu despre victoria sî esîtulu intreprenderiloru; intr'unu militariu modesti'a si cumpetarea elu nu le doriá mai pucinu de câtu barbatî'a sî marimea de anima.»

LIII. Dupa ce tienù acestu discursu sî la urma imbarbatà pre osteni cá se nu se nelenescesca in anim'a loru pentru acesta perdere, nece se atribuesca vertutei neamiciloru acea ce adusese nefavorea locului, cugetandu totu la planulu seu de purcedere, pre care mai de inainte sî-lu pusese in mente, scose legiunile din tabera si le asiedià in ordine de bataia, intr'unu locu favorabile. Cumu Vercingetorige, nu mai pucinu cá sî mai inainte, nu descendea la siesu, Cesare, dupa ce avù una mica lupta de calarime sî acést'a cu sucesu, readuse ostea in tabera. Acést'a facund'o de asemene in dîu'a urmatoria sî crediendu cà, spre a micsiorá desiert'a ingonfare a Galiloru sî spre a intarí animele militariloru sei, elu facuse indestulu, se ridicà cu taber'a spre Edui. Nece a-

tunce chiaru nu lu urmarira neamicii, sî a trei'a dî elu drese podulu la riulu Elavere sî trecù cu ostea.

LIV. Acolé intelnitu de cotra Eduii Virdumaru sî Eporedirige, afla cà Litavicu cu tota calarimea purcesese spre a ridicá pre Edui: erá de nevoia, i dîcu ei, cá insii se merga inainte spre a reintarí tier'a in datori'a ei. Desî din multe impregiurari Cesare avea acumu cá vederata perfidi'a Eduiloru, sî judecá cà cu purcederea acestora se va pripí rebeliunea; totusi nu crediù cà trebuiá a i retiené, cá se nu se para cà elu li facea una injuria, seau, se dè orecare prepusu de temere. Pre candu ei eráu se se duca, elu li pune pre scurtu in vedere benefacerile sale cotra Edui: «Cene erau ei sî câtu de umiliti i primise in amiciti'a sa, alungati in cetati, despoiati de agrii loru, cu ostile perdute, cu tributu impusu, cu ostatici luati cu sîl'a sî cu forte mare batjocura; sî in ce fericire sî in ce marire i adusese, cà ei nu numai cà ajunsesera érasi la vechi'a loru stare, dera inca se vedea cà intrecusera demnitatea sî favorea loru din tote tempurile.» Danduli aceste recomandatiuni, i lasà se merga.

LV. Noviodunulu erá unu opidu alu Eduiloru, pusu pre ripele Ligerului, in unu locu favorabile. Acoló Cesare strinsese pre toti ostaticii Galiei, granele, tesaurulu si mare parte din sarcinele sale sî ale armatei; acoló tramesese mare numeru de cai, cumperati pentru acestu belu in Itali'a sî in Ispani'a. In acelu locu candu Eporedirige si Virdumaru ajunsera sî luara cunoscentia de starea tierei, cà Litavicu fuse primitu de Edui la Bibracte, care este una cetate cu forte mare influentia intre Edui; cà Convictolitane magistratulu sî mare parte a senatului venisera la densulu; cà legati in numele tierei fusera tramesi la Vercingetorige pentru a inchiá pace sî amicitia : crediura cà nu trebuiá a lasá se treca una ocasiune atâtu de favorabile. Asiá dera ucidiendu pre custodii Noviodonului sî pre acei cari se aflau acolo pentru negotiu seau in caletoría, impartira intre sene banii sî caii, sî ingrigira cá ostaticii cetatiloru se fia dusi la magistratu in Bibracte; opidului, fienducà judecau a nu lu poté tiené, i dedera focu, cá se nu fia de orecare utilitate Romaniloru; grâulu pre care lu potura ridicá de una data, lu transportara cu naile, sî pre celu remasu lu dedera in riu sî in focu; incepura insii a aduná osti din partile vecine, a dispune presiedie sî custodie la malurele Ligerelui, si a se aretá cu calarimea in tote locurele, spre a aruncá temere, cu scopu, deca aru poté, se inchida pre Romani dela bucate sî aducundui in lipsa, se i alunge din tiera. La acesta sperantia multu i ajutá aceea cà Ligerele din scurgerea neuei crescuse, in câtu se vedea cà necaiure prin vadu nu potea fi trecutu.

LVI. Aceste lucrure aflandule, Cesare crediù cà trebuiá a se grabí, cá, deca erá se cerce a face podure, se dé batai'a mai inainte de ce se se fì adunatu acolo mai mari osti. Càce cá se si scaimbe planulu sî se apuce drumulu inapoi in provincia, acést'a nemene nece chiaru atunce nu credea[1] cà erá nevoitu a o face, pre câtu pentru cà lu impedeca ro-

sinea sî nedemnitatea acestei mesure, sî muntele Ceven'a aflatoriu in cale sî dificultatea drumureloru; pre atâtu mai cu sema fiendu cà se temea forte multu pentru Labienu, care erá despartitu de densulu, sî pentru legiunile pre cari le tramisese impreuna cu elu. Asiá dera facundu dî sî nopte mersure forte rapede, contra asteptarei totororu, elu ajunge la Ligere, sî calarimea gasindu unu vadu, favorabile dupa necesitatea impregiurarei, cà numai braciele sî umerii potea fí afora din apa spre a sustiené armele, elu dispuse calarimea cá se franga poterea apei, sî cumu neamicii greu se turburasera la prim'a nostra vedere, trecù ostea fora perdere; sî gasindu in agri grâne sî vite destule, implù ostea cu aceste provisiuni sî apucà drumulu la Senoni.

LVII. Pre candu aceste se petrecu la Cesare, Labienu lasandu la Agendicu, cá se fia de presiediu sarcineloru, adausulu de oste care de curundu venise din Itali'a, purcede cu patru legiuni la Luteti'a. Acést'a este cetatea Parisiloru, pusa in una insula a riului Secuana. Venirea lui cunoscuta fiendu neamiciloru, mari osti dela cetatîle vecine se adunara. Comandulu supremu se dà lui Camulogene Aulerculu, care, desî aprope repusu de betranetia, pentru singulari'a sa scientia in artea militaria fù chiamatu la acesta onore. Elu bagandu de sema cà erá una balta[1] neintrerupta, care dá in Secuan'a sî care impedecá forte multu tota acea parte, se asiedià acolo sî se decise a oprí trecerea la ai nostri.

LVIII. Labienu cerca mai antâiu a inaintá vinee, a implé balt'a cu crate sî pamentu, sî a sî deschide drumulu. Dupa ce vede cà acesta lucrare se facea prea cu greutate, ese in tacere din tabera, la a treia veghia, sî totu pre acelasi drumu, pre care venise, ajunge la Melodunu. Acest'a este unu opidu alu Senoniloru, pusu in una insula a Secuanei, precumu pucinu mai inainte disemu cà este Luteti'a. Apucandu cá la cincidieci nai, sî unindule indata impreuna, sî punendu in ele militari, sî de acestu faptu neasteptatu inspaimentati fiendu cetatienii, din cari mare parte fusera chiamati la belu, elu cuprende fora lupta cetatea. Prefacundu podulu, pre care in dîlele trecute neamicii lu stricasera, trece armat'a sî, urmandu cursulu riului, apuca drumulu cotra Lutetî'a. Neamicii cunoscundu lucrulu dela acei cari fugisera dela Melodunu, dà focu Lutetîei sî demanda a stricá podurele acestei cetate; ei se ducu[1] dela balta sî se asiadia pre malulu Secuanei, in dreptulu Lutetîei sî in faci'a taberei lui Labienu.

LIX. Acumu se audîá cà Cesare se retrasese dela Gergovi'a; acumu se portau uete despre defectiunea Eduiloru sî despre rebeliunea cu succesu a Galiei; sî Galii in convorbirile loru afirmau cà Cesare, inchidienduise drumulu sî trecerea preste Ligere, constrinsu de lips'a de bucate, apucase drumulu in provincia. Belovacii apoi, cari mai de inainte erau nefideli in sene, aflandu despre defectiunea Eduiloru, incepura a adunã osti sî pre facia a se pará de belu. Atunce Labienu, in atât'a scaimbare de lucrure, intielegea cà trebuia a apucá unu consiliu cu totulu altulu decumu judecase mai inainte; sî nece cugetá acumu cá se

castige vre unu sucesu sî se articlesca cu lupt'a pre neamici, ci cá se readuca nevetemata armat'a la Agendicu. Càce de una parte lu amenintiau Belovacii, cetate care are in Gali'a unu forte mare renume de vertute; cealalta o tienea Camulogenu cu una armata parata sî asiediata in ordine; apoi unu riu forte mare separá legiunile, inchidiendule dela presiediulu sî sarcinele loru. In atâte dificultati venite pre neasteptate, elu vedea cà ajutoriulu trebuiá a lu cere dela vertutea animei sale.

LX. Asiá dera cotra sera convocandu consiliulu sî recomandandu la toti cá se esecute cu diligentia sî activitate cele ce li ar fí comandatu, naile pre cari le adusese dela Melodunu le dà câte un'a calariloru romani sî li demanda cá dupa trecerea antâiei veghia se inainteze in tacere patru mie de pasi in diosulu riului sî se lu astepte acolo. Cinci coorti, pre cari le credea cà erau cele mai pucinu tari spre a luptá, le lasa presiediu la tabera; celoralalte cinci ale aceleasi legiuni li comanda cá la mediulu noptei cu tote sarcinele se purceda in susulu riului cu mare tumultu. Cauta inca luntri; pre aceste, menate cu mare sunetu de lopati, le tramete in aceasi parte. Insusi pucinu dupa acea, esîndu in tacere din tabera, cu trei legiuni, apuca spre loculu unde demandase cá se stè naile.

LXI. Candu venì acolo, esploratorii neamiciloru, cumu erau dispusi pre tota partea riului, neasteptanduse la ceva, fiendu cà se escase de una data mare furtuna, suntu apucati de ai nostri; ostea sî calarimea indata suntu tramese din colo, trecundule calarii romani, carora Labienu incredentiase acesta sarcina. Mai intr'unu tempu, despre dîua, se anuntia neamiciloru cà in taber'a Romaniloru este unu tumultu neindatinatu, cà mare oste merge in susulu riului, cà in aceasi parte se aude sunetu de lopati sî cà pucinu mai in diosu se transporta militari cu naile. Aceste audîndule neamicii, fiienducà credeau cà legiunile treceau riulu prin trei locure sî cà toti, forte turburati de defectiunea Eduiloru, se parau de fuga, impartîra sî ei ostile loru in trei parti; càce sî lasara unu presiediu in faci'a taberei romane, sî una mica mâna de oste fù tramesa spre Metîosedu, care atâtu se inainteze, câtu ar fí mersu naile; éra celelalte osti le dusera in contra lui Labienu.

LXII. In faptulu dîlei sî toti ai nostri erau trecuti, sî armat'a neamica se vedea dispusa de bataia. Labienu animeza pre militari cá se tiena mente de vechi'a loru barbatia sî de atâte lupte fericite, sî se-si intipuesca cà insusi Cesare, sub a caruia conducere ei invinsesera adese ori pre neamici, este presente; apoi dà semnulu de bataia. La antâi'a repedîre, despre cornulu dreptu, unde stetese legiunea a sieptea, neamicii suntu respensi sî luati pre fuga; despre stang'a, pre care locu lu tienea legiunea a douespredieceа, de sî antâiele ronduri ale neamiciloru strapunsi de pilure cadiusera, totusi forte inversiunatu ceilalti resisteau sî nece dá prepusu de fuga vreunulu. Insusi ducele neamiciloru, Camulogenu, erá impreuna cu ai sei sî i animá pre ei. Ci, nea-

lesu inca fiendu acumu esîtulu victoriei, cumu se dedese de scire tribuniloru legiunei a sieptea despre cele ce se petreceau la cornulu stangu, ei se aretara cu legiunea pre din deretulu neamiciloru sî inaintara flamurele asuprale. Nece chiaru in acelu tempu careva din ei nu se retrase din locu, ci toti fura incungiurati sî ucisi. Aceasi sorte o avù Camulogenu. Inse acei cari fusera lasati de presiediu in faci'a taberei lui Labienu, candu audîsera cà lupt'a incepuse, mersera in ajutoriu la ai loru sî ocupara unu delu; ci nu potura sustiené ataculu militariloru nostri invingutori. Astfeliu amestecati cu fugarii loru, acei pre cari padurile sî muntii nu i adapostira fura ucisi de calarime. Dupa ce termina acesta lupta, Labienu se intorce la Agendicu, unde fusera lasate sarcinele a tota armat'a; de acolo cu tote ostile vene la Cesare.

LXIII. Dupa ce defectiunea Eduiloru este cunoscuta, belulu se maresce. Legatiuni se trametu prin pregiuru in tote partîle; ori câtu potu prin creditu, prin autoritate sî bani, ei cauta a trage in partea loru pre celelalte cetati. Avendu in mâna ostaticii pre cari Cesare i depusese la densii, ei infricosiaza prin supliciulu loru pre cetatîle ce esita[1]. Eduii ceru de la Vercingetorige se vena la ei sî se se intielega asupra medîeloru de a portá belulu. Cererea loru fiendu implenita, ei starue cà se li se dè loru comandulu supremu; ci lucrulu ajungundu la neintielegere, una adunare a tota Gali'a este convocata la Bibracte. Acolo se aduna de pretotendene forte multi. Cestiunea se lasa a fí decisa prin sufragiele multîmei : toti pona la unulu aproba generariu pre Vercingetorige. De la acesta adunare lipsira Remii, Lingonii si Trevirii : cei antâiu, fiendu cà se tienea de amicitia cu Romanii; Trevirii, fiendu cà se aflau prea departe sî erau nelenesciti de Germani, cea ce fù caus'a pentru care ei nu luara parte in totu belulu sî nu tramesera ajutoriu nece unora nece altora. Cu mare dorere suferu Eduii cà cadiusera din comandu; se plangu de scaimbarea fortunei sî li pare reu dupa bun'avoentia a lui Cesare cotra densii; totusi cumu belulu erá inceputu, ei nu cutedia a separá caus'a loru de a celorlalti. Teneri de cea mai mare sperantia, Eporedirige sî Virdumaru nevrendu asculta de Vercingetorige.

LXIV. Elu demanda ostatici celoralalte cetati sî pentru acést'a defige dîu'a; totororu calariloru, in numeru de cincispradiece mie, li comanda a se aduná indata la acelasi locu; cu pedestrimea ce avuse mai inainte dîce cà va fí multiamitu; cà nu si va cercá furtun'a, nece nu va luptá in bataia regulata; ci, fiendu cà dispune de multa calarime, i va fí forte usioru de facutu, a oprí Romaniloru aprovisionarea de bucate sî de nutretiu, numai cà ei (Galii) cu taria de anima insii se nemicesca bucatele sî se dè focu locuentieloru, prin care perdere de averi ei vedu cà voru capetá pentru totu de una imperiulu sî libertatea. Asiediendu aceste lucrure, elu demanda Eduiloru sî Segusianiloru, cari suntu vecini cu provinci'a, diece mie de pedestri, la cari adauge optu suse de calari. Preste acestia face mai mare pre fratele lui Eporedirige sî i comanda a merge cu belu asupra Alobrogiloru. De alta parte pre

Gabali sî tienuturele cele mai apropiate ale Arverniloru le tramete asupra Elviloru; asemine pre Ruteni sî pre Cadurci, spre a devastá tier'a Volciloru Arecomici. Nu mai pucinu inse prin secreti tramesi sî legatiuni solicita pre Alobrogi, ale carora menti elu sperá inca a nu se fí lenescitu de candu cu belulu precedente. Capiloru loru li promite bani, éra cetatei imperiulu a tota provinci'a.

LXV. Pentru tote aceste evenemente erau preparate presiedie de douedieci sî doue de coorti, cari, adunate chiaru din provincia de cotra L. Cesare legatulu, erau opuse neamicului la tote partîle. Elvii, de la sene luanduse la lupta cu vecinii loru, sunt batuti, sî dupa ce C. Valeriu Donotauru, fiiulu lui Caburu, capulu tierei, sî mai multi altii fura ucisi, ei suntu alungati in opidele si intariturele loru. Alobrogii, dispunendu numerose presiedie la Rodanu, apera cu mare ingrigire sî diligentia marginile loru. Cesare, fiendu cà intielegea cà neamicii erau superiori in calarime si cà inchise fiendui tote drumurile, nu se potea ajutá cu nece unu lucru din provincia sî din Itali'a, tramete dincolo de Renu, in Germani'a, la cetatîle pre cari le supusese in anii trecuti, sî si procura dela ele calarime sî pedestri cu armatura usiora, cari erau deprensi a luptá intre calari. La venirea loru, fiendu cà ei se serviau de cai mai pucinu buni pentru belu, Cesare ià caii de la tribunii militari sî de la ceilalti comandanti, inca sî dela calarii romani[1] sî dela evocati, sî i distribue Germaniloru.

LXVI. Intre aceste, pre candu se petrecu atari lucrure, cetele neamiciloru de la Arverni sî calarii cari fusera demandati din tota Gali'a se stringu. Dupa ce se aduna mare numeru de osti, pre candu Cesare si facea drumulu la Secuani, pre la marginile tierei Lingoniloru, cá se pota mai usioru duce ajutoriu provinciei, Vercingetorige se asiedià cu trei tabere camu la diece mie pasi de la Romani, sî convocandu la consiliu pre prefectii calariloru : «A venitu tempulu victoriei, li areta elu; fugu in provincia Romanii sî din Gali'a se retragu : acést'a i este lui destulu pentru a obtiené libertatea in presente, éra pentru pacea sî repausulu in tempulu venitoriu pucinu servesce; càce Romanii, adunandu mai mari osti, se voru intorce sî nu voru face fine belului. De acea se i atace, cumu suntu impedecati cu mersulu. Deca pedestrii aru dá ajutoriu la ai loru sî cu acést'a amu intardiá, nu si voru poté face drumulu; deca (ceea ce elu crede mai multu cà va fí) lasandu sarcinele, aru cautá de insasi salutea loru, voru fí despoiati sî de lucrurele necesarie sî de demnitatea loru. Càce despre calarii neamiciloru, cà nemene din ei nu ar cutediá a inaintá numai afora din rondu, nece chiaru ei insii nu trebue a se indouí. Pentru cá ai sei se faca ataculu cu mai mare anima, elu va avé dispuse tote cetele de inaintea taberiloru, sî va fí de terore neamiciloru.» Calarii striga toti cà trebue a se legá prin celu mai santu juramentu, se nu fia primitu in cas'a sa, se nu aiba intrare nece la copii, nece la parenti, nece la socia, acelu care de doue ori nu va fí trecutu prin ostea neamiciloru.

LXVII. Propunerea fiendu aprobata, toti supusi la juramentu, sî a dou'a dî calarimea distribuita in trei parti, doue se areta la amendoue laturele (nostre), éra una, despre fruntea ostei, incepe a i impedecá calea. Inscientiatu despre acést'a, Cesare inca divide calarimea sa in trei parti sî i comanda a merge contra neamicului. Se batu atunce un'a in tote partîle; stà ostea; sarcinile sunt retrase intre legiuni. Deca in ore care parte ai nostri se vedeau a fí in periculu seau mai greu strimtorati, acolo Cesare comandá a duce steagurele sî a intorce batai'a, care mesúra sî pre neamici i intardiá a urmarire, sî pre ai nostri i reintariá prin speranti'a de ajutoriu. La urma Germanii despre laturea drepta, cuprendiendu culmea unei inaltîmi, alunga pre neamici din loculu loru, urmarescu pre fugari pona la riu[1], unde se asediase Vercingetorige cu ostile pedestre, sî multi din ei ucidu. Acest'a vediendu ceilalti sî temenduse cá se nu fia incungiurati, o iau la fuga. In tote locurele urmeza macelulu. Trei Edui forte nobili prensi fiendu suntu adusi la Cesare : Cotu, prefectulu calariloru, care avuse neintielegerea cu Convictolitane, candu cu comitîele precedenti; sî Cavarilu, care dupa defectiunea lui Litavicu fuse pusu preste ostile pedestre; sî Eporedirige, sub conducerea caruia, inainte de venirea lui Cesare, Eduii portasera belu cu Secuanii.

LXVIII. Dupa ce tota calarimea fù fugarita, Vercingetorige retrase cetele sale, precumu le sî asediase, de inaintea taberei, sî indata apucà drumulu la Alesi'a, care este una cetate a Mandubiloru, sî demandà a scote ràpede sarcinele din tabera sî a vení dupa elu. Cesare ducundu sarcinele sale pre unu delu apropiatu sî lasandu doue legiuni pentru presiediu, urmarì pre neamici câtu i permise tempulu dîlei sî ucidiendu la trei mie din cod'a ostei loru, adou'a dî-si facù taber'a lenga Alesi'a. Observandu situatiunea urbei sî neamicii aflanduse inspaimentati, fiendu cà fusera batuti cu calarimea loru, in care se incredeau mai multu, elu animà pre militari la lucru sî se puse a cercuvalá Alesi'a.

LXIX. Acesta cetate erá pre vervulu unei coline intr'unu locu forte inaltu, in câtu se vedea a nu poté fí luata de câtu prin impresurare. Polele acestei coline le scaldá de doue parti doue riure[1]. De inaintea cetatei se intendea unu siesu cam de trei mie de pasi in lungime, éra de tote celelalte parti o incingeau colnice, cari eráu la una distantia mediocra sî cu acea-asi inaltîme. Sub muri, partea colinei care cautá spre resaritu, o implusera, in totu loculu, ostile Galiloru, sî facusera de inainte una fosata sî unu muru[2] de siese petiore in inaltîme. Cercuitulu fortificatiuniloru care se asiediau de cotra Romani, tienea unspre diece mie de pasi. Taber'a erá pusa in locure favorabili sî douedieci sî trei de castele facute, in cari castele dîu'a stá dispuse posture, ca nu cumva se se faca una eruptiune subita, éra noptea eráu tienute cu custodi sî cu tari presiedie.

LXX. Dupa ce se incepusera lucrarile de cercuvalatiune, se face una lupta de calarime pre siesulu aflatoriu intre colnice sî care de asupra

aretaramu cà se intendea trei mie de pasi in lungime. Cu cea mai mare inversiunare lupta sî unii sî altii. Ai nostri fiendu aprope se cada, Cesare li tramete ín ajutoriu pre Germani sî asiedia legiunile de naintea taberei, cá nu cumva se se faca pre neasteptate una eruptiune de cotra pedestrimea neamiciloru. In speranti'a ajutoriului legiuniloru, curagiulu la ai nostri se maresce; neamicii luati la fuga se impedeca ei insii prin multîmea loru, sî portîle loru lasate fiendu prea anguste, ei se imbulsescu. Atunce Germanii sî mai inversiunatu i urmarescu pona la fortificatiuni. Se face mare ucidere; unii lasandusi caii cerca se treca fosat'a sî se sara preste muru. Cesare comanda cá se pasiesca pucinu nainte legiunile, pre cari le asiediase de naintea valului. Galii cari eráu in intrulu intaritureloru suntu nu mai pucinu greu turburati : crediendu cà chiaru atunce venu asupra loru, ei striga la arme; unii inspaimentati irupu in cetate. Vercingetorige demanda a se inchide portîle. cá se nu remana taber'a fora aperatori. Dupa ce pre multi ucidu sî multi cai apuca, Germanii se retragu.

LXXI. Vercingetorige, nainte de ce Romanii se fia terminatu cercuvalatiunea, apuca planulu de a tramete noptea pre toti calarii sei. Candu purcedeau, elu li manda cá fia-care se merga in tier'a sa sî pre toti acei cari dupa etate aru poté porta armele se i adune la belu. Elu li pune in vedere benefacerile sale pentru densii sî i conjura cá ei se aiba grige de salutea sa sî se nu lu dè la supliciulu neamiciloru, pre densulu care prea bene a meritatu de libertatea comune; cà deca ei voru fí negligenti, li areta elu, optdieci de mie de omeni alesi voru perí un'a cu densulu; cà, dupa calculul ce facuse, avea bucate strinse pentru treidieci dîle; inse cà voru potea tiené pucinu si mai indelungu, crutiandule cu economia. Dandu aceste instructiuni, la adou'a veghia elu tramete in tacere calarimea, pre unde lucrarile nostre erau intrerupte. Demanda cá se se aduca la elu totu grâulu; pune pedeps'a de morte pentru acei ce nu s'aru fí supusu; vitele, de cari mare multîme erá strinsa de Mandubi, le imparte intre toti; grâulu incepe a lu mesurá (dá) cu economia sî câte pucinu; tote cetele pre cari le asediase de nainte cetatei, le retrage in cetate. Cu aceste mesure elu se pare a asteptá ajutoriulu Galiei sî a conduce belulu.

LXXII. Aceste lucrure cunoscundule din fugari sî din prensi, Cesare asiedià urmatoriulu genu de fortificatiune. Sapà una fosata (larga) de douedieci petiore, cu laturele drepte, astfeliu cà fundulu ei erá totu atâtu de latu câtu eráu departe margenile de asupra. Tote celelalte intariture le duse inapoi la patru sute pasi dela acea fosata[1]; acést'a in vedere (fiendu cà fuse nevoitu a cuprende impregiuru atât'a spatiu sî nu usioru totu opulu potea fí incinsu cu una cununa de militari), cá nu pre neprevediute seau noptea multîmea neamiciloru se se arunce asupra intariturilorn, seau se dè diu'a cu armele intr'ai nostri ocupati cu lucrulu. Lasandu la medilocu acestu spatiu, elu facù doue fosate[2], largi de cincisprediecie petiore sî cu aceasi adu ncime, dintre cari pre acea

interiore, aflatoria in locure de siesu sî afundate, o implù cu apa data din riu. Dupa aceste fosate facù unu aggere si unu valu de douesprediece petiore; la acest'a adause una lorica, pine sî cerbi mari esîti inainte la impreunatur'a plutiureloru sî a aggerului cari se intardîa suirea neamiciloru; sî totu opulu lu impregiurà cu turnure, cari eráu departe intre sene de optudieci de petiore.

LXXIII. Erá de necese in acelasi tempu sî a aduná lemnulu, sî a merge dupa bucate, sî a face atâte fortificatiuni, ostile nostre fiendu astfeliu impucinate, cá cele ce se duceau departe de tabera; apoi une ori Galii cercáu lucrarile nostre sî se puneau a face cu cea mai mare taria eruptiuni din cetate prin mai multe porti. De aceea Cesare crediù a adauge inca la aceste lucrari, cá cu mai micu numeru de militari se se pota aperá fortificatiunile. Asiá dera se taiara trunchi de arbori seau ramuri forte tari, sî vervurele loru se curatîra de scortia sî se ascutîra; apoi se sapau fose lunge adunce câte de cinci petiore. Acolo acei tumurugi batuti sî legati despre partea din diosu, cá se nu pota fí smulsi. stá dela ramure afora din pamentu[2]. Eráu cinci rondure legate intre sene sî impleticite, unde acei cari intrau se inciepau insii in acesti tumurugi forte ascutiti. Pre acestia i numiau *cipi.* Inaintea acestora in rondure oblice, dispuse in cincunce, se sapau fose de trei petiore in aduncime, câte pucinu totu mai anguste spre fundu. Acole tumurugi rotundi de grosimea copsei, ascutîti sî arsi la capetu. se infigeau astfeliu ca se nu stè afora din pamentu mai multu de patru degite; totu una data spre a i intarí sî ai stabilí, la fia care fosa se calcá tierina de unu petioru dela partea de diosu; cealalta parte a fosei, spre a ascunde curs'a, erá acoperita cu ramure sî cu tufari. Erau facute optu rondure de acestu genu de cursa sî departate între sene câte de trei petiore. Acésta ei o numiau *crinu,* dupa asemenarea cu florea. Inaintea acestora, butasi lungi de unu petioru, cu cangi de feru infipte in ei, erau pusi de totu in pamentu, sî, lasanduse intre ei mici intervale, erau semenati in tote locurele; pre acestia i numiau *stimuli.*

LXXIV. Dupa ce fura terminate aceste lucrari, Cesare urmandu nesce directiuni pre unu pamentu câtu potu mai planu dupa natur'a locului, cuprendiendu impregiuru patrusprediece mie de pasi, facù fortificatiuni totu de acelasi genu, in sensu opusu celoralalte[1], contra neamiciloru de afora[2], pentru cà ei nece chiaru in mare multîme se nu pota impresurá presiediele nostre, de cumva cu ducerea loru s'ar intemplá acést'a. Cá ai sei se nu fia constrinsi a esî cu periclu din tabera, elu demanda cá toti se aiba nutretiu sî bucate pentru treidieci de dîle.

LXXV. In tempu ce se petrecu aceste la Alesi'a, Galii convocandu una adunare de principalii loru cetatieni, statueza ca trebue a nu chiamá pre toti acei cari aru poté portá armele, precumu regulase Vercingetorige, dera cà se se demande fiacareia cetati unu numeru defiptu, cá nu cumva in amestecatur'a unei atâte multimi, ei se nu pota nece a guverná nece a cunosce pre ai sei, nece a avé mediloce de aprovisiona-

rea cu bucate. Ei demanda Eduiloru sî clientiloru loru, Segusiani, Ambivarti, Aulerci — Branovici, Branovi, mie treidieci sî cinci; unu numeru ecuale Arverniloru, la unu locu cu Eleuterii — Cadurci, Gabalii, Velaunii, cari suntu de ordinariu sub dependenti'a Arverniloru; Senoniloru, Secuaniloru, Biturigiloru, Santoniloru, Ruteniloru, Carnutîloru câte douesprediece mie; Belovaciloru diece; totu atâte Lemoviciloru; câte optu mie, Pictoniloru, sî Turoniloru, sî Parisiloru, sî Elviloru; Suesioniloru, Ambianiloru, Medionatriciloru, Petrocoriloru, Nerviloru, Moriniloru, Nitîobrigiloru, câte cinci mie; Aulerciloru—Cenomani totu atâte; Atrebatîloru, patru mie; Belocasiloru, Lesoviloru, Aulerciloru—Eburoni, câte trei; Rauraciloru sî Boiloru treidieci mie; totororu cetatîloru ce atengu Oceanulu sî cari dupa datin'a Galiloru se numescu Armorice, in numerulu carora suntu Curiosolitii, Redonii, Ambibarii, Caletii, Osismii, Lemovicii, Venetii, Unelii, siese. Din acestia Belovacii nu dedera numerulu loru, fiendu cà dîceau cà ei voru portá belulu cu Romanii in numele sî dupa gustulu loru, sî cà nu voru ascultá de comandulu cuiva; totusi rogati de Comiu, pentru legatur'a de ospetîa intre elu cu ei, tramesera doue mie.

LXXVI. De concursulu fidele sî utile alu acestui Comiu, precumu aretaramu mai inainte, se servise Cesare anii trecuti in Britani'a, pentru cari merite elu facuse cá cetatea lui se fia scutita de sarcine, i redodese drepturile sî legile ei, sî lui i dedese pre Morini. Atâta inse fù consemtimentulu intregei Galia pentru a recastigà libertatea sî a recapetá vechi'a sa lauda de belu, cà Galii nu erau miscati nece de benefaceri, neci de amentirea amicetiei, sî toti, sî cu anim'a sî cu averile loru, se aplecau la acestu belu, adunandu optu mie de calari sî aprope doue sute patru dieci de mie de pedestri. Acestoru osti se face cautare sî numerare in tier'a Eduiloru; li se numescu capii; comandulu supremu se incredentiaza Atrebatelui Comiu, Eduiloru Virdumaru sî Eporedirige, Arvernulu Vergasilaunu, veru lui Vercingetorige. Acestora li se dà omeni alesi din cetati, cu alu caroru consiliu se se conduca belulu. Toti animati sî pleni de incredere purcedu la Alesi'a; sî nece erà intre toti careva, care se creda cà s'ar poté sutiené celu pucinu vederea unei atâte multimi, mai vertosu in unu atacu duplu, candu din cetate s'ar face eruptiune sî in afora s'ar vedé atâte osti de calarime sî de pedestrime.

LXXVII. Inse acei ce erau impresurati la Alesi'a, dupa ce trecuse dîu'a in care asteptasera ajutoriulu dela ai loru, dupa ce se consumase totu grâulu, nesciendu ce se petrecea la Edui, adunara consiliulu sî consultau de esîtulu sortei loru. Intre ei parerile esprese erau varii: parte opinau pentru supunere, parte pentru eruptiune, pona candu inca aveau in de ajunsu poteri. Ací nu mi se pare cà trebue a trece cu tacerea cuventulu lui Critognatu, pentru singurari'a sî uritios'a lui crudime. Acest'a, nascutu din una familia forte insemnata intre Arverni, sî avendu mare autoritate: «Nimicu, se esprese elu, voiu dîce despre pa-

rerea aceloru cari cea mai rosînosa servitute o numescu cu numele de supunere; sî eu cugetu cà acesti omeni ar trebuí nece se fia considerati cá cetatieni, nece se fia admisi la consiliu. Eu am se discutu cu acei cari sustienu eruptiunea, in acarora opiniune, dupa consemtîrea vostra a totoru, se vede conservanduse amentirea vechiei nostre vertuti. Este molitiune de anima, nu barbatîa, a nu poté suferí câtuva tempu lips'a. Omeni cari se se ofera de buna voia la morte se gasescu mai usioru decâtu acei cari se sufera cu patientia dorerea. Eu inca asi fí de acesta parere—càce demnitatea pote atâta asuprami—deca nu asi vedé nece una perdere alt'a afora de a vietiei nostre; inse apucandu unu consiliu, se avemu in vedere tota Gali'a, pre care amu pus'o in miscare pentru ajutoriulu nostru. Candu optudieci mie de omeni[1] voru fí fostu macelati in unu locu, ce anima cugetati cà voru avé cei de aprope ai nostri sî consangenii, deca voru fí constrinsi a se bate mai pre cadaverile acelora? Nu i despoiati de ajutoriulu vostru, pre dênsii cari au nesocotitu periculului loru pentru salutea vostra, sî prin nebuni'a si temeritatea vostra, seau prin imbecilitatea de anima, nu ingenunchiati tota Galia'a sî nu o lasati in perpetua servitute. Au dora, fiendu cà n'au venitu la dîu'a pusa ve indoiti de credenti'a sî constanti'a loru? Ce dora? Romanii pentru placere—ore cugetati voi cà lucra necontenitu in fiacare dî la aceste fortificatiuni ulteriori?[2] Deca prin tramesi de ai loru (Galiloru) nu poteti fí incredentiati, tota intrarea fiendu inchisa, fia-ve marturi aceia (Romanii), cà se apropia venirea loru, de temerea careia inspaimentati, dî sî noptea ei stau in lucru. Care este dece parerea mea? A face aceaa ce stramosii nostri fecera in belulu, nece cumu asemene, alu Cimbriloru sî Teutoniloru. Constrinsi a se inchide in cetatile loru sî redusi totu la asemene lipsa, ei si tienura vieti'a cu corpurele aceloru cari prin etatea loru se vedeau inutili pentru belu, si nu se dedere neamiciloru. De acesta fapta deca nu amu avé esemplu, totusi eu asi judecá cà ar fí forte frumosu a lu face pentru libertate sî a lu lasá urmasîloru nostri. Càce ce asemene cà acumu fù la acelu belu? Cimbrii, dupa ce devastara Gali'a sî i causara mare calamitate, esîra dela unu tempu din locurele nostre sî apucara in alte tieri; drepturele, legile, agrii, libertatea ei ni le lasara; Romanii inse ce alt'a cauta, seau ce voescu, de câtu, cà impinsi de invidia, se se asiedie in pamenturele sî cetatile aceloru pre cari din faima i au cunoscuti insemnati sî potenti in belu, sî se li impuna eterna servitute? Càce ei nece nu au portatu canduva bele cu altu scopu. Deca cele ce se petrecu la natiunile departate nu le sciti, uitative la Gali'a vecina[3], care redusa in provincia, dupa ce i s'au scaimbatu dreptulu sî legile, supusa securiloru[4], este apesata de perpetua servitute.»

LXXVIII. Dupa ce si dîsera parerile, decidu cá acei cari din caus'a sanetatei seau a etatei aru fí inutili pentru belu se esa din cetate, sî cá se se incerce tote mai inainte de ce aru vení la opiniunea lui Critognatu; totusi cá mai bene se urmeze acelu consiliu, deca impregiu-

rarea i ar constringe sî ajutoriulu ar intardîá, de câtu se consemtia la inchinare seau la conditiuni de pace. Mandubii, cari i primisera in cetate, suntu constrinsi a esî cu copiii sî femeile loru. Ei cumu se apropiasera de intariturele Romaniloru, plangundu cereau cu tote rogatiunile cá se fia primiti in servitute sî se-i ajute cu mancare. Inse Cesare, dispunendu custodi la valu, opriea de ai primí.

LXXIX. Intre aceste Comiu sî ceilalti capi, carora se incredentiase comandulu supremu, ajungu cu tote cetele aprope de Alesi'a sî ocupandu unu delu esteriore, se asiedia nu mai departe de una mie de pasi de la intariturile nostre. In dîu'a urmatoria, scotiendu din tabera calarimea, implu totu siesulu, care aretaremu cà se intendea trei mie de pasi in lungime; éra cetele pedestre le asiedia pucinu dela acelu locu, ascunse in locurele mai de asupra. Erá din cetatea Alesi'a vedere la campu. Cei din la-intru alerga, vediendu aceste ajutoriure, se gratuleza intre ei sî animele totororu se atîtia la bucuria. Asiá dera scotiendu ostile, le asiedia inaintea cetatei, acoperu cu crate fosat'a cea mai apropiata sî o implu cu pamentu, sî se prepara pentru eruptiune sî pentru tote casurele.

LXXX. Cesare dispunendu tota armat'a de amendoue partîle intarituriloru, cá, deca ar vení nevoi'a, fia-care se tiena sî se cunosca loculu seu, comanda se scota calarimea din tabera sî se incepa lupt'a. Erá vedere din tote taberele, cari tieneau din tote partîle culmea inaltîmei, sî animele atîntate ale totororu militariloru asteptau esîtulu bataiei. Galii pusesera reschirati intre calarii loru sagetari sî militari de armatura usiora, cari se dè ajutoriu la ai loru, candu aru cedé, sî se sustiena ataculu calariloru nostri. Mai multi de ai nostri, raniti pre nevediute de cotra aceia, se retrageau din lupta. Cumu Galii credeau cà ai loru erau superiori in bataia sî vedeau cà ai nostri erau strimtorati de multîme, ei din tote partîle, sî aceì cari erau impregiurati de fortificatiunile nostre, sî acei cari venisera in ajutoriu, cu strigate sî urlete intariau animele la ai loru. Fienducà lupt'a se petrecea in vederea totororu sî nece unu faptu de barbatîa seau de rosîne nu se potea ascunde, setea de lauda sî temerea de infamia atîtiá sî pre unii sî pre altii la vertute. Se bateau dela amedî sî acumu erá aprope de apusulu sorelui, sî victori'a inca nealesa, candu Germanii, stringundusi turmele loru in una singura parte, se aruncara asupra neamiciloru sî i respinsera; acestia fiendu luati la fuga, sagetarii loru fura incungiurati sî ucisi. Asemene din celelalte parti neamicii cedendu, ai nostri pona la tabera i urmarira sî nu li dedera tempu de a se reculege; éra acei cari esîsera din Alesi'a, tristi sî aprope desperandu de victoria, se retrasera in cetate.

LXXXI. Una dî trecundu la medi-locu in acestu tempu Galii facundu mare numeru de crate, de scari sî de cangi, la mediulu noptei esu in tacere din tabera sî se apropia de intariturile dela campu[1]. Dandu de una data una strigare, prin care semnu cei ce erau impreso-

rati in cetate se pota cunosce venirea loru, ei arunca cratele, restorna cu fundele, cu sagetîle sî cu petrele pre ai nostri de pre valu sî esecuta celealte mesuri privitorie la unu asaltu. In acelasi tempu audîndu strigatulu din afora, Vercingetorige dà cu tub'a semnulu la ai sei sî i scote din cetate. Ai nostri, dupa cumu in dîlele trecute fia-caruia se defipsese loculu seu, venu la intariture, cu fundele, cu librilile, cu ciepusiele, pre cari le dispusesera la intariture, sî cu gliandile inspaimenta pre Gali. Intunereculu impedecandu vederea, multi suntu raniti din amendoue partîle; multe sageti se arunca cu tormentele. Ci M. Antoniu sî C. Triboniu legati, carora li cadiuse aceste parti pentru a le aperá, in ce parte intielegeau cà ai nostri erau strimtorati, acolo li-trametea ajutoriure, scose din castelele mai departate.

LXXXII. Câtu tempu Galii stetera mai departe dela intarituri, mai multu sucesu avura cu multîmea misililoru aruncate; dupa ce inse venira mai aprope, seau se inciepau insii in stimuli, neasteptanduse la acést'a, seau cadiendu in fose se strapungeau, seau periau strapunsi de pilurele aruncate de pre valu sî din turnure. Dupa ce din tote partîle multe rane primira, sî intariturele nu le potura sparge necaiuri, candu erá aprope de dîua, temenduse cá nu cumva despre laturea deschisa se fia incungiurati prin una eruptiune din partea de susu a taberei, se retrasera la ai loru. Inse cei din la-intru, in tempu ce ducu afora lucrurele care fusera preparate de Vercingetorige pentru eruptiune, sî implu antâiele fosate, intardîandu mai in de lungu in esecutarea acestoru lucrari, afla, mai nainte de ce se se apropia de intariturele nostre, cà ai loru se retrasesera. Astfeliu cu lucrulu nealesu ei se intorsera in cetate.

LXXXIII. De doue ori cu mare perdere respinsi Galii, delibereza ce se faca. Ei consulta pre acei ce conosceau locurele sî afla dela densii situatiunea taberei in partea de pre inaltîme sî intariturele ei. Despre medianopte erá una colina, pre care, din caus'a marimei cercuitului ei, ai nostri nu potusera a o cuprende cu fortificatiunile loru, sî de nevoia facusera taber'a in unu locu cam nefavorabile sî lenu inclinatu. C. Antistiu Reginu sî C. Caniniu Rebilu, legati, tieneau cu doue legiuni acesta positiune. Capii neamiciloru, dupa ce recunoscura locurele prin esploratori, alegu din tota ostea siesedieci mie de militari din ai cetatiloru cari aveau celu mai mare renume de vertute; decidu deci in secretu ce gasescu cu cale se faca sî in ce modu, sî defigu tempulu atacului candu se va paré cà este amedî. Preste aceste osti punu pre Vergasilaunu Arvernulu, unulu din cei patru capi sî de aprope alu lui Vercingetorige. Elu esîndu din tabera la antâi'a veghia sî despre dîua terminandusi aprope drumulu, se ascunse dupa munte sî comandà militariloru se se repauseze de fatig'a de nopte. Candu acumu i se parù cà erá aprope de amedî, apucà spre acea tabera pre care mai de asupra o aretaramu. In acelasi tempu calarimea neamica incepù a

se apropiá de fortificatiunile de la campu, éra celelalte osti a se aretá inaintea taberei loru.

LXXXIV. Vercingetorige, vediendu din cetatiui'a Alesiei pre ai sei, ese din cetate; elu duce cu sene din tabera perticele lungi, musculii, cosele sî celelalte lucrure pre cari le parase pentru eruptiune. Se lupta in acelasi tempu in tote locurele cu inversiunare sî tote le cerca. Unde li se pare partea cea mai pucinu tare, acolo alerga. Ostile Romaniloru cu atâte fortificatiuni suntu impartîte sî nu usioru resistu in mai multe locure. Multu contribue spre a inspaimentá pre ai nostri strigatulu ce se dá la spatele loru candu ei lupta, fiendu cà vedu cà indepartarea periculului loru depende de la vertutea altora; càce de ordinariu tote câte lipsescu din vedere turbura mai tare mentîle omeniloru.

LXXXV. Cesare standu la unu locu favorabile cunosce ce se petrece in orice parte sî tramete ajutoriu la acei din ai sei cari sunt obositi. Sî unora si altora li stà in cugetu cà acest'a este singurulu tempu, candu se cuvene a se luptá din tote poterile. Galii, de nu voru sparge fortificatiunile, despera de tota salutea; Romanii, de castiga victori'a, astepta finele totororu fatigeloru. Mai cu sema pericululu este la fortificatiunile de pre colina, unde aretaramu cà fuse tramesu Vergasilaunu. Culmea ei forte pucinu intensa are mare importantia dupa inclinatiunea ei. Unii arunca misili, altii facundu testudinea, se suie. Celoru obositi li venu in locu pre rondu altii cu poterile intregi. Pamentulu aruncatu de toti la intariture sî dà indemanarea la suitu, sî acopere cursele pre care Romanii le ascunsesera in pamentu[1]; sî acumu ai nostri nu mai au indestule nece arme nece poteri.

LXXXVI. Luandu cunoscentia de aceste lucrure, Cesare tramete pre Labienu cu siese coorti in ajutoriu celoru amenintiati; i demanda cà deca nu s'ar poté tiené, se scota coortile sî se faca eruptiune; acést'a inse se nu o faca de câtu numai la nevoia. Insusi merge la ceilalti; i indemna se nu i repuna fatig'a, li areta cà fructulu totororu lupteloru precedenti depende de la acesta dî sî de la acesta ora. Cei din la-intru desperandu de a strabate in locurele de la campu, din caus'a marimei fortificatiuniloru[1], cerca cu suirea pre la locurele drepte (rupte). Ei aducu acolo cele ce parasera, alunga din turnure cu multîmea misililoru pre acei ce le apera, implu fosatele cu pamentu sî crate, si deschidu drumu sî cu cosele taia valulu sî loric'a.

LXXXVII. Cesare tramete antâiu pre Brutu tenerulu cu siese coorti, dupa acea cu alte siepte pre C. Fabiu legatulu; la urma, candu se luptau cu mai mare aprendere, insusi li aduce in ajutoriu osti cu poterile intregi. Restabilindu lupt'a sî respingundu pre neamici, apuca spre loculu unde tramesese pre Labienu, scote patru coorti din castelulu celu mai apropiatu sî comanda cá parte de calari se se duca dupa elu, éra parte se merga impregiurulu fortificatiuniloru pre din afora sî se atace de la spate pre neamici. Labienu, dupa ce nece aggerii, nece fosatele nu poteau sustiené poterea neamiciloru, aduna patrudieci fora un'a de

coorti, pre cari, scose din presiediele apropiate, i le oferì sortea, sî prin tramesi inscientiedia pre Cesare, ce crede elu cà este de facutu. Cesare se grabesce cá se fia facia la lupta.

LXXXVIII. Venirea lui Cesare cunoscundu-o de pre colorea vestimentului seu distensu[1], pre care elu avea datin'a de lu portá in lupte, sî vediendu turmele de calari si coortile carora comandase de veniau dupa elu, càce din locurele de susu erau vediute aceste miscari pre locurele plecate sî din vale, ueamicii incepu lupt'a. La strigatulu ce se dà de ambele parti respunde unu altu strigatu de la valu sî din tote fortificatiunile. Ai nostri aruncandu pilurele, sustienu lupt'a cu sabiele. De una data pre din deretu se vede calarimea nostra; alte coorti se apropia; neamicii intorcu spatele; calarii atienu calea fugariloru; se face mare macelu. Seduliu, generariulu sî capulu Lemoviciloru, este ucisu; Vergasilaunu Arvernulu este prensu viu in fug'a sa; sieptedieci sî patru de steagure sunt aduse la Cesare. Pucini din atâta numeru se retragu in tabera nevetemati. Impresuratii vediendu din cetate macelulu sî fug'a fratiloru loru, sî desperandu de salute, retragu ostile dela fortificatiuni. Audîndu de acesta invingere, Galii din tabera apuca indata fug'a. Deca ostenii nostri n'aru fí fostu obositi prin multele loru miscari sî prin trud'a unei dîle intregi, tote ostile neamiciloru aru fí fostu fí nemicite. Calarimea tramesa pre la mediulu noptei ajunge cod'a loru; unu mare numeru este prensu sî ucisu. Ceilalti, scapati cu fug'a, se ducu in cetatile loru.

LXXXIX. In dîu'a urmatoria, Vercingetorige convocandu adunarea, spune : «Cà elu nu intreprensese acestu belu pentru necesitatile sale, ci pentru libertatea comune; sî fiendu cà trebue a cede fortunei, deca ei voiescu a satisface pre Romani seau prin mortea sa, seau a lu dá viu, elu li se ofere sî pentru un'a sî pentru alt'a.» Se trametu pentru acésta legati la Cesare. Elu li demanda cá se i trada armele sî se i aduca pre capii loru. Insusi stà la intariture de inaintea taberei; acolo suntu adusi capii. Vercingetorige este datu[1] sî armele aruncate. Reservandu pre Edui sî pre Arverni, in scopu, deca ar poté, cá se recastige prin acést'a pre cetatile loru, din ceilalti captivi elu distribue la tota armat'a câte unu capu de fiacare militariu, cu nume de preda.

LXXXX. Terminandu aceste intreprenderi, elu purcede la Edui sî primesce supunerea tierei loru. Acolo legati tramesi din partea Arverniloru i promitu cà vor face ce elu li ar demandá. Elu li demanda unu mare numeru de ostatici. Legiunile le tramite in iernatice. Aprope douedieci mie de prensi reda Eduiloru sî Arverniloru. Lui T. Labienu, cu doue legiuni sî cu calarimea, i comanda se plece la Senoni, sî i dà de ajuntoriu pre M. Semproniu Rutilu. Pre C. Fabiu sî L. Minuciu Basilu, cu doue legiuni, i asiedia la Remi, cá acestia se nu sufera vre unu reu de la vecinii loru Belovaci. Tramete cu câte una legiune, pre C. Antistiu Reginu la Ambivariti, pre T. Sestiu la Biturigi, pre C. Caniniu Rebilu la Ruteni. Pre Q. Tuliu Cicerone sî pre P. Suspiciu i asie-

dia la Cabilonea sî Matisconea, in tier'a Eduiloru, pre Arare, pentru aprovisionarea de bucate. Elu insusi decide a iernâ la Bibracte. Aceste sucese cunoscute fiendu la Rom'a din epistolele lui Cesare, se decreta douedieci dîle de suplicatiuni.

CARTEA VIII[1]

Anulu Romei 702—703, in. de J. C. 51—50.

Prefationea lui Irtiu Pans'a. — Noue miscari in Gali'a. — Espeditiunile contra Biturigiloru, Carnutiloru, Belovaciloru. — Invingerea lui Dumnacu, ducele Andiloru. — Belulu cu Cadurcii. — Impresurarea sî supunerea Uselodunului. — Luptele cu Atrebatele Comicu. — Purcederea sî mersulu triumfale alu lui Cesare in Gali'a cisalpina. Preliminariele belului civile.

PREFATIONEA LUI IRTIU

Constrinsu necontenitu de cuventele tale, Balbe[1], fiendu cà recusatiunea mea de tote dîlele se parea a avé dreptu scusatiune nu dificultatea intreprenderei, ci lenea, eu am luatu asuprami una sarcina forte grea. Am continuatu comentariele lui Cesare alu nostru despre evenementele petrecute in Gali'a, continuare care nu este de comparatu cu scrierile sale anteriori sî posteriori; totu una data am terminatu celu din urma comentariu alu seu neperfectu[2], dela evenementele petrecute la Alesandri'a pana la finele, nu a desbinariloru civili — alu caroru termenu nu lu vedemu nece cumu — ci alu vietiei lui Cesare. Dee dieii cá acei ce le voru lege se pota scí cu câta nevoientia eu am intreprensu a le scrie, cá astfeliu mai usioru se potu fí scutitu de imputarea de neprudentia sî arogantia, cà eu m'am pusu in medi-loculu operiloru lui Cesare! Càce este cunoscutu intre toti cà nece una scriere n'a fostu facuta cu atât'a punere de catra altii, care se nu fia intrecuta prin eleganti'a acestoru comentarie. Ele au fostu produse pentru cá se nu lipsesca scrietoriloru cunoscenti'a atâtoru fapte; sî atâtu suntu aprobate de judeciulu totororu, cà pare a se fí rapitu, éra nu a se fí oferitu scrietoriloru facultatea de a scrie acele fapte. In preventi'a acést'a totusi admiratiunea nostra este mai mare decâtu a totororu altora : càce alti omeni cunoscu câtu de bene sî câtu de corectu elu le a compusu; noi scimu inca sî câtu de usioru sî câtu de ràpede le a facutu. Erá apoi in Cesare, pre lenga celu mai mare talentu sî elegantia de a scrie, sî una cunoscentia forte adeverata pentru a esplecá scopurele sale. Mie nu mi s'a intemplatu celu pucenu cá se fiu facia la belulu alesandrinu sî africanu; cari bele, desî

ni suntu cunoscute in parte din convorbirile cu Cesare, totusi altmentre audîmu faptele cari, prin noutatea impregiurariloru sî prin admiratiunea loru, ne captiva, sî altmentre acele pre cari voimu a le spune ca veridica marturía. Inse eu de certu, in tempu ce culegu tote motivele de scusatiune, cá se nu fiu comparatu cu Cesare, prin insasi acést'a me espunu la imputarea de arogantia, cumu cà asi crede cà in mentea cuivá eu asi poté fi comparatu cu Cesare.

Fii sanetosu.

I. Cumu tota Gali'a erà deplenu invensa, Cesare, fiendu cà in ver'a trecuta nu intrerupsese nece unu momentu belulu, voiá cá militarii in lenescea iernaticeloru se se repauseze de atâte trude, candu i se anuntia cà in acelasi tempu mai multe cetati reinoiau planurele loru de belu, sî faceau conjuratiuni. Despre acestu lucru se aducea unu motivu ce parea adeveratu, cumu cà totoru Galiloru li erá cunoscutu cà cu nece una multîme de omeni adunati in unu locu nu s'ar poté resiste Romaniloru; cà deca mai multe cetati aru incepe belulu in acelasi tempu, in diverse parti, armat'a romana n'ar avé in destulu nece poteri militarie, nece tempu, nece medi-loce pentru a sustiené tote aceste bele; apoi cà nece una cetate nu ar fí se recuse daun'a ce sortea ar aduce, deca, prin atare pedeca (pusa Romaniloru), celelalte cetati aru poté se si recapete libertatea.

II. Pentru cà acesta opiniune a Galiloru se nu se intaresca, Cesare pune in capulu iernaticeloru sale pre M. Antoniu, cestoriulu, éra insusi cu unu presiediu de calarime purcede, in priorea calendeloru lui Januariu, din cetatea Bibracte, la legiunea a treispre diecea, pre care o asiediase nu departe de marginile Eduiloru, in tier'a Biturigiloru, sî cu acést'a unesce legiunea a unsprediecea, care erá cea mai apropriata. Lasandu doue coorti spre a custodí sarcinele, ostea remasa o duce in pamenturele cele mai fertili ale Biturigiloru, cari, fiendu cà aveau intensa tiera sî multe opide, nu potusera fí tienuti, prin taberarea unei legiuni, cá se nu se pare de belu sî se nu faca conjuratiune.

III. Prin neasteptat'a venire a lui Cesare se intemplà ceea ce fù neaparatu se se intemple unoru omeni neparati sî risipiti, cà fora nece una temere cultivandusi pamenturele, fura calcati de calarime, mai inainte de ce se pota fugí in opide. Càce chiaru acelu semnu comune despre incursiunea neamiciloru, care de ordinariu se intielege de pre incenderea locuentieloru, fuse interdîsu din mandatulu lui Cesare, pentru cá nece elu se duca lipsa de nutretiu sî de bucate, deca voiá a inaintá mai departe, nece neamicii se se inspaimente prin incendie. Dupa ce multe mie de omeni fura apucati, Biturigii forte inspaimentanduse, cari din ei la prim'a venire a Romaniloru potura scapá, fugira la poporele vecine, incrediendusе seau in legaturele private de ospetîa, seau in comunitatea de planure. Inse in desiertu; càce Cesare cu mersure rapede apuca in tote locurele sî nu dà nece unui poporu tempulu de a cugetá mai multu la salutea altora decâtu la a sa propria. Prin acesta rape-

diune, elu sî pre amicii fideli i tienea in detoria, sî pre cei ce esitau i aducea prin terore la conditiuni de pace. Atare conditiune fiendu pusa inaintea loru, Biturigii, cumu vedeau cà prin clementi'a lui Cesare li se deschidea intorcerea in amiceti'a sa, sî cà cetatile vecine, fora vre una alta pedepsa, dedesera ostatici sî fusera primite sub umbrirea sa, facura sî ei totu asiá.

IV. Cesare, pentru atât'a truda sî patientia a militariloru, cari in dîle de ierna, pre drumure forte grele, pre unu frigu de nesuferitu, perseverasera cu cea mai mare punere in acesta intreprendere, juruesce a li dà câte doue sute de sestertie, éra centurioniloru câte doue mie numi, sub nume de preda; sî trametiendu inapoi legiunile in iernatice, insusi se intorce dupa patrudieci dîle la Bibracte. Acole, pre candu elu judecá, Biturigii trametu la densulu legati spre a i cere ajutoriu contra Carnutiloru, de cari ei se plangeau cà pornisera belu asuprale. Cunoscundu acestu faptu, de sî nu stetese mai multu de optuspredieco dîle in iernatice, scote din taberele de ierna dela Arare legiunile a patruspredieceа sî a siesea, cari s'a aretatu in comentariulu precedente cà fusera asiediate acole pentru a indemaná aprovisionarea de bucate. Astfeliu elu purcede cu doue legiuni pentru a urmarí pre Carnuti.

V. Candu faim'a despre apropiarea armatei ajunse la neamici, Carnutii, impensi de calamitatea celoralalti Gali, desierta satele sî opidele, unde locuiau pentru a suportá iern'a, avendusi facute ràpede mici asiediari dupa nevoi'a loru (càce nu de multu fiendu invinsi parasisera multe cetati), sî fugu risipiti. Cesare no voindu cá militarii se fia espusi la furtunele forte aspre ce erá mai cu sema in acelu tempu, se pune cu taber'a in opidulu Genabu alu Carnutileru, sî adapostesce pre militari, parte sub acele ce fura construite cu paie, aruncate dela ràpede pentru a acoperí corturele. Totusi pre calari sî pre ausiliarii pedestri i tramete in tote partile, ori unde se dîcea cà apucasera neamicii. Acést'a nu in desiertu; càce ai nostrii se intorcu mai totu de un'a cu mare preda apucata. Carnutii, apesati de greutatea iernei, inspaimentati de periculu, fiendu cà alungati din locuentiele loru nu cutediau a stá mai indelungu nece intr'unu locu, sî nu poteau a se adapostá cu aperatur'a padureloru, pre unu tempu forte aspru, risipiti in tote partîle, dupa ce perdu mare parte din ai loru, se respandescu in cetatile vecine.

VI. Cesare, cumu in celu mai greu tempu alu anului priviá indestulu a risipire cetele ce se adunau, cá nu cumva se se nasca vre unu inceputu de belu, sî fiendu cà, pre câtu i stá in mente, judecá cá lucru securu, cà pana in tempulu verei nu potea se se atîtie nece cumu unu mare belu, asiedià in iernatice la Genabu pre C. Treboniu cu acele doue legiuni pre cari le avea cu sene. Insusi, fiendu cà erá inscientiatu prin numerose legatiuni din partea Remiloru cà Belovacii, cari, prin glori'a loru in belu, intreceau pre toti Galii sî pre Belgi, sî

cetatile vecine cu ei, sub conducerea lui Coreu Belovaculu sî a lui Comiu Atrebatele, preparau osti sî le adunau intr'unu locu, pentru cà cu tota multîmea loru se faça iruptiune in tier'a Suesioniloru, cari erau daţi Remiloru[1]; totu una data fiendu cà judecá cà previá nu numai demnitatea, dera chiaru securitatea sa, cá se nu sufere nece una calamitate socii cari meritasera forte bene de republica, chiama din nou din iernatice legiunea a unsprediecea, tramete una epistola lui C. Fabiu cà se aduca la margenile Suesioniloru acele doue legiuni pre cari le avea cu elu, sî demanda un'a din doue dela T. Labienu. Astfeliu precâtŭ permitea situatiunea iernaticeloru sî artea belului, elu, in tempu co insusi erá necontenitu ocupatu, impunea pre rondu legiuniloru sarcin'a espeditiuniloru.

VII. Adunandu aceste osti, elu purcede asupra Belovaciloru sî punendu taber'a la margenile loru, tramete turme de calari in tote partîle spre a prende câtiva omeni, dela cari se cunosca planurele neamiciloru. Calarii implenindusi detori'a i reporta cà pucini gasisera pre la locuentie, sî cà acestia nu erau de acei cari aru fí remasu pentru a cultivá agrii, càce de pretotendene ràpede se stramutasera, inse de acei ce fusera tramesi spre a speculá (spioná). Cesare intrebandu pre acestia unde erá multîmea Belovaciloru sî care erá planulu loru, afla cà : «Toti Belovacii cari poteau portá armele se adunasera intr'unu locu; cà cu ei Ambianii, Aulercii, Caletii, Velocasii sî Atrebatii alesesera pentru tabera unu locu inaltu, in padure, sî incungiuratu de una balta anevoia de trecutu. Tote sarcinele le strinsesera mai in fundulu paduriloru. Mai multi capi erau atîtiatorii belului, dera multîmea ascultá mai cu sema de Coreu, fiendu cà intielesese cà elu avea cea mai mare ura asupra numelui poporului romanu. Pucine dîle mai inainte, Atrebatele Comiu se dusese din acesta tabera spre a aduce ajutoriu de Germani, a carora sî vecinatatea erá apropiata sî multîmea nenumerata. Belovacii apoi decisesera cu consemtîmentulu totororu capiloru, in dorenti'a cea mare a multîmei, cà deca, cumu se dîcea, Cesare ar venî cu trei legiuni, ei se se oferia spre a se bate, cá nu cumva mai apoi, in una conditiune mai mesera sî mai aspra, se fia constrensi a se luptá cu tota armat'a; éra deca elu ar aduce mai mari osti, ei se stè in acelu locu ce si alesesera, sî prin curse se opresca Romaniloru nutretiulu, care din caus'a tempului anului erá sî pucinu sî risipitu, precumu sî aprovisionarea de grane sî celealte bucate.»

VIII. Cesare cunoscundu aceste din spunerile unanime ale mai multora, sî judecandu cà planurele ce i se reportáu erau plene de prudentia sî forte departe de nesocotenti'a barbariloru, decise a cautá tote medîele, pentru cá neamicii, despretiuindu miculu numeru alu militariloru sei, se vena mai curundu la bataia. Elu avea cu sene legiuni forte vechie, de una sengularia barbatîa, a sieptea, a opt'a sî a nou'a; de asemene a unsprediecea de forte mare sperantia sî compusa din teneri alesi, care, desî serviá acumu de optu ani, totusi, in comparatiune

cu celelalte, nu capetase inca acea-asi opiniune de vechime sî de barbatîa. Asiá dera convocandu una adunare sî espunendu totororu lucrurele ce i se reportasera, intaresce animele multîmei. Deca din intemplare prin numerulu a trei legiuni ar poté trage pre neamici a se bate, elu dispuse astfeliu ordinea ostei in mersu, cá legiunea a sieptea, a opt'a sî a nou'a se merga inaintea totororu sarcineloru; apoi sîrulu totororu sarcineloru (cu tote cà erá de medi-locu, precumu este datin'a a fí in espeditiuni) se lu inchiaia a unsprediecea, pentru cá se nu pota ajunge la vederea neamiciloru una mai mare multîme de osti de câtu ei insii dorisera. In acestu modu dispunendu ostea cam in forma de patratu, elu o duce in vederea neamiciloru mai curundu de câtu ei se asteptau.

IX. Candu vediura de una data cà legiunile inaintau spre ei dispuse cá in ordine de bataia sî cu unu pasu certu, Galii, ale carora planure plene de incredere se reportasera lui Cesare, seau de periculului luptei, seau din caùs'a subitei nostre sosiri, seau in asteptarea de a vedé planulu nostru, dispunu cetele loru inaintea taberei sî nu se departeza din loculu loru inaltu. Cesare desî dorise a se bate, totusi coprensu de mirare la vederea unei atâte multîme de neamici, sî la medilocu aflanduse una vale mai multu adunca de câtu lata, pune taber'a sa in faci'a taberei loru. Comanda a o intarí cu unu valu de douesprediece petiore, sî a se face, dreptu cunune, una loricula, in proportiune cu inaltîmea lui; a se sapá una dupla fosata de cincisprediece petiore, cu laturele drepte; a se ridicá numerose turnure, la inaltîme de trei rondure, sî a se uní intre ele prin podure puse dela unulu la altulu sî acoperite, ale caroru frunti[1] se fia intarite cu una loricula de losia, cá se se apere despre neamici prin una dupla fosata, prin unu duplu rondu de aperetori; dintre cari acelu de pre podure, cu cátu mai multu ar fí aperatu de inaltîme (a podului), cu atâtu mai cu cutediare sî mai in departare se arunce misilile; celalaltu, care ar fi fostu asiediatu mai aprope de neamicu, chiaru pre valu, se fia acoperitu de podu contra misililoru ce aru cadé asuprai[2]. La intrarile taberei elu puse porti sî turnure mai inalte.

X. Duplu erá scopulu acestoru fortificatiuni : cáce Cesare sî sperá cà marimea lucrariloru sî temerea sa va inspirá incredere barbariloru, sî, cumu trebuiá a merge mai in departare pentru a se aprovisioná cu nutretiu sî cu bucate, vedea cà prin aceste fortificatiuni taber'a potea fí aperata cu pucine osti. Intre aceste adeseori si din una parte sî din alt'a inaintandu pucini militari, se luptau la balt'a ce se aflá intre ambele tabere, pre care balta totusi uneori seau ausiliari de ai nostri, Gali sî Germani o treceau sî urmariau cu inversiunare pre neamici, seau la rondulu loru neamicii trecund'o, respingeau departe pre ai nostri. Se intemplá apoi in mergerile de tota diu'a dupa nutretiu — cea ce erá neaperatu se se intemple, cumu nutretiulu se cautá pre la locuentie rare sî reschirate—cá nutretiarii risipiti se fia atacati in lo-

cure nefavorabili; cari atacure de sî causau la ai nostri nu mare perdere de cai sî de servitori, totusi atîtiau nebunescele cugetari ale Barbariloru, sî cu atâtu mai multu cà Comiu, pre care lu aretai cà se dusese spre a capetá ajutoriu de Germani, venise inapoi cu calari; cari de sî nu erau in numeru mai mare de cinci sute, totusi barbarii se ingonfau prin venirea acestoru Germani.

XI. Cesare, fiiendu cà vedea cà neamicii se tieneau de mai multe dîle in tabera, aperata de balta sî prin natur'a locului, sî cà nu potea nece taber'a loru se fia luata fora una bataia crancena, sî nece loculu a se inchide cu fortificatiuni decâtu numai cu mai mare armata, tramete una epistola la Treboniu cá, câtu ar poté mai ràpede, se chiame legiunea a treispredioecea, care iernà la Biturigi cu T. Sestiu, legatulu, sî asiá cu trei legiuni se vena la densulu, cu mersure rapide. Pre calarii Remiloru, ai Liugoniloru sî ai celoralte cetati, de cari mare numeru chiamase, i tramete pre rondu de presiediu in mergerea dupa nutretiu, cá se sustiena atacurele subite ale neamiciloru.

XII. In tempu ce acést'a se facea in fiacare dî, sî acumu dupa deprendere diligenti'a se micsiurá, cea ce mai totu-dea-un'a se intempla prin trecere de tempu, Belovacii cu una mâna alesa de pedestri, cunoscundu statiunile de fiacare dî ale calariloru nostri, dispunu curse in locure acoperite de paduri, sî adou'a dî trametu totu acolo calari, cari mai antâiu se traga pre ai nostri in curse, apoi incungiurandui se i atace. Sortea acestui reu cadiù asupra Remiloru, carora le venise rondulu a face servitiulu in acea dî. Càce ei, cumu vediura de una data pre calarii neamiciloru sî cá superiori in numeru despretiuira pre cei pucini, urmarindui prea cu infocare, de tote partîle fura incungiurati de pedestri. Prin acestu atacu greu fiendu turburati, ei se retrasera mai ràpede de câtu este datin'a in una lupta de calarime, dupa ce perdura pre Vertiscu, capulu cetatei sî prefectulu calariloru loru; care de sî, din caus'a etatei, abiá se potea tiené pre calu, totusi, dupa deprenderea Galiloru, nece nu se servise de acesta scusatiune la luarea comandului calarimei, nece nu voise a se urmá lupt'a fora sene. Se ingonfa sî se atîtia animele neamiciloru prin acesta lupta cu sucesu sî prin uciderea capului sî comandantelui Remiloru; éra ai nostri prin perderea patîta suntu preveniti a si dispune statiunile, dupa ce aru fí esploratu locurele, cu mai multa ingrigire, sî a urmarí mai cu cumpetare pre neamicu, candu s'ar retrage.

XIII. Nu se intrerupu intre aceste luptele de tota dîu'a, in vederea ambeloru armate, la vadurele sî trecutoriele baltei. In acésta incairare Germanii, pre cari Cesare i adusese de preste Renu, cá se se lupte pusi intre calari, trecundu toti cu barbatîa balt'a sî ucidiendu pre pucinii neamici cari resisteau, sî urmarindu sî mai cu inversiunare pre cealalta multîme, inspaimentarase nu numai acei cari erau strimtorati de aprope, seau cari erau raniti in departare, ci chiaru sî acei cari stá de ordinariu mai departe pentru a dá ajutoriu, sî cu rosîne fugira, sî fine

fugei nu fecera mai inainte de ce, totu perdiendu locurele loru inalte, ajunsera in taber'a loru, éra unii nevoiti de rosîne sî mai departe fugira. Prin periculul acestora tote cetele loru asiá greu se turburara, cà abiá se potea judecá deca ele erau mai insolenti in nesce mici sucese, seau mai timide in nesce perderi mediocre.

XIV. Dupa mai multe dîle petrecute totu in tabera, candu cunoscura cà venisera mai aprope legiunile si C. Treboniu, legatulu, capii Belovaciloru, temenduse de una impresurare asemenea acelei de la Alesi'a, trametu noptea din tabera pre acei ce li erau inutili seau din caus'a etatei, seau a poteriloru, seau ne fiendu armati, sî un'a cu ei tote sarcinele. In tempu ce ei insîra multimea acestora turburata sî confusa, (càce Galii au datin'a a fí urmati de mare multîme de care chiaru fiendu fora sarcine), apucandui dîu'a, dispunu cete de armati naintea taberei loru, pentru cá Romanii se nu incepa a urmaríre mai inainte de ce multimea sarcineloru ar fí inaintatu departe. Inse Cesare judecá cà nu trebuiá nece a i atacá, candu ei aru resiste, nece ai artielí, deca s'aru retrage, fiendu cà suisiulu pre colina erá atâtu de greu; cá elu trebuiá a miscá legiunile pona la acelu puntu cá barbarii se nu pota descende din loculu loru fora periculu, candu ai nostri aru fí in apropiare de ei. Asiá, fiendu cá taberile erau despartite prin balta, anevoia de trecutu, care dificultate de a o trece potea intardîá rapidiunea in a i urmarí, sî inaltimea care erá de cea parte a baltei se intendea mai pana la taber'a neamiciloru, sî vedea cà aceasta inaltîme erá separata de taber'a loru prin una vale nu mare: Cesare, dupa ce face podure pre balta, trece legiunile sî ràpede ajunge la podisiulu celu mai de deasupra alu inaltîmei, care erá aperatu despre amendoue laturile prin mari inclinatiuni. Acole intocmindusi legiunile, ajunge la margenea inaltimei sî asiedia lini'a de bataia in unu locu de unde misilile date cu tormentele se pota fí aruncate asupra neamiciloru formati in cuniu.

XV. Barbarii incredienduse in natur'a locului, cumu nu recusau a se bate, deca Romanii aru cercá a suí delulu, sî fiendu cà nu cutediau a tramete pre rondu cetele loru impartite, cá nu cumva fiendu risipiti se fia pusi in desordine, remasera in linia. Cesare cunoscundu constanti'a loru, dispune in ordine de bataia douedieci de coorti sî mesurandu acolo loculu pentru tabera, comanda a o intarí. Dupa ce lucrarile suntu terminate, elu asiedia legiunile in bataia de naintea valului, éra pre calari i dispune in statiuni cu caii in frene. Belovacii, cumu vedeau pre Romani parati a i urmarí, sî fiendu cà nu poteau veghiá noptea, nece a remané mai indelungu in acelu locu fora bucate, formara astfeliu planulu de a se retrage. Dandusi din mâna in mana intre sene legature de paie sî de vergi, cumu siediusera pre ele (càce s'a dîsu in comentariele precedenti cà Galii au datin'a a siedé, candu suntu in linia[1]), sî de cari forte mare cantitate erá in tabera, le asiediara naintea liniei loru, sî catra finele dîlei, pronuntianduse semnulu, li dedera focu in acelasi tempu. Astufeliu una flacara neintrerupta acopere de una data

tote ostile loru de vederea Romaniloru. Candu urmà acést'a, barbarii fugira, alergandu forte iute.

XVI. Cesare de sî nu potea observá retragerea neamiciloru, din caus'a focureloru intrepuse, totusi fiendu cà presupunea cà acestu planu se facuse in scopu de fuga, misca legiunile inainte sî tramete turme de calarime spre a i urmarí; éra elu insusi temenduse de curse, cá nu cumva neamicii se fia standu totu in acelu locu sî se cerce a trage pre ai nostri in unu locu nefavorabile, inainteza mai incetu. Calarii, fiendu cà li erá frica a intrá in fumu sî in flacara, care erá forte desa, sî fiendu cà, deca unii in ardorea loru sî intrasera, abiá vedeau partile de inainte ale cailoru loru, se temura de curse sî dedera tempu liberu Belovaciloru spre a se retrage. Asiá prin una fuga plena de temere totu una data sî de astutîa, neamicii mergundu fora nece una perdere nu mai multu de diece mile, se pusera cu taber'a in unu locu forte tare. De acolo dispunendu adese calari sî pedestri pentru curse, ei causau mari daune Romaniloru in mergerile dupa nutretiu.

XVII. Pre candu acést'a urmá adese, Cesare afla de la unu prensu cà Coreu, capulu Belovaciloru, alesese siese mie de pedestri de cei mai animosi si calari din totu numerulu una mia, pre cari i asiediase pentru curse in acelu locu in care, pentru abundanti'a grâneloru sî a nutretiului, presupuneau cà Romanii voru tramete. Luandu cunoscentia de scopulu acest'a, Cesare scote mai multe legiuni de câtu facea de ordinariu, sî calarimea, pre care avea datin'a a o tramete totu de-a-una cá presiediu nutretiariloru, o tramete inainte. In ea pune ausiliari de armatura usiora; éra elu insusi cu legiunîle se apropia, câtu pote mai multu de acelu locu.

XVIII. Neamicii dispusi in curse, dupa ce si alesesera, spre a esecutá intreprenderea, unu campu, intensu in tote partile nu mai multu de una mia pasi, aperatu de pretotendene de paduri, forte anevoia de strabatutu, sî de unu riu forte adûncu, lu impregiurasera cu curse cá cu una retiea. Dupa ce esplorara planulu neamiciloru, ai nostri parati sî cu anim'a sî cu armele spre a luptá, fiendu cà urmandui de aprope legiunile, nu recusau nece cumu lupt'a, venira in turme in acelu locu. La venirea loru, Coreu crediendu cà i se oferise ocasiunea de a esecutá lucrulu, mai antâiu se areta cu pucini omeni sî se arunca asupra turmeloru mai apropiate. Ai nostri sustienu cu barbatîa ataculu neamiciloru sî nu se aduna multi in unu locu, cea ce de ordinariu in luptele de calarime candu se intempla din caus'a orecarei temeri, aduce perdere in omeni prin insasi multîmea (imbulsirea) loru.

XIX. In tempu ce, dispusi in turme, se batea pre rondu sî in micu numeru, sî nu lasau cá ai loru se fia incungiurati despre laturi, ceilalti neamici, pre candu Coreu luptá, erupu din paduri. Batai'a se incinge cu mare ardore in diverse punte. Pre candu ea tienea de mai multu tempu, fora a se dá nece unii nece altii, pucinu câte pucinu multîmea pedestriloru inainteza din paduri, dispusa in ordine de ba-

taia, sî constringe pre calarii nostri a se retrage. Acestora li venu indata in ajutoriu pedestrii usioru armati, pre cari i aretai cà fusera tramesi naintea legiuniloru, sî intrepunenduse in turmele calariloru nostri, se lupta cu barbatîa. Se batu câtuva tempu cu lupta drepta; in urma, precumu cerea ratiunea luptei, acei ce sustienusera antâiele atacuri ale curseloru ajungu superiori chiaru prin acea cà nu fusera neprudenti sî nu suferisera nece una perdere dela acei ce intensesera cursele. Intre aceste legiunile se totu apropia sî sciri un'a dupa alt'a se aducu in acelasi tempu sî la ai nostri sî neamiciloru, cà generariulu este in apropiare cu cetele intocmite de bataia. Cunoscundu acést'a, ai nostri, incrediuti in redîmulu coortiloru, se lupta cu cea mai mare infocare, cà nu cumva, deca ar fí terminatu mai tardîu batai'a, se se veda cà au impartitu glori'a victoriei cu legiunile. Neamicii perdu curagiulu sî si cauta de fuga pre cai diverse. Ci in desiertu; càce de aceleasi dificultati ale locureloru, prin cari voisera a inchide pre Romani, ei insii erau tienuti. Invinsi in fine sî respinsi, dupa ce perdu cea mai mare parte din ai loru, in cotro i duce sortea, fugu pleni de spaima, parte apucandu spre paduri, parte spre riu. Totusi in fug'a loru suntu ucisi de ai nostri, cari i urmarescu cu inversiunare; pre candu intre aceste Coreu, prin nece una calamitate invinsu a se retrage din lupta sî a apucá in paduri, seau, precumu lu invitau ai nostri, a se supune, nu potù fi adusu in plecare, forte barbatesce luptandu sî multi ranindu, cá se nu impinga pre invingutori, furiosi de mânia, a aruncá in elu misilele loru.

XX. Dupa ce actiunea se termina in atare modu, Cesare mergundu pre urmele recentei lupte sî judecandu cà neamicii repusi prin atât'a calamitate, candu voru primí scirea, voru parasí loculu taberei loru, care se dîcea cà nu erá mai departe dela loculu macelului mai multu seau mai pucinu de optu mie pasi, de sî vedea cà trecerea i erá impedecata de riu, totusi ducundu armat'a de ceea parte, apuca nainte. Inse Belovacii sî celelalte cetati, dupa ce pre neasteptate primira din acea fuga pucini din ai loru, sî sî acestia raniti, cari, multiemita padureloru, scapasera de morte, tote fienduli adverse, cunoscundu calamitatea suferita, sî cà Coreu fuse ucisu, sî calarimea sî pedestrii cei mai animosi perduti, cumu credeau cà Romanii veniau spre ei, convocandu indata adunarea cu cantulu tubeloru, striga cá se se trameta la Cesare legati si ostatici.

XXI. Acesta opiniune aprobanduse de toti, Comiu Atrebatele fuge la acei Germani dela cari luase ajutoriu pentru acestu belu. Ceilaiti indata trametu la Cesare legati sî ceru : «Cá elu se fia multiamitu de pedeps'a suferita de neamici, pre care pedepsa, deca fora lupta potea a li o dá, candu ei nu avusera inca nece una perdere, elu, in indurarea sî umanitatea sa, de certu nece una data nu li ar fí dat'o. Poterile Belovaciloru fusera nemicite in lupt'a de calarime; multe mie de pedestri alesi perisera; abiá scapasera cari anuntiara macelulu. Totusi, in a-

tât'a calamitate, Belovacii mare bene castigasera in acesta lupta, cà Coreu, autoriulu belului, atîtiatoriulu mullimei, fuse ucisu; càce nece una data, pre candu elu vietiuiá, senatulu nu avuse in cetate atât'a potere, câta avuse plebea ignorante.»

XXII. Aceste cerendu legatii, Cesare li amentesce: «Cà in anulu trecutu Belovacii sî celelalte cetati ale Galiei se ridicasera cu belu in acelasi tempu. Ei dintre toti remasesera cu cea mai mare pertinacia in resolutiunea loru sî nu venisera la drept'a judecata prin supunerea celoralalti. Elu scie sî intielege cà culp'a unui pecatu se arunca forte usioru asupra celoru morti; nemene inse nu este atâtu de potente cá, ne vrendu capii, resistendu senatulu, opunenduse toti bunii cetatieni, se pota, cu una mâna infirma de plebe, atîtiá sî portá belulu. Inse totusi elu va fí multiamitu cu pedeps'a pre care ei insii si atrasesera.»

XXIII. In noptea urmatoria legatii aducu acestu respunsu la ai loru; ei stringu ostaticii. Alerga sî legatii celoralalte cetati, cari stá se veda esitulu cererei Belovaciloru. Dau ostatici, facu cele demandate, afora de Comiu, pre care temerea lu retienéa de a sî lasá salutea sa in credenti'a cuiva. Càce in anulu trecutu, T. Labienu, pre candu Cesare judecá in Gali'a citeriore, descoperindu cà Comiu atîtiá cetatile sî facea conjuratiune contra lui Cesare, judecà cà necredenti'a acestuia elu o potea comprime fora nece una imputare de perfidia. Fiinducà nu credea cà chiamandulu in tabera va vení, cá nu cumva, cercandu acést'a, se lu faca mai veghiatoriu, tramese pre C. Volusenu Cuadratu, care, prefacunduse a avé cu elu una convorbire, se caute a lu ucide. Pentru acestu lucru i dede centurioni alesi sî capaci. Candu venisera la convorbire, sî Volusenu, precumu pusese la cale, apucase mân'a lui Comiu, centurionele, seau cà turburatu cá nedeprensu cu atare fapta, seau cà indata retienutu de familiarii lui Comiu, nu potù ucide pre acestu omu; totusi la antâi'a datatura lu ranì greu la capu cu sabi'a. Cu tote cà sî de una parte sî de alt'a se trasesera sabiele, sî unii sî altii avura scopulu nu atâtu pentru a se luptá, pre câtu pentru a fugí: ai nostri, fiendu cà credeau pre Comiu ranitu de morte; Galii, fienducà, dupa ce cunoscusera curs'a, se temeau cá se nu li se intemple mai multu de câtu vedeau. In urm'a acestui faptu se dîcea cà Comiu decisese de a nu vení nece una data in faci'a vre-unui Romanu.

XXIV. Dupa ce gentile cele mai belicose fura invinse, Cesare vediendu cà acumu nu mai erá nece una cetate care se se pare de belu, pentru cá se i resista, inse cà unii se stramutau din opide, fugiau din agri, spre a scapá de dominatiunea presente, decise a tramete ostea in mai multe parti. Pre M. Antoniu cestoriulu, cu legiunea a unspre diecea, lu iea lenga sene; pre C. Fabiu legatulu, cu douedieci sî cinci coorti, lu tramete in partea cea mai opusa a Galiei, fiendu cà audiá cà acolo unele cetati erau in arme, sî credea cà C. Caniniu Rebilu legatulu, care comandá in acele regiuni, nu erá in destulu de tare cu doue legiuni. Pre T. Labienu lu chiama la sene sî legiunea a douespre diecea, care fuse cu a-

cesta in iernatece, o tramete in Gali'a togata spre a aperá coloniele cetatienileru Romani, cá nu prin incursiunea barbariloru se se intemple ore-care dauna, asemene cumu in ver'a trecuta se intemplase Tergestiniloru, cari pre neasteptate fusera calcati cu lotri'a sî atac̆ulu loru. Elu insusi purcede spre a devastá sî a predá tier'a lui Ambiorige, pre care, inspaimentatu sî fugariu, fiendu cà elu desperase a lu poté supune poterei sale, judecá cà erá de demnitatea sa a face pana intr'atâtu desierta tier'a lui de cetatieni, de case, de turme, in câtu Ambiorige, din ur'a cetatieniloru sei, deca pre unii sortea i ar fí lasatu se scape, se nu pota nece cumu, din caus'a atâtoru calamitati, a se inturná in tiera.

XXV. Dupa ce tramese in tote partîle tierei lui Ambiorige candu legiunile, candu ostile ajutatorie, sî tote le devastà prin macelu, focu, rapiri; dupa ce mare numeru de omeni ucise au prense, tramete pre Labienu cu doue legiuni la Treviri, a carora cetate, din caus'a vecinatatei cu Germanii, esercitata prin bele de tote dîlele, nu multu diferiea de Germani prin traiulu sî morii sei selbatici, sî nu facea nece una data cele ei demandate de câtu numai constrinsa fiendu cu oste.

XXVI. Intre aceste legatulu C. Caniniu cunoscundu din epistolele sî tramesii lui Duratiu (care remasese totu-de-a-una fidele in amiceti'a Romaniloru, desî orecare parte a cetatei se desfacuse) cà mare multîme de neamici se adunase in tier'a Pictoniloru, purcede la opidulu Lemonu. Pre candu se apropiá de acestu locu sî aflá in modu certu din captivi cà Duratiu, inchisu in Lemonu, erá impresuratu cu multe mie de omeni de cotra Dumnacu, capulu Andiloru, fiendu cà nu cutediá infirmele sale legiuni a se luà la lupta cu neamicii, se puse cu taber'a in unu locu intaritu. Dumnacu, cumu aflà cà se apropiá Caniniu, intorcundusi tote cetele sale asupra legiuniloru, se puse a batere taber'a Romaniloru. Dupa ce consumase mai multe dîle in acestu atacu, sî, cu tota perderea cea mare in ai sei, nu potù stricá nece una parte a fortificatiuniloru, érasi se intorse spre a impresurá Lemonulu.

XXVII. In acelasi tempu C. Fabiu legatulu primesce sub umbrire mai multe cetati, se asecura cu ostatici sî este incredentiatu prin epistolele lui C. Caniniu Rebilu despre cele ce se petrecu la Pictoni. Cunoscundu aceste lucrure, elu purcede spre a duce ajutoriu lui Duratiu. Inse Dumnacu, dupa ce se inscientieza de venirea lui Fabiu, desperandu de salutea sa, deca in acelasi tempu ar fí constrinsu sî a sustiené atacul in contra Romaniloru, neamici din afora, sî a preveghiá pre cetatieni, sî a se teme de ei, indata se retrage cu ostile din acelu locu, sî nu crede cà elu vá fí in destulu securu, deca nu va fí dusu ostile preste riulu Ligere, care trebuiá trecutu pre podu din caus'a marimei apei. Fabiu, desî inca nu venise in faci'a neamiciloru sî nu se unise cu Caniniu, totusi informatu de acei ce cunosceau natur'a locureloru, crediù mai multu de câtu orice alt'a cà neamicii inspaimentati voru merge spre loculu unde erá podulu. Asiá dera elu apuca cu cetele sale spre acelasi podu, sî comanda calarimei a merge inaintea greului legiuniloru,

atâtu câtu se pota reveni in aceasi tabera, fora a osteni caii. Calarii nostri urmeza precumu li se comandase, sî dau preste ostea in mersu a lui Dumnacu, sî atacandu in drumu sî sub sarcine pre neamici, cari fugiau sî erau inspaimentati, sî multi din ei ucidiendu, mare preda apuca. Astfelu terminandu bene intreprenderea, ei se intorcu in tabera.

XXVIII. In noptea urmatoria, Fabiu tramete inainte pre calari, astfeliu parati cá se atace sî se intardîa in mersulu ei tota ostea neamica, pana ce ar ajunge insusi. Cá lucrulu se fia esecutatu dupa instructiunile lui Fabiu, Q. Atîu Varu, prefectulu calariloru, barbatu insemnatu sî cu anim'a sî cu prudenti'a animeza pre ai sei, sî ajungundu ostea neamiciloru, parte de turme le dispune in locure favorabili, éra cu parte incepe una lupta de calari. Calarimea neamiciloru se bate cu mare cutediare, venindu dupa ea pedestrii, cari, standu in locu cu tota ostea, ducu ajutoriu calariloru loru contra a loru nostri. Se face una bataia cu mare aprendere, càce ai nostri despretiuindu nesce neamici, invinsi cu una dî inainte, cumu si amentiau cà legiunile veniau dupa ei, sî in rosînea de a cede, sî in dorentia de a terminá prin ei insii batai'a, forte barbatesce se luptau contra pedestriloru; éra neamicii crediendu cà nu voru veni nece cumu mai multe osti, precumu cunosceau din dîu'a trecuta, si intipuiau cà capetasera ocasiunea de a nemicí calarimea nostra.

XXIX. Pre candu se bateau de câtuva tempu cu cea mai mare inversiunare, Dumnacu dispuse de bataia ostea (pedestrimea), care pre rondu se fia de ajutoriu calariloru sei. Atunce de una data legiunile indesite venu in faci'a neamiciloru. Cumu le vediura, turmele barbariloru coprense fiendu de frica, sî ostea neamiciloru inspaimentata, sî sîrulu sarcineloru greu turburatu, cu mare strigare sî alergare apuca fug'a in tóte partile. Ci calarii nostri, cari pucinu mai inainte se luptasera forte tare cu neamicii, pre candu resisteau, transportati de bucuri'a victoriei, dandu din tote partile unu mare strigatu, se ieau dupa fugari, sî câtu potu caii loru urmarí sî mân'a loru taiá, atâtu ucidu in acea lupta. Sî asiá mai multu de douesprediece mie, au armati, au de acei cari de tema aruncasera armele, fiendu macelati, tota multîmea sarcineloru loru este apucata.

XXX. Cumu se invederá cà din acesta fuga Drapete Senonele (care, candu Gali'a facuse rebeliunea, stringundu de pretotendene omeni perduti, chiamandu la libertate pre servi, asociandusi pre esiliatii totororu cetatiloru sî primindu lotri, apucase sarcine sî bucate de ale Romaniloru), strinsese pana la doue mie de omeni in fuga sî mergea spre provincia, sî cà un'a cu elu apucase consiliulu Lucteriu Cadurcu (care este cunoscutu din comentariulu precedente cà, la prim'a defectiune a Galiei, voise a face incursiune in provincia); Caniniu legatulu plecà cu doue legiuni spre a i urmarí, cá nu cumva din temerea sî daunele ce s'aru causá provinciei prin lotriele unoru omeni perduti, se se suferia mare desonore.

XXXI. C. Fabiu cu ostea remasa purcede asupra Carnutiloru sî celorulalte cetati, dela cari sciá cà in lupt'a ce facuse cu Dumnacu fusera chiamate osti. Càce elu nu se indoiá cà dupa recentea calamitate nu voru fí mai supuse; cà dandulise inse tempu sî ocasiune, sî totu Dumnacu standu de ele, poteau fí atîtiate. In acesta intreprendere Fabiu este urmatu de cea mai mare fericire sî rapediune in a primí supunerea cetatiloru. Càce Carnutii, cari adese batuti nu facusera nece una data vorba de pace[1], dandu ostatici, venu la supunere; asemene celelalte cetati, puse in partile din margene ale Galiei, alaturea cu Oceanulu, sî cari se numescu Armorice, aduse fiendu prin autoritatea Carnutiloru, la venirea lui Fabiu sî a legiuniloru, facu fora intardîare cele loru demandate. Dumnacu, alungatu d'in tier'a sa, ratacindu sî ascundenduse, fù constrinsu a merge singuru in partile cele mai din margine ale Galiei.

XXXII. Inse Drapete sî un'a cu elu Lucteriu, cumu cunosceau cà legiunile sî Caniniu erá aprope, sî nu credeau cà urmarindui armat'a aru poté intrá pre teritoriulu provinciei fora perdere certa, sî acumu nu aveau indemanare libera de a cutreierá locurele sî de a face lotrie, se oprescu in tier'a Cadurciloru. Acole Lucteriu, fiendu cà avuse multa potere la cetatienii sei, odeneore candu afacerile sale erau in buna stare, sî fiendu cà, totu de a una autoriu alu unoru noue planure, avea mare autoritate la barbari, ocupa cu cetele sale sî ale lui Drapete cetatea Uselodunu, care fuse in clientel'a sa sî erá forte intarita prin natur'a locului, sî se unesce cu cetatienii.

XXXIII. Candu C. Caniniu venì ràpede acolo sî observà cà tote partile cetatei erau intarite cu stanci rupte dreptu, unde, chiaru neaperandule nemene, totusi erá dificile pentru omeni armati a se suí; vediendu apoi mari sarcine ale cetatieniloru, pre cari, deca ei, prin una fuga pre furisi, aru cercá a le duce cu sene, n'aru scapá nu numai de calarime, ci nece chiaru de legiuni, imparte coortile in trei parti, sî facù, in unu locu forte inaltu, trei tabere, dela cari câte pucinu, pre câtu potea cu ostile sale, incepù a face unu valu in giurulu cetatei.

XXXIV. Candu cetatienii vediura acést'a sî, nelenesciti de trist'a amentire dela Alesi'a, se temura de unu casu asemenea prin impresurare, sî mai-cu-sama dintre toti Lucteriu, care suferise acea sorte, indemnandui a ingrigí de bucate, decidu cu consemtirea totoru, cá lasanduse acole parte de osti, capii se purceda cu omeni usiori armati spre a aduce bucate. — Acesta inchiare aprobata fiendu, in noptea urmatoria, dupa ce lasa doue mie de armati, pre ceialalti i ducu din cetate Drapete sî Lucteriu. Ei, intardîandu câteva dîle, stringu mare cantitate de grane din tier'a Cadurciloru, cari parte doriau a i ajutá cu bucate, parte nu poteau a i oprí cá se nu iè. Une ori apoi prin espeditiuni de nopte ei ataca castelele nostre. Din acesta causa, Caniniu amâna a incungiurá totu opidulu cu intariture, cá nu cumva seau se nu pota aperá lucrarile facute, seau se dispuna in forte multe locure presiedie infirme.

XXXV. Dupa ce aduna mare cantitate de bucate, Drapete sî Lucteriu stau dela opidu nu mai departe de diece mile, de unde se transporte câte pucinu grâulu in cetate. Ei impartiescu intre sene sarcin'a : Drapete cu parte de osti remane de presiediu la tabera, Lucteriu se duce spre opidu cu taber'a de care. Dupa ce dispune presiedie, cam la or'a a diecea din nopte, elu incepe a duce grâulu in opidu, pre cai anguste sî acoperite de paduri. Vigiliele taberei semtindu actulu loru sî esploratorii tramesi reportandu cele ce se petrecau, Caniniu indata, cu coortile armate din cele mai apropiate castele, se arunca despre diua asupra celoru ce transportau granele. Acestia, inspaimentati de acestu atacu neasteptatu, fugu la presiediele loru, pre cari ai nostri cumu le vedu, atîtianduse si mai tare asupra celoru armati, nu lasa pre nemene se fia prensu viu din acelu numeru. Lucteriu fuge de acolo cu pucini sî nu se retrage in tabera.

XXXVI. Dupa ce termina cu bene intreprenderea, Caniniu afla din captivi cà parte de osti cu Drapete suntu in tabera, nu mai departe de douespredieece mile. Acést'a cunoscund'o dela mai multi sî intielegundu cá dupa ce fugarise pre celalaltu capu, ar poté usioru sfaremá pre ceilalti neamici inspaimentati, credea cà erá una mare fericire cà nemene din macelu nu scapase in tabera, cá se duca lui Drapete scirea despre calamitatea suferita. Cumu nu vedea dece nece unu periculu in a cercare acést'a, tramete inainte spre taber'a neamiciloru tota calarimea sî pedestrii Germani, omeni de cea mai mare iutîme, éra elu insusi distribue una legiune in tustrele taberele sî pre ceialalta fora sarcine o duce cu sene. Candu ajunge mai aprope de neamici, afla dela esploratori, pre cari i tramesese inainte, cà taber'a acelor'a, precumu este deprenderea barbariloru, lasandu locurele mai de-asupra, erá pusa la ripele unui riu, sî cà Germanii sî calarii, in tempu ce toti nu se asteptau la ceva, alergasera pre neprevediute sî incepusera lupt'a. Cunoscundu acést'a, elu duce legiunea armata sî dispusa de bataia. Astfeliu, danduse de una data semnulu din tote partîle, locurele mai de-asupra suntu cuprense. Candu urmà acést'a, Germanii sî calarii vediendu stegurele legiunei, se lupta cu mare inversiunare; indata tote coortîle se arunca din tote partîle, sî pre toti neamicii macelandui au prendiendui, mare preda apuca. Insusi Drapete este prensu in acésta lupta.

XXXVII. Caniniu terminandu cu fericire intreprenderea, fora mai nece una ranire in militari, se intorce spre a impresurá pre cei din opidu; sî fiendu cà elu nemicise neamiculu din afora, de temerea caruia fuse mai inainte impedecatu a impartî presiediele sî a impregiurá pe cetatieni cu intariture, comanda a se esecutá lucrarile in tote partîle. Acolo vene a dou'a dî sî C. Fabiu cu ostile sele sî si iea una parte a opidului spre a o impresurá.

XXXVIII. Cesare intre aceste lasa la Belovaci pre M. Antoniu Cestoriulu, cu cincispredieece coorti, pentru cá se nu se dee Belgiloru potenti'a de a apucá érasi noue consilie. Insusi merge la celelalte cetati,

demanda mai multi ostatici, lenescesce prin asecurarile sale animele tuturoru celoru timidi. Candu venì la Carnuti—dupa a carora consiliu Cesare a spusu în comentariulu precedente cà se escase inceputulu belului in tier'a loru[1]—fiendu cà vedea cà ei se temeau forte multu pentru complicitatea loru la fapta, cá se indeparteze mai ràpede temerea tierei, cere la pedepsa pre Gutruatu, capulu acelei crime sî atîtiatoriulu belului. Acest'a, desî nu se incredea nece chiaru in cetatienii sei (se tienea ascunsu), totusi cautatu cu ingrigire de catra toti, este indata adusu in tabera. La supliciulu acestui omu, Cesare, contra naturei sale, este pana intr'atât'a constrinsu de forte mare adunatura de militari, cari i spuneau tote periculele sî perderile in belu, suferite de la Gutruatu, in câtu pune de lu bate de morte cu vergi si'i taia capulu cu securea[2].

XXXIX. Acole elu este inscientiatu prin mai multe epistole din partea lui Caniniu despre cele ce se petrecusera cu Drapete sî Lucteriu, sî in ce resolutiune stá Opidanii. De sî elu despretiuiá miculu loru numeru, totusi judecá cà pertinaci'a loru trebuiá infrenata cu una mare punitiune, cá nu cumva tota Gali'a se creda cà nu poterile i lipsise spre a resiste Romaniloru, ci constanti'a, sî cá nu prin acestu esemplu, celelalte cetati, redîmenduse in situatiunea favorabile a locureloru, se amble a si recapetá libertatea, cumu elu sciá cà totororu Galiloru li erá cunoscutu cà lui i remasese de statu in guvernulu Galiei numai una vera[1], in care deca ei aru poté se se tiena, nu s'aru mai teme in urma nece de unu periculu. Asiá dera elu lasa cu doue legiuni pre Q. Calenu legatulu, cá se vena dupo densulu cu mersu ordinariu; éra insusi cu tota calarimea, câtu pote mai ràpede, pleca la Caniniu.

XL. Candu contra asteptarei totororu, Cesare venì la Uselodunu sî vediù cà cetatea erá inchisa cu lucrari de cercuvalatiune, sî recunoscea cà nu se potea lasá de impresorare sub nece una conditiune; aflandu apoi din prensi cà opidanii aveau in abundantie mare cantitate de bucate, se puse a cercá de a oprí pre neamicu dela apa. Unu riu impartiá in doue valea de diosu, care incingea mai totu muntele in care erá pusa cetatea Uselodunu, cu costele drepte din tote partile. Natur'a locului opriá a se intorce acestu riu, càce elu curgea astfeliu la polele muntelui, in câtu nece intr'una parte, deca s'aru fi sapatu fose, nu potea fi abatutu. Erá inse pentru cetatieni greu sî rapidu coborisiulu la elu, in câtu deca ai nostri i impedecau, ei fora de a nu fí raniti sî fora periculului vietiei nu potea nece a merge la riu, nece a se intorce pre rapidulu suisiu. Cunoscundu acesta dificultate a loru, Cesare, dupa ce dispuse sagetari sî funditori, sî asiedià inca sî tormente in ore cari locure, in dreptulu coborisiureloru celoru mai usiore, opriá dela ap'a riului pre opidani, a carora tota multimea dupa aceea se ducea spre a luá apa numai in unu locu, chiaru sub murulu cetatei, unde esiá unu mare esvoru de apa, despre acea parte, care, in una intendere mai de trei sute petiore, nu erá cuprensa de riu impregiuru.

XLI. In tempu ce toti ceilalti doriau cá opidanii se fia opriti dela acestu esvoru, numai Cesare unulu vedea cà se potea face acést'a. Elu incepù a inaintá vinee sî a face unu aggere in dreptulu esvorului, contra muntelui, cu mare truda sî cu una lupta continua. Càce cei din cetate, alergundu din loculu de susu, se luptau din departare fora periculu sî raniau pre multi, cari inaintau cu cerbicía spre ei; totusi militarii nostri nu se lasau de a nu se duce inainte cu vineele sî a invinge prin lucrarile loru dificultatile locureloru. In acelasi tempu ei ducu cuniculi dela vinee la capulu esvorului, lucru care se potea face fora nece unu periculu sî fora prepusulu neamiciloru. Aggerele se construe la una inaltime de noue petiore sî se asiedia pre elu unu turnu cu diece rondure, nu cá se ecualeze inaltîmea muriloru, càce acést'a nu se potea face prin nece unu feliu de lucrari, dera cá se intreca puntulu de inaltimea unde erá esvorulu. Cum din acestu turnu se aruncau cu tormentele misili la intrarile esvorului, sî neamicii nu poteau vení fora periculu spre a luá apa, nu numai vitele sî cáii loru, dera chiaru mare multîme de omeni moriau de sete.

XLII. De acestu reu inspaimentati, opidanii implu vase cu seu, cu bitume, cu ciendure, sî le prevalescu aprense asupra lucrariloru nostre. In acelasi tempu ei se batu cu cea mai mare inversiunare, cá prin lupta sî amenintiare se indeparteze pre Romani dela stingerea focului. Una mare flacara se ridica de una data chiaru la lucrari; càce tote câte se aruncau pre loculu celu prevalitu, oprinduse in vinee sî in aggere, aprendeau togma lucrurile in cari se impedecau. Militarii nostri din contra, de sî erau strimtorati de una lupta periculosa sî de unu locu nefavorabile, totusi cu tare anima sustieneau tote, càce lucrurele se petreceau sî pre unu locu inaltu, sî in vederea armatei nostre, sî mare strigatu se dá sî de una parte sî de alt'a : de aceea fia care, in unu modu câtu potea mai insemnatu, se espunea la misilele neamiciloru sî la flacari, pentru cá barbati'a sa se fia cu atâta mai multu cunoscuta sî marturita.

XLIII. Cesare, vediendu cà se raniau multi de ai sei, comanda cá despre tote partile cetatei coortile se suia muntele sî de pretotendene se dee strigare, prefacunduse cá aru voí a cuprende murii. Facundu acést'a, cetatienii se inspaimenta sî cumu nu sciau ce se petrecea in celelalte locure, nelenesceti fiendu, rechiama pre armatii loru de la baterea lucrariloru si i dispunu la muri. Astfeliu lupt'a incetandu, indata ai nostri parte stengu lucrarile cuprense de flacari, parte taia foculu. Pre candu neamicii totu resisteau cu cerbicia sî, dupa ce acumu mare parte din ai loru perisera de sete, perseverau in resolutiunea loru, cu cuniculele in fine venele esvorului fura taiate sî intorse in alta parte. Facunduse acést'a de una data esvorulu (sîpotulu) care mai nainte curgea neincetatu, secà sî atât'a desperatiune de salute aduse cetatieneloru, in câtu ei credeau cà acést'a se facuse nu cu mentea omeniloru, ci din voenti'a dieiloru. Asiá dera, constrinsi de nevoia, ei se dedera.

XLIV. Cesare, cumu sciá cà indurarea sa erá cunoscuta totororu sî nu se temea cá se para cà a facutu ceva prea aspru din crudîmea naturei sale, sî fiendu cà nu vedea finele scopureloru sale, deca in atare modu mai multi in diverse locure aru apucá planure a se rebelá, judecà cà trebuiá a inspaimentá pre ceilalti prin unu esemplu de supliciu. Asiá dera totororu celoru cari portasera armele li taià mânele; vieti'a li o lasà, pentru cá cu atât'a mai multu se fia cunoscuta pedeps'a omeniloru rei. Drapete, pre care lu aretái cà fuse prensu de Caniniu, seau de rosîne sî de dorere cà erá inchisu, seau de temerea unui supliciu mai greu, se abtienù câteva dîle de mancare sî asiá morì. In acelasi tempu Lucteriu, care, precumu scrisei, fugise din lupta, cadiuse in mânile lui Epasnactu Arvernulu; càce adese mutanduse din locu in locu, elu se lasá in increderea multora, fiendu cà i se parea cà necaiure nu potea stá mai indelungu fora periculu, cumu elu semtiá in sene câtu de mare neamicu trebuiá se i fia Cesare. Epasnactu Arvernulu, forte bunu amicu alu poporului Romanu, fora nece una esitatiune lu aduse legatu la Cesare.

XLV. Labienu intre aceste face cu sucesu una lupta de calarime contra Treviriloru, sî ucidiendu multi Treviri sî Germani, cari nu recusau nemenui ajutoriu contra Romaniloru, prense vii pre capii loru sî intre ei pre Suru Eduulu, care, sî prin barbatî'a sî prin nascerea sa, avea cea mai mare reputatiune, sî erá dintre Edui singurulu care remasese in arme pana in acelu tempu.

XLVI. Luandu cunoscentia de acestu lucru, Cesare cumu vedea cà in tote partile Galiei intreprenderile fusera cu bene terminate, sî judecá cà prin espeditiunile precedenti Gali'a erá invinsa sî supusa; fiendu cà nu se dusese insusi nece una data in Acitani'a, ci o invinsese in ore care parte prin P. Crasu, purcese in acea parte cu doue legiuni, cá se intrebuentieze acolo tempulu celu din urma alu verei. Acesta espeditione, cá sî pre celelalte, ràpede sî cu fericire o terminà : càce tote cetatile Acitaniei tramesera la elu legati sî i dedera ostatici. Dupa aceste sucese obtienute, elu purcese la Narbonea cu unu presiediu de calari, éra ostea o duse prin legatii sei in taberile de ierna : patru legiuni le asiedià in Belgiu cu M. Antoniu, C. Treboniu, P. Vatiniu sî Q. Tuliu, legati; doue le tramese la Edui, a caroru autoritate in tota Gali'a elu sciá cà erá cea mai mare; doue le puse la Turoni, in margenile Carnutîloru, cá se tiena in frêu tota partea vecina cu Oceanulu; pre cele doue remase le asiedià in tier'a Lemoviciloru, nu departe de Arverni, cá se nu fia nece una parte a Galiei neocupata de armata. Pucine dîle elu stete in provincia, candu merse ràpede la tote adunarile, luà conoscentia de desbaterile publice, distribuì recompense celoru ce bene le meritau ; càce elu avea forte mare facilitate a cunosce cu ce anima fuse ori-care pentru republica, candu cu rebeliunea a tota Gali'a, contra careia elu se sustienuse prin fidelitatea sî cu ajutoriu-

rile provinciei. Terminandu aceste lucrure, merge la legiuni in Belgiu sî ierneza la Nemetocen'a.

XLVII. Acole afla cà Comiu Atrebatele avuse una lupta cu calarimea nostra. Càce candu Antoniu venise in iernatice sî cetatea Atrebatîloru stá fidele in detori'a sa, Comiu — care, in urm'a ranei ce am aretat'o mai de-asupra, erá totu de-a-una paratu pentru cetatienii sei la tote miscarile, cá se nu lipseasca provocatoriulu sî conductoriulu la arme celoru ce amblau dupa planure de belu, in tempu ce cetatea se supunea Romaniloru — se nutriá cu ai sei din otîele ce facea cu calarii sei, sî, atîenenduse la drumure, apucá multe carature, cari se duceau in iernaticele Romaniloru.

XLVIII. Erá datu lui Antoniu (de) prefectu alu calariloru C. Volusenu Quadratu, care iernâ cu elu. Pre acest'a Antoniu lu tramete spre a urmarí calarimea neamiciloru. Volusenu inse la barbatî'a sa, care erá singularia in elu, uniá una mare ura asupra lui Comiu[1], pentru cá cu atâtu mai bucurosu se faca aceea ce i se comandá. Asiá dera, dupa ce dispuse curse, atacandu adese pre calarii neamicului, facea lupte cu sucesu. La cea de pre urma, cumu se luptau cu mare inversiunare sî Volusenu in dorenti'a de a prende chiaru pre Comiu, lu urmarise mai cu aprendere, cu pucini omeni, éra acela, prin una fuga iute, dusese pre Volusenu mai departe, de una data Comiu invoca credenti'a sî ajutoriulu totoru sociloru sei, cá se nu suferia neresbunate ranele sale ce i se facusera prin perfidia; sî intorcundusi calulu se rapéde de la ceilalti ai sei, cu imprudentia, asupra prefectului. Toti calarii sei facu de asemene, sî intorcu pre pucinii nostri omeni sî i urmarescu. Comiu atîtiandusi calulu cu pintenii, ajunge calulu lui Volusenu sî cu mare potere strapunge medi-loculu copsei neamicului cu lancea. Dupa ce prefectulu este ranitu, ai nostri nu esita a resiste sî intorcunduse a respinge pre neamicu. Candu urmà acést'a, multi neamici respinsi in marea nostra rapedîre, suntu raniti, si parte suntu sfaremati in fuga, parte prensi. Candu de acestu periculu capulu loru scapa cu iutîmea calului, prefectulu greu ranitu, in câtu se vedea cà vieti'a i erá in periculu, este adusu in tabera. Comiu apoi, seau cà si alenase dorerea sa, seau cà perduse mare parte din ai sei, tramete legati la Antoniu sî lu asecura, dandu ostatici, cà elu sî va stá unde i va prescrie, sî va face cele ce i va demandá. De un'a numai se roga, cá in temerea sa se i se conceda cá se nu vena in faci'a vreunui Romanu. Acesta cerere Antoniu judecand'o a fí motivata din una justa temere, i dede voi'a ce cerea sî i primì ostaticii.

Sciu cà Cesare a facutu câte unu comentariu pentru fiacare anu, ceea ce eu amu crediutu cà nu trebue se facu, pentru cà anulu urmatoriu, candu fura consuli L. Paulu sî C. Marcelu, nu are nece cumu lucrure

de mare insemnatate petrecute in Gali'a. Cá ceneva totusi se nu ignore in ce locure fura in acestu tempu Cesare sî armat'a, gasit'am cu cale cà trebue a scriere pucine sî ale alaturá la acestu comentariu.

XLIX. Cesare, in tempu ce iernà in Belgiu, avea acelu unicu scopu, a tiené cetatile in amicetia, a nu dá nece uneia din ele sperantia seau causa de a se ridicá cu armele; càce nemicu mai pucinu nu voiá de câtu a nu fí pusu in ore care necesitate, aprope de plecarea sa[1], de a portá belu, necumu, candu ar fí fostu se retraga armat'a, se remana orecare belu, pre care tota Gali'a bucurosu l'ar intreprende, fora periculului presente[2]. Asiá dera adresanduse cu cuvente de lauda cotra cetati, pre principalii cetatieni daruindui cu mari remuneratiuni, nece una sarcina noua impunendu, usioru tienù in pace Gali'a, obosita de atâte nefericite lupte, cumu conditiunea de a se supune erá mai buna.

L. Dupa ce trecù tempulu iernei, elu, contra datinei sale, purcese in Italia[1], cu mersure câtu mai rapide, cá se solicite municipiele sî coloniele, carora se li recomande cererea (candidatur'a) pentru sacerdotiu a lui M. Antoniu, cestoriulu seu. Càce elu se punea cu favorea sa pre câtu bucurosu pentru unu omu forte legatu cu elu sî pre care pucinu mai inainte lu sî tramesese cu cererea, pre atâtu cu taria contra factiunei sî poterei câtoruva[2], cari prin caderea lui M. Antoniu doriau a ruiná puterea lui Cesare, esîndu din guvernulu seu. De sî mai inainte de ce se ajunga in Itali'a, elu audîse pre drumu cà Antoniu fuse facutu auguru, totusi crediù cà avea una causa nu mai pucinu justa de a merge pre la municipie sî colonie, cá se li faca multiamiri cà dedesera lui Antoniu ajutoriulu loru sî i facusera asemene bene, sî totu una data cá se se recomande pre sene cu cererea la deregutori'a (de consule) pre anulu urmatoriu, pentru cà adversarii sei se laudau cu insolentia cà L. Lentulu sî C. Marcelu fusera alesi consuli cá se dospoia pre Cesare de tota deregutori'a sî demnitatea, sî cà lui Sergiu Galb'a, de sî acesta avuse multu mai multa favore sî sufragie, i se rapise consulatulu, fiendu cà erá unitu cu elu (Cesare) sî prin amicetia sî prin legature de legatiune[3].

LI. Primita fù venirea lui Cesare de tote municipiele sî coloniele cu necredîbile onore sî amore : càce atunce antâi'a ora elu veniá de la acelu belu a tote Gali'a. Nu se lasá nemicu care se potea cugetá spre a orná portile, drumurele, tote locurele, pre unde Cesare erá se merga. Tota multîmea cu copiii esiá inainte; victime in tote locurele se imolau, cu mese intense forurele sî templele plene erau, cá bucuri'a celui mai asteptatu triumfu elu mai de inainte se o pota semtî. Atât'a erá magnificenti'a la cei avuti, dorenti'a la cei saraci!

LII. Cesare, dupa ce amblà in tote partile Galiei togate, cu cea mai mare rapediune se intorse la armata, la Nemetocen'a, sî chiamandu legiunile din tote iernaticele la marginile Treviriloru, purcese acolo sî

facù cautare ostei. Pre T. Labienu lu facù mai mare preste Gali'a togata, pentru cá cu atât'a mai mare punere se fia recomandatu cu cererea pentru consulatu. Insusi atâta drumu facea câtu credea cà erá in destulu cu mutarea din locu in locu pentru sanetate. Atunce de sî audiá adese cà neamicii sei solicitau pre Labienu[1], sî erá incredentiatu cà se lucrá dupa consiliele catorva cá elu, prin intrepunerea autoritatei senatului, se fia despoiatu de una parte din armata, totusi nece de Labienu nu crediù nemicu, nece nu potù fí adusu de a face ceva contra autoritatei senatului, càce elu judecá cà prin liberele opiniuni ale parentîloru senatori usioru va castigá caus'a sa. In adeveru, C. Curione[2], tribunu alu plebei, cumu luase asuprasi a aperá caus'a sî demnitatea lui Cesare, propuse adese senatului cà, deca armele lui Cesare inspirau cuiva temere, fienda cà sî dominationea sî armele lui Pompeiu causau nu mai pucina spaima in foru, se se retraga si unulu sî altulu de la arme sî ostile se le demita; cà prin acestu faptu cetatea va fi libera sî in dreptulu seu. Elu nu numai cà propuse acést'a, dera chiaru incepù prin sene a face discesiune[3], cea ce consulii sî amicii lui Pompeiu demandara se nu se faca; sî asiá senatorii, regulandu cu moderatiune lucrulu, terminara desbaterea.

LIII. Mare erá acesta marturire din partea a totu senatulu sî convenindu cu unu faptu precedente. Càce in anulu trecutu, candu Marcelu combatea demnitatea lui Cesare sî, contra legei lui Pompeiu sî Crasu[1], propusese Senatului a luá lui Cesare provinciele inainte de tempu, dupa ce parerile se spusera, facundu discesiune[2] Marcelu, care cautá a si castigá totu meritulu prin ur'a asupra lui Cesare, Senatulu forte numerosu trecù la tote alte opiniuni[3]. Prin aceste caderi animele neamiciloru lui Cesare nu se infrangeau, ci ei erau inscientiati cá cu atâtu se faca mai mari legature, prin cari senatulu se pota fi constrinsu a aprobá aceea ce ei decisesera.

LIV. Se face dupa aceea unu senatu-consultu cá se se trameta la belulu cu Partii una legiune de Cn. Pompeiu sî alt'a de Cesare; sî aceste doue legiuni sunt luate in modu vederatu numai de la Cesare; càce Cn. Pompeiu dede cá din numerulu seu legiunea antâi'a, pe care o tramesese la Cesare, facuta din strinsur'a de oste din provinci'a lui Cesare. Cu tote aceste, sî de sî nu mai erá pentru neme indoentia despre voenti'a adversariloru sei, Cesare lasà lui Cn. Pompeiu legiunea sî dupa senatu-consultulu comanda a se dá in numele seu legiunea a cincisprediecea, pre care o avuse in Gali'a cetiriore. In loculu acestei'a, elu tramete in Italia[1] a treisprediecea legiune, pentru cá se tiena presiediele din cari scotea pre a cincisprediecea. Elu distribue armat'a in iernatice : pre C. Treboniu, cu patru legiuni, lu asiedia in Belgiu; pre C. Fabiu, totu cu atâte, lu tramete la Edui. Astfeliu elu credea cà lenescea in Gali'a va fí deplenu asecurata, deca Belgii, cari aveau cea mai mare barbatîa, sî Eduii, a caroru autoritate erá cea mai insemnata, aru fí tienuti cu armate. Elu insusi purcese in Itali'a.

LV. Candu venì acolo, afla cà amendoue legiunile tramese de elu, sî cari dupa senatu-consultulu trebuiau duse la belulu cu Partii, fusera date de consulele Marcelu lui Cn. Pompeiu sî erau retienute in Itali'a. Dupa acestu faptu, de sî nu mai erá indoentia pentru nemene cà se pará ceva contra lui Cesare, totusi elu se determinà cà trebuiá a suferí tote, câtu tempu i ar remané orecare sperantia de a se decide lucrulu mai bene dupa dreptate, de câtu de a portá belu. Elu cerù cu punere[1]......

NOTE

LA COMENTARIELE LUI CESARE DESPRE BELULU CU GALII

CARTEA I

I. [1] Acesta impartîre nu cuprende nece tier'a Alobrogiloru, nece provenci'a romana, tiere cari, la inceputulu espeditiuniloru lui Cesare, erau supuse Romaniloru. Ea cuprende acele regiuni ale Galiei cari, pre atunce, erau libere de dominatiunea Romaniloru.

[2] Positiunile punteloru cardinali aretate aci suntu relative la Rom'a sau Itali'a.

II. [1] La an. R. 693 (60 in. de J. C.). Romanii desemnau de ordinariu anulu prin numele consuliloru ce functiunau.

VII. [1] Cesare avea guvernulu Galieloru, precumu s'a aretatu in prefatiune.

[2] Din Rom'a. (Vedi cuventulu *urbe* la *Notiti'a Alfabetica*).

VIII. [1] Vorb'a *cure in riulu Rodanu* nu este esacta : este seau erore seau pote cà Cesare nu conoscea cursulu superiore alu Rodanului, inainte de loculu acest'a, càce, din contra, riulu trece prin elu.

[2] Mai multi suntu de parere cà s'ar cuvení a se suprime unele seau diecile acestui numeru pentru a micsiurá lungimea, care este aprope de 28 kilometri.

[3] Aci unii repetiescu vorb'a *alii,* pentru cá se se pota traduce : *sî unii pre aceste, éra altii. . .*

X. [1] Itali'a insemna aci, cumu sî aiurele, Gali'a Cisalpina.

XI. [1] Eduii erau in legatura cu Romanii.

XIV. [1] *Esilá. . . .*, deca, erá se li dè pacea, seau se i urmaresca prin belu.

[2] *Era totu un'a* : va avé acelasi esîtu.

XVIII. [1] Divitiacu sustienea partea Romaniloru in Gali'a; elu fù de mare ajutoriu lui Cesare. Dumnorige, fratele seu, erá, din contra, capulu partei opusa Romaniloru; elu aperá nedependenti'a Galiei.

XXIII. [1] Militarii primiau pentru nutritur'a loru grâu pre care trebuiá a lu maciná ei insii. Destributiunea se facea una data seau de doue ori pre luna. Pentru una luna erá de trei *modii* (cam 26 litre) tragundu aprope 20 kilograme.

XXV. [1] Elvetii, la formarea falangei, suprapunendu, cu margenile, scutele, se intemplá de Romanii strapungeau cu unu pilu doue de una data.

[2] Incercare pentru a deprende scutele.

[3] Laturea deschisa erá acea drepta, care nu se afiá aperata de scute.

XXVIII. [1] I punì cu morte seau i vendù.

XXIX. [1] Galii se serviau pre atunce, pentru actele publice, de litere straine, sî

mai cu sema de alfabetulu grecescu, adusu in Gali'a pre la an. 600 in. de Ch. de catra locuitorii Masiliei (Marseille), colonia intemeiata de Foceeni.

XXXI. [1] Acestu pasu alu lui Divitiacu fù in desiertu atunce.

XXXIII. [1] Ariovistu fuse la Rom'a, sub consultatulu lui Cesare, (an. 59 in. de Ch.) sî primise titlulu de amicu alu poporului romanu.

[2] Dintre toti Galii, singuri Eduii primisera titlulu de *frati ai poporului romanu.*

[3] Cimbrii sî Teutonii fusera sferemati de Mariu, pre candu strabatea in Itali'a.

[4] Rodanulu potea fí trecutu prin vadu in unele locure (Cap. 6).

XL. [1] De ordinariu, cumu dîce *Le Déist de Polidoux,* generariulu chiamá in consiliu numai pre primulu centurione alu triariloru (a trei'a linia a legiunei), numitu primipilu, pre primulu centurione alu principiloru (a dou'a linia, odeneore antâi'a) sî pre primulu centurione alu astariloru (antai'a linia).

[2] Este probabile, cà Cesare, desemna aci belulu cu Spartacu, urmatu cu 14 ani mai inainte (72 in. de Ch.).

XLII. [1] Calarimea romana, in espeditiunile lui Cesare, erá, cea mai mare parte, de nu sî tota, compusa din ausiliari dela socii seau supusii din Gali'a. (Vedi sî Cap. XV). Acesta espleca cererea lui Ariovistu sî precautiunea lui Cesare.

[2] Joculu de cuvente alu legiunariului consiste in aceea cà vorb'a sa, *i trecea intre calari,* «ad equum rescribere», potu semnificá de una data in latinesce «elu pune a ni se dá unu calu», sî «elu ne face calari», (in intielesulu de aceea ce Francesii numescu *chevaliers*), fiendu cà la Rom'a se facea una lista de cetatienii admisi in ordinea ecestre, sî Statulu li dá calulu.

XLIV. [1] Alegatiune neintemeiata; càce Romanii invinsesera pre Arverni multu mai inainte de venirea lui Ariovistu in Gali'a.

[2] Provinci'a romana.

XLV. [1] Acesta invingere urmase la an. 121 in. de Ch.

XLVII. [1] C. V. Flacu comandá in Gali'a la an. 83 in. de Ch.

L. [1] Tacitu spune cà Germanii credeau cà in femeie erá ceva santu sî profeticu; cà nu despretuiau consiliele loru sî nu erau nepesatori pentru predîcerile loru. (De Mor. Germ. 8; Hist. IV, 61).

LI. [1] In ordinea de batalia, ostile romane formau centrulu; ausiliarii cari consisteau mai vertosu din calarime, erau intogmiti la amendoue aripele de unde portau numele sî de *alarii.*

[2] Germanii se temeau pentru servitutea femeieloru loru multu mai tare de càtu pentru a loru insisi. Se spunea cà armate plecate spre retragere sî mai cá sî cadiute fuse restitute in lupta prin staruitoriele loru rogatiuni sî presentandusi peptulu sî aretanduli captivitatea la care erau espuse. (Tac. de Mor. Germ. 8).

CARTEA II

V. [1] Se intielege in aduncime.

XX. [1] Materiali pentru fortificatiune, precumu trunchi de arbori, glie, etc.

[2] Semnulu, seau, cumu se dîce, *cuventulu de ordine, (tessera),* se dá scrisu pre tablitie pre cari centurionii sî-le treceau din mâna in mâna; se dá sî din gura.

XXI. [1] Aceste semne de onore erau torci (salbe, lantiuri de auru), braciele sî

alte premie militari; pre cari ostenii erau neaperatu mundri a sî li pune in momentulu luptei.

[2] Adese in tempu de repausu, de lucru seau in mersu, militarii si scoteau coifurele sî le portau suspense la peptu seau la spinare.

XXVIII. [1] Dupa Plutarcu (Vieti'a lui Cesare), cinci sute de Nervi numai ar fí scapatu, cumu se areta sî aci. Inse, dupa Déist de Polidoux, acesta perdere este esagerata : in Cartea a cincea (cap. 39 sî urmatoriele) Nervii se vedu dispunendu de mari osti.

[2] Aceste lacure *aestuaria,* erá totu balti formate de mare, sî supuse cá sî ea, flusului sî reflusului.

XXIX. [1] Acesta cetate se crede a fi fostu situata pre colin'a unde se afla astadî *Falaise.*

XXXV. [1] Stralucita esceptiune pentru Cesare! (Vedi splecarea cuventului *supplicatiuni* la Notiti'a Alfabetica).

CARTEA III

IX. [1] Marea mediteranea.

X. [1] Legatii retienuti posedeau, se vede, titlulu de calari romani, ceace facea sî mai mare crimea Barbariloru.

XII. [1] Asemene limbe de pamentu suntu multe pre acesta costa a marei. Limbele de pamentu diferu de promontorie prin aceea cà aceste din urma suntu mai intense sî mai inalte.

XIII. [1] Cuventulu *podu* corespunde cuventului *transtra* din testulu latinu. Datu-i-am acestu sensu sî nu acelu de «scaunele seau bancele lopatariloru», intemeiandu-me pre urmatoriele :

La cap. XIV, se dîce cà luanduse velurele sî armamentele nailoru venetice, se opriá totu una-data miscarea acestoru vase; *velis armamentisque ereptis, omnis usus navium uno tempore eriperetur ;* incâtu este invederatu cà acesta oprire nu ar fí potutu urmá deca naile venetice ar fí avutu banci de lopatari seau mai bene dîsu lopatari; càce ei atunce aru fí menatu cu lopatele naiea.

«*Transtra,* dîce d. Ozaneaux, unu invetiatu francesu, trebue luatu in intelesulu de «podu de naie». Sensulu ordinariu este «bancele lopatariloru» ; inse acesta aceptiune este neadmisibile, càce in cap. urmatoriu (XIV) Cesare dîce in modu invederatu cà Galii nu se serviau de câtu de velure, *quum omnis gallicis navibus spes in velis consisterent;* apoi Festu, in definitiunea cuventului *Transtra,* areta asemene sensulu de «podu de naie» : *Tigna quæ ex pariete in parietem porriguntur,* grande puse din unu parete pana in altulu.

XIV. [1] *Lunge in coda,* dupa intielesu; éra dupa cuventu, *insertæ affixæque longuriis,* puse sî batute in prajine.

XVI. [1] «Venderea sub corona», la licitatiune, *sub corona vendere,* se facea din vechime cu servii, cari erau pusi de vendiare incunuuati cu flori; prensii in belu se vendeau *sub hasta* (erá anuntiata prin una asta). Venderea Venetiloru *sub corona* urmà dece pentru mai mare batjocura.

XVIII. [1] Barbarii, se vede, nu sciau inca cà belulu cu Venetii erá terminatu sî cà Romanii erau invingutori.

XIX. [1] Q. Tituriu Sabinu.

XXIII. [1] Cetatea Sotiatiloru.

[2] Sertoriu, cu Lusitanii sî cu remasîtiele factiunei lui Mariu, sustienuse in Spani'a mai multe lupte cu sucesu in contra lui Metelu Piu sî chiaru in contra lui Cn. Pompeiu.

XXIV. [1] Ordinea indatinata de bataia la Romani erá pre trei linie. Crasu nu se tiene in presente de acesta ordine, pentru cá se intenda mai multu fruntea sa de bataia, sî pentru cà nu se prea incredea in ausiliari spre a i lasá, cumu se urmá de ordinariu, la amendoue aripele.

CARTEA IV

I. [1] Nu erau pamenture cari se fia cá proprietate privatiloru.

III. [1] «Dupa capulu Germaniloru» precumu ei cuprendu cu mentea,—au idea, *ut est captus Germanorum.*

VI. [1] Cesare se dusese pentru a petrece iern'a in Gali'a Cisalpina, ceea ce elu a neglesu a aretá la finele cartei precedenti.

VII. [1] Acesta esagerare, «cà nece chiaru diei nu se poteau mesurá cu unii omeni», erá naturale la poporele barbare.

XIII. [1] Candu, dupa lectur'a epistoleloru lui Cesare, Senatulu votà suplicatiuni, în recunoscenti'a acestei victorie: «Suplicatiuni! strigà Catone; votati mai bene espiatiuni! rogati dieii de a nu face se cada asupra ostiloru nostre crimele unui generariu culpabile. Dati pre Cesare in mânile Barbariloru, cá ei se scia cà Rom'a nu comanda nece cumu perjuriulu sî cà ea cu orore i respinge fructulu.» (Baudement),

XVII. [1] In diametru seau intre muchie, càce nu prea vene a crede, cumu unii voescu a intielege, cà acesta mesura s'ar reportá la grosime, cea ce ar dá nesce tarasi prea subtîri mai alesu la unu podu cá acest'a.

[2] Vrè se dîca : grandele, cari una cu tarasii formau scaunele, se imbucá in intervalulu lasatu intre tarasii prensi doui câte doui, la distanti'a de doue petiore.

XIX. [1] «Secerà granele» *frumentis succisis*, le taià; «le stricà» pote-fî.

XXII. [1] Moriuii apucasera de doue ori armele (Cart. II, Cap. IV; Car. III, Cap. IX).

XXIII. [1] Acestu portu, *mai din diosu,* precumu sî portulu superiore, *mai din susu* (Cap. 28), se credu a fî la *Boulogne-sur-Mer* (Pas-de-Calais).

[2] Flusulu sî reflesulu, *æstus.*

[3] Not'a . . . dela cap. IX, Cart. V, areta locurele unde se crede a fî debarcatu Cesare candu cu espeditiunile sale in Britani'a.

XXV. [1] Ei cunosceau mai multu naile onerarie proprie pentru negotiu.

[2] Intreprenderea pre care avea se o faca, sarindu din nai sî apucandu spre neamicu.

XXVI. [1] Acesta vorba, *fortun'a (noroculu) lui Cesare* erá familiaria invingutoriului Galiloru, sî reamentesce cuventulu seu celebru catra conductoriulu barcei care, pre una mare furtuna, lu ducea la Brindu, candu cu belulu cu Pompeiu : *Ce te temi? Tu duci pre Cesare sî fortun'a sa.*

XXIX. [1] Romanii cunosceau pre atunce forte imperfectu fenomenele flusului sî

reflusului, càce navigatiunea loru nu se intensese mai multu decâtu pre Mediterane'a, unde aceste fenomene se semtu mai pucinu decâtu in Oceanu.

XXXVIII. [1] Sucesele lui Cesare erau in fapta pucinu considerabili, inse Senatulu lu remunerá pentru cà deschisese armeloru romane calea catra Britani'a. Cu tote acestea admiratiunea nu fù unanima, sî istoricii reporta cà Pompeiu aretà acesta antâia debarcare in Britani'a cá una deplena invingere suferita de Romani. Traditiunile tierei celebreza asemene cá una fuga rosînosa purcederea nopturna sî precipitata a flotei romane; ele reamentescu cu mundría cumu Cesarianii debarcara cá supunitori in insul'a Prydain, pentru a o parasí cá fugari. «Ei disparura, dîce unu betranu cronicariu, cumu dispare pre nisipulu tiermului neu'a pre care a atens'o ventulu de media-dî.»

CARTEA V

I. [1] Romanii aveau datin'a de a pune la uscatu naile loru in tempulu reu de preste anu.

[2] Mediterane'a, mare esentialmente romana.

VI. [1] Dumnorige pretestá, fora indoela, cà auspiciele nu erau favorabili; càce, dupa spunerea lui Diodoru din Sicili'a, Galii credeau, cá sî Romanii, a cetí venitoriulu in sboratulu paseriloru sî in meruntaiele victimeloru.

VII. [1] Ventulu de media-nopte-apusu.

VIII. [1] Ventulu de media-dî-apusu.

IX. [1] Prennell, care a esaminatu cestiunea relativa la locurele unde debarcà Cesare, in amendoue espeditiunile sale, in contra Britaniei, recunosce cà, in cea antâia, elu aruncà ancur'a in facia de Dover, cà debarcarea se facù la tiermulu intre Deal sî Valmer Castle; cà in a dou'a, riulu unde elu ajunse pre neamicu este *Stour*, sî cà ingangiarea luptei avù locu aprope de Canterbury (Comitatulu Kent).

XII. [1] Ceea ce Grecii numescu ἀυτοϑονες sî latinii *aborigines*, popore cari se credu nascute din pamentulu in care locuescu sî cari pretendu a nu se trage din nece unu altu poporu.

[2] Unele editiuni au *annulis*, sî prin urmare, anele, verige; altele, *talis*, sî asiá, dupa acestu cuventu, zaru, cea ce face a se intielege cà banii de feru ai Britaniloru aru fí avutu form'a zarului seau a cuburelului de jocatu table.

XIII. [1] *Sore-resare (oriens sol)*, vorba vechia romanesca in locu de resaritu, resaritulu sorelui.

[2] Una specie de orologiu, numitu *clepsydra*, cu care se serviá cei vechi sî care mesurá tempulu prin cantitatea de apa ce se scurge regulatu.

XIV. [1] Planta, altmentele *pastelu* numita, ale carei frundie dà una colore albastra ce se usiteza in industria.

XV. [1] Antâiele coorti erau acele mai bune sî mai alese in una legiune.

XXII. [1] Casivelaunu fuse numitu capu supremu alu armatei (cap. II), in poterea carui titlu elu comandá acestoru regi.

[1] Loculu fortificatu la tiermu unde Cesare trasese naile sî unde stá ostile lasate pentru custodirea loru (cap. II).

[3] Statele care se supusesera lui Cesare.

XXIII. [1] Vasele la cei vechi fiendu conduse de lopati sî velure, marea lenescita li erá favorabile mai alesu pentru una mica cale.

XXIX. [1] Cesare a spusu (Cart. I cap. 53) invingerea portata asupra lui Ariovistu; elu n'a vorbitu despre mortea sa, causata pote prin ranele ce primise.

XXXI. [1] «Dà mân'a» *dat manus,* dîcere sî actiune ce cu fericire suntu inca conservate intre noi Romanii, candu ne impacàmu, ori ne induplecàmu seau ne lasàmu a primí ceea ce ni se propune.

XXXIV. [1] Din patru editiuni, consultate la facerea acestei traductiuni, un'a, a d-lui Nisard, nu are aci nece una punctuare, ci dupa urmatoriele doue cuvente, *Ai nostri;* sî ast-feliu, starea de a luptá, sî dupa potere sî dupa numeru, o reporta la Romani.

XLII. [1] Unele editiuni au numerulu de diece mie, altele de cincisprediece.

XLIII. [1] *Ferventes glandes.* D. Ozaneaux crede cà aceste gliande erau nesce vase de argilu implute cu materie inflamate, precumu smola, pecura, sulfure, etc.; cà aceste vase implute cu asemene materie aprense, erau aruncate cu fund'a sî cadiendu in tabera impresurata se stricau sî poteau causá aprenderea.

[2] *Jacula fervefacta.* Aceste jacule, dîce d. Ozaneaux, erau de lemnu, invelite cu buci seau calti, sî muiate in pecura seau smola. Ele erau mai antâiu aprense sî apoi aruncate.

XLVII. [1] Faptulu cu perirea lui Sabinu sî Cot'a, a carora tabera de ierna erá in tier'a Eburoniloru (cap. 24, 26).

XLVIII, [1] «Scrisa cu litere grecesci», dupa cuventu, *græcis conscriptam litters,* éra dupa intelesu, «scrisa in limb'a grecesca», fiendu cà Galii se serviau in scriere mai cu sema de alfabetulu grecu (cap. XXIX, cart. I), incâtu, deca acesta epistola ar fí fostu scrisa numai cu litere sî nu cu cuvente grecesci, neamicii poteau cunosce planurele lui Cesare, ceea ce elu nu voiá.

[2] Cesare dá focu locuentieloru pre unde trecea cu armat'a, semnu care cu tote aceste urmá sî din partea neamiciloru.

XLIX. [1] «Limbe» *speculatores.* Asiá mai dîceau betranii nostri români, in locu de speculatori, esploratori, (Vedi aceste cuvente la Notiti'a Alfabetica).

LI. [1] Militarii fura retrasi inadensu pentru a nu insuflá nece una temere Galiloru de a se apropiá de taber'a romana.

[2] Portile taberei nu fuse fortificate deplenu, ci, pentru aparentia, numai cu unu senguru rondu de glie, de susu pana diosu, pentru cá trecerea se se pota face liberu in pucinu tempu.

LIII. [1] Precumu s'a vediutu in cartile precedenti, Cesare mergea totudeuna de stá iern'a in Gali'a Cesalpina.

LVI. [1] Carnutii ucisera pre regele loru Tasgetiu, restabilitu pre tronu de cotra Cesare (cap. 25). — Senonii alungasera pre regele loru Cavarinu, pusu totu de Cesare (cap. 54).

[2] *Judicat.* Fiendu cà decisiunea a fostu luata dupa propunerea lui Indutiomaru, Cesare dà dupa datin'a in latinesce, pre Indutiomaru de subjectu lui *judicat.*

LVIII. [1] Riulu Mos'a care despartiá pre Remi de Treviri.

CARTEA VI

I. [1] La an. Romei 698, se dede lui Pompeiu provinci'a Spani'a pentru cinci ani, cu autorisatiune din partea senatului de a stringe osti ori de unde sî ori câte ar crede de nevoia.

[2] Militarii romani, la conscrierea loru, depuneau consulelui juramentulu: — «Pre cari cá consule i chiamase la juramentu», *Quos consulis sacramento rogavissit,* vrè se dîca «pre cari i conscrisese cu poterea de consule».

II. [1] «Respundu de bani», se prendu, prin dare de ostatici, cà voru respunde banii ce juruescu.

[2] Cesare a spusu cà cei mai multi Belgi se trageau din Germani, cari trecusera Renulu sî se asiediasera de estalalta parte a Renului (cart. II, cap. 4).

III. [1] *Omnia postponere;* cu alte cuvente : «pentru tienerea adunarei elu se interesá mai multu decâtu pentru celelalte afaceri».

V. [1] «Stà totu»... *totus insistit...* nu se mai cugeta la altele decâtu la belulu Treviriloru....

[2] Pre Cavarinu lu uriau Senonii, fiendu cà elu erá amicu lui Cesare, care lilu impusese rege.

VII. [1] Cei mai multi comentatori vreu a desemná ací riulu Mosel'a.

VIII. [1] Precumu se prefacuse la purcederea sa din tabera (cap. 7).

IX. [1] Candu cu prim'a espeditiune in Germani'a (cart. IV, 17).

XI. [1] Acestasi sistema...., *Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ :* In administratiunea, in constituirea privitoria la intreg'a cetate a Galiei, inca esiste sistem'a de factiuni, de partite.

XII. [1] Situatiunea acestoru partite este descrisa mai pre largu la cart. I, cap. 31.

[2] Dupa invingerea sî alungarea Germaniloru condusi de regele loru Ariovistu (cart. I, 35).

XV. [1] Multi suntu de parere cà acesti servitori *(ambacti)* aru fí fostu aceea ce eráu *soldurii* (cart. III. 22).

XVII. [1] Cesare dà nume romane divinitatiloru galice carii se paru a avé orecare asemenare cu acele romane.

XVIII. [1] Deulu infernului.

[2] Ei mesurá tempulu dupa nopti, nu dupa dîle; dîceau, de es. *dupa patru nopti,* precumu noi dîcemu «dupa patru dîle». Judeii sî Atenienii numerau dupa acelasi sistemu (Ozaneaux).

XIX. [1] Adeca punendule la tortura pentru descoperirea crimelui.

XXI. [1] Tacitu spune cà Germanii adorau pre Mercuriu, Ise, Ercule si Marte (Mor. Germ. 9).—Diferentiele ce se potu aflá intre asertiunile amenduroru acestoru scrietori, in privirea Germaniloru, suntu usioru de esplicatu prin distanti'a a doue secule care i separa.

[2] Despre acestu animale a vedé not'a, cap. 26 urmatoriu.

XXIV. [1] Inca din tempulu lui Tarciniu Priscu, una colonia de Gali se stabilì sub conducerea lui Sigovesu, in impregiurimile padurei Ercini'a, in tempu ce fratele seu Belovesu mergea spre Itali'a sî se asiediá in Gali'a Cesalpina.

[2] Eratostene din Ciren'a, autoriu unoru tratate de geografia, istoria sî filosofia.

[3] Galiloru remasi in Gali'a.

XXV. [1] In partea unde a amblatu Cesare.

XXVI. [1] Buffon recunosce in acestu animale pre acelu ce Francesii lu numescu *renne*, animale de acelasi genu cu cerbulu. — Numele de bou, datu unui animale, atâtu de neasemene cu boulu, nu trebue a ne pune in mirare. Romanii numiau asiá orice animali de una statura mare, cari li era necunoscute; astfeliu, elefantulu fù numitu de ei bou lucanu *(bos lucanus)*, fienducà ei lu vediura pentru antâi'a data in Lucani'a candu cu belulu lui Piru.

[2] Palmele, ramurele de palmariu.

XXVII. [1] Animale ce, dupa parerea lui Buffon, este acelu pre care Francesii lu numescu *elan*, una specie de cerbu.

[2] Buffon conchide din aceste cuvente cà Cesare n'a vediutu de câtu alci femeie, cari nu au corne.

[3] «Elanulu *(alcea)* are petiorele forte tiepene, adeca, inchiaturele forte tari : sî fiendu cà cei vechi erau incredentiati cà se aflau animali, precumu elefantulu, cari nu poteau nece indoì petiorele, nece a se culcá, nu este de mirare cà ei au atribuitu elanului acesta parte a fabulei elefantului.» (Buffon).

XXVIII. [1] Acest'a e boulu selbaticu (bourulu?) pre care Germanii lu numescu *urochs* sau *auerochs*.

XXIX. [1] In Gali'a.

[2] Capetulu care atengea teritoriulu germanu, pre malulu dreptu alu riului.

[3] «Cinci sute mile» seau siepte sute treidieci sî siese kilometre. Unii critici gasescu prea mare acestu numeru, sî suntu de parere cà ar trebuí a cetí una suta cincidieci mile, numeru care ar dá aprope distanti'a de la Renu pana la Sabe, despre Nervi, sî care numeru scrienduse in cifre romane cu C L, a potutu usioru devení cinci sute (mile) seau D, prin negligenti'a copistiloru.

XXXI. [1] Aceste suntu in provinci'a Zeland'a (in Oland'a); marea in ferbere ar face sî astadiací insule fora stavilele cari oprescu Oceanulu.

[2] Frundiele de lisa dà unu principiu cristalisabile veninosu numitu *ifina.* (Dict. de Méd. E. Littré et Ch. Robin).

XXXIV. [1] Terminulu acest'a desemna anume pre militarii romani, càce Romanii senguri erau admisi in legiuni.

[2] In adeveru candu Eburonii fura esterminati de Cesare, Tungrii ocupase tier'a loru, sî chiaru numele invinsiloru disparù.

XXXVI. [1] Dîlele câte le pusese pana la intorcerea sa la Cicerone.

XXXVII. [1] «Erau intensi sub valu....,» *sub vallo tenderent...*, se intielege cu corturele. — Negutîatorii nu erau admisi in tabera cu militarii; ei se intendeau in apropiare sî, in casu de periculu, aflau adapostu in tabera.

XLII. [1] Câtu suntu de scambatiose sî necerte, fora se dependa de comandante sî osteni.

XLIII. [1] Cu alte cuvente, ei suportau fatige mai pre susu de natur'a ominesca.

XLIV. [1] Fù batutu cu vergi sî descapetînatu.

[2] A interdîce cuiva ap'a sî foculu erá la Romani formula solene de esiliare.

CARTEA VII

I. [1] Clodiu, tribunu seditiosu, sustienutoriu alu lui Cesare, fuse ucisu de Milone neamiculu seu politicu, sî acestu evenimentu aruncà turburare in Rom'a.

[2] In momentele de crise, consulele ridicá unu stegu sî pronuntiá acesta formula : «*Lui vult salvam rempublicam, me sequatur* (care vrè salutea republicei, se me urmeze). Atunce conscriptiunea se facea fora a depune juramentulu individuale, *sacramentum;* ci conscrisii jurau impreúna, *conjurabant.*

II. [1] Atare cerimonia avea mare inriurire sî potere de a legá animele omeniloru, sî le insuflá una temere religiosa de a si tiené cuventulu.

X. [1] Boii, cari erau clienti ai Eduiloru sî alu caroru opidu, Gergovi'a, Vercingetorige se pusese a lu batere.

XIV. [1] Erá inca ierna, ceea ce favorá scopulu neamiciloru de a face pre militarii romani se suferia fometea.

XV. [1] Avariculu (asta-di Bourges) este scaldatu de riulu Auron sî de alte patru mici riure a caroru apa, mai de totu statatoria in locu, formedia balti in giurulu urbei.

XIX. [1] «Care vedea . . . : » care considerá cà neamicii stá atâtu de aprope.

XXII. «Sî inaltîmea . . . o ecualau, inadindu grandele turnureloru loru :» cu câtu Romanii prin inaltiarea aggerelui ridicau mai susu turnurele loru, cu atâtu sî Galii inaltiau totu asiá de susu turnurele loru, inadinduli grandele, ceea ce serviá pentru a ridicá alte rondure de asupra.

[2] Prin atari pedeci faceau nepracticabili cuniculele incepute de Romani, cari prin acést'a erau pusi a deschide altele, sî prin urmare a intardiá cu luarea cetatei.

XXIII. [1] «Se imbraca cu pamentu» (multo aggere vestiuntur) : *intervalele grandeloru se implu cu pamentu,* ast-feliu traduce d-lu Quicherat. Câtu pentru legatur'a pre din la-intru, acést'a de certu se facea prin alte grande, puse de-a-curmedisiulu intre grandele drepte.

[2] Nu pote fí ruptu din caus'a grosimei, nece trasu din loculu seu din caus'a legatureloru sale.

XXIV. [1] Pentru a stinge foculu care ardea in la-intru.

XXV. [1] «Deschisi» (vedi *Notiti'a alfabetica*), fiendu cà nu mai erau adapostati de pluteurele turnureloru, cari fusera arse.

XXIX. [1] Fiendu cà ele se induplecasera la rogele sî cuventele Biturigiloru de a nu dá focu Avaricului.

XXXIII. [1] Aceste vorbe, «pucini fiendu in secretu convocati,» *paucis clam convocatis,* unii le reporta la Cesare, cumu cà elu chiamà pre câtiva in secretu, dela cari aflà cà «fratele fuse proclamatu de catra frate.» Inse vorbele dela finele acestui capu, «facia fiendu magistratii,» dupa care se invedereza cà la alegerea lui Convictolitane astetera magistratii, adeca mai multa lume sî nu câtiva, paru a justificá intielesulu traductiunei mele.

XXXV. [1] Scurgerea neuei in tempulu caldureloru maresce Elaverele (Allier), sî numai tomn'a pote fí trecutu prin vadu.

[2] Cesare avea cu sene siese legiuni seau siese-dieci coorti; luandu câte una coorte

din fiacare patru, adeca cincisprediece de tote, cari erau aprope de numerulu a doue legiuni, dede celoralalte patrudieci sî cinci aparenti'a a siese legiuni.

XXXVI. [1] «In a cincea tabera» seau taberire, *quintis castris,* adeca in a cincea dî de mersu, fiendu cà ostile romane ori unde stá preste nopte si faceau tabera intarita.

XXXVII. [1] «Trecundu de cealalta parte,» *transducta,* cu alte cuvente, scambandusi portarea, adeca, îmbraciosiandu caus'a nedependentiei Galiei.

XXXVIII. [1] Negotiatorii romani in caletori'a loru, pentru mai multa securetate, facea drumulu un'a cu aceste osti ausiliari, cari mergeau la Cesare.

XL. [1] Taber'a erá facuta pentru siese legiuni. Cele doue remase au multa greutate a se aperá din caus'a marimei ei, precumu se vede in capulu urmatoriu.

XLIII. [1] Elu voiá a reuní legiunile sale cu acele patru pre cari le tramesese cu Labienu la Senoni sî la Parisi (cap. 31).

XLV. [1] «Cai de sarcina,» *Impedimenta.* Intielesulu figuratu, «Cái de sarcina» alu cuventului *impedimenta* pare mai la locu, decâtu acelu propriu, «Sarcine;» càce se vede cà Cesare avea scopulu cu acesta calarime prefacuta a indepartá atentiunea neamiciloru dela adeveratulu seu planu; apoi intielesulu propriu, «Sarcine,» nu pare a prende locu.

[2] *Stramenta,* samarele, insusi sarcinele ce portau.

XLVI. [1] Murulu care erá la diumetatea colinei.

[2] Erá câte una tabera pentru militarii fiacareia cetati cari se unisera la acestu resbelu.

L. [1] Eduii, soci ai Romaniloru, erau armati casî ceilalti Gali; cari serviau sub Vercingetorige. Deací erorea Romaniloru de se inspaimentara.

LVI. [1] «Credea.» Editiunea Nisard sî Ozaneaux reporta acecta cugetare la Cesare, una punendu, in locu de *nemo tum* (nemene atunce), *ne metu* (nece de tema), cealalta *ne* (nece) in locu de *nemo.* Ci eu am urmatu dupa ed. Sommer sî Regnier, cari dau de subjectu lui «credea» pre *nemo.*

LVII. [1] Una amentire despre acesta balta, care acoperiá malurele Secuanei, se afla in numele cartariului orientale alu Parisului care se numesce *le Marais* (Ozaneaux).

LVIII. [1] Unele editiuni au *protecti* (protesi), altele *profecti* (purcesi). Eu am preferitu, dupa ide'a d-lui Oz., pre acestu din urma, *profecti.* Eca de ce. Taberiti in medi-loculu baltei, Parisienii resistu lui Labienu; acesta se dà inapoi, merge de trece Secnan'a la Melodunu, sî revene pentru a atacá Luteti'a pre la malulu stangu. Atunce Parisienii nu suntu mai multu protesi de balte, *protecti a palude;* ci ei le parasescu sî se ducu, *profecti,* prè malulu Secuanei, in faci'a taberei lui Labienu.

LXIII. [1] Cesare lasase la Noviodunu ostaticii din tota Gali'a (cap. 55). Ei fusera luati sî dusi la Bibracte de catra Eduii Virdumaru sî Eporedirige. Amenintiandu pre poporele ai carora erau acesti ostatici, Eduii voescu a le determiná se apuce armele contra lui Cesare.

LXV. [1] Acestia erau cetatieni romani din ordinea ecestre.

LXVII. [1] Se presupune cà acestu riu ar fi Ararele (Saône).

LXIX. [1] Aceste riure erau Lutos'a (Lose) sî Ozer'a (Lozerain).

[2] Acestu muru era facutu din petre numai suprapuse, fora cimentu *(maceria).*

LXXII. [1] Acesta fosata *perduta* (forte inaintata spre neamicu) nu potea avé

de obiectu de câtu de a formá in giurulu postului neamicului una incingere mai pucinu mare sî mai pucinu dificile de custoditu, de câtu acea a liniei (intaritura care avea unu cercuitu de unspred iece mie de pasi, cap. 69), sî de a procurá militariloru libertatea de a lucrá in urm'a acestei incingeri, fora a avé tema in totu momentulu de miselile sî eruptiunile Galiloru. (*Guschard. Mem. sur plusieurs points d'ant. mil. tom. 4, pag. 144,* dupa ed. Regnier).

[2] Aceste doue fosate se intendeau de-a-lungulu intariturelor u uneia sî a celeilalte linie. Gusch. tom. 4, p. 153.

LXXIII. [1] Acesti trunchi (seau ramure forte tari) se puneau in pamentu pana la partea unde dedese ramurele; éra de acolé stá afora, de certu pentru cá ciepii (tiechii) formati se veteme pre neamicii iruptori.

LXXIV. [1] Acele descrise la cap. 69, cari avean unu cercuitu de unspred iece mile.

[2] Acei cari fusera tramesi de catra Vercingetorige (cap. 71), pentru a aduná osti sî cari aru fí venitu se lu atace pre din deretu.

LXXVII. [1] Acestu numeru erá in Alesi'a (cap. 71).

[2] Acele fortificatiuni pre cari Cesare pusese de le facea in prevederea unui atacu din partea neamiciloru de afora (c. 74).

[3] Partea Galiei care erá acumu supusa Romaniloru (Provincia).

[4] Vorba metaforica : securea sî fascile erau semnulu de potere alu proconsuliloru in provincia cá sî a consuliloru la Rom'a.

LXXXI. [1] Acele facute despre campu contra neamiciloru din afora, cari venu acumu se le atace.

LXXXV. [1] Ciepii, crinii, stimulii (c. 73).

LXXXVI. [1] Trecerea fuse impedecata de Romani cu cursele ce intensesera.

LXXXVIII. [1] Acestu vestimentu erá acelu ce Romanii lu numiau *paludamentum*, una mantia de purpura (rosia), pre care o portau generarii.

LXXXIX. [1] Vercingetorige se suì calare, venì insusi inaintea lui Cesare, se invertì in giurulu tribunei unde stá acesta, sarì de pre calu sî luandusi sabi'a, pilulu sî coifulu le aruncà la petiorele invingutoriului. Acesta miscare, aparitiunea sa de una data, inalt'a sa statura, faci'a sa mundra sî belicosa causara intre spectatori una comotiune fora voiali. Cesare, suprensu sî mai cá sî inspaimentatu tacù câtva tempu; inse curendu incepù a i imputá vechi'a sa amicetia, benefacerile sale, pentru cari i multiamise asiá de reu; apoi facù semnu lictoriloru a lu legá sî a lu duce in tabera. Vercingetorige suferì tote in tacere. Legatii, tribunii, centurionii, militarii chiaru fura viu miscati. Spectaculului unei asiá mari sî nobili infurtune vorbiá totororu animeloru; Cesare singuru remase rece sî crudu. Vercingetorige fù dusu la Rom'a sî aruncatu in inchisoria, unde asteptà siese ani cá invingutoriulu se vena a si desvelí mundri'a triumfului seu; càce numai in acea dî patriotulu Galu trebuiá se gasesca, sub securea carneficelui, finele umiliatiunei sî alu suferentieloru sale. Amentirea pericleloru la cari acestu Arvernu espusese pre Cesare nu pucinu contribuì la tratamentulu ce elu primì de la invingutoriulu Galieloru, care in acesta cercustantia, pare a fi esîtu din caracteriulu seu (Ed. Nisard sî Sommer).

CARTEA VIII

Cartea a opt'a. (1) Cartea acést'a este atribuita lui Aulu Irtiu Pans'a de catra cei mai multi invetiati. Elu erá amicu lui Cesare sî lui Cicerone, care vorbesce de elu numindulu disciplu alu seu in artea de a vorbí (lib. XI. ep. 16); fù consule in an. 43 sî perì chiaru in acestu anu in una bataia contr'a lui Antoniu.

Prefatione. [1] Corneliu Balbu majore, nascutu la Gades (Cadix), servise in belulu contra lui Sertoriu, capetase bun'a voentia a lui Pompeiu sî in urma a lui Cesare. Facutu cetatienu romanu, elu fù antâiulu strainu care ajunse la consulatu. Elu erá amicu lui Cicerone, care compuse pentru densulu aperarea *Pro. C. Balbo,* prin care facù, cá se fia mantienutu in dreptulu de cetatienu rom. ceea ce i se contestá.

[2] Cartea despre belulu de la Alesandri'a sî care este atribuita lui Irtiu.

Cap. VI. [1] Ei erau sub dependenti'a Remiloru. In cartile precedenti s'a vediutu cà unele popore galice erau cá clienti ai altoru popore mai potenti.

XI. [1] Partea de din afora.

[2] Acesta intaritura cu doue rondure (valulu sî podulu) nu e mentionata in impresorarile descrise in comentariele precedenti, in câtu unii credu cà acést'a erá una noua inventiune a lui Cesare.

XV. [1] In comentariele lui Cesare nu se spune nemicu despre acést'a. Este dera erore din partea lui Irtiu, afora numai deca comentariele nu ni au fostu transmise in intregulu loru.

XXXI. [1] Irtiu seau cà a uitatu, sau cà este in erore, càce amu vediutu in cartea VI. c. 4, cà Carnutii tramisera legati sî ostatici, avendu de medilocitori pre Remi.

XXXVIII. [1] Belulu candu cu rebeliunea a tota Gali'a (Cart. VII. cap. 3).

[2] Acesta erá supliciulu pre care Romanii lu numiau *supliciulu dupa morii stramosiloru (supplicium de more majorum).*

XXXIX. [1] Guvernulu Galiei se dedese de a dou'a ora lui Cesare pre cinci ani, cumu se areta in prefatione. Faptele descrise ací se petreceau candu acumu erá alu patrule anu, in câtu elu avea numai una vera, in care potea se porte belu, in Gali'a.

XLIII. [1] Volusenu avuse insarcinarea de a ucide pre Comiu (cap. 23). Rosînea cà nu potuse, lu facea se aiba ura contra lui Comiu.

XLIX. [1] «Plecarea sa», *decessus*, esîrea sa din guvernulu Galiei.

[2] Presenti'a lui Cesare facea periculose pentru Gali ridicarile loru cu armele, in tempu ce absente fiendu elu, ei nu aveau a se mai teme de periculu.

L. [1] Pana atunce Cesare mersese de stetese iern'a in Itali'a (Gali'a cisalpina) sî in primavera se intorcea in Gali'a.

[2] Autoriulu desemna ací partea opusa lui Cesare, adeco, Pompeiu, Catone, Marcelu, Scipione, etc.

[3] Galb'a fuse legatu alu lui Cesare.

LII. [1]. Labienu parasì la urma pre Cesare, cá pre unu neamicu alu republicei, in data ce acela trecù Rubiconele. Elu imbraciosià partea lui Pompeiu sî se facù unulu din neamicii cei mai inversiunati ai vechiului seu generariu. Elu perì la an. 45 in batai'a de la Mund'a (in Spani'a), unde se dusese lenga fiii lui Pompeiu.

[2] Acestu Curione, care mai antâiu se tienuse de Pompeiu, fuse trasu de Cesare in partea sa prin bani. Elu in calitate de legatu alu lui Cesare fù batutu in Afric'a de armat'a lui Juba sî morì in lupta.

[3] «Incepù a face . . . discesiune», *discesionem facere cœpit*. «*Discessionem facere*» vré se dîca *a face, a cere impartîrea, votarea,—a trece de partea unui senatoriu, parasindu parerea opusa*. Atare espresiune se espleca prin aceea cà in senatu, in locu de a aduná parerile senatoriloru un'a câte un'a, ceea ce cerea multu tempu, dupa ce se ascultau doui seu trei, membrii se impartiau, se duceau la loculu unde stá acelu a caruia parere ei o imbraciosiau.

LIII. [1] Acést'a erá legea care prelungiá pre cinci ani deregutori'a lui Cesare in Gali'a.

[2] A vedé not'a . . . (3 la cap. precedente).

[3] «Trecù la tote alte opiniuni», *in alia omnia transit* (adoptà ori ce alte pareri contrarie propunerei lui Marcelu), vorbe cari se espleca prin modulu de votare alu senatoriloru, trecundu de partea acelui a caruia opiniune li placea.

LIV. [1] Itali'a desemna ací Gali'a cisalpina.

LV. [1] Naratiunea mai departe lipsesce. «Ea se pote indeplini usioru dupa Apianu (II. 32): Cesare, care erá acumu in Itali'a, *cerù cu punere, prin epistole, de la senatu cá sî Pompeiu se abdice de la potere, sî promise cà elu inca va face asemene, cà altmentre elu nu va lipsi a si face detori'a pentru sene sî pentru patria*. Acesta naratiune se unesce cu inceputulu cartei antâia despre belulu civile.» *Morus* (dupa edit. A. Regnier, fostu profesoriu la colegiulu Carolu-Magnulu).

NOTITIA GEOGRAFICA[1]

LA COMENTARIELE LUI CESARE DESPRE BELULU CU GALII

A.

Acitani'a (Aquitania), un'a din impartîturele a tota Gali'a, cuprensa intre Garumn'a, Pirenei sî Oceanu.

Acitani (Aquitani), un'a din cele trei natiuni ale Galiei intregi.

Aduatuc'a (Aduatuca), urbea Aduatuciloru in Belgic'a (Tongres).

Aduatuci (Aduatuci), poporu belgicu, pre ambele malure ale Mosei, spre confluentele ei cu Sabe (in provinci'a actuale *Namur*).

Agendicu (Agendicum) urbe a Senoniloru, in Gali'a, (dupa unii, *Provins,* dep. Seine-et-Marne; dupa altii, *Sens,* dep. Yonne).

Albici (Albici), poporu in provinci'a romana; urbea loru se numiá *Reii,* (*Riez,* in Provence).

Alesi'a (Alesia), opidu alu Mandubiloru, din care esiste inca orecare urme pre una colina mai susu de satulu *Alise,* la 67 k. N. N. O. de Autun, aprope de Semur.

Alobrogi (Allobrogæ), unulu din cele mai tari popore galice; ocupá Savoi'a, partile septentrionali ale dep. Isère sî una parte din Ain.

Alpi (Alpes), munti situati intre Itali'a, Gali'a sî Germani'a (Alpii).

Ambari (Ambarri), poporu in Gali'a, la S. Secuaniloru, (dep. Ain).

Ambiani (Ambiani), poporu in Belgic'a, dep. Somme; capitalea loru erá *Samarobriva,* (*Amiens*).

Ambibari (Ambibari), poporu maritimu in Gali'a, (dep. Manche)

Ambiliati (Ambiliati), poporu allu caruia nume pote se fia in locu de Ambiani, cu atâtu mai multu cà acestu nume este pusu alature cu allu Moriniloru, vecini cu Ambianii.

Ambivareti (Ambivareti), poporu ce se presupune a fí totu un'a cu Ambarii.

Ambivariti (Ambivariti), poporu presupusu in Belgic'a, impregiuru de *Amby,* aprope de Maestricht.

Anarti (Anartes), poporu vecinu cu Dacii; locuiá laturea ocidentale a Carpatiloru spre cursulu superiore alu Tisei.

[1] Numirile ací aretate sunt, in privirea situatiunei, relative la impartirea sî margenile ce Cesare dà Galiei, (Cap. I. Cartea I.).
Antâia parentese cuprende numirea latina; celelalte, numirea seau loculu actuale.

Ancaliti (Ancalites), poporu in Britani'a.

Andi (Andes), poporu in Gali'a, (vechi'a provincia *Anjou*).

Arare (Arar), riu in Gali'a (*Saône*).

Arduen'a (Arduenna silva), cea mai mare din padurile Galiei; se intendea dela margenea orientale a Nerviloru sî Remiloru pona la Renu. Ea nu are acumu intenderea din tempulu lui Cesare. (*La forêt des Ardennes*).

Arecomicii, vedi *Volci.*

Arelate (Arelas), un'a din cele mai frumose sî mai mari urbi in provinci'a romana (*Arles,* dep. Bouches-du-Rhône).

Armonice, cetati (Armonicæ civitates), regiune in Gali'a (provinci'a *Britani'a* sî parte din *Normandi'a*).

Arudi (Harudes), poporu in Germani'a intre Danubiu, Main sî Renu (Vurtemberg sî marele ducatu de Baden).

Arverni (Arverni), poporu forte avutu sî potente in Gali'a (provinci'a *Auvergne*).

Ason'a (Axona), riu in Belgic'a (*Aisne*).

Atrebati (Atrebates), poporu in Belgic'a. (Partea orientale a dep. Somme sî Pas-de Calais).

Aulerci (Aulerci), unulu din principalile popore ale Galiei. Ei se impartiau in : 1. *Aulerci-Eburovices,* (dep. Eure), cu capitalea *Mediolanum* seau *Eburovices* (*Evreux*); 2. *Aulerci-Cenomani* (dep. Sarthe), cu capitalea *Subdinum* seau *Cenomani* (Mans); 3. *Aulerci-Diablintes* (dep. Mayenne, partea de N.) cu capitalea *Neodunum* sau *Diablintes, Jableins,* satu la S. O. de Mayenne); 4. *Aulerci-Brannovices,* in impregiurimile Matiscului (*Macon,* dep. Saône-et-Loire).

Ausci (Ausci), tribulu celu mai distensu din poporele Acitaniei; cetatea loru erá *Ausci'a* (*Auch,* dep. Gers).

Avaricu (Avaricum), urbe mare sî tare a Biturigiloru Cubi (*Bourges*).

B.

Bacene, padure. (Bacenis silva), parte din padurea Ercini'a; inaltîmile ei au astadi diferite nume : Spessart, Vogelsgebirge, Hoche-Rhoen, sî Fuldaischer Gebirge.

Baleari, insule (Baleares insulæ), in Mediteranea, vecine cu Spani'a. Locuitorii loru erau cei mai renumiti funditori din lumea antica; de aceea Romanii adausera cu ei poterea armeloru loru.

Batavi (Batavi), poporu germanu. Alungati din tier'a loru, ei occupara regiunea carei'a dedera numele de insula Bataviloru, formata de Renu, Mos'a sî Vaale.

Belgi (Belgæ), un'a din cele trei mari natiuni ale Galiei. Ea se impartiá in douedieci de tribure, dintre cari cele mai principali erau Belovacii, Menapii, Nervii sî Trevirii.

Belgic'a (Belgica), un'a din divisiunele Galiei intregi; cuprindea Belgic'a actuale, Oland'a sî parte din Franci'a.

Belgiu (Belgium), partea din centrulu Belgiei; cuprendea tier'a Belovaciloru, a Atrebatiloru sî a Ambianiloru (dep. Oise, Somme sî parti din Pas-de-Calais sî Nord).

Belocasi seau Velocasi (Bellocassi seau Velocasses), poporu in Belgic'a (parte din dep. Seine-et-Oise, Eure sî din Seine-inférieure).

Belovaci (Bellovaci), unulu din cele mai tari tribure ale Belgicei (dep. Oise).

Bibracte (Bibrax), opidu alu Remiloru (*Bièvre,* la 36 kil. N. V. de Reims).

Bibracte (Bibracte) urbea cea mai insemnata a Eduiloru (*Autun,* dep. Saône-et-Loire).

Bibroci (Bibroci), poporu in Britani'a.

Bigerioni (Bigerriones), poporu in Acitani'a (mic'a regiune *Bigorre,* dep. Hautes Pyrénées).

Biturigi (Bituriges), poporu numerosu in Gali'a. Elu se impartiá in doue tribure forte departate unulu de altulu : *Bituriges Cubi,* cari aveau de capitale *Avariculu* sî ocupau *Berry* (dep. Cher, Loire-et-Cher sî Indre); *Bituriges Vitusci,* cu capitalea Burdigal'a (Bordeaux), pre amendoue ripele Garumnei, in mediulu dep. Gironde.

Boi (Boii), poporu germanu; ei locuira mai antâiu in Germani'a, apoi se stabilira in Gali'a (dep. Allier).

Branovi (Brannovii), poporu necunnoscutu; altii credu cà acestia aru fí totu *Brannovices* (Vedi *Aulerci-Brannovices*).

Bratuspantiu (Bratuspantium), cetate a Belovaciloru (*Beauvais,* dupa unii; *Gratepenche,* satu intre Bretui sî Mont Didier, dupa ultii).

Britani'a (Britani'a), Angleter'a.

C.

Cabilonu (Cabillonum), urbe a Eduiloru. (*Châlons-sur-Sâone*).

Cadurci (Cadurci), poporu in Gali'a (dep. Lot sî Tarn-et-Garonne); capitalea loru erá *Divona* (*Cahors*).

Caleti (Caletes), poporu in Belgic'a (*Pays de Caux,* in dep. Seine-Inférieure).

Cantiu (Cantium), regiune in Britani'a (comitatulu Kent).

Carcasone (Carcaso), Urbe a Volciloru-Tectosagi (*Carcassonne,* dep. Aude).

Carnuti (Carnutes), poporu in Gali'a (dep. Eure-et-Loire sî parte din dep. vecine).

Casi (Cassi) poporu in Britani'a.

Caturigi (Caturiges). poporu in provinci'a romana, a carora urbe se crede a fí pre loculu comunei *Chorges,* intre *Gap* sî *Embrun* (dep. Hautes-Alpes).

Celtic'a (Celtica) una din marile regiuni ale Galiei; se intendea de la Garumn'a pana la Secuan'a sî Mos'a. Celtii, pre cari Romanii i nu-

miáu Gali, ocupáu inca amendoue laturile Rodanului sî doue parti din trei alle Elvetiei.

Cenimagni (Cenimagni), poporu in Britani'a (provinci'a *Norfolk*).

Cenomani, vedi *Aulerci*.

Centroni (Centrones), poporu lenga Alpi, alu caruia nume s'a conservatu in satulu *Centron*, la N. de Moutier in Savoi'a.

Centroni (Centrones), poporu in Belgic'a, clienti ai Nerviloru, in impregiurimile Termondei si Bruselei.

Ceresi (Cæræsi), poporu in Belgic'a, se prepune cà locuiá in regiunea *Caros*, situata la 50 kil. la Nordu de Trèves.

Ceven'a seau *Ceben'a* (Cebenna), munti in Gali'a *(Cevennes)*.

Cherusci (Cherusci), poporu germanu; ocupá partile vecine cu Aarzulu.

Cimbri (Cimbri), poporu germanu; ocupá peninsul'a Jutland (Danemarc'a), numita de la ei Chersonesulu seau peninsul'a cimbrica.

Cocosati (Cocosates), poporu in Acitani'a (in dep. Landes).

Condrusi (Condrusi), poporu in Belgic'a; ocupá partea cunoscuta astadi sub nume de *Condros*, intre Liège sî Namur.

Cretani (Cretæ), locuitorii din insul'a Cret'a *(Candi'a)*. Ei erau sagetari renumiti sî serviau cá atari in armatele romane.

Curiosoliti (Curiosolitæ), poporu in Gali'a, a caroru urbe este astadi unu satu, *Courseult* in dep. Côtes-du-Nord.

D.

Daci (Daci), poporu care ocupá Transilvani'a, mare parte din Ungari'a sî Romani'a.

Deceti'a (Decetia), opidu alu Eduiloru *(Decize*, in dep. Nièvre).

Diablinti, vedi *Aulerci*.

Dube (Dubis), riu in Gali'a, afluente alu Ararelui (*Doubs*).

Durocortoru (Durocortorum), urbe in Gali'a, capitalea Remiloru (*Reims*, dep. Marne).

E.

Eburoni (Eburones), poporu in Belgic'a (tier'a Liége).

Eburovici, vedi *Aulerci*.

Edui (Aedui), poporulu celu mai tare din Gali'a; ocupá regiunea ce formeza acumu dep. Côte-d'Or, Nièvre, Saône-et-Loire si Rhône.

Elavere (Elaver), riu in Gali'a (*Allier*).

Eleuteri-Cadurci (Eleutheri-Cadurci). Dupa unele manuscripte, numele acesta ar fí alu Cadurciloru de la nordu, cari locuiau ripele Duraniului (Dordogne), in giuru de Uselodunu; dupa d'Anville, ar fí a se cetí *Lucteri;* dupa altii, fiendu cà in cele mai multe manuscripte se cetesce *Eleutetii,* ar fí alu unui poporu distensu de alu Cadurciloru, care

locuiá diocesea de *Rodez*, la nordu, seau care se intendea intre Divon'a sî Gergovi'a Arverniloru.

Elveti (Helvetii), poporu celticu; ocupá partile centrali sî ocidentali ale Elvetiei actuale.

Elvi (Helvii), poporu galicu; ocupá dep. Ardèche.

Elusati (Elusates), poporu in Acitani'a (partea N. V. a dep. Gers).

Esui (Essui), poporu belgicu, presupusu cá locuiá partea orientale a Lusemburgului, intre Thionville sî Bastogne.

Ercini'a, padure (Hercynia silva), în Germani'a, (*Harz, Harzvald*). Cesare apleca acestu nume la lung'a linia sinuosa de inaltimi cari cercuscriu la nordu podisiulu Europei meridionali sî se intendu dela marele anghiu alu Renului la Bâle pona la malurele Dunarei inferiore, sub diferite nume de Schvarzvald (*Marciana Silva*), Spessart, Hoche-Rhoen, Thuringervald (*Bacenis et Gabreta silvæ*), Frankisch sî Tichtelgebirge, Erzgebirge (*Sudeti montes*). Riesengebirge (*Asciburgius mons*) sî Carpatii.

G.

Gabali (Gabali), poporu in Gali'a (dep. Cantal).

Gali'a (Gallia). Acesta mare regiune, esceptandu Gali'a italiana (Itali'a nordica pana la Rubicone), cuprendea Franci'a de adi, Savoi'a, diumetatea ocidentale a Elvetiei, Belgi'a sî mare parte din Oland'a. In tempulu espeditiunilorn lui Cesare, se distingea in Gali'a doue parti : un'a provinci'a romana numita sî *Gallia braccata*, (dela *bracca*, *braccæ* specia de pantaloni scurti sî strinsi diosu, pre cari i portau locuitorii); ceealalta, care erá libera, *Gallia comata* (de la *coma*, fiendu cà Galii se portau cu coma, adeco, cu perulu lungu). Acesta din urma cuprendea *Belgic'a*, *Acitani'a* si *Gali'a propria* seau *Celtica*. Gali'a in tota intenderea ei avea diferite nume, cari resultau din positiunea ei relativu la Rom'a sî la Gali'a italiena. Asiá Gali'a de dincolo de Alpi se numia *Gali'a ulteriore, Gali'a transalpina, Provincia ulteriore*, precum Gali'a italiana, de dincoce de Alpi, se numi'a *Gali'a citeriore, Gali'a cisalpina, Provinci'a citeriore;* acést'a se mai numià sî *Gali'a togata*, numita astfeliu fiendu cà ací se portá tog'a, cá la Rom'a.

Gariti (Garites), poporu in Acitani'a (depart. Tarn-et-Garonne).

Garumn'a (Garumna), riu intre Gali'a propria sî Acitani'a (*Garonne*).

Garumni (Garumni), micu poporu in Acitani'a spre partea superiore a Garumnei.

Geiduni (Geiduni), poporu maritimu in Belgic'a.

Genabu (Genabum), cetate a Carnutiloru (*Orléans*).

Genev'a (Geneva), opidu alu Alobrogiloru (*Genève*).

Gergovi'a (Gergovia). Erau doue urbi cu acestu nume : un'a a Arverniloru pre unu munte isolatu, numitu inca mont *Gergovin*, la 8 k. S. de *Clermont-Ferrand*, dep. Puy de Dôme ; ceealalta a Boiloru, a

careia cetatiela, *Arx in Boiis*, a lasatu numele seu satului vecinu *Arzemboy*.

Germani (Germani), natiune care ocupá regiunea margenita de Vistul'a, Baltic'a, Renulu, Danubiulu sî Carpatii.

Graioceli (Graioceli), micu poporu alu Alpiloru graici, in vàile *Vau* sî *Arc super*. (Savoi'a).

Grudi (Grudii), clienti ai Nerviloru : locuiau intre Oudenaarden sî Grooten Berghe in Flandr'a orientale.

I.

Iberni'a (Hibernia), Irland'a.

Ilircu (Illyricum), regiune in Europ'a meridionale de alungulu tiermului Adriaticei.

Itîu, portu (Itius portus), pre cost'a Moriniloru in Fretum Galicum, astadi *Vissant*, care inca la inceputulu seculului 18 se numiá *Esseu*.

J.

Jur'a (Jura), munte care se intende de la Rodanu, aprope de Genev'a, la Renu, aprope de Bâle, sî care separá pre Secuani de Elveti (*Jura*).

L.

Latobrigi (Latobrigi), poporu alu Germaniei prin pregiuru de Donauschingen, spre esvorele Dunarei.

Lemanu, lacu (Lemanus lacus), *laculu de Genev'a*, in Elveti'a, numitu sî *Lemanu*.

Lemonu (Lemonum), urbe a Pictoniloru (*Poitier*, dep. Vienne).

Lemovici (Lemovices), poporu in Gali'a, a carora urbe principale erá *Lemovices* (*Limoges*, dep. Haute-Vienne).

Lemovicii-Armorici (Lemovices Armorici), tribu alu Lemoviciloru ; locuiá la S. Luarei (in dep. Loire-inférieure).

Leponti (Lepontii), poporu allu Alpiloru ; locuiá muntii sî vaile de unde esu Renulu, Rodanulu sî Ticinulu.

Lesovi (Lexovii), poporu in Gali'a, a carora capitale, *Noviomagus*, erá aprope de *Lezieux*, urbe in dep. Calvados.

Leuci (Leuci), poporu in Belgic'a, intre Mos'a sî Vogesi (dep. Vosges sî Meurthe) ; capitalea li erá Tullum (Toul).

Levaci (Levaci), poporu in Belgic'a, presupusu cà ar fi locuitu tier'a impregiuru de *Louvain* (Brabantulu meridionale).

Ligere (Ligeris), riu in Gali'a (Loire).

Lingoni (Lingones), poporu in Gali'a; capitalea li erá *Andomaturum* seau *Lingones* (*Langres*, in dep. Haute-Marne).

Luteti'a (Lutetia Parisiorum), urbe principale a Parisiloru, care erá in acea insula a Secuanei, situata in mediulu Parisului de astadi sî numita inca *la Cité.*

M.

Magetobri'a (Magetobria), locu ce se crede a fi fostu aprope de Pontaillier (dep. Côte-d'Or); numele chiaru pare a fi transmisu, desî alteratu, unui satu apropiatu care se numesce *Moigte de Broie.*

Mandubi (Mandubii), poporu in Gali'a (dep. Côte d'Or).

Marcomani (Marcomani), poporu germanu; locuiá regiunea situata intre Renu, Main sî Danubiu.

Masili'a (Massilia), urbe in provinci'a (romana, *Marseille).*

Matiscone (Matisco), urbea Eduiloru pre Arare *(Mâcon,* dep. Saône-et-Loire).

Matron'a (Matrona), riu in Gali'a *(Marne).*

Mediomatrici (Mediomatrici), poporu in Belgic'a (dep. Meuse, Moselle sî Bas-Rhin). Urbea loru capitale erá *Divodurum* seau *Mediomatrici (Metz).*

Meldi (Meldi), micu poporu la resaritu de Parisi sî cari aveau de capitale *Iotinum seau Meldi (Meaux,* dep. Seine-et-Morne).

Meldi (Meldi), tribu alu Menapiloru in Belgic'a, in giuru de Bruges.

Melodunu (Melodunum), urbe a Senoniloru, in una insula a Secuanei *(Melun,* dep. Seine-et-Marne).

Menapi (Menapii), unulu din principalile popore ale Belgicei; ocupá tote partile sept. sî ocid. ale Belgicei actuale, sî se intendea de la Mos'a pona la termulu Oceanului germanicu. Urbea loru erá *Castellum Menapiorum (Cassel,* dep. Nord).

Metiosedu (Metiosedum), locu in Gali'a lenga Secuan'a, intre Lutetî'a sî Melodunu *(Corbeil* seau mai bene *Etioles).*

Mon'a, insula (Mona insula), intre Britani'a sî Iberni'a. (Insul'a *Man).*

Morini (Morini), poporu in Belgic'a, in partile N. V. sî V. ale dep. Pas-de-Calais. Urbea loru principale erá *Taruenna (Thérouanne).*

Mos'a (Mos'a), riu alu Belgicei *(Meuse).*

N.

Naneti (Nannetes), poporu in Gali'a, (dep. Loire-Inférieure). Urbea loru principale erá Nannetes *(Nantes).*

Nantuati (Nantuates), poporu galicu, presupusu in partea Alpiloru numita Chablais sî Bas-Valée, pre laculu Lemanu sî pre Rodanu (Savoi'a sî Elveti'a).

Narbone (Narbo), urbe in provinci'a romana *(Narbonne,* dep. Aude).

Nemeti (Nemetes), poporu alu Germaniei, pre malulu dreptu alu Re-

nului (in partile sept. ale Marelui-ducatu de Badenu spre resaritu de Spir'a).

Nemetocen'a (Nemetocenna), capitalea Atrebatiloru (*Arras,* dep. Pas-de-Calais).

Nervi (Nervi), celu maï potente poporu in Belgic'a. Urbea loru principale, *Bagacum* (*Bavay*), fù in urma inlocuita prin *Camaracum* (*Cambray*). Ei se intendeau in partile orientale dep. Nord, Brabantulu meridionale, Hainaut sî Flaudr'a orientale in Belgic'a.

Nitiobrigi (Nitiobriges), poporu in Gali'a. Urbea loru erá *Aginum* (*Agen,* dep. Lot-et-Garonne).

Norei'a (Noreia), capitalea Noricului (*Nœring*), aprope de Gmund in Austri'a de susu).

Noriculu (Noricus ager), regiune intre Vindelici'a sî Panoni'a, sî care cuprendea partea occidentale a archiducatului Austriei sî nordulu Stiriei.

Noviodunulu Eduiloru (Noviodunum Aeduorum), urbe a Eduiloru pre Ligere (*Nevers,* dep. Nièvre).

Noviodunulu Biturigiloru (Noviodunum Biturigum), urbe a Biturigiloru-Cubi (*Neuvy-sur-Baranjeon,* dep. Cher).

Noviodunulu Suesioniloru (Noviodunum Suessionum), urbe a Suesioniloru (*Soissons,* dep. Aine).

Numidi (Numidæ), poporu in Afric'a septentrionale. Numidii formau basea calarimei usiore a Romaniloru.

O.

Ocelu (Ocelum), opidu alu Alpiloru in Gali'a citeriore (*Usseau,* in Piemonte).

Octoduru (Octodurus), opidu in Elveti'a (*Martigny*).

Osismi (Ossismii), poporu in Gali'a (partea centrale a dep. Finistère).

P.

Parisi (Parisii), poporu in Gali'a, capitalea loru *Luteti'a* (*Paris*).

Pemani (Pæmani), poporu in Belgic'a, in partea sept. a Lusemburgului.

Petrocori (Petrocorii), poporu in Gali'a (vechiulu *Perigord,* dep. Dordogne).

Pictoni (Pictones), unulu din cele mai insemnate popore in Gali'a. Capitalea *Limonum* (*Poitier*). Tier'a loru a formatu provincia *Poitou* (dep. Vendée, Deux Sévres, Vienne sî una parte din Maine-et-Loire sî Loire-inférieure).

Pirusti (Pirustæ), poporu vecinu cu Iliri'a; locuiau in Panoni'a seau Dalmati'a.

Pleumosi (Pleumoxii), poporu in Belgic'a; se prepune a fí locuitu pamentulu *Tournay,* in Flandr'a orientale.

Preciani (Preciani), poporu in Acitani'a (partea orientale a dep. Basses-Pyrénécs).

Provinci'a (Provincia Romanorum), parte din Gali'a intrega; cuprendea regiunea intre Alpi, Ceven'a sî Garumn'a. *Provincia citeriore* erá Gali'a citeriore; *provincia ulteriore*, Gali'a ulteriore.

R.

Rauraci (Rauraci), poporu alu Belgicei, locuiá intre Vosegu sî Renu; ocupá dep. Haute-Rhin sî una parte din tienutulu elvetianu Bâle.

Redoni (Rhedones), poporu in Gali'a (dep. Ille-et-Vilaine); capitalea li erá *Rhodones, civitas Rhedonum* (*Rennes*).

Remi (Remi), poporu in Belgic'a (dep. Aisne, Ardennes sî Marne); cetatea loru principale erá *Durocortorum* (*Reims*).

Renu (Rhenus), riu mare, care separá mai in totu cursulu seu Gali'a de Germani'a.

Rodanu (Rhodanus), riu in Gali'a (Rhône).

Rubicone (Rubico), riu care separá Itali'a de Gali'a cisalpina (Fiumesino seau Pisatello). Unui generariu romanu erá oprita trecerea preste elu cu armat'a spre a intrá in Itali'a.

Ruteni (Ruteni), poporu in Gali'a (dep. Aveyron). Parte din ei aflanduse, in tempulu lui Cesare, in marginile Provinciei, se numiau *Ruteni provinciali.* Capitalea erá *Ruteni,* numita de locuitorii ei *Segoldun* (*Rodez*).

S.

Sabe (Sabis), riu alu Belgicei (*Sambrc*).

Samarobriv'a (Samarobriv'a) in Gali'a, urbe capitale a Ambianiloru (*Amiens*, dep. Somme).

Santoni (Santones); poporu in Gali'a. Tier'a loru, care luà numele de *Aunis, Saintonge* sî *Angoumois,* formá dep. Charente sî Charente-inférieure; capitalea *Mediolanum Santonum* (*Saintes*).

Scalde (Scaldis), riu in Belgic'a (*Escaut* seau *Schelde*).

Secuana (Sequana), riu in Gali'a (Seine).

Secuani (Sequani), unulu din marile popore ale Galiei (dep. Haute-Saône, Jur'a, Doubs sî Ain).

Seduni (Seduni), poporu galicu, in centrulu regiunei *Valais* (Elveti'a), pre rip'a drepta a Rodanului sî impregiuru de *Seduni* (*Sion*), capitalea loru.

Sedusi (Sedusii), poporu germanu, care se crede cà locuiá acelasi teritoriu cu Arudii.

Segni (Segni), poporu alu Belgicei, impregiuru de *Siney,* in provinci'a Namur.

Segontiaci (Segontiaci), poporu in Britani'a, dera a carui positiune nu se pote determiná in modu certu.

Segusiani (Segusiani), poporu in Gali'a; capitalea loru erá *Lugdunum* (*Lyon*).

Senoni (Senones), poporu in Gali'a, care se intendea preste dep. Yonne, Loiret, Seine-et-Marne sî Aube. Urbea loru principale erá *Senones* (*Sens*).

Sesuvi (Sesuvii), poporu in Gali'a, necunoscutu. Ci fiendu cà Cesare i pune intre poporele maritime (II. 34), alature cu Aulercii, positiune care convene deplenu Lesoviloru, se presupune una alteratiune a testului, sî s'ar cuveni a lege *Lesovi* in locu de *Sesuvi*.

Sibuzati (Sibuzates), poporu in Acitani'a, in tier'a Tarbeliloru, pre riulu *Ature* (*Adour*).

Sigambri (Sigambri), poporu dela *Sios*, unu afluente alu Renului, mai diosu de Bonna, sî cellu mai potente din poporele germane de Ocidente (Prusi'a renana sî ducatulu de Nasau).

Sotiati (Sotiates), poporu in Acitani'a, in giuru de *Son*, la S. V. de Nérac (dep. Lot-et-Garone).

Suesioni (Suessiones), poporu in Belgic'a (dep. Aisne sî Marne); capitalea loru erá *Noviodunum* (*Soissons*).

Suevi (Suevi), celu mai insemmatu, mai potente sî mai belicosu din triburele germanice, ceea ce facù cá numele seu se devena cá unu terminu genericu, care se aplecá la mai multe popore. Suevii propriu disi locuiau pre amendoue malurele Oderului (*Viadrus*), in Prusi'a centrale (Silesi'a).

T.

Tamise (Tamesis), riu in Britani'a (*Tamisea*).

Tarbeli (Tarbeli), poporu in Acitani'a (dep. Landes).

Tarusati (Tarusates), tribu alu Acitaniloru. Numele loru pare a fi remasu in acelu de *Tartas*, urbe pre Ature in dep. Landes.

Tectosagi vedi *Volci*.

Tencteri (Tenchteri), poporu numerosu din Germanii de ocidente, fora asiediare fisa.

Tergestini (Tergestini), locuitori pre tiermulu Adriaticei (acei dela Trieste).

Teutoni (Teutoni), poporu germanu, cu locuenti'a la resaritu de Cimbri, pre tiernulu marei Baltice sî in insulele Danemarcei.

Tigurinu, tienutu (Tigurinus pagus), situatu in Elvcti'a, intre Jur'a, Neuchâtel, Bern, Thun sî ripele sept. ale lacului Genev'a.

Tolos'a (Tolosa), urbe in provinci'a romana (*Toulouse*, dep. Haute-Garonne).

Tolosati (Tolosates), poporu galicu in provinci'a romana.

Treviri (Treviri), poporu in Belgic'a (ducatulu de Lusemburgu sî Prusi'a renana); urbea loru principale avea acestasi nume (*Trèves*).

Triboci (Triboci), poporu in Belgic'a, mai antâiu intre Mediomatrici

si Treviri, apoi in dep. Haut-Rhin, impregiuru de *Argentoratum* (*Strasburg*).

Trinobanti (Trinobantes), poporu in Britani'a; locuiá in comitatulu Essex sî Middlesex. *Londiniulu* (*London*) erá capitalea loru.

Tulingi (Tulingi), poporu germanu; locuiá impregiuru de Stuhlingen, urbe in marele ducatu de Badenu.

Turoni (Turones), poporu in Gali'a pre ambele malure ale Ligerelui; capitalea loru erá *Turones* (*Tours*).

U.

Ubi (Ubii), poporu in Germani'a, in impregiurimile *Coloniei* (*Cologne* seau *Kœln*).

Uneli (Unelli), poporu in Gali'a (parte din dep. Manche).

Uselodunu (Uxellodunum), opidu alu Cadurciloru, alu caruia locu nu este inca bene determinatu. Unii credu cà ar fí fostu situatu pre muntele *Puech d'Issolud,* scaldatu de riulu Tourmente, ceva mai susu de confluentele seu cu riulu Dordogne, la 52 Kil la N. de Divon'a (Cahors); altii lu punu la *Capdenac,* pre riulu Lot.

Usipeti (Usipetes), poporu in Germani'a, a carora asiediare nu se pote fisá in modu certu; fienducà erau in catva nomadi.

V.

Vaale (Vahalis), unu braciu alu Renului care se versa in Mos'a (*Vahal* seau *Vaal*).

Vangioni (Vangiones), poporu in Germani'a, la resaritu de Mayence sî Vorms, in partile orient. ale marelui-ducatu Hessen-Darmstadt.

Varu (Varus), micu riu in Gali'a *(Var).*

Velauni (Velauni), poporu in Gali'a (*Le Valai*, dep. Haute-Loire).

Velaunodunu (Vellaunodunum), opidu alu Senoniloru (*Hullaine,* la 35 kil. spre apusu de la Troyes, capitalea dep. Aube).

Velocasi, vedi *Belocasi.*

Veneti (Veneti), poporu in Gali'a lenga Oceanu (dep. Morbihan); urbea loru principale *Dariorigum* seau *Veneti* (*Vannes).*

Veragri (Veragri), poporu galicu, impregiuru de Saint-Maurice sî Martigny (regiunea *Valais,* in Elveti'a).

Verbigenu, tienutu (Verbigenus pagus), unulu din patru tienuture ale Elvetiloru Se intendea in impregiurimile *Urbei* numita astadi *Orben* seau *Orbach.*

Veromandui (Veromandui), poporu in Belgic'a (*Vermandois,* partea sept. a dep. Aisne). Capitalea loru erá *Augusta Veromanduorum* (Saint-Quentin).

Vesontione (Vesontio), urbe a Secuaniloru *(Besançon).*

Vien'a (Vienna), urbe importante a Alobrogiloru (*Vienne*, la S. V. de Lyon).

Vocati (Vocates), poporu in Acitani'a prepusu in partea orient. a dep. *Gironde*.

Voconti (Vocontii), poporu in provinci'a romana (dep. *Drôme*).

Volci (Volcæ), poporu in provinci'a romana; se impartiá in *Volci Arecomici* sî *Volci Tectosagi*. Ei ocupau Languedoculu de susu sî de diosu.

Vosegu séu *Vogesu* (*Vosegus* sau *Vogesus mons*) munti paraleli cu a Renului ripa stanga (*Vosgi*).

NOTITIA ALFABETICA

DE TERMENII TECHNICI, MILITARI, DE MESURA, DE TEMPU, DE DEREGUTORIE, etc., SÎ DE ALTE VORBE COMUNI, CUPRENSE IN TRADUCTIUNEA COMENTARIELORU LUI CESARE DESPRE BELULU CU GALII

A

Acila (aquila), acera, pasere, semnu milit. vedi *stegu*.

Aciliferu (aquilifer), portatoriulu unei acile.

Adunari (conventus), curti de judecata, pre cari deregutoriulu fia-carei provincia trebuiá a le tiené, celu pucinu una data pre anu spre a judecá. Erau mai multe sî in diverse urbi, cari erau cunoscute, precumu sî dîu'a venirei deregutoriului, in câtu fia care poté astfeliu a-i infaciosiá reclamationile sale.

Aggere (agger): 1° inaltiatura artificiale de pamentu (fr. terrasse), pre care se ridicau machinele belice sî de ordinariu turnurile pentru a poté a se apropiá de muri, fiendu terenulu planu, sî a avé una mai mare inaltime, cá se ajunga seau se domine inaltimea muriloru; 2° lucrari pentru a se adapostá contra atacureloru neamicùlui (valu, fr. *retrachement*).

Agru (ager), ogoru, mosia, pamentu.

Antecursoriu (antecursor), inainte mergutoriu, anuntiatoriu de venirea cuivá.

Antena (antenna), prajina lunga sî mobile, pusa de-a-curmedisiu, lunecandu de-a-lungulu catartului sî servindu a sustiené velulu.

Apucá (a) (capere, inire); — *consiliu*, (capere, inire), vorba vechia romanesca (a apucá svatu) : a luá una resolutione, una mesura, a se determiná.

Argatu (calo), servitoriu la oste, insarcinatu de a aduce lemne, apa, etc.

Atari omeni nu erau fora esperienti'a armeloru; in pace urmau acceleasi esercitie, éra la ocasiune, in belu, ei inca luptau.

Ariete (aries) machina belica consistendu din una granda-enorme, avendu la capetulu de inainte unu capu de berbece facutu de acioia. Erá asîediata sub unu acoperementu miscatoriu, numitu testudine, seau in rondulu antâiu alu unui turnu sî spendiurata cu lantiure. Prin ajutoriulu unoru funi, militarii in numeru de una suta, mai multu seau mai pucinu, trageau arietele inapoi sî lu impingeau apoi inainte asupra muriloru cetatei. Elu batea cu mare potere sî deremá murulu.

Aripa (ala, cornu), vedi *cornu.*

Armamentu (armamenta, fr. agrès), lucrurele cu cari una naie este indiestrata, pr. antene, velure, funi.

Arma (arma), instrumentu defensivu sî ofensivu, seau de aperare sî de atacu. Cá defensive erau : coifulu, scutulu, loric'a; cá ofensive : pilulu, jacululu, saget'a, numite cu unu cuventu misili (missilia, tela), precumu sî alte projectili, de unde vorb'a *tela conjicere*, a aruncá armele, a dá, a aruncá cu armele; de asemene: ast'a, lancea, sabi'a seau pumnariulu.

Asta (hasta), vedi *lance.*

Astutia (astutia), finetia, insielatoria, *viclenia.*

Ausiliari (auxiliarii, auxilia), ajutatori, osti ajutatorie din partea sociloru sî a supusiloru.

B

Bucate (res frumentaria, frumentum, commeatus, fr. vivres), de ale mancarei, provisiuni, grâu, pane, etc. Militarii primiau nutritur'a loru in grâu, pre care trebuiá a lu maciná ei insii. Distributiunea se facea una data seau de doue ori pe luna, cu mesura, de unde vorb'a *metiri* (a mesurá). Pentru una luna erá de trei modii (cam 26 litre) tragundu aprope 20 kilograme.

Bitume (Bitumen, pix), materia ardietoria precumu: pecur'a, smola, etc.

C

Calamitate (Calamitas), mare reu seau nenorocire ce cade asupra cuiva.

Calarime (equitatus), oste calare. Calarimea romana in espeditiunile lui Cesare, de ordinariu a diecea parte câtu pedestrimea, erá cea mai mare parte, de nu sî tota, compusa din ausiliari de la socii seau supusii din Gali'a (XV. car. 1), uneori sî din Germani.

Calariu (eques), militariu calare; *calariu romanu,* cetatianu din ordinea ecestra.

Calende (calendæ), antâi'a dî a fia careia luni. Mediulu lunei se numia *ide;* ele cadeau in 15 a luniloru marte, maiu, juliu sî octombre,

sî in 13 a luniloru celoralalte; a noua dî inainte de ide se chiamá *none*, sî aceste cadeau in 7 a luneloru aretate, sî in 5 a celoralalte luni. Una dî din un'a din aceste periode se numerá cu numerulu dîleloru ce erau pona la inceputulu periodei urmetoria. Es. 2 aprile se dîcea : a patr'a dî seau cu patru dîle inainte de nonele lui aprilie (quarto [die ante] nonas apriles); 8 aprile : *a siesea dî inainte de idele lui aprilie*, (sexto idus aprilis); 17 aprile : *a cincispre diecea dî inainte de calendele lui maiu* (decimo quinto celendas maii).

Captivu (captivus), prensu apucatu in belu, in una espeditiune.

Carina (carina), partea de diosu a naiei, partea care intra in apa candu plutesce.

Caratura (commeatus), bucate, caratura de bucate, transportu.

Castelu (castellum, fr. fort, redoute), locu intaritu, cetatiela, taria, care se pote aperá prin sene insasi; intaritura nelegata cu altele.

Cautare (recensere, lustrare), vechiu termenu milit. romanescu, a face revedere, inspectiune ostei, a o trece in revista.

Celeritate (celeritas), mare iutime, rapediunea in esecutarea unui lucru.

Centuria (Centuria), ceta de 100 de militari, a siesediecea parte a unei legiuni.

Centurione (centurio), capu, comandate alu unei centuria. Centurionii nu erau ecuali in titlure. Erau siese-dieci in una legiune, câte doui de fia-care maniplu, unulu *prior*, mai antâiu, celaltu *posterior*, alu doile (mai pre urma). Antâiulu centurione alu legionei erá primulu centurione alu antâiului maniplu de triari (a treia linia a legiunei), numitu *primipilu*; dupa elu erá primulu centurione alu antâiului maniplu de principi (a dou'a lini'a), apoi antâiulu alu primului maniplu de astati (antâi'a linia); de acole veniá alu doile centurione alu triariloru, alu doile alu principiloru sî alu doile alu astatîloru, sî asiá mai departe pona la centurionele posteriore alu maniplului alu treidiecele, incâtu erau 60 grade de percursu pentru unu centurione. De ací vorb'a *primi centurioni* seau *ai primeloru ordini, sîrure; centurione de tote ordinile* seau *gradele*.

Cerbu (cervus, fr. fraise, chevaux de frise), term. de fort. trunchiu de arbore cu ramurile sale ascutîte sî esîndu inainte in mediloculu unei intarituri.

Cercuvalá (a), a incungiurá, a ciepuí cu intariture.

Cercuvalatiune, actionea de a cercuvalá, ciepuirea, lucrarile ce se facu pentru acést'a.

Cestoriu (quæstor), deregutoriu civile pusu in capulu tesaurului, la armata, acelu ce tienea cas'a ostei sî ingrigiá de subsistenti'a ei.

Cetate, 1. tiera, statu, cetatienii unei tieri, poporu, corpu de natiune (civitas) : *cetatea Eduiloru, cetatea Venetiloru*, adeca tier'a, poporulu Eduiloru, etc.; 2. locu tare seau intaritu, aperatura servindu pentru a se adapostá, a se aperá contra neamicului; 3. asiediare cu multe case la unu locu, de ordinariu intaritu : *têrgu, orasiu*. In câtu se atenge

despre numirea unoru atari locure, vorb'a *opidu* (oppidum) cuprende amendoue intelesurele de pre urma; *urbe* (urbs), insemnarea de pre urma; apoi in Cesare, cá si in alti scrietori clasici, *urbe* fora calificativu, fora se se reporte la unu locu mentionatu, semnifica *urbea in cellu mai inaltu gradu* (per excellentiam), Roma.

Cetatiuia seau *cetatiela* (arx), intaritura a unei cetati sî care se inaltia mai susu de câtu ea.

Ceta (copia), unu numeru de omeni, mai cu sema militari aflanduse impreuna.

Ciepusia (sudis), una specia de arma, ferecata seau ascutîta sî intarita in focu, servindu cá lance.

Cincunce (quincunx), dispositiune de planure la distantie ecuali, in linia drepta, sî cari infaciosieza mai multe cài seau carari.

Cipu (cippus, fr. palissade), term. de fort., ciepu, aperatura, intaritura facuta cu trunchi de arbori seau ramure grose bagate in pamentu sî ascutîte la capetele din afora.

Clientela (Clientela), aperare, omeni pusi sub arip'a, sub umbrirea cuiva.

Cliente, omu in clientel'a cuiva.

Cod'a-sotei, seau numai *coda* (novissimum agmen, novisimi, fr. arrière-garde), vechiu term. milit. romanescu, partea ostei care merge in urma, militarii din urma, din coda.

Coifu (galea, fr. casque), invelisiu seau acoperisiu de metalu seau de pele alu militariloru.

Colonia (Colonia), populatiune asiediata in locu strainu, urbe, tiera ocupata de una colonia.

Comandá (a) (jubere, imperare), a dîce se se faca ceva, a prescrie; a fí mai mare peste oste.

Comandante, celu ce conduce, celu ce este mai mare peste unu numeru de oste; — *supremu* (imperator), capulu a tota ostea, deregutoria ce, dupa judecios'a opiniune a unoru barbati competenti, s'ar poté numí sî in romanesce cu vorb'a *imperatoriu*, conservanduse numirea *imperatu* pentru capulu unei imperatîa.

Comandu (imperium), poterea de a comandá.

Comilitone (Comilito), sociu de arme.

Comitie (comitia), adunarea cetatieniloru, a poporului.

Consiliu (consilium), decisiune, resolutiune, punerela cale, *svatu*, ved. a *apucá*.

Consule (consul), deregutoriu care avea autoritatea principale in republic'a romana. *Proconsule* (proconsul), deregutoriu ce guverná una provincia cu autoritatea de consule.

Coorte (cohors), subimpartîre a legiunei, a diecea parte din ea, compusa de ordinariu pana la 600 omeni; *coortea pretoria*, presiediulu speciale alu unui capu, generariu, consule, imperatoriu.

Cornu, vechiu term. mil. romanescu (cornu), arip'a, margenea, la-

turea unei osti. Numirea sî de cornu sî de aripa la oste potu vení de acolo cà ele stau in derectiunea unde sta cornele unui animale seau aripele unei pasere : ci nu mai pucinu s'ar judecá cà pote fí aplecata strinsu vorb'a *cornu* : 1. la laturea unei osti pedestre, fienducà miscarile ei de ordinariu se facu incetu, cá sî a animalelui cu corne; 2. la anghiurile din frunte ale unei osti; éra vorb'a *aripa* la laturea formata din oste calare, care se pote miscá iute, precumu paserea cu aripele.

Cosa (falx), instrumentu belicu, arma avendu si unu vervu sî unu ascutîtu recurbatu. *Cosa murale,* cosa cu coda lunga, servindu de instrumentu pentru a deremá unu muru impresoratu.

Crate, (crates), term. mil., cuventu ce este acelasi cu populariulu *grate,* sî in insemnare sî cu unguresculu *lesa.* Cratele, facute din nuele, serviau pentru a indemaná trecerea peste una fosata, peste una balta formandu stavil'a; peste unu podu, servindu in locu de podele.

Crinu (lilium) fr. cheveux de frise, term. mil., una mare bucata de lemnu bagata in pamentu sî avendu in afora ciepi seau ciepusie spre a se aperá de incursiunea neamicului.

Culege v. *reculege.*

Cuneu seau *cuniu* (cuneus), pena de spantecatu lemnulu, sî de ací, ca term. mil., dispunerea unei osti in forma de atare pena, de trianghiu : antâiulu rondu erá compusu de unu numeru de militari mai micu de câtu alu doile, sî asia mai departe.

Cuniculu (cuniculus), (fr. souterain, mine de guerre), term. mil., sapatura pre sub pamentu; sapatura facuta spre a deremá aggerele impressoratoriloru sî a le nemicí tote lucrarile loru in generale.

Impresoratoratorii inco o usitau contra intaritureloru celoru impresorati.

Custode (curtos), militariu care sta de preveghieza.

Custodi (a) (custodire, tueri), a preveghiá, a veghiá, a aperá.

Custodia (custodia), vechiu cuv. romanescu, ved. *presiediu.*

D.

Decumana porta, ved. *tabera.*

Decurione (decurio), comandante alu unei decuria, turma, compusa la inceputu din 10 calari, de unde i se sî dedese numele, éra mai tardîu din 32.

Defectiune, (defectio), desfacere de legatura, de amicitia, rebeliunea unui poporu.

Demandá, (a) (jubere, imperare), a cere, a dîce se se faca ceva.

Deschisu (apertus, nudo corpore), vechiu term. mil. romanescu, care nu e aperatu, protesu contra atacului neamicu : *cu laturea deschisa*, *descoperita* (aperto latere), cu laturea drepta neaperata, fiendu cà acést'a nu erá aperata de scutu; *cu corpulu desehisu* (nudo corpore), fora

scutu; *militari deschisi* (milites aperti) neadapostati de vre una apera-tura, d. es. de pluteu, etc.

Dictatoriu (dictator), deregutoriu estraordinariu, investitu cu autoritatea suprema pre siese luni, cu dreptulu de a face pace sî belu, cu poterea de vietia sî morte. Numirea lui se facea numai in grele impregiurari, sî acest'a de consule.

Drumure seau *cài* ale taberei, ved. *tabera.*

E.

Edile (aedilis), deregutoriu insarcinatu cu administrarea jocureloru publice si cu ingrijirea edificieloru publice.

Eruptiune (eruptio, excursio), esire rapida a impresoratiloru, aruncarea loru candu esu spre a atacá pre impresoratori (fr. sortie); invasiune, aruncare in una tiera spre a o predá, spre a o devastá.

Escrucià (a) (excruciare), a pune pre cineva la chinuire, a lu torturá.

Esedariu (essedarius), militariu care luptá din esedu.

Esedu (essedum), caru, carutia usiora de belu, cu doue rote, usitata la Belgi, la Gali, la Britani.

Esploratoriu (explorator, fr. éclaireur), militariu care merge de observa, de cunosce positiunea neamicului; spionu. *Speculatoriu* (speculator), sinonimu in intielesu: omu ce se tramete spre a observá, spre a aflá pasurele neamiciloru. Betranii nostri aveau una vorba sî frumosa, sî placuta sî avuta in intielesu spre a esprime nu numai aceste doue intielesure, ci chiaru insasi cunoscenti'a, aflarea facuta prin asemeni tramesi, ba chiaru pre neamiculu prensu seau fugitu, de la care potea se iee informatiuni : *limba : mergea fora straja, fora limba; avendu scire sî prendiendu limba ; a tramesu se prenda limba ; intielegundu din limbi; sî intr'acea dî i a adusu limba straj'a siese lesi; sî nece alta limba a potutu luá fora de unu turcu ranitu greu.*

Evocatu (evocatus), veteranu alesu care, dupa ce sî facuse terminulu, erá rechiamatu la militia cá plinu de esperienti'a armeloru. Evocatiloru se dá unu calu sî erau in legiune pre acelasi petiorn cá sî centurionii, desî cu atributiuni diverse.

F.

Factiune (factio), asociatiune, partitu; legatura, omeni legati in scopu de a face una turburare, una scambare de lucrure.

Falanga (phalanx), dispositiune militaria, semená cu aceea ce Romanii numiau *testudo* (testudine) : militarii mergea ridicandu de asupra capului scutele loru unite sî suprapuse unulu la altulu, sî formandu astu-feliu unu acoperementu contra misililoru neamice.

Ferbere, marea in — (aestus), inflarea sî scaderea marei, flusu sî reflusu, ved. *flusu.*

Flamura, vedi *stegu*.

Flusu (aestus, — accedens), inflarea, miscarea regulata a marei spre tiermu; *reflusu* (decessus, aestus minuens), miscarea contraria, scadere despre tiermu.

Fodina (fodina, sectura), sapatura, fosa de unde se scotu metalele, *mina*.

Fosa (fossa), sapatura in diosu, *gropa*, — *lunga*, sapatura de alungulu, *siantiu*.

Fosata (fossa), sapatura de alungulu, *siantiu*, pentru aperarea unui locu.

Frunte (frons), term. mil., partea de inainte; *fruntea ostei* (primum agmen, primi, fr. avant-garde), partea unei osti care merge cea antâiu, inainte, in frunte; cei intâiu, cei din frunte; faci'a unei osti candu stà, faci'a unu lucru (fr. front).

Funda (funda), instrumentu belicu consistendu din una bucata de pele aninata de doue curele si servindu spre a aruncá petre, plumbi; *prastia*.

Funditoriu (funditor), celu ce arunca cu fund'a.

G.

Generariu (imperator, dux), capulu a tota ostea.

Gesa (gaesa), arma de aruncatu, ciepusia facuta tota de feru seau de lemnu ferecatu au intaritu in focu.

Glia, (cespes), bucata de pamentu cu erba cu totu, *brasda*.

Glianda (glans), ori ce specia de projectile ce se aruncá cu fund'a, pr. c. petre, plumbi, etc. *Librilile* (librilia) inca erau projectili, nesce petre mari aruncate cu mediloculu unei curele, instrumentu care portá acestasi nume.

Greulu ostei, ved. *temeiu*.

Gubernatoriu (gubernator), conductoriu alu unei nai, *carmaciu*.

I.

Ide (idus), ved. *calende*.

Iernatice, ved. *tabera*.

Imolá (a) (immolare), a sacrificá, *a jertfí*.

Impuberu (impuber) care inca n'a ajunsu la etatea de teneru, e inca copilu.

Incetu (malacia), cuventu vechiu romanescu, lenescea marei.

Inchiá (a), a — *ostea in mersu* (agmen claudere), a fí in urma, la coda; a — *ostea cu carutie sî care* (aciem rhedis et carris circumdare), a se incungiurá cu atari lucrure pentru aperare, pentru a nu fugí.

Infirmitate (infirmitas), lipsa de potere, *slabitiune*.

Infirmu (infirmus), celu ce are infirmitate, *slabu*.

Interprete (interpres), celu ce spune ceva din partea cuiva, celu ce espleca cuiva vorbele altuia de alta limba.

Invedé (a) (invidere), a nu vedé bene pre cineva, a fí cu ura pentru fericirea cuiva.

J.

Jaculu (jaculum) ved. *pilu.*

Judetiu (judicium) vech. cuv. romanescu, fapt'a de a judecá, de a decide, judecat'a.

L.

Lance (lancea), arma consistendu din unu vervu ascutîtu de feru, cu coda lunga de lemnu. *Asta* (hasta), specia de lance mai lunga, de impunsu, mai scurta de aruncatu; de asemene *matar'a* (matara) forte tare sî forte grea, arma propria Galiloru.

Largitiune (largitio), mare darnicia.

Lature, ved. *deschisu.*

Legatiune (legatio), insarcinare pentru a face ceva, deputatiune, ambasata, solía; cá term. mil., insarcinare ce unu generariu dà cuiva cá se fia allu doile dupa elu preste unu numeru de osti, preste unu locu, seau cá se faca ceva.

Legatu (legatus), celu ce are sarcin'a legatîunei in amendoue intielesurele; *legatu propretoriu* — (pro praetor), acelu care in loculu pretoriului, seau sub poterea unui proconsule seau generariu, comanda unu corpu de oste seau una provincia, *legatu.*

Legatura (fascis, fr. fascine), — de paie, de vergi, de crengi, pentru a astupá una fosa, pentru a indreptá drumulu seau a indemaná trecerea.

Lege (a) (legere), a spune pre carte, a cetí.

Legiune (legio), corpu de oste, care incependu de la trei mie de omeni se totu adause pana la siese mie. Legiunea erá impartita in 10 coorti, subimpartita in 30 maniple sî preste totu in 60 centurie.

Librile, ved. *glianda.*

Limba, ved. *esploratoriu.*

Linia (acies), term. mil., rondu, ordine; directiunea ostiloru dispuse de bataia. Ordinea de bataia indatinata la Romani erá pre trei linie.

Lorica (lorica, fr. cuirasse, parapet), peptariu, imbracamentu de pele spre a aperá corpulu; totu ce adapostesce sî apera; la intariture, constructiune de petra seau de pamentu, de scandure seau de crate, ridicata de asupra unui muru, unui valu, spre a se adapostá contra misililoru din afora.

Loricula (loricula), lorica construita mai mica.

Lotru (latro), celu ce face lotria, hotiu.

Lotria (latrocinium), predatiune, rapire, crime comisa in potere sî cu mân'a armata, hotîa.

M.

Mâna (manus), *mâna de oște,* ceta de militari.

Mandá (a) (mandare, jubere) a cere, a dîce se se faca ceva.

Mandatu (mandatum, jussus, praeceptum), cerere, insarcinare, prescriptiune, instructiune, *ordine.*

Maniplu (manipulus), ceta de oste din doue centurie.

Maniplariu (manipularis), militariu.

Marinariu (nauta), celu ce servesce la menarea unei nai.

Matara, ved. *lance.*

Mersu (iter), drumu ce face cineva : — *rapidu, iute,* (iter maximum, fr. marche forcée), cu mai mare rapediune; — *ordinariu* (justum iter, fr. marche ordinaire), cam cá totu de-a-una. Militarii romani faceau 20 mile pre dî (29 kilom. 63) candu nu aveau sarcine, sî 8 mile (11 kilom. 852) candu erau incarcati.

Mila (mille), mesúra iteneraria de una mie pasi, in metri: 1481. 75.

Militariu (miles) , omu de belu, osteanu. La Romani totu cetatianulu erá detoriu a serví in oste dela etatea de 17 ani celu pucinu pana la 50.

Misile (missile, telum), orice arma de trasu, de aruncatu, pr. c. sageta, glianda, pilu, asta, etc.; orice arma ofensiva, pr. c. sabia, secure, etc.

Morbu (morbus), reu, suferentia a corpului, *bola.*

Morbosu (morbosus, aeger), care sufere de unu morbu, *bolnavu.*

Municipiu (municipium), la Romani urbe ai carei'a cetatieni se bucurau de drepturele sî privilegiele de cetatienia romana, traindu inse dupa legile sî datinele sale.

Muru (murus), term. de fort., constructiune de petra, de lemnu, de pamentu, ridicata in giurulu unui locu spre a aperá pre cei din intru de ataculu neamiciloru; valu, *dîdu.*

Murale (muralis), de muru, ved. *cosa, pilu.*

Musculu, ved. *vinea.*

N.

Naie (navis), constructiune pentru transportulu pre apa, vasu, corabia. Naile la cei vechi erau menate sî de velure sî de lopeti. Pentru mersulu pre apa erau nai mai mari seau mai mici, cu diverse numiri, pr. c. *nai lungi* (naves longae) forte asemeni cu galerele de astadi, sî proprie pentru lupta; aceste aveau doue seau trei rondure de lopate, unulu de asupra altuia, prin midiloculu carora se poteau indreptá dupa voentia; pror'a loru erá armata de ordinariu cu unu ciocu de feru (rostrum), care serviá spre a sparge vasele neamice; — *nai onerarie* (naves onerariae), pentru incarcatura sî proprie pentru negotiu; — *nai*

speculatorie (naves speculatoriae), cari in una espeditiune pre mare serviau spre a observá pre neamicu, erau mice sî usiore, sî lustruite verde, pentru cá se pota mai bene a se confunde cu valurele sî a scapá de vederea neamicului; — *naiore* seau *naicule* (navicellae, naviculae), nai mici, apoi cá sî astadi *luntri* (luntres) mice vase, menate cu lopatele, sî *plute* (rates), facute din impreunarea mai multoru bucati de lemnu formandu una specia de podu pre apa.

Naviora, naiora, ved. *naie.*

Navigatiune (navigatio), mergere pre apa, plutire.

None, ved. *calende.*

Numu, ved. *sestertiu.*

Nuntiu (nuntius), tramesulu cuiva, celu ce aduce una scire, unu mandatu.

Nutretiu (pabulum, fr. fourrage), mancare pentru cái, vite; pasiune, fenu, erba, etc.

O.

Onerariu ved. *naie.*

Opidu ved. *cetate.*

Ora, ved. *veghia.*

Oratoriu, (orator), vorbitoriu din partea cuiva, solu. —

Orbe (orbis), dispositiunea unei osti in forma de cercu, spre a tienè peptu neamiciloru din tote partile; ea corespundea, afora de forma, la batalionulu patratu de astadi.

Ospe, ospete (hospes), celu ce e primitu sî cautatu cu cele de nevoia de cotra cineva,

Ospetîa (hospitium), primirea sî cautarea unui ospe. La cei vechi dreptu reciprocu de a stá unulu la altulu; strinsa legatura intre cei ce se primiau.

Ostaticu (obses), persona data de cineva spre asecurare cà se va tiené de una legatura facuta cu celu cui o dà; *amanetu, zaloga.*

Oste (exercitus, copiæ), cete adunate impreuna.

P.

Pasu (passus), mes. de lungime ecuale cu cinci petiore seau 1.4815 metri, petiorulu avendu 0·2963.

Pedestrime (pedestris exercitus, peditatus, fr. infanterie), oste pre diosu, pedestra.

Pedestru (pedestris, pedes), militariu de pedestrime.

Pertinacia (pertinaeia), cerbicía, indereticía.

Petioru (pes), ved. *pasu.*

Pilu (pilum), arma de aruncatu sî de aperatu, propria Romaniloru; semená cu una lance, inse erá mai pucinu lungu, mai tare sî mai greu. **Jacululu** (jaculum) erá una specie de pilu; ved. *lance,*

Pine (pinnae, fr. crénaux), crestele unui muru, unei întariture, adeca constructiuni de forma patrata din petra, din lemnu, din crate, dispuse impregiuru de asupra muriloru seau a turnureloru, ast-feliu cá se fia in tre ele unu intervalu regulatu, pre unde se dè cu armele fora a fi espusu.

Pluta, ved. *naie*.

Pluteu seau **plutiu** (pluteus): 1^0 imbracamentulu turnuriloru, facutu din table de lemnu; crate, acoperite cu peli recenti ude, cu cari erau imbracate seau acoperite turnurele pentru a adapostá pre militarii ce luptau din ele. Pelile ude serviau spre a ferí turnurele de foculu ce neamicii aruncau asupra loru. — 2^0 instrumentu belicu, ved. *vinea*.

Portarelu (portorium), cuv. popolariu, ceea ce se dà pentru persone sî lucrure la trecerea unei porti, unei margene : *vama*.

Postu, ved. *statiune*.

Prefectu, alu calariloru (praefectus equitum), term. mil., capu, comandante de calari, elu avea acelasi gradu cá sî tribunulu militariu.

Presiediu (praesidium), oste insarcinata pentru custodirea, aperarea unui locu, orecaroru lucrure, unei persone; loculu ocupatu de una oste, tabera (fr. garnison, garde, escorte). Analoge in intielesu cu acest'a suntu : *custodia* (custodia), preveghiare, pasa de aprope, militariu ce preveghiadia (sentinelle); *statiune* seau *postu militariu* (statio), militari ce stau pentru custodia, mâna de oste dispusa spre a dá ajutoriu (16. v) (postemil., faction, vedette, corps de réserve); *vigilia* (vigilia), custodia preste nopte.

Pretoriu (praetor), mare judecatoriu la Rom'a ; deregutoriu cu tote poterile in una provincia.

Primipilu, ved. *centurione*:

Prioru (pridie), cuv. populariu, diu'a inaintea unei alte dîle : *priorulu santului George*, 22 aprile.

Proconsule, ved. *consule*.

Propretoriu (deregutoriu ce guverná una provincia cu poterea de pretoriu; *legatu propretoriu*, ved. *legatu*.

Prora (prora), partea de din ainte a unei nai.

Pupe (puppis), partea de din apoi a unei nai.

R.

Recente (recens), rece, *prospetu; oste—,* netrudita.

Reculege seau **culege** (a se) (colligere se), term. mil., a se adunâ érasi, a se asiediá din nou la locu, dupa una grea turburare, seau in urm'a unei risipe.

Reflusu, ved. *flusu*.

Reschiratu (rarus), care stà ice, cole; raru, raritu.

Ripa (ripa), margenea unui locu afundatu, unui riu; malu.

Risipì (a), dispergere, term. mil., a aruncá in tote partile pre neamicii luati la fuga.

Risipa (dispersio), actiunea de a risipí pre unu neamicu : *in risipa fugira* (dispersi profugerunt).

Rostru, ved. *naie.*

S.

Sabia (gladius), arma de taiatu sî de impusu, avea form'a unui mare pumnariu, dreptu, latu sî grosu. Acést'a erá arm'a preferita a Romaniloru.

Sacerdotiu (sacerdotium), deregutori'a de auguru, preotu insarcinatu a observá sborarea sî cantulu paseriloru, sî a predîce din ele.

Sageta (sagitta), arma ce se arunca cu unu arcu seau cu una alta machina.

Sagetariu (sagittarius), militariu care arunca sageti, arcasiu.

Sagu seau **Sagulu** (sagum, sagulum), mantea galica; asemene la militarii romani; ea nu trecea de genuchi.

Sarcine (fr. bagages), lucrure ale armatei in generale, carutie, machine, etc., (impedimenta); lucrure ale fia carui militariu, adeca, afora de armele sale, pari pentru intariture, una secure, bucate pentru 15 dîle sî uneori pentru una luna (sarcinae).

Scopelu (scopulus, cautes), stanca in mare.

Scorpione (scorpio), ved. *tormente.*

Scutu (scutum,) instrumentu defensivu, in forma de paralelogramu, portatu la braciulu stangu sî servindu a acoperí corpulu; facutu de lemnu legatu cu feru, bulbucatu la medilocu sî acoperitu preste totu cu arama; lungu de patru petiore sî latu de doue sî diumetate. Elu avea una invelitoria spre a lu aperá de ploia sî de pulbere. Una alta specia de scutu erá de forma rotundu sî mai micu, sî se numiá *clypeus.*

Semnu, (signum, insigne), term. mil., cuventu, aretare pentru unu lucru : semnu de bataia (fr. signal du combat); — cuventu de ordine, (mot d'ordre), care de ordinariu nu erá datu din gura cá adi, ci scrisu pre tablitie (tessera), pre cari centurionii sî le treceau din mâna in mâna; —diverse ornamente cà premie militari, pr. c. lantiure de auru, braciele, seau de destentiune, pr. c. creste, pene la coifure.

Senatu-consultu (senatus-consultum), decretu, decisiune a senatului.

Sestertiu (sextertius), cá sî *numulu* (numus), banu in valore de 20 bani sî ceva : 200 sest. facu 41 lei, 2000 numi 410 lei.

Sociu (socius), omu legatu cu altulu, *aliatu.*

Solduriu (soldurius), omu legatu cu altulu mai distensu sî la vietia sî la morte; cliente.

Speculatoriu, ved. *esploratoriu.*

Speculatoriu-ia, adj. ved. *naie.*

Statiune, ved. *presiediu.*

Statu, ved. *cetate.*

Stegariu (signifer), portatorlulu unui stegu.

Stegu, flamura (signum), semnu militariu. Cá atare, alu legiunei erá

una acila de auru standu in vervulu unei lance in petiore sî cu aripele intense; alu maniplului, *una mâna* intensa, totu in capetulu unei lance. *Vesîlulu* (Vexillum) erá stegulu unei coorte; totu acestu nume lu avea una mica flamura rosia, care se punea pre cortulu unui generariu, candu trebuiá a apucá armele. Stegurele serviau nu numai de semne pentru reculegere, dera sî de semne pentru miscarile in tempulu luptei. Candu batai'a urmá din departare, ele stá in alu treile rondu; in momentulu candu avea se se faca unu atacu de apröpe tare (charge), ele lu aretau mergundu la antâiulu rondu sî plecanduse spre neamicu. Ori ce atacu seau resistentia inversiunata spre un'a din coste, in coda seau la frunte, se aretá prin directiunea steguriloru. De ací vorb'a *a duce, a inaintá stegurele* (signa inferre), adeca, a inaintá cu ostile; *cu stegurele amenintiandu* (infestis signis), tare dandu, seau tienendu peptu neamicului.

Stimulu (stimulus), instrumentu de fort., care, cá sî *cipii* sî *crinii,* impedecau apropiarea neamiciloru, inciepandule petiorele; se asemená cu aceea ce Francesii numescu *chausse-trappe*, ceea ce consiste in unu feru cu mai multe vervure ascutîte in forma de stea, ast-feliu cà unu vervu stà totu deauna in susu.

Stipendiu (stipendium, fr. solde), bani ce se dau unui militariu pentru servitiulu seu, *lef'a;* servitiu militariu, tributu.

Sub (sub), vorba conservata in poporu : — *munte,* — *muru,* dreptu la polele unui munte, unui muru, seau, sub adapostulu unui munte, unui muru.

Subitu-a, (subitus), care se intempla de una data, pre neasteptate, pre neprevediute.

Suplicatiune (supplicatio), multiamire dieiloru pentru una victoria castigata; se decernea in urm'a reportului unui generariu victoriosu sî tienea de ordinariu trei dîle. In tempulu acestoru dîle templele erau deschise, se faceau ospetie publice sî senatulu mergea in corpu de sacrificá in templulu lui Jupiteru capitolinu. Cesare avù fericit'a esceptiune a i se decerne câte 15 sî 20 dile de suplicatiuni.

[S]upliciu (supplicium), pedepsa corporale, bataia, chinu, ucidere.

T.

Tabera (castra), starea, asiediarea unei osti pre locu; loculu unde stà una oste. Taber'a Romaniloru erà de ordinariu de forma patrata; incungiurata cu fosate sî cu valu, de asupra carei-a se infigeau pari pentru mai mare taria. Ori unde stá, chiaru pentru una nopte, Romanii si faceau tabera, de unde vene vorb'a *primis castris*, *quintis castris,* etc., in antâi'a tabera, in a cincea tabera, adeca, in antâi'a dî, in a cincea dî de mersu. Una tabera avea *patru porti* : antâi'a numita *pretoria,* cea mai apropiata de cortulu generariului (prætorium) sî in partea despre neamici; a doua in partea opusa sî numita *decumana,* unde stá calarii seau servitorii ostei; câte una apoi la celelalte doue laturi. Cu-

stodirea fiacareia porti erá incredentiata de ordinariu unei coorti. *Drumurele* taberei erau, optu: cinci de alungulu sî trei de a latulu. De ordinariu ver'a militarii romani stá sub corturi; iern'a, in case de lemnu (barace), acoperite cu paie, adaposture mai proprie de câtu corturele contra asprimei timpului; asiediarea preste ierna, adeca *iernaticele*, ei o numiau *hiberna*. *Tabera navale* (navalia seau nautica castra) erá unu locu intaritu la tiermu unde stá naile trase la uscatu sî ostea ce le custodiá.

Taberí (a) (castra ponere, collocare) a se pune, a se asiediá cu tabera, cu ostea.

Talentu (talentum), suma, pondu de bani in valore de 5,560 lei.

Temeiulu, *greulu ostiloru* seau *ceteloru*, vechiu term. mil. romanescu (summa exercitûs, summæ copiæ, fr. le gros de l'armée), partea principale, cea mai mare a unei osti.

Temeritate (temeritas), cutediare prea mare, neprudente.

Tesauru (tesaurum), venitulu, banii publici, vestiari'a.

Testudine (testudo): 1. machina belica, ved. *vinea;* 2. tiestu, asiediare de oste la baterea cetatiloru, sî uneori sî in bataie pre campu. Ea se facea ast-feliu : militarii se formau in patratu; antâiulu rondu din partea despre impresorati stá in petiore, alu doile sî urmatoriele se plecau progresivu pena la celu din urma, care stá cu unu genuchiu pre pamentu; in acelasi tempu fia care militariu ridicá scutulu seu de asupra capului redîmandulu pre acele ale veciniloru sei in modu de a formá unu acoperementu spre a i adaposti contra misililoru neamice; militarii inaintau ast-feliu pana la intariturele locului impresoratu, seau pana la neamici. Câte una data unu alu doile rondu de militari se suiau pre celu antâiu sî mergundu pre acesta specia de acoperimentu, poteau ajunge la inaltîmea intaritureloru neamice. Atare dispositiune se numiá *testudo*, de la asemenarea ei cu troc'a seau acoperementulu broscei tiestose.

Toga (toga), vestimentu propriu alu Romaniloru, largu sî fora manice sî portatu deasupra altui straiu.

Tormente (tormenta), machine belice de aruncatu petre, sageti sî alte projectili. Asiá erá *balista* (balista), usitata sî la impresorare sî in bataia pre campu, spre a aruncá petre; poterea ei erá atâta de mare in câtu aruncá la mai multu de una suta douedieci pasi petre de trei sute libre, sî aceste petre erau date cu atat'a taria sî rapediune, incâtu facea se sara pinele muriloru, rupeau anghiurele turnureloru sî dá la pamentu sîrure de militari. Onagrulu (onager) erá totu una specia de balista; *catapult'a* (catapulta), una alta machina, diferiá de balista prin aceea cà cu ea se aruncá misili; *Scorpionele* (scorpio) aruncá misili mai scurte de câtu pilulu sî petre mari. Tormente se numiau sî projectile date cu atari machine, precumu sî funile loru. Ved. *vinea, turnu.*

Tragula (tragula), una specia de pilu, care intrata in corpu, erá imposibile a o scote fora de a nu rupe bucat'a unde intrase.

Tribuna (suggestus), inaltiatur'a de pamentu seau de scandure, pre

care se sue acelu ce are se vorbeasca unei adunare de poporu, de militari. Comandantii romani aveau cá una datoria, inainte de inceperea luptei, a tiené cuventu militariloru, afora de unu casu neasteptatu. Atare tribuna serviá pentru acésta.

Tribunu (tribunus), — *alu plebei*, deregutoriu avendu sarciu'a de a aperá pre poporu contra nobilimei; — *militariu* seau *alu militariloru*, capu, comandante de militari. In una legiune erau siese tribuni.

Tuba (tuba), instrumentu de musica consistendu din unu tubu lungu sî totu mai largu spre gura, *trompeta;* in oste serviá spre a dá semnulu; pentru acést'a erá inca unu altu instrumentu rotatu, *buciumu* seau *bucina* (buccina) seau *cornulu* (cornu).

Tumultu (tumultus), turburare, uetu; ridicarea cu armele, ataculu neasteptatu din partea unui poporu.

Turburá (a), (perturbare), vechiu ter. mil. romanescu, a pune în nerenduiela, in desordine.

Turm'a (turma), unu numeru orecare de animali la unu locu; deací *una ceta de calari* prin alusiune la turm'a cáiloru loru; *scadronu.*

Turnu (turris), machina belica, usitata la impresorarea cetatiloru; erá facuta de lemnu, cu mai multe rondure, miscata pre rote sî acoperita pre din afora cu pei seau scandure. — Turnurele avea adese in rondulu de diosu arieti pentru baterea sî deremarea muriloru impresorati, in celelalte rondure sî de asupra stá militari de aruncau cu misilile asupra impresoratiloru; apoi in unulu din rondurele superiori erá unu podu, care intendendu-se punea pre impresoratori in comunicatiune cu cetatea. Una atare machina, cu care se atacá de una data din tote rondurele, erá oper'a cea mai stralucita a artei militarie a celoru vechi; o numiau *supunetoriulu cetatiloru.* Turnure aveau sî naile (14.III), sî le usitau sî cei impresorati (40.V.), un'a pentru a se adapostá contra misililoru neamiciloru, sî alu doile spre a stá in unu locu mai superiore pentru cá cu mai mare indemnare se dee cu armele.

U.

Urbe, ved. *cetete.*

V.

Valu (valum), inaltiatura de pamentu, facuta din tieren'a ce se scote din una fosata, sî servindu pentru aperarea unui locu.

Vasu (vas, cupa, navis), vasu pentru licide seau alte lucrure; naie, ved. *naie.*

Veghia (vigilia), impartitura a noptei. Dîu'a Romanii o impartiau in douesprediece ore (horae); antâi'a ora incependu la 6 demaneti'a; noptea o impartiau in patru veghie, antâi'a incependu dupa apusulu sorelui, a trei'a dupa mediulu noptei. *La a patra ora din dî* insemna dera la 10 ore de demanetia ale nostre ; *la unsprediece ore din dî,*

cinci dupa amèdi; *la a dou'a veghia*, la noue ore dupa amedî, *la a patr'a veghia*, la trei demanetia seau dupa mediulu noptei. Duratá oreloru sî a veghieloru erá mai lunga seau mai scurta dupa cumu dîu'a sî noptea erau mai mari.

Velu (velum), pans'a unei naie.

Vesilu, ved. *stegu*.

Victima (victima), animale de sacrifieatu. *jertfa*.

Vigile (vigil), care preveghieza, militariu care sta in vigilia.

Vigilia, ved. *presiediu*.

Vinea (vinea. fr. mantelet), instrumentu belicu, sub adapostulu caruia impresoratorii se apropiau de una cetate spre ai sapá sî deremá murii. Vinea erà lunga de 16 pet. larga de optu si inalta de siepte; construita din lemnu usioru cu unu acoperementu tare spre a resiste la petrele aruncate de impresorati, sî acoperita cu pei recenti seau ude spre a le ferí de a luá focu. Erau deordinariu mai multe unite in frunte sî formau una specia de galeria mobile. Unu altu adapostu pentru acelasi scopu, de forma diumetate cercularia, construitu din scandure strinsu unite, imbracatu érasi cu pei recenti seau ude sî standu pre rote, se numiá *pluteu* (pluteus); déca acestu instrumentu se miscá pre valetuci (cilindri), se numiá *musculu* (musculus). *Testudinea* erà de asemene unu acoperimentu, semenandu cu alu broscei tiestose si avendu in ea unu ariete cu care se batea murii neamiciloru. Diferenti'a intre aceste instrumente sî intre tormente erà, cà aceste serviau spre a aruncá misile, éra celelalte spre a se poté apropiá de muri sî a i deremá.

NB. Multe cuvente se voru crede de prisosu puse in acesta Notitia; ci eu le am scrisu, unele cá se se veda cà pentru multe nu avemu nevoia de straine, candu cele curatu romanesci nu ni lipsescu: *pedestrime*, de es; in locu de *infanteria*, *calarime* in locu de *cavaleria* etc., éra altele, de lipsa, inse curatu romanesce, spre a fi mai usiora lectur'a pentru multi.

›CIETATEA ACADEMICA ROMANA

ɑia co a esitu de sub tipariu si se afla depuse la casariulu So- Academice Romane, d. Demetriu Iarcu, Bucuresci, Strat'a Pen- ɔionatului No. 12, urmatoriele opuri :

Annalile Societatei, tomu I, coprendiendu *desbaterile si lucrarile Societatei in sessiunile anniloru 1867, 1868 si 1869,* cu pretiul de lei noui 4.

Annalile Societatei, tomu II, coprendiendu *vietia si activitatea lui G. Sincai,* cu lei noui 2.

Annalile Societatei, tomu III, coprendiendu desbaterile si lucrarile din sessiunea annului 1870, cum si un *studiu asupra poetului A. Donici, actele de donatiune alle lui Zappa si Cuza,* etc., cu pretiul de lei nuoi 2.

Annalile Sociotatii, tomu IV, coprindiendu desbaterile si lucrarile Societatei din sessiunea annului 1871, cumu si un *studiu assupra vietiei lui G. Lazaru,* cu una imagine a nemoritoriului romnânu, pre pretiulu de lei noui 2, 50 bani.

Grammatica limbei romane, *partea analitica,* de Tim. Cipariu, membru allu Societatei Academice, cu pretiullu de lei noui 5.

Operele lui Corneliu Tacitu, tradusse de repausatulu Gabriel Munteanu, membru alu Societatei Academice, cu pretiullu de lei nuoi 6.

DICTIONARIULU LIMBEI ROMANE

Din dictionariulu si Glossariulu limbei romane, a esitu pino acumu 10 fascicule.

Pretiulu opului intregu de una suta colle este de lei 40, din cari 20 platiti inainte, éro restulu candu va esí jumetate din opu.

Domnii collectanti de abonamente la acestu opu, primescu unu beneficiu de 10% pentru desfacerea unui numeru de 10 essemplarie, de 15% pentru desfacerea unui numeru de 50 essemplarie, de 20% pentru desfacerea unui numeru de 100 essemplarie.

Numele d-loru Collectanti, cumu si allu abonatiloru, se vor tipari pagin'a din urma a copertei unora din fascicule.

LIBRARY OF CONGRESS
0 003 073 314 9
